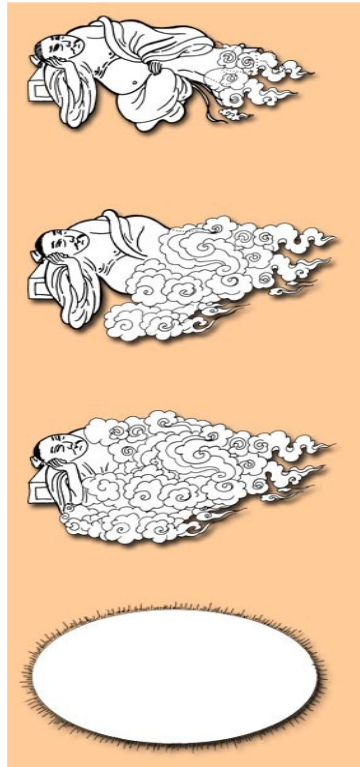
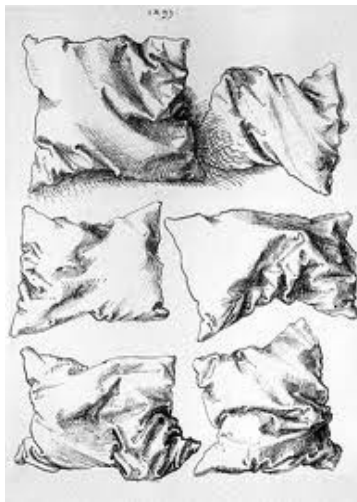

SON & SOMNIS

FBS
2012
Volum I.1

Dedicat als amics

MBS, SBS, JVC, MTT, JMF

i a la Pita, fidel guia fe lina pel món oníric

**SON
&
SOMNIS**

**V. 1 – Fonts
Primera part**

ÍNDIX GENERAL DE L'OBRA

INTRODUCCIÓ

<u>FONTS</u> v.1.1 i v.1.2	ESTRUCTURES v.II	PRÀCTIQUES v.III	ASPECTES v.IV
Una selecció hipnològica	Les bases del son i del somni	El joc oníric	Calidoscopi hípic
Xamanismes	Procés	Poder i energia	La vida és somni
Mesopotàmia i Pèrsia	L'ànima	Incubació	Son i mort
Egipte	Estats de consciència	Compartir somnis	Plantes, sons i somnis
Taoisme	Facultats	Somni col·lectiu	<u>A</u> nimals i somnis
Hinduisme	Coneixement	Transferències	Nens, son i somnis
Budisme	Imaginació	Interpretació	Llocs i somni
Nòrdics	<u>V</u> oluntat	Predicció	Somni, temps i moment
Mesoamericans	Atenció	Curació	Joc i somni
Grecorromans	Memòria	Investigació	Objectes i somni
Neoplatònics	Emoció	Meditació	Somnis dintre somnis
Judaisme	Cos subtil	Somni lúcid	Connexió vetlla-somni
Cristianisme	Punts i zones del cos	Son lúcid	Visió i somni
Islam	Posicions		So i somni
Hermetisme	Tipus de somnis		Olor, gustos i somnis
Paracels	Altres realitats		Sexe, son i somni
Swedenborg	Esperits		Hipnosi i somni
Hervey de Saint-Denis			Psicosi i somni
Blavatsky			Mite i somni
Gurdjieff & Ouspensky			24 hores desperts?
Meyrink			
Steiner			
Freud & Jung			
Van Eeden			
Crowley			
Castaneda			
Ciència			
Personal			

CONCLUSIONS v.V

ANNEXOS: Temes: Ones cerebrals / El cas Descartes / El cas Eliade. Textos: Son i somni en l'hinduisme (Antologia) / Ringu Tulku, 6 yogas of Naropa / Frederik van Eeden, A Study of Dreams / Gustav Meyrink, Comunicació telefònica con el mundo de los sueños / Despertar

Referències: Webs interessants a consultar.

Índex

INTRODUCCIÓ.....	1
FONTS.....	19
Xamanismes.....	57
Mesopotàmia i Pèrsia.....	69
Egipte.....	109
Taoisme.....	127
Hinduisme.....	155
Budisme.....	187
Nòrdics.....	205
Mesoamericans.....	229
Grecorromans.....	265

Proemi

Benvolgut lector. L'obra que tens al davant és única i inclassificable, filla d'un autor, únic i inclassificable: FBS. Es tracta d'un dels majors esforços de comprensió lúcida fets d'un tema essencial i quotidià, com és el món del somnis. L'abast de l'obra, és, de fet, enciclopèdic, però lluny de la fragmentació habitual dels fruits de l'enciclopedisme, aquí, l'autor va en recerca de la comprensió global del fenomen. Per fer-ho, recorre a l'exposició dialèctica entre els texts més representatius de cada una de les innumerables facetes del món dels somnis que la Humanitat ha produït al llarg dels segles, enfilades sota la seva mirada curiosa i experta.

Una obra de tal abast i profunditat, que quedà incompleta, en ser reclamat el propi autor per els rectors del món del somnis: Hefaistos i Hades. Una obra, que amb abassegadora intensitat ens fa una pregunta mil·lenària.

Estàs despert?

Desperta o adormits agraïm de tot cor la teva gran compassiva generositat. Amb amor: MBS, SBS, JVC, MTT, JMF i la Pita.

INTRODUCCIÓ

Existeix un ordre natural de les coses i sempre ha de venir un neci a alterar-lo.

Proverbi taoista

Si no fos pels amics a qui dedico aquest assaig probablement no l'hauria escrit mai. Entrava l'any 2012 i una tarda de gener vam mantenir una animada conversa sobre les visions i els somnis. Dos dels tertulians, a diferència dels altres, són experts visionaris i mentre escoltava les seves variades experiències, em van corprendre especialment les dificultats que descrivien i els seus contradictoris sentiments davant de les complexes i misterioses realitats del món oníric.

Llavors d'algun lloc em va venir la idea que hi havia d'haver alguna manera d'encarar el son i els somnis que els portés a plena llum i eliminés així el malagradós regust que sembla acompanyar-los inevitablement. I sense adonar-me'n, em vaig trobar immers en un món que fins aleshores no havia atès amb l'atenció que indubtablement mereixia. Cert és que somiava regularment, com tothom. També havia anotat somnis al llarg de la vida. Fins i tot havia aconseguit - amb considera-

Son i Somnis I.1 - Fonts

bles esforços - tenir algun somni lúcid, fet que encara em feia més evident que cada nit i més d'una tarda m'endinsava en un territori inexplorat almenys d'una manera conscient. Vaig emprendre, doncs, durant tot el beneït any 2012 i mig 2013, una doble recerca, estudiant per una banda els textos disponibles sobre el tema del son i els somnis - afortunadament no excessivament abundants - i per l'altra posant en pràctica algunes tècniques i pràctiques que descriuen.

Voldria assenyalar que en començar la investigació tenia diverses preconcepcions força arrelades:

1. L'estat de vetlla es distingeix del de somni i el primer finalment és més real.
2. El somni es pot controlar fins a un cert punt, però és un territori misteriós i inabastable.
3. En el son profund és impossible estar conscient.
4. Els altres estats de consciència (drogues, visions, etc.) són diferents del somni o del son.
5. El somni és un afer privat i individual.
6. No es pot viure sense el son i el somni.

Però a mesura que anava estudiant els textos clàssics i moderns sobre el son i els somnis i n'experimentava algunes pràctiques, envoltat per una creixent i subtil aura onírica, les meves concepcions es van anar esfondrant com castells de cartes, mentre s'insinuava una altra visió i se'm feia evident que fins aleshores m'havia comportat com un neci alterant un evident ordre natural.

Com que havia anat prenent moltes notes, vaig decidir ordenar-les per facilitar a tercers l'accés a la informació recollida, perquè la lectura d'aquest material de totes les procedències m'ha donat tantes sorpreses, que penso que val la pena compartir-lo.

No és un tema secundari. Si examinem el que en diem la vida, veiem que està feta de tres activitats essencials, respirar, menjar i dormir, que curiosament examinem molt poc d'una manera conscient. No és d'estranyar que el primer que em va sorprendre en iniciar la recerca fos que

el son i el somni no sols eren un misteri per a mi, sinó també per a la pràctica totalitat de la nostra nombrosa i selecta comunitat científica.

Per què dormim i somiem?

Segons l'oracle del món científic, la revista *Science*, la funció del son és un dels principals 125 misteris sense resoldre de la ciència.

Però si no sabem per què dormim, sabem almenys per què somiem? La resposta és idèntica. I el comentari que feia a mitjan segle XIX el marquès d'Hervey de Saint-Denys, un dels pioners de la moderna ciència dels somnis, continua sent vàlid avui en dia:

"He mostrat com són de variades i contradictòries les opinions dels nombrosos escriptors que han abordat més o menys directament la qüestió dels somnis. L'Acadèmia de Ciències Morals sembla que ha pres en consideració aquesta absència de mètode, aquesta manca de dades precises, tot revelant l'estat poc avançat de la ciència en aquesta branca, per altra banda tan interessant, de la fisiologia humana."

L'estudi dels somnis ha progressat des d'aleshores, però la pregunta encara és damunt de la taula, com reconeixia, un xic compungit, l'agut matemàtic i divulgador Martin Gardner (1914 - 2010):

Son i Somnis I.1 - Fonts

“Tot i que encara s'està descobrint molt i es proposen moltes teories rivals, exactament com i per què somiem continua sent un profund misteri. Però és sorprenent que les especulacions actuals no siguin gaire diferents del que ho eren per a Plató o Aristòtil.” (*Skeptical Inquirer*, 1996)

De tota manera, els científics, tot i no saber exactament per què dormim i somiem, no s'estan pas d'avançar teories, cadascuna amb els seus partidaris i totes reflex fidel de la filosofia o el tarannà del seu autor. Van des de considerar el son una mera funció reparadora i els somnis un residu sense sentit - l'apèndix del son - a afirmar que tenen alguna funció essencial en el manteniment de la salut física i/o psicològica. Son i somni estan connectats, però els resultats actuals de la recerca sobre la funció del somni en els animals resten discutibles, mentre que la funció del son en els organismes vius sembla més segura per als investigadors, que parteixen d'experiments basats principalment en la privació del son.

Però tan essencial és el son per a la salut física? L'explicació més abundant és que potser ajudaria el cos a recuperar-se dels extrems d'activitat. Per exemple, els corredors de marató doblen el seu son d'ona lenta o son profund després de fer la cursa. Amb tot, el son no és un descans per a tot el cervell, ja que aquest consumeix tanta glucosa i oxigen quan dormim com quan estem desperts... i en consumeix una miqueta més de l'habitual durant el son REM (de *Rapid Eye Movement*, l'estat del son amb somnis, marcat per aquest ràpid moviment ocular).

També s'assenyala l'avantatge de dormir durant la nit, per als primitius humans més perillosa que el dia. De fet, els animals nocturns s'amaguen quan fa sol. Potser, doncs, conclouen sàviament alguns, el perquè del son sigui el simple fet que la Terra experimenta un canvi radical entre el dia i la nit i que molts animals s'han especialitzat en el dia o en la nit, però cap d'ells en els dos períodes a la vegada.

Les teories dels somnis

Si sobre el dormir no hi ha acord, encara n'hi ha menys quan es tracta del somni. Des d'una perspectiva darwiniana - compartida per la majo-

ria d'investigadors actuals - els humans somiem pel mateix motiu que els altres mamífers, per tant els somnis haurien d'acomplir alguna mena de requeriment biològic o procurar algun benefici. Val a dir que per al dogma calvinista de Darwin, que els somnis no servissin de res fóra impensable i que servissin per a banalitats improductives, com passar l'estona, absolutament intolerable.

És cert, però, que el son REM i la capacitat de somiar semblen incrustats en la biologia de molts organismes que viuen a la Terra. Si molts discuteixen que les plantes puguin dormir i somiar (veure "Plantes i somni"), s'ha comprovat que tots els animals ho fan. La quantitat de son REM varia entre les espècies. Entre els mamífers, els dofins somien un mínim, els humans se situen en el punt mig i la marmosa i l'armadillo són els somiadors més prolífics. S'ha estudiat el somni en simis, gossos, gats (grans somiadors), rates, elefants i musaranyes. També s'han observat senyals d'activitat onírica en tots els ocells, molts rèptils, amfibis i peixos. Ho examinem amb més deteniment al capítol "Animals i somni."

Si ens elevem ara al nivell psicològic, trobem que per a una notable majoria de científics el son i el somni es relacionen principalment amb els mecanismes de processament de la memòria i apunten diverses explicacions en aquest sentit. En una altra línia, i empalmant amb la teoria del perill físic abans exposada, Antti Revonsuo, professor de la Universitat de Turku, a Finlàndia, amb rebuscada lògica nòrdica no exempta d'un sinistre toc xamànic, afirma que centúries enrere els somnis van preparar els humans a reconèixer i evitar el perill tot creant una simulació dels esdeveniments aterridors. Aquesta teoria de la simulació de l'amenaça es va presentar l'any 2000 i ha tingut el seu èxit entre els estudiosos del somni (veure "Joc i Somni").

En la llista dels perquès psicològics del son no podia faltar la popular visió de Freud: els somnis permeten que les parts reprimides de la ment se satisfacin. Però així com Freud suggereix que els malsons, si es recorden i analitzen, ajuden el cervell a controlar les emocions resultants d'experiències desagradables, Jung, el seu deixeble díscol,

Son i Somnis I.1 - Fonts

apunta que els somnis poden ser una compensació d'actituds rígides mantingudes en l'estat de vetlla. I Ferenczi proposa que el somni, quan s'explica, pot comunicar el que no es diu directament.

Però més modernament, Crick i Mitchison afirmen: "somiem per tal d'oblidar" i recomanen just el contrari que els freudians:

"Potser no s'hauria d'animar la gent a recordar el somnis, ja que aquest record pot ajudar a retenir models de pensament que és millor oblidar. Són els models que el mateix organisme intenta sufocar."

Encara s'han proposat més conjectures. Potser la més influent sigui la del llibre *The Dreaming Brain* ("El cervell que somia", 1989) de J. Allan Hobson, professor de psiquiatria a la *Harvard Medical School*. Com la majoria d'investigadors actuals, és molt contrari a Freud i creu, en la línia de Crick i Mitchison, que el somnis no tenen un "contingut latent" o ocult, com diu Freud, sinó que només tenen un "contingut manifest", són, com diu ell, "transparentes." Enlloc d'esborrar records o de sufocar connexions neurals no desitjades, el cervell fa servir la seva energia elèctrica per activar neurones més o menys aleatòriament mentre dormim. Així, les imatges oníriques estan lògicament influenciades per esdeveniments recents, vells records, condicions del dormitori, estats físics o intensos temors o esperances.

Altres investigadors creuen que els somnis regulen específicament l'estat d'ànim. El metge Ernest Hartmann els considera una mena de psicoteràpia, un "fer connexions en un lloc segur", que permet que el somiador integri pensaments dissociats durant l'estat de vetlla.

La recent recerca del psicòleg Joe Griffin, a partir de l'estudi de les dades dels principals laboratoris del son, l'ha portat a la teoria de "l'acompliment d'expectatives": somiar completaria metafòricament models d'expectació emocional en el sistema nerviós autònom, tot reduint els nivells d'estrès en els mamífers.

En el camp de la psicologia cognitiva, alguns veuen el somni com una

posició “per defecte” del cervell quan no està pendent de la realitat física i social, a causa dels estímuls externs i del sistema del jo que ens recorda qui som, on som i el que hem de fer.

Aquesta teoria és recolzada per estudis en laboratori, que revelen la naturalesa onírica del pensament durant la transició de la vetlla al son. També la sostenen observacions sistemàtiques que demostren que es pot somiar durant estats desperts relaxats, quan es jeu tranquil·lament en una habitació fosca amb un electroencefalograma (EEG) que controla el procés.

S'observen igualment fortes connexions cognitives entre les fantasies de l'estat de vetlla, els somnis desperts i el somni. Encara més, aquestes similituds entre somiar i somiar despert poden obrir un pont cap als estudis sobre els vagarejos mentals i la xarxa per defecte que sembla haver-hi sota el pensament de l'estat de vetlla.

Ampliem les teories científiques sobre son i somnis al capítol “Ciència”, però resulta curiós observar que els variats motius psicològics, emocionals i cognitius de l'activitat onírica que s'aporten semblen justificacions de l'existència mateixa o translacions de la problemàtica diürna, vehiculades pel pensament. L'estudi sistemàtic dels somnis individuals revela, una i altra vegada, que els estats mentals que es donen en el somni són paral·lels a les experiències de l'estat de vigília. Hervey de Saint-Denys observava amb agudesesa aquest fet, amb un subtil toc pre-cinematogràfic:

“Les visions que tenim en somnis es poden definir, crec jo, com la representació als ulls del nostre esperit dels objectes que ocupen el nostre pensament. La nostra memòria, si fem servir una comparació manllevada als descobriments de la ciència moderna, és com el vidre recobert de col·lodió, que conserva instantàniament la impressió de les imatges projectades sobre ell per l'objectiu de la càmera obscura. *Nihil est in visionibus somniorum quod non prius fuerit in visu* (no hi ha res en les visions dels somnis que abans no hagi estat en la vista). La visió, doncs, només és l'accessori; el principal, és la idea mateixa.”

Son i Somnis I.1 - Fonts

Molts segles abans, Hipòcrates (460- c.370 A.C.) ja havia presentat una senzilla teoria que s'assembla a la del marquès: durant el dia l'ànima percep imatges, durant la nit produeix imatges, per tant somiem. I el Surangama ("Indestructible") Sutra (s. VII), un text budista mahayana que té una importància central per a l'escola Chan (Zen) xinesa, coincideix plenament amb l'opinió del gran metge i filòsof grec: "Quan estàs despert, la teva ment pensant treballa, però quan dorms, els somnis ocupen el lloc dels pensaments."

Val a dir que els clàssics mantenen més bé que no pas els científics l'equilibri entre la visió racionalista i la més mítica. I ningú millor per il·lustrar-ho que Plató (428-347 A.C.), com suggereix Alfred North Whitehead:

"La caracterització general més segura de la tradició filosòfica europea es que consisteix en una sèrie de notes a l'obra de Plató."

El gran filòsof grec no és precisament un fan de l'onironàutica i encara menys de l'oniromància. Critica els visionaris, compara la ignorància amb el somni i com a bon apol·lini és més amic de l'estat de vetlla.

Això no obstant, al "Teetet", Plató presenta el cèlebre argument del somni (el fet de somiar demostra que els sentits de què ens refiem per distingir realitat d'il·lusió no són dignes de confiança) que inaugura a Orient el taoista Zhuang Zu i que més tard reprendran Descartes o Bertrand Russell.

A "La República" Plató afirma, a més, que el somni és "l'estat en que l'ànima toca la veritat" i recomana al governant-filòsof que estudiï els somnis i es prepari amb cura per tenir-los com un mitjà especialment adequat per purificar la *psique*, l'ànima, de la ignorància d'un mateix, que qualifica de somni.

Per altra banda, al "Fedó", Sòcrates reconeix que es guia pels somnis quan decideix compondre música i poesia per indicació d'un somni recurrent.

L'exemple de Plató il·lustra la matisada i ponderada actitud dels clàssics davant del son i del somni, que contrasta amb la pobresa de molts treballs actuals. Comentem amb detall la seva completa visió sobre el son i els somnis en el capítol “Clàssics grecorromans”.

El filòsof neoplatònic, deixeble de la cèlebre filòsofa Hipàtia d'Alexandria - i això no obstant bisbe de Ptolemais - Sinesi de Cirene (c.370-c.413), va molt més enllà que el mestre en el seu tractat “Sobre els Somnis”:

“Fins i tot penso que els mites prenen la seva autoritat dels somnis, com aquells on el paó, la guineu i el mar fan conversa. Però els mites són menudències en comparació amb la independència dels somnis. I encara que els mites són sols una part molt petita dels somnis, això no obstant els sofistes n'aprovaren l'aprenentatge com a preparació per al treball de l'eloqüència. I per als homes per a qui el mite és el començament del seu art, el somni hauria de ser el seu escaient final.”

L'antropòleg Edward Burnett Tylor (1832-1917), en una línia semblant a la de Sinesi, opinava que els primitius humans van fer servir els somnis - en els que apareixien esperits i altres realitats i on es movien amb un cos subtil per mons paral·lels - com una indicació que la ment humana podia existir independentment del cos. I per extensió, els somnis explicaven la vida i la mort i la creença en una altra vida i foren l'origen de mites i déus, que al seu torn explicaven els fenòmens de la Natura.

Davant d'aquest contradictori panorama d'opinions, que van sospitosament del més banal al més sublim, potser la millor explicació de l'esmunyedís fenomen del son i el somni sigui irònicament la poètica narració d'un mite. El lúcid mite de la creació del son i el somni que contenen els indis Pima d'Arizona, en el qual el son és simplement una eficaç manera de fer callar la gent i els somnis són només un entretingut tema de conversa.

Son i Somnis I.1 - Fonts

Els Pima, acabats de crear, no paraven de parlar
i ningú no podia dormir amb aquell enrenou.
(*El sol i la lluna ja s'havien creat, hi havia dia i nit*)

El Coiot (*un dels déus originals*) va demanar al Germà Gran (*un altre déu*):

“Fes alguna cosa perquè descansin.”

I el Germà Gran els va fer dormir amb un somni profund.
Va dividir els seus cors: a una banda la part del son i a l'altra la
part de la vetlla.

I els Pima van fer servir la primera meitat de dia i l'altra meitat de
nit.

De nou el Coiot va demanar al Germà Gran:

"Fes alguna cosa perquè vegin coses quan dormen,
així tindran alguna cosa per comentar."

El Metge de la Terra (*el xaman, un tercer déu*) va cantar:
"En la foscor dorm el meu poble.
En el son els seus esperits viatgen per tota la Terra,
en la foscor el meu poble rep la seva saviesa."

I va tornar a cantar:
"Si el meu poble somia de dia, el seu somni no tindrà poder.
El somni de la nit té poder.
De dia, els seus esperits poden vagarejar sense rebre coneixement."

I quan va acabar de cantar, aquella nit tots van somiar.
I quan es van despertar es van contar els seus somnis.

(Citat per Raymond Azul i Ruth Benedict)

Una guia per a la lectura

Aquest assaig hípnic és una selecció comprensiva de les principals dades existents sobre els estats de son i somni, ressenyades ordenadament. Malgrat el seu aspecte enciclopèdic, sols és un estudi orientatiu que no pretén explicar-ho tot, sinó donar les millors pistes per a l'estudi i la reflexió. Per tant conté errors - pels que demano d'antuvi disculpes - i inevitables omissions.

L'estudi no exclou cap font, va de la ciència a la filosofia, de les religions al xamanisme o a les experiències particulars. Tampoc no parteix de cap tesi inicial - llevat de la ineludible presumpció que hi pot haver alguna mena d'interrelació entre els materials examinats.

Durant l'assaig miro de no avançar les meves opinions: a mesura que s'exposen les dades i sorgeixen preguntes, aquestes es plantegen sense prendre partit - a banda de freqüents comentaris, en general sarcàstics,

Son i Somnis I.1 - Fonts

per animar la lectura. Només al capítol “Conclusions” aventuro la meva visió personal.

L'estructura de l'assaig és un ordenament per temes de tot el material examinat. Cada capítol conté una breu introducció acompanyada de resums i/o comentaris sintètics, però sobretot està format per cites (en general traduïdes - només deixo sempre en original les que són en castellà). Per agilitzar la lectura, no incloc cap nota a peu de text. No cito tampoc els llibres de referència a la manera acadèmica, ja que en general és fàcil trobar la informació citada. Sovint només cito el nom de l'autor. Tampoc no incloc cap bibliografia completa al final, només algunes adreces d'Internet que poden ser útils al lector interessat.

El tema del son i els somnis es tracta en quatre seccions: Fonts, Estructures, Pràctiques i Aspectes.

Dins d'aquestes quatre grans seccions figuren els diversos capítols sobre el son i els somnis, subdividits en apartats on consten les opinions de les diverses tradicions, sempre sota el mateix títol (hinduisme, budisme, sufisme, etc.). Per exemple, a la secció “Pràctiques” hi ha el capítol “Incubació” i dins d'aquest els diversos apartats amb cites i/o comentaris de les fonts que en parlen. Per tant, cada capítol es pot llegir com un article independent.

- ▲ FONTS: Totes les tradicions i autors, ordenades més o menys cronològicament, tenen capítols propis, amb un resum de la visió del corrent o autor esmentat. Aquests capítols tenen títols necessàriament generals quan es tracta de grans corrents (xamanismes, neoplatonisme, hinduisme, etc.). Per exemple, sota el genèric “Babilònia i Pèrsia” es presenten les principals tradicions d'aquesta àmplia zona. Quan es tracta d'autors individuals se n'abreugen els noms (Paracels, Steiner, Messmer, etc.). El capítol sobre la ciència és singular: sota un sol títol es fa referència a moltes tendències, amb mencions específiques a algun autor destacat. El capítol “Personal” aplega opinions i experièn-

cies privades.

- ⤴ ESTRUCTURES: Resumeix les opinions de les diverses fonts sobre les bases del dormir i el somiar, allò que els fa possibles o els emmarca (ànima, cos subtil, energia, etc.).
- ⤴ PRÀCTIQUES: Conté una sèrie de capítols sobre el que es pot fer amb els somnis, des d'induir-los o transformar-los a predir el futur o interpretar-los.
- ⤴ ASPECTES: Aplega els temes mixtos, com les relacions del son i el somni amb la vida, la mort, les plantes i animals, així com altres aspectes relacionats (objectes, temps, llocs, etc.).

Després vénen les conclusions i al final de l'assaig incloc en annex tres temes complementaris i una antologia de textos rars i/o essencials sobre son i somni de diverses procedències i èpoques.

Gràcies a Internet he pogut obtenir una visió de conjunt, que revela, malgrat les diferències i fins a inesperats detalls, unes línies comunes. Potser amb el somnis passi com amb els acudits i els proverbis, que es repeteixen arreu i en tots els temps. Els individualistes ho tenen cru: sembla ser que no sols tothom somia, sinó que tothom somia pràcticament el mateix.

De 1940 a 1985, Calvin S. Hall va recollir més de 50.000 informes de somnis d'universitaris nord-americans i juntament amb Van De Castle va publicar el llibre *Content Analysis of Dreams* ("Anàlisi del contingut dels somnis"), que presentava un sistema de codificació per estudiar els informes de somnis. El sistema Hall/Van De Castle d'anàlisi del contingut dels somnis tracta un informe de somni com una narració o una obra de teatre i en distingeix els següents elements:

- ⤴ repartiment (els personatges)
- ⤴ interaccions socials
- ⤴ activitats
- ⤴ èxits i fracassos

Son i Somnis I.1 - Fonts

- △ bona i mala fortuna
- △ emocions
- △ entorns
- △ objectes i les seves característiques
- △ referències temporals
- △ elements del passat
- △ referències a l'alimentació

S'ha aplicat als USA, Canadà, Europa, Índia i Japó, a 4 països llatinoamericans i a algunes societats primitives. I confirmant la visió budista de l'universal sofriment humà o les teories sobre les entitats còsmiques que depreden les nostres emocions més doloroses, tots els estudis mostren que en els relats de somnis d'arreu del món hi ha més agressió que amistat, més mala sort que bona fortuna i més sentiments negatius que positius. A més, en comparar els relats de les societats tradicionals amb els dels països industrialitzats, les semblances superen de bon tros les diferències, que també hi són.

Sembla talment que cadascú dibuixi a la seva manera i amb un llenguatge propi un únic paisatge. I en contemplar, gràcies a un estudi panoràmic, un autèntic “paisatge de paisatges del mateix paisatge”, no deixa de sorprendre la desfrenada fantasia de l'esperit humà, que ha tocat pràcticament totes les possibilitats del mateix fenomen universal del son i el somni i n'ha assajat les combinacions més rebuscades sota tots els punts de vista possibles. I això, en totes les cultures. Un autèntic repte per als somiadors d'avui i de demà que pretenguin innovar el gènere...

Malauradament, en aquestes pàgines no em puc entretenir amb els aspectes més bells del tema, com el somni en la literatura, la música, les arts plàstiques o el cinema. Tampoc no m'endinso gaire en els meandres de la interpretació dels somnis i la predicció del futur, les activitats oníriques més practicades per la humanitat. Cerco més aviat una comprensió bàsica del fenomen que permeti elaborar un marc general on situar la pròpia experiència. I de pas obtenir un millor enteniment de les fonts, en haver-les de repassar totes seguint el fil ariadnic del

somni de dia i també de nit.

Perquè potser l'aspecte més essencial i alhora més subtil d'aquesta investigació, és que s'ha fet en paral·lel amb experiències pràctiques de somni lúcid, son profund conscient, son i somni en estats alterns induïts per psicotròpics, son i somni en llocs sagrats, son i somnis amb animals, exercicis iògics i amb diverses combinacions d'aquests. El tema ho exigia. No es pot parlar de sexe sense haver-ne gaudit ni presentar les drogues sense haver fet cap “bioassaig”, en termes de l'etnobotànic Jonathan Ott. I gosaria apuntar que d'alguna manera aquestes pràctiques han influït en la redacció i el to general del present assaig, de vegades portant-lo a de ple a la paradoxa i l'absurd.

Una nota metodològica

Donada la gran varietat d'estats de consciència que es poden distingir i per tal de simplificar les coses, adoptem la clàssica divisió ternària de vigília, son i somni. Amb l'avenç tecnològic, els científics conclouen també que el cervell pot ser objectivament quantificat i identificat en funció d'aquests tres estats. Adoptem, doncs, la classificació, ja que gaudeix d'un ampli consens general.

Per tant, considerarem que ens movem al llarg de la vida en tres estats fonamentals: vetlla (vigília o estat despert) , somni i son profund (les visions, viatges astrals, al·lucinacions, hipnosi, etc., entrarien en la categoria dels somnis, tant si es produeixen de nit com de dia.)

És curiós constatar la coincidència en aquesta classificació entre les principals tradicions i alguns científics radicals actuals.

Segons Michael Winkelman, per exemple, etnògraf i antropòleg, estudis del xamanisme, els tres estats primaris cerebramentals (o modes d'operació) són la vetlla, el son profund i els somnis. Aquests estats i altres estats, com el trànsit, són controlats per les interaccions dels sistemes químics aminèrgic i colinèrgic (que agrupen respectivament neurones que fan servir nomoamines o acetilcolina com a neurotransmis-

Son i Somnis I.1 - Fonts

sors). Tenen, doncs, una base biològica i es revelen en els models recurrents del funcionament neurofisiològic i en l'experiència i mostren una gran congruència entre les visions que l'antropòleg anomena “mística” i “biofisiològica”, lligant així biologia i experiència.

Però Winkelman fa un pas més i adopta del tot la visió clàssica, que en realitat no considera tres, sinó quatre modes de consciència: 1) vetlla; 2) son no-REM (son profund); 3) son REM (somni); i 4), en paraules seves:

“consciència transpersonal, mística o transcendental, que jo anomeno 'consciència integrativa'.”

Aquesta visió és compartida pràcticament per totes les tradicions (hinduisme, budisme, taoisme, neoplatonisme), per molts corrents esotèrics (hermetisme, càbala, sufisme, ocultisme, etc.) i fins i tot per determinades formes de xamanisme.

Plotí, per posar un exemple entre molts, afirma que l'estat primer o espiritual de l'home és l'èxtasi. Des de l'èxtasi s'oblida de si mateix i cau en el somni profund; del somni profund es desperta de la inconsciència, però encara dins d'ell mateix, dins del món interior dels somnis; i finalment del somni passa a l'estat de vigília i al món exterior dels sentits.

“Èxtasi”, el terme que fa servir Plotí, és idèntic al terme *turiya* de la psicologia de l'hinduisme. I el budisme, especialment al Tibet, segueix en les seves pràctiques el mateix esquema, lligant-lo amb la preparació per a morir.

De fet, aquest “quart” estat (èxtasi o *turiya*) no és pròpiament un estat i no s'hauria de confondre amb els tres estats de la il·lusió (vetlla, son i somni), ja que és considerat un desvetllament a l'autèntica realitat.

És a dir: quan ens pensem que estem desperts, en realitat no ho estariem perquè no ens hem despertat a la realitat absoluta. El nostre estat de vetlla, doncs, no fóra més que una altra mena d'estat de somni on con-

tinuaríem ignorant la nostra veritable naturalesa.

Aquest concepte reapareix a la secció “Fonts” i en diversos capítols d'aquest assaig i s'examina amb deteniment al capítol “La vida és somni” i a les “Conclusions”.

Son i Somnis I.1 - Fonts

FONTS

Una selecció hipnològica

All human beings are also dream beings.
Dreaming ties all mankind together.

Tots els sers humans també són sers de somni.
Somiar és el vincle que uneix tota la humanitat.

Jack Kerouac

Son i somni són un fenomen universal, en parlen absolutament totes les tradicions, filosofies i religions del món, especialment sota l'òptica de la interpretació o de la predicció.

Son i Somnis I.1 - Fonts

Però algunes elaboren, a més, tècniques i pràctiques específiques a l'entorn d'aquests estats, l'examen de les quals pot il·luminar més bé la naturalesa de l'activitat hípnica i onírica que no pas el tediós estudi de les perdedores interpretacions dels continguts dels somnis o la mera relació de la mitologia que hi està relacionada.

D'ací el criteri bàsic de selecció de les fonts d'aquest assaig: es prioritzen les que donen una especial importància a somiar i/o a dormir i desenvolupen pràctiques o tècniques específiques relacionades amb aquests estats. Per això tradicions com l'hinduisme o el budisme són més citades que no pas el cristianisme - que no ha desenvolupat tecnologies específiques a l'entorn del son i els somnis - o les tradicions nòrdiques o mesoamericanes, de les que tenim pocs textos.

En examinar les fonts que fan referència al somni i al son, s'adverteix de seguida que el fenomen que anomenem d'una manera molt general "xamanisme" sembla estar a l'origen de totes les fonts posteriors, no sols per la seva antiguitat, sinó també per l'abast de les seves concepcions i pràctiques.

És cert que els estudis disponibles es basen al més sovint en els xamanismes actuals, però la concordança d'aquests amb nombroses referències antigues i les restes arqueològiques justifica que el xamanisme ocupi el primer lloc a tots els efectes en la nostra relació cronològica de fonts.

D'entrada, convé notar que hi ha una sèrie de concepcions bàsiques del xamanisme que són compartides per totes les tradicions i filosofies, com demostren els documents que hi fan referència i els innumbrables exemples de transcendents decisions històriques preses a causa de somnis, des del d'Adam als d'Alexandre Magne, Juli Cèsar o Constantí:

- ♣ En el somni l'ànima del dorment viatja , "la concepció primitiva més típica sobre els somnis" segons E. B Tylor.
- ♣ En el somni l'ànima viatja a altres mons on es troba amb altres

sers.

- ⤴ El somni pot ser una revelació o un presagi. Per tant cal fer-li cas i saber-lo interpretar.
- ⤴ El somni és una font d'informació i un mitjà per guarir malalties i per obtenir inspiració i/o informació a l'hora de prendre decisions.

No és que els diversos xamanismes siguin irracionals i no reconeixin la banalitat d'alguns somnis o la continuïtat dels pensaments del dia amb els somnis de la nit. Els nadius de les illes Barbados atribueixen els seus somnis a l'“estudi”- a pensar en una cosa intensament. El mateix fan les tradicions, però durant mil·lenis tota la humanitat va estar d'acord en aquests principis bàsics i es podria afirmar que tota la història, fins als temps moderns, s'ha anat fent a base de somnis...

El gran trencament

Però amb l'èxit de ciència positiva a partir del segle XVII, precedit per la desconfiança cristiana en els somnis i l'aristotelisme dominant, es produeix a Europa un canvi dramàtic, inèdit, en la valoració dels somnis, que fins aleshores havien gaudit de la mateixa respectuosa consideració tant a Occident com a la resta del món.

Valgui a tall d'exemple el contundent article de l'*Encyclopédie* de Diderot i D'Alembert:

“Somni, s. m. (Metafísica.) Somieig que es té quan es dorm. Veure Somieig.

La història dels somnis encara és molt poc coneguda, però és important, no solament en la medicina, sinó també en la metafísica, a causa de les objeccions dels idealistes. Quan somiem, tenim un sentiment intern de nosaltres mateixos i a la vegada un deliri molt gran en veure diverses coses fora nostre; actuem volent o no volent: i, en fi, tots els objectes dels somnis són visiblement jocs de

Son i Somnis I.1 - Fonts

la imaginació. Les coses que ens han colpit més durant el dia apareixen a la nostra ànima quan aquesta està en repòs; això és ben cert habitualment, fins i tot en les bèsties, car els gossos somien com l'home; la causa dels somnis és, doncs, qualsevol impressió forta, freqüent i dominant.”

De sobte els somnis van perdre tota credibilitat: els jocs de la imaginació no podien ser mesurats amb cap instrument aleshores disponible. Es pot argüir que hindús, grecs i romans ja havien avançat abans les mateixes opinions materialistes, però mai tan d'una forma tan primària i sense aconseguir un tan gran predicament. El resultat fou un trencament de profundes conseqüències. Per això avui la principal diferència entre les societats occidentals i la resta del món, és que nosaltres creiem que el somnis només tenen un sentit personal i psicològic. Però la nostra visió restrictiva, a escala global, en realitat és un fenomen minoritari. A Àsia, Àfrica i Amèrica Llatina, Oceania i entre molts pobles occidentals, l'antiga visió del somni continua ben viva.

Per exemple, en un estudi sobre l'Egipte contemporani, Valerie J. Hoffman indica que actualment els somnis religiosos, espirituals o profètics són un fenomen sorprenentment estès.

Jo mateix he pogut comprovar entre la gent de l'Ecuador i d'altres països llatinoamericans la creença del viatge de l'ànima en somnis. D'ací la prohibició popular de no despertar bruscament ningú, ja que (*sic*) “si està somiant que és un colom i que se'l menja un gos, es morirà...”

Això no obstant, en el món acadèmic sembla que el son s'hagi reduït en la pràctica a una qüestió mèdica (especialment pels problemes d'insomni) i els somnis - encara que despertin la fascinació de sempre - han perdut la càtedra que abans ostentaven.

Observava un divulgador científic que a diferència de l'alquímia, que va donar lloc a la química, o de l'astrologia, que va precedir l'astronomia, de l'oniologia no n'havia sortit res.

De fet, llevat d'uns pocs autors - que a pesar del seu interès no s'han tingut prou en compte (Hervey de Saint-Denys o Van Eeden, per exemple) - i dels intents sincretistes de teòsofs i ocultistes, només Freud va mirar de recuperar el somni per a la ciència a través de la seva interpretació.

Però la seva idea de que el somni és la *via regia* vers l'inconscient va fer més mal que bé, com se sol dir, perquè la gent es va acabar convencent de que el somni valia poc, ja que provenia d'un fons tèrbol i en cap cas podia ser una experiència conscient.

I quan la psicoanàlisi va passar de moda, el somni va tornar al forat negre d'on per als positivistes no hauria d'haver sortit mai.

Només en èpoques recents, a la segona meitat del segle XX i amb l'ajut dels nous instruments de mesura, es va produir un retorn dels somnis als laboratoris i a les aules, gràcies a diversos investigadors entre els que destaca Stephen LaBerge (1947), psicofisiòleg i pioner en l'estudi científic del somni lúcid a la universitat de Stanford durant els animats anys 1980.

No li va resultar fàcil, com ell mateix explica:

"Per tal de comprendre les dificultats que es van haver de superar abans que el somni lúcid fos científicament acceptable, cal saber com es considerava el tema des de la banda de l'*establishment*. En el món acadèmic, l'actitud dominant sobre els somnis lúcids (...) es pot resumir en una sola paraula: escepticisme (...) com si hi hagués quelcom filosòficament discutible en la noció mateixa de somni lúcid."

Però el retorn de LaBerge al món dels somnis no es va produir, com en el cas de Freud, pel tortuós vial de l'oniromància, sinó que com esqueia a un ex-hippy bregat en la psiconàutica, va agafar l'ampla autopista de l'onironàutica.

I probablement per això és el primer científic modern que ha demostrat

empíricament l'existència del fenomen del somni lúcid i ha desenvolupat tècniques per estudiar les relacions de cos i ment en l'estat de somni, que han validat moltes afirmacions de les tradicions antigues.

Però com se li va acudir elegir el somni com a tema d'investigació? Val la pena escoltar la seva pròpia versió del procés, que significativament va començar amb el cinema, l'art dels somnis:

“En certa manera em vaig interessar pel somni lúcid a partir de les experiències de la meva infantesa. Quan tenia cinc anys, feien unes sessions matinals de cinema on passaven unes sèries d'aventures i jo no me les perdia mai. I un dia vaig pensar, després d'haver tingut un somni especialment divertit en el que era un pirata submarí: ¿no seria divertit tornar al mateix somni i continuar-lo com a la sèrie del cine? Ningú no em va dir que no es podia fer una cosa així, de manera que aquella mateixa nit vaig tornar al mateix somni i recordo que ho vaig continuar fent durant setmanes.”

Més tard va venir l'experiència psicodèlica, combinada amb el budisme tibetà:

“No va ser fins als vint anys que em vaig interessar per la ment. En aquella època m'atreia el món natural i suposava que seria químic o alguna cosa per l'estil i quan vaig arribar a Stanford el 1967 vaig estudiar química. Però com que aleshores vivia a la badia de San Francisco... ija us podeu imaginar per quina mena de coses em vaig interessar també! (*Riu*) Coses que em van fer veure que hi havia un món interior tant interessant com el món exterior.

Em vaig apuntar a un curs d'en Tarthang Tulku, un budista tibetà, a Esalen, i em va sorprendre el tema del curs, que essencialment consistia a mantenir la consciència desperta les 24 hores del dia. En Tarthang, en aquella època, no sabia gaire anglès i no parava de repetir tot rient: 'Això somni, això somni!' Volia que veiéssim la nostra experiència de l'estat de vigília com un somni i que comprovéssim què tenien en comú les experiències nocturnes i les experiències diürnes. Després d'haver enfocat la ment d'aquesta manera durant el curset d'aquell cap de setmana, quan tornava a San Francisco em va semblar que anava col·locat. Ho vaig associar amb l'exercici i amb l'expansió de la meva atenció conscient pel fet de

pensar en les meves experiències de la vetlla com un somni i intentar mantenir una continuïtat.

Unes nits després de tornar del curset d'Esalen, vaig tenir el primer somni lúcid que recordava des de la meva infantesa. Estava escallant el K2 amb màniga curta, pujant la muntanya sota una forta nevada. I vaig pensar: 'Mira com vaig vestit, com ho puc fer, això? Doncs perquè això és un somni!.'

Finalment, el que va decidir LaBerge a estudiar els somnis fou la seva utilitat per a la vida:

"L'experiència em va despertar l'interès pel tema del somni lúcid, que va anar creixent durant els següents cinc anys. I en aquell període vaig tenir una experiència que em va convèncer del tot que treballar el somni lúcid podia tenir un gran valor per a mi. Vaig somiar que m'enfilava per un camí de muntanya amb un company, havíem caminat quilòmetres i quilòmetres. Vam arribar a un pont molt estret que travessava un abisme d'una profunditat immensa i en mirar cap avall em va agafar por de passar pel pont.

El meu company em va dir: 'Oh, no cal que passis pel pont, pots tornar per on hem vingut' i em va assenyalar darrere nostre l'enorme distància que havíem recorregut. Però d'alguna manera em va semblar que aquell era el sistema més complicat de resoldre el problema i llavors em va venir el pensament que si aconseguia estar lúcid, no em faria gens de por travessar el pont. I en aquell moment, en certa manera, em vaig fer conscient d'aquell pensament, em vaig adonar que estava somiant i vaig travessar el pont fins arribar a l'altre costat.

Quan em vaig despertar vaig reflexionar sobre el sentit de tot plegat i vaig veure que aquella experiència es podia aplicar a la vida en general. La vida és, en un cert sentit, una mena de pont, i el que ens fa perdre l'equilibri és la por al desconegut, a la mort, a la manca de sentit del que ens envolta, sigui el que sigui. Però si mantenim una correcta atenció conscient i un context, és possible travessar el pont.

Va ser en aquella època que vaig decidir que els meus set anys de recerca del Sant Grial en el regne dels *hippies* s'havien acabat i que

Son i Somnis I.1 - Fonts

havia de tornar a ser un científic. I vaig pensar que el somni lúcid podia ser un bon projecte de doctorat i que es podia investigar científicament. Els experts d'aquella època em van dir que era impossible, però jo havia trobat una manera de demostrar que era possible.”

Espirituals vs màgics? Ioga vs xamanisme?

A més del gran trencament recent que LaBerge i els seus col·legues intenten superar, una segona divisió, més subtil, ancestral i profunda, i que neix del valor i l'ús que es donen al son i al somni, trenca la unanimitat entre les fonts i fins i tot dins d'elles mateixes.

Sembla talment que els somiadors es debatin des de temps immemorials entre dues grans tendències:

1. Fer servir el somni per a alguna cosa: curar, aprendre, viatjar, distreure's, transformar la realitat ordinària, combatre, etc.
2. Utilitzar-lo només per superar-lo i poder entrar en un altre estat, comparat amb el desvetllament.

Màgia vs. mística, èxtasi vs ènstasi o xamanisme vs ioga segons Mircea Eliade... una tensió interna, que ja es troba en el xamanisme, batega en totes les tradicions.

La distinció de Mircea Eliade

És ben conegut que Mircea Eliade defineix el xamanisme com una tècnica de l'èxtasi i afirma que el tret distintiu del xaman és la seva capacitat d'entrar en un estat de trànsit, en el qual la seva ànima deixa el cos per ascendir cap al cel o per baixar al món inferior, amb l'ajut d'esperits amb els que es comunica.

Però fa un pas més en afirmar també que la distinció fonamental entre les pràctiques i experiències xamàniques i les iòguiques es pot entendre com la diferència entre “ènstasi” i “èxtasi” - “estar a dins” o “estar a fora” (d'un mateix).

Aquest exagerat èmfasi en l'èxtasi com a component definitiu del xamanisme, oposat a l'ènstasi de la meditació iòguica, s'ha convertit en un fonament de l'estudi acadèmic, tant del ioga com del xamanisme, molt més enllà de l'àmbit estricte de l'obra d'Eliade.

I per bé que actualment se li fa menys cas que fa uns anys, continua sent un referent per a molts. Per això creiem que convé analitzar-lo (n'expliquem la gènesi i les contradiccions en l'annex d'aquest assaig que duu el títol de “El cas Eliade”).

Pel que fa a l'etimologia, el mot “èxtasi” prové del grec antic ἔκστασις (*ekstasis*), derivat del verb ἐξίστημι (*eksistēmi*, “desplaçar-se”) i està format per la preposició ἐκ (*ek*, “fora”) i el verb ἵστημι (*histēmi*, “situar-se”, de l'arrel *sta-* “estar dret”). D'ací, es fa servir per designar qualsevol desplaçament i derivadament designa “trànsit” o “estupor.”

En el grec del Nou Testament, però, és produeix un subtil canvi de grans conseqüències: el mot perd el sentit de desplaçament físic i passa

Son i Somnis I.1 - Fonts

a indicar exclusivament el trànsit/rapte, a partir del verb *existanai* "desplaçar, treure de lloc" i també "perdre el cap" (*existanai phrenon*), de *ek* "fora" + *histanai*, "situar, estar dret".

Aquesta interpretació esbiaixada va influenciar els sentits que es van atorgar posteriorment al mot a Occident. L'èxtasi va esdevenir, doncs, com diuen els diccionaris:

"un estat de rapte que deixa estupefacte el cos mentre l'ànima contempla coses divines" i d'ací adquirirà el sentit d'"estat exaltat de felicitat."

I finalment va acabar denominant l'empàtica metilendioximetanfetamina (MDMA), també coneguda com "èxtasi", droga psicoactiva d'origen sintètic amb propietats estimulants, que va ser sintetitzada pel metge alemany Anton Köllisch pels volts del joiós Nadal del 1912.

Influït per aquesta ambigua connotació, Eliade encunya el terme "ènstasi" el 1969 per oposar-lo a l'èxtasi xamànic, substituint *ek* per *en* amb la finalitat de formar el neologisme *en-stasis* ("estar dret a dins").

I fa servir el terme per designar les experiències o l'abolició d'experiències que es donen com a conseqüència de les tècniques meditatives que aparten el practicant del món. Fins i tot, de vegades, arriba a considerar "ènstasi" un equivalent del terme sànscrit *samadhi*.

Diu Eliade al seu llibre *Yoga, inmortalidad y libertad*:

"El *samâdhi* es todo lo contrario de un éxtasis, ya que no es 'salida del ser, enajenación', sino 'regreso al ser, interiorización', lo mismo que el Yoga no es una mística, sino un método psicosomático ordenado a un retorno sobre sí mismo. Los significados de la palabra *samâdhi* son: unión, totalidad; absorción en, concentración total del espíritu; conjunción. En general se le traduce por 'concentración', pero en ese caso hay un riesgo de confusión con el *dhâranâ*. Por esta razón es que hemos preferido traducirlo por *en-stasis*, *estasis*, conjunción."

Així, el sentit base de desplaçament del mot “èxtasi” deixa pas a la idea de rapte - concepte negatiu per a Eliade, en tant que comporta una pèrdua més o menys gran de control - i aquesta connotació negativa el porta a crear la seva distinció, atribuint al xamanisme un caràcter exclusivament extàtic.

Però en bona lògica etimològica, hauria estat millor reservar el terme “ènstasi” per designar l'aspecte centrípet o intern d'un procés, enlloc de forçar-ne el sentit per qualificar una pràctica sencera, els processos de la qual tenen inevitablement aspectes extàtics i enstàtics, tant en el cas del ioga com en el del xamanisme.

La simple observació dels fets demostra que la distinció èxtasi-ènstasi no funciona gaire bé sobre el terreny. Els nombrosos exemples de fenòmens de tipus xamànic associats a la meditació, la unió de modalitats extàtiques i enstàtiques en el desenvolupament dels iogues hindú i budista, així com en el taoisme i les formes meditatives dels xamanismes, minimitzen la diferència entre el xaman i el iogui, deixant clar que les modalitats extàtiques i enstàtiques estan dinàmicament relacionades i no són mútuament excloents. Vegem-ne quatre exemples extrets de tradicions ben diferents abans d'entrar en més consideracions:

Un xaman fent màgia negra?
No, un "enstàtic" iogui tibetà practicant el *Chod*!

Els misteris del Chod

És particularment suggestiva en aquesta línia la pràctica tibetana del *Chod* (en sànscrit *cheda-sadhana*, en tibetà *Chod sgrub thabs*), que significa simplement "rite de tallar".

La llegenda relata que Pa Dampa Sangye - anomenat el "pare" del *Chod* (s. XI) i considerat la reencarnació de l'excèntric Bodhidharma - va arribar al Tibet provinent de l'Índia per introduir-hi el sistema de meditació anomenat *Zhi-jye*, la pacificació del sofriment, basat en la doctrina de la Saviesa Transcendental (*Prajna-paramita*) del budisme *Mahayana* ("Gran Vehicle").

Conta la llegenda que juntament amb una notable dona tibetana, Machig Labdrön, va crear el *Chod*, una subtil barreja de la via budista amb una antiga forma de ritual xamànic, promoguda per Machig, a qui veiem en una pintura moderna en plena meditació, amb un estil que pot té a veure amb el que es pot trobar en els civilitzats cursets de cap de setmana que s'imparteixen a les nostres latituds.

Històricament, el *Chod* és un *sadhana* (“ritual”) perifèric, practicat al marge de les institucions tradicionals tibetanes o tântriques, reservat a adeptes molt avançats. En paraules del *mahasiddha* (“gran adepte”) Arya Deva:

“Chod vol dir tallar o escapçar l'arrel de la ment dualística, que és la ignorància, juntament amb les seves branques, les cinc emocions conflictives.”

I el lama Jigme Chokyi Senge precisa:

“Fer servir els obstacles (diablers) en la via és el sentit de la pràctica del Chod. En adonar-se que tot és ment, no hi ha cap objecte a tallar per petit que sigui. Quan la buidor de la ment mateixa es realitza, no queda dualitat entre 'tallador' i 'tallat'. Quan aquesta no-

dualitat s'experimenta, llavors s'esvaeixen àngels i dimonis i hom es queda com un lladre en una casa buida, sense res a tallar.”

El *Chod* s'ha definit finament com:

“un tipus especial de misticisme que uneix la pràctica xamànica amb una profunda meditació iòguica, tot i que força al marge dels ambients convencionals.”

Una pràctica que en termes onírics podríem qualificar de “treballar malsons lúcids”...

Per dur a terme aquesta pràctica, el o la practicant - les dones hi són especialment inclinades - busca un lloc solitari que tingui poder o que es consideri encantat pels esperits (com més dolents, més bons són per al *Chod*).

Si hi ha sort i apareixen animals salvatges, encara millor. Els cementiris també són uns indrets ideals. Un cop ha triat el lloc, l'adepte munta la tenda que veiem a la fotografia de la pàgina anterior, amb els seus quatre vents - que tenen cadascun un color i un sentit específics - orientats a les quatre direccions de l'espai,.

Quan comença a caure a la nit, el iogui o la ioguini fa una invocació i entona diversos cants per començar el llarg procés. No descriurem aquí el ritual, però la pràctica central del *Chod* es podria resumir de la següent manera:

1. Transferir la consciència a l'espai i identificar-se amb la *Vajra Yogini* negra, l'essència del principi femení.
2. A través de la visualització identificar el cos amb l'univers i després oferir-lo totalment als éssers que el vulguin, especialment als enemics i als esperits malignes perquè el devorin i el transmudin, en forma de *ganacakra* o banquet tântric. Cada plat d'aquest àpat radical té un sentit místic: la pell és la realitat superficial o *maia*, per exemple.

L'objectiu de la pràctica és viatjar al món de la nit, al perillós regne dels fantasmes, esperits i damnats, per deixar-se devorar per ells, beneint així les ànimes perdudes en l'implacable roda de l'existència.

Per tant, l'equanimitat i la compassió del practicant, la potència del seu contacte amb els esperits, la seva capacitat de guarir-los, conformen l'heroic camí que li permetrà guanyar el *cintamani* griàlic, la Joia de la Ment del Desvetllament.

Els tibetans diuen que el *Chod* mata dos ocell d'un sol tret: per una banda talla l'enganxament al cos i a l'ego a través de la visualització del desmembrament i per l'altra ajuda a practicar la compassió a través de l'autosacrifici.

Per entrar en aquesta compassiva representació *hardgore* - destinada a tallar de rel la il·lusió tot participant en un antropofàgic banquet en el paper estel·lar de plat principal del menú - el practicant s'escalfa amb danses giratòries a l'estil dervitx, acompanyades de cants als sons combinats de tambor, flauta i campaneta i s'estimula amb detalladíssimes visualitzacions.

No hi falta tampoc algun ocasional glop del “nèctar de saviesa”, que conté la pràctica *kapala* (Tib: *thöpa*) o copa-crani que veiem damunt la taula de la fotografia juntament amb la típica campaneta tibetana - que no pot faltar mai - i altres objectes litúrgics que la perspiciàcia del lector identificarà fàcilment.

Perquè els practicants del *Chod* compten amb una parafernàlia digna d'examen. Veiem que el monjo de la fotografia empunya amb la mà esquerra una trompeta feta amb un fèmur humà (o *kangling*, de *kang* -cama- i *ling* - flauta).

(Per a músics interessats en adquirir un instrument autèntic:
www.damaruworks.com/bone/acquiring-bone/)

Contra el que es podria pensar, aquest “extàtic” i màgic instrument de doble boca - diuen que fa un so eteri i planyívol - no prové del primitiu xamanisme de Himàlaia ni de l'antiga religió Bon del Tibet, anteriors al budisme i que no l'han fet servir mai.

Ironies de la vida, el *kangling* en realitat vé de l'Índia, de l'“enstàtic” ioga tântric que hi va florir fa uns 1.500 anys.

Els ioguis shivaïtes i budistes, que solien viure prop dels cementiris, s'ornaven amb ossos i feien servir una sèrie d'instruments rituals fabricats amb l'abundant matèria primera del lloc.

Quan el tantrisme budista - el *Vajrayana* - va arribar al Tibet vers l'any 800, el *kangling* es va començar a difondre durant el segle següent, sobretot per la influència de Machik, fins a convertir-se en un instrument essencial.

Només a tall d'anècdota, notem que molts textos descriuen com fabricar un bon *kangling*: es recomana un os de brahman -home o dona - jove i sense tares i millor si és monjo o monja. ¡I no diguem si és un fèmur d'un *mahasidha* (“gran adepte”)!

També es pot recórrer al fèmur d'un parent - així acumularà karma positiu per a les seves futures vides - o al d'una mare morta de part.

El petit tambor doble (*damaru*), que el nostre monjo empunya amb la mà dreta, sovint es fabrica amb la base de dos cranis humans, d'ací la seva mida reduïda en comparació amb el tambor tibetà normal de fusta. D'ell penja el colorit *chopen*, l'estendard de la victòria, fet amb cabell humà, pell de lleopard i de tigre, campanetes, pedres semiprecioses i un mirallet.

Però l'element central de la iconografia del *Chod* és l'eina que penja de la cintura del nostre monjo: una doble vara lligada amb una cadena (*kartika*), que es feia servir tant per lluitar com per batre el blat i que simbòlicament separa el cos de la ment tallant la saviesa convencional.

Assenyalem de passada, que es tracta del mateix instrument agrícola i guerrer, el *flabellum* que empunyaven els xamànics faraons egipcis.

Molts comentaristes assenyalen la similitud d'aquesta complexa pràctica tibetana amb la prototípica iniciació xamànica. Deu ser per això que l'envolta una tenebrosa aura romàntica i és considerada una pràctica perillosa i no adequada per a principiants. Això no obstant continua sent popular en els ambients del budisme tibetà, que malgrat el seu actual vernís filosòfic, fa servir objectes màgics, somnis i visions al vell estil xamànic.

El Tercer Karmapa (1284-1339) va sistematitzar els ensenyaments del *Chod* de Machig Labdrön i els va introduir en els llinatges Kagyupa, Nyingmapa i especialment en el Dzogchen. En aquesta transició dels cementiris als monestirs, el ritual es va tornar més simbòlic i imaginatiu.

En tot cas, el *Chod* és una interessant recapitulació del procés xamànic a tres nivells, una especial combinació de meditació budista, tantra indi i elements d'antics rituals xamànics tibetano-siberians, que mereixeria un estudi específic i pràctic més enllà de la mòrbida curiositat que desperta.

Crítiques taoistes

La mateixa tensió màgia-mística apareix en la transició del que es pot anomenar “xamanisme xinès” al misticisme taoista.

La relació dels *wu*, els antics xamans de la Xina, amb el cosmos era màgica, es comunicaven amb les plantes, minerals i animals, penetraven a l'interior de la Terra o visitaven galàxies distants. A través de la dansa, els psicotròpics i el ritual invocaven poders elementals i espirituals i entraven en contacte amb ells.

Zhuang Zu explica al setè capítol del seu llibre la discussió entre un taoista i un xaman. El taoista posseeix la veritat mística (*zhen Ji*) que és innata i familiar, però desconeguda. A llarg de l'escena es descriu l'oposició entre aquest coneixement intern i el coneixement projectat cap a l'exterior del xaman, en una contraposició que recorda Eliade.

El xaman s'esforça a copsar l'estat intern del mestre, però cada vegada

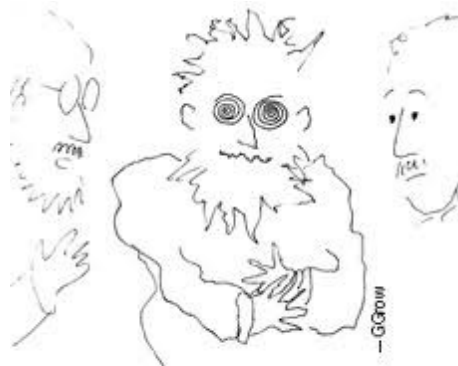
Son i Somnis I.1 - Fonts

que es troben el taoista fa que el diagnòstic canviï. Tot i que en el relat el deixeble del mestre taoista es queda impressionat pel xaman, el mestre el confon en els seus diagnòstics perquè el xaman està limitat al món fenomènic, mentre que el mestre taoista cospa el caos original que hi ha al darrere.

Això no obstant, el tractament que Zhuang Zu dona a la lògica sembla contradir aquesta visió. En la famosa "Discussió sobre la igualtat de les coses", el discurs de la lògica es fa servir per superar la causalitat i obrir el camí vers la comprensió total, que es pot abastar a través de la intuïció o el somni i els estats alterns de consciència. Aquí Zhuang Zu parteix del xamanisme xinès per encarar el misticisme.

Al pràctic estil xinès, amic de l'avinença i el tripijoc, el taoisme és particularment permeable al xamanisme del que ha sorgit.

En molts dels seus textos abunden els exemples de profecies, curacions, alquímies o refinades operacions oníriques i molts taoistes matisen la radicalitat filosòfica de Zhuang Zu, al·legant que els clàssics feien servir els somnis i no consideraven el pronòstic oníric una pràctica inútil.

He read Plotinus
till all his categories blew out.

Ha llegit Plotí fins que li han explotat totes les categories.

Espetecs plotinians

També hi ha qui fa distincions, ja no entre misticisme i xamanisme, sinó dins del propi misticisme!

Citem a tall d'il·lustració unes reveladores cites de l'obra del teòleg rus Valdimir Lossky, *Teologia Mística de la Iglesia de Oriente*, on compara la visió de Plotí amb la del neoplatònic cristià que a finals del segle V o principis del VI, a Síria, va firmar amb bon criteri les seves obres amb el nom del deixeble de Sant Pau, Dionís Aeropagita, obtenint així una exitosa promoció de la seves obres.

En elles combina la doctrina de la filosofia neoplatònica i les pràctiques d'èxtasi amb les doctrines cristianes. Les seves opinions, sota el mantell protector de sant Dionís, van tenir gran influència en la mística cristiana i no van parar de despertar al llarg de la història del cristianisme variades tendències herètiques, des del monofisisme al franciscanisme o el quietisme de Miguel de Molinos.

Lossky fa autèntics jocs de mans per distingir-les de la radical pràctica plotiniana:

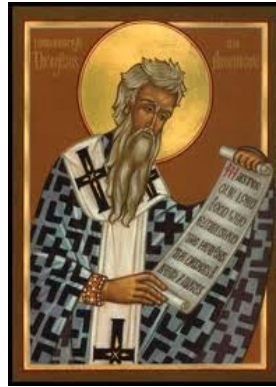
"Para acercarse al Uno (*En*) hace falta, según Plotino, 'levantarse a sí mismo desde los objetos sensibles, que son los últimos de todos, hasta los primeros objetos; hay que estar exento de todos los vicios, ya que se tiende hacia el bien; hace falta remontar hasta el principio interior a sí mismo y tornarse en un solo ser en lugar de muchos, si se ha de contemplar el principio y el Uno'. Es el primer grado de la ascensión, donde nos encontramos libres de lo sensible reconociéndonos en la inteligencia. Pero hay que dejar atrás la inteligencia, puesto que se trata de alcanzar un objeto superior a ella. 'En efecto: la inteligencia es algo y es un ser; pero ese término no es algo, ya que está antes de toda cosa; no es tampoco un ser, pues el ser tiene una forma que es la del ser; pero ese término está privado de toda forma, aun inteligible. Pues dado que la naturaleza del Uno es generadora de todo, nada es de lo que engendra'.

Esta naturaleza recibe definiciones negativas que recuerdan las de la Teología mística de Dionisio. 'No es una cosa; no tiene ni cualidad, ni cantidad; no es inteligencia ni alma; no está en movimiento ni en reposo; no es en el lugar ni en el tiempo; es en sí, esencia aislada de las demás, o más bien carece de esencia, ya que está antes de toda esencia, antes del movimiento y del reposo; pues estas propiedades se hallan en el ser y lo hacen múltiple'.

Interviene aquí una idea que en modo alguno se encuentra en Dionisio y que traza una línea de demarcación entre la mística cristiana y la mística filosófica de los neoplatónicos. Si Plotino rechaza las atribuciones propias del ser, buscando llegar a Dios, no es, como en Dionisio, en razón de la absoluta incognoscibilidad de Dios, ofuscada por todo lo que puede conocerse en los seres, sino porque la esfera del ser, aun en lo que de más alto tiene, es necesariamente múltiple; no tiene la simplicidad absoluta del 'Uno'.

El Dios de Plotino no es incognoscible por naturaleza: si no podemos comprender al Uno ni por la ciencia ni por una intuición intelectual, es porque el alma, cuando aprehende un objeto por la ciencia, se aleja de la unidad y no es absolutamente una. Es menester, pues, recurrir a la vía extática, a la unión, donde el sujeto está completamente por su objeto, uno con él, donde toda multiplicidad desaparece, y el sujeto no se distingue ya de su objeto.

'Cuando se encuentran, no hacen más que uno y sólo son dos cuando se separan. ¿Cómo declarar que él es un objeto diferente de nosotros mismos, a pesar de que no lo veíamos diferente, sino unido a nosotros cuando lo contemplábamos?' Lo que se desecha en la vía negativa de Plotino es lo múltiple, y se llega a la unidad absoluta que está más allá del ser, puesto que el ser está ligado a la multiplicidad, siendo posterior al 'Uno'.

El éxtasis de Dionisio es una salida del ser como tal; el éxtasis de Plotino es más bien una reducción del ser a la simplicidad absoluta. Por eso designa Plotino su éxtasis con un nombre bien característico, el de 'simplificación' (*aplosis*). Es una vía de reducción a la simplicidad del objeto de contemplación que puede positivamente definirse como el Uno — *En*— y que, en esta cualidad no se distingue del sujeto contemplante. Pese a todas las semejanzas exteriores, debidas sobre todo al vocabulario común, estamos lejos, aquí, de la teología negativa de las Areopagíticas. El Dios de Dionisio, incognoscible por naturaleza, Dios de los Salmos 'que hizo de las tinieblas su retiro', no es el Dios-unidad primordial de los neoplatónicos. Si bien es incognoscible, no es en virtud de su simplicidad, que no podría acomodarse con lo múltiple de que está maculado todo conocimiento relativo a los seres; es una incognoscibilidad, por decirlo así, más fundamental, absoluta. En efecto, si tuviera por base la simplicidad del Uno, como en Plotino, Dios no sería ya incognoscible por naturaleza.

Ahora bien, la incognoscibilidad es precisamente la única definición propia de Dios en Dionisio, si se puede hablar aquí de definiciones propias. Rehusando atribuir a Dios las propiedades que son el objeto de la teología afirmativa, Dionisio evita expresamente las definiciones neoplatónicas: *oude hen, oude henotes*, 'no es el Uno, ni la Unidad', dice. En el tratado 'De los nombres divinos' al examinar el nombre del Uno, que puede predicarse de Dios, muestra su insuficiencia y le opone otro nombre 'el más sublime', el de la Trinidad, que nos enseña que Dios no es ni el uno ni lo múltiple, sino que sobrepasa esta antinomia, al ser incognoscible en lo que él es."

Enosi (ἕνωσις) vol dir "unitat," "unió". En el platonisme i especialment en el neoplatonisme és la unió amb el que és fonamental en la realitat: L'U (Τὸ Ἔν). Dionís en el fons comparteix aquesta concepció per molt que l'ortodòxia de Lossky ho vulgui dissimular.

Quina diferència hi ha entre simplificar l'ésser fins a la seva reducció absoluta i sortir de l'ésser?

En tots dos casos l'ésser va a parar al mateix lloc, és a dir, enlloc. ¿I com pot la Trinitat, que és múltiple, sobrepassar la antinòmia de la unitat i la multiplicitat? Justificar-ho amb l'excusa de la incognoscibilitat és com el *credo quia absurdum*, el "m'ho crec perquè és absurd" atribuït al radical Tertul·lià, que alguns han refinat fins arribar al brillant "com més absurd, més m'ho crec".

αἴβλ
NASKAPI

Els místics del xamanisme?

Carl G. Jung, a "L'home i els seus símbols", en parlar del procés d'indi-

viduació del “jo” com a centre intern de tota la nostra experiència, comenta:

“(Aquest jo o esperit guia d'una persona) és realitzat d'una forma íntegra i excepcionalment pura pels indis naskapi, que encara existeixen als boscos de la península del Labrador. Aquesta gent senzilla són caçadors que viuen en grups familiars aïllats, tan allunyats els uns dels altres que no han pogut desenvolupar costums tribals o creences i cerimònies religioses col·lectives.”

Mandala naskapi que representa el *Mista peo*

“En la seva solitud de tota la vida, el caçador Naskapi s'ha de confiar de les seves veus interiors i les seves revelacions inconscients; no té mestres religiosos que li diguin el que ha de creure ni rituals, festivals o costums que l'ajudin a tirar endavant. En la seva bàsica visió de la vida, l'ànima de l'home és simplement un ‘company interior’, que anomena ‘El meu amic’ o *Mista peo*, que significa ‘Gran Home’. El *Mista peo* viu dins del cor i és immortal. En el moment de la mort, o just abans, abandona el cos i més tard es reencarna en un altre ésser.”

I afegeix més endavant, en referència als somnis:

Son i Somnis I.1 - Fonts

“Els naskapi que paren atenció als seus somnis i miren de trobar-ne el sentit i provar-ne la veritat poden entrar en una més gran connexió amb el Gran Home, que afavoreix aquesta gent i els envia més i millors somnis. Així, la principal obligació d'un naskapi és seguir les instruccions que li donen els somnis i després donar una forma permanent al seu contingut en l'art. Les mentides i la deshonestedat fan fora el Gran Home del propi regne interior, mentre que la generositat i l'amor als veïns i als animals l'atreuen i li donen vida. Els somnis atorguen als naskapi una completa capacitat de trobar el seu camí a la vida, no sols en el món interior, sinó també en el món exterior de la Natura. L'ajuden a predir el temps i li donen un guiatge impagable a la cacera, de la que depèn la seva vida. De la mateixa manera que els naskapi se n'adonen que una persona receptiva al Gran Home té somnis millors i més útils, podríem afegir que el no nascut Gran Home es torna més real en la persona receptiva que no pas en els que el negligeixen. Aquesta persona també es torna un ser humà més complet.”

Es podria al·legar que Jung, embadalit pels arquetips i el símbols, exagera una mica, però fins i tot l'etnocèntric antropòleg Lucien Lévy-Bruhl - que com molts a la seva època creia que hi havia una evolució teleològica de la ment primitiva a la ment occidental - ho reconeix a *L'expérience mystique et les symboles chez les Primitifs* (1938):

“La cacera, que és l'únic que permet subsistir aquests indis sota el

clima del Labrador, es regula segons una doble experiència: la que procura l'observació positiva dels costums dels animals i l'experiència mística (no menys positiva al seus ulls) que tenen dels 'esperits', és a dir, de la vida invisible d'aquests mateixos animals. D'ací una doble tècnica, o més aviat la necessitat d'unir a les armes i a les argúcies del caçador les operacions màgiques que tot actuant sobre els animals, asseguraran l'èxit. Per altra banda, els naskapi no reflexionen més sobre l'experiència mística que sobre l'altra. S'imposen totes dues amb una força igual. De la mateixa manera, la seva tècnica es guia a la vegada per una i per l'altra; les seves modalitats són fixades per la tradició."

I afirma, no sense admiració, davant del benedictí *ora et labora* dels naskapi:

"El naskapi aprèn que dues coses li són necessàries per viure: 'treballar', és a dir, caçar, parar trampes, pescar, fabricar les eines que exigeixen aquestes activitats i fer-les servir; i després 'fer *monta*' (*manitou*): mot indígena el sentit del qual difícilment podem copsar, però que representa una cosa molt pròxima a la nostra idea de força invisible. Aquestes dues coses tenen la mateixa importància i són inseparables en el seu pensament. I això vol dir que en l'activitat humana que persegueix finalitats positives, un factor espiritual és tan important com un factor físic. Això ho podem anomenar religió. Totes les fases de la vida de l'indígena n'estan impregnades... L'equip del caçador, el seu vestit, els seus ornaments, segons la representació que implica la creença indígena, són coses espirituals a la vegada que pràctiques en la seva capacitat d'acció. Unes forces sobrenaturals regnen sobre la vida d'aquests caçadors; la seva actitud tan particular davant de la vida manifesta que al fons del seu cor són uns místics confirmats."

Un fals dilema?

Després d'aquestes mostres entre moltes de la complexitat del tema, s'entén que diversos investigadors actuals vulguin situar la distinció d'Eliade en el context i amb l'abast que li pertocuen.

Recordem que per a Eliade l'èxtasi és el distintiu del xaman. Però Ian Whicher, historiador de les religions de la Universitat de Manitoba,

considera que les experiències iòguiques són a la vegada extàtiques i enstàtiques. El *samadhi* (veure el capítol “Estats de consciència”), per exemple, té característiques extàtiques i enstàtiques a la vegada. O si es vol, en uns altres termes, és alhora “numinós” (del llatí *numen*, “presència”, referit a la deïtat) i “cessatiu” (neologisme derivat del verb “cessar” amb que tradueixo l'anglès *cessative*).

L'aspecte “numinós” del *samadhi* estaria lligat als poders especials i als viatges a realitats divines. L'aspecte “cessatiu” representaria l'abandó de tot esquema cosmològic. Tenint en compte que el concepte de la meditació iòguica que desemboca en el *samadhi* - el *dhyana* - està relacionat amb l'arrel *dhy* : “mirar, veure”, fóra un lògic desenvolupament de la visió xamànica. Per tant, el pas del *dhyana* al *samadhi* seria el desenvolupament de la capacitat de “veure” que, per extensió, portaria l'estat d'alliberament i a la cessació de tot estat.

Una altra manera d'elucidar aquesta tensió és considerar les formes “extrovertides” o “introvertides” dels fenòmens religiosos o místics i la seva relació amb la distinció èxtasi-ènstasi. S'adverteix aleshores que més que com una distinció apareix com una gradació, els extrems de la qual serien els estats d'hiperactivació o “ergotròpics” i els d'hipoactivació o “trofotròpics”.

El terme “ergotròpic” - introduït pel fisiòleg W.R. Hess (1881-1973), a partir del grec ἔργον, “treball, labor, acció” i τρόπος, “manera, caràcter” - denota els mecanismes i l'estatus funcional del sistema nerviós que afavoreixen la capacitat de l'organisme de gastar energia, oposats als mecanismes “trofotròpics” - del grec -τροφία, τροφή, “aliment, desenvolupament” - que promuen el repòs i la reconstitució de les reserves d'anergia. En general, l'equilibri entre els mecanismes nerviosos ergotròpic i trofotròpic corresponen en gran part a la subdivisió del sistema nerviós autònom en simpàtic i parasimpàtic.

Aquests estats representen la divisió entre les experiències o mètodes que fomenten el retir i l'autonomia - similars a l'enstàtic - i les experiències i mètodes que fomenten un grau alt d'estimulació cognitiva,

emotiva i perceptiva - similars a l'extàtic. Un exemple revelador del que diem és la catalèpsia que experimenten els xamans durant les seves actuacions, que exteriorment té elements clarament enstàtics malgrat els elements extàtics interns.

Per altra banda, en l'experiència del iogui no és tan fàcil separar o aïllar els elements extàtics dels enstàtics, més aviat actuen plegats en el desenvolupament del *dhyana* i el *samadhi*. Així el ioga apareixeria, si es vol, com una adaptació del xamanisme vers una orientació “cessativa”.

Queda clar, en tot cas, que aquestes dues tendències que hem indicat amb termes diversos estan relacionades dinàmicament i que a la vegada també és cert, malgrat tot, que hi ha una evident diferència entre l'aspecte que hem anomenat “espiritual” (més ètic i soteriològic) i l'aspecte “màgic” (més mític).

O potser no? Tal vegada parlem, en el fons, de dos extrems del mateix fenomen?

Gananath Obeyesekere, professor emèrit d'Antropologia a la universitat de Princeton, que ha estudiat a fons el seu país natal, Sri Lanka, i sap de què parla, qualifica els estats de somni, trànsit, visió, etc., d'estats “hipnomàntics” i en fa derivar els mites, com deia Sinesi de Cirene o Tylor. Sosté la noció que el ioga i el xamanisme, a un nivell, són continus entre ells i que el xamanisme conté un mode particular de coneixement que s'amaga sota “les especulacions racionals sobreimposades” de les tradicions del budisme i el ioga.

Louis de la Vallée Poussin (1869-1938), distingit indòleg belga i professor d'estudis budistes, també opinava que el budisme, com altres tradicions de l'Índia, es fonamenta en un “ioga pur”, una tècnica “extàtica” que més tard va adoptar superestructures escolàstiques i filosòfiques:

“Els brahmans van partir d'aquestes visions animistes per desenvolupar una psicologia metafísica, força diferent de les teories d'Occident. No s'ha d'oblidar mai que els filòsofs indis van trobar els seus

Son i Somnis I.1 - Fonts

materials, no a la Natura, a través d'una observació directa i científica, sinó en les crues conjectures de la tradició popular o ritualística. Un pensament potent, veritablement filosòfic, va entrar en contacte, no amb fets reals i comprovats, sinó amb agosarades especulacions. El resultat sovint és una mica astorador.”

Cal remarcar també que el xamanisme es universal, mentre que el ioga és molt més restringit i apareix com un fruit seu. Diguem, per ara, que el xamanisme i el ioga són dues pràctiques diferents però íntimament relacionades i que existeix una tensió interna a totes les tradicions entre màgia i mística...

Unitat vs diversitat

Davant del ric i variadíssim panorama que examinem, sorgeix un altre dilema fonamental, en aquest cas metodològic: els diversos conceptes emprats per les fonts - energia, altres realitats o esperits, per exemple - fan referència al mateix?

És una qüestió espinosa. És evident que els humans tenim unes bases comunes: el cos i les seves funcions són iguals per a tots i també els elements de la natura que ens envolten. Però és sorprenent, per exemple, la gran diferència que hi ha entre els mites creacionals, malgrat que tots comencin a partir d'un estat confús i buit (que finalment sembla que sigui l'únic que tenen en comú).

Sorprèn, a més, que les diverses medicines i pràctiques meditatives, tot i ser tan diverses, fins i tot contradictòries, funcionin més o menys per un estil.

I què dir de les anatomies subtils? Un *chakra* és el mateix que un *sefirot*? ¿L'ou lluminós dels tolteques és com l'ou àuric dels teòsofs, derivat de l'*anda* hindú? I a un altre nivell ens podem preguntar: ¿fan els mateixos efectes les tècniques que s'apliquen en contextos diferents amb finalitats aparentment iguals?

Ja dins del nostre tema, és indiscutible que totes les tradicions interpreten somnis, prediuen fets futurs o tenen somnis lúcids. El que difereix, però - i força - són les explicacions i accents que en donen.

La Filosofia o Tradició Perenne

No podem deixar de citar la resposta que aporta a aquestes preguntes la “filosofia perenne”, una concepció clàssica que defensa la unitat fonamental de religions i filosofies.

La filosofia perenne considera que les totes les religions i filosofies comparteixen una única veritat universal. Així, independentment del seu context cultural o històric i de les diferències dels seus textos, cada tradició seria simplement una interpretació diferent, adaptada a cada cultura, d'aquesta única veritat.

Ciceró ja parlava de “religió universal” a les “Tusculanes” i més tard, el segle III, Ammoni Saccas va intentar reconciliar filosofies religioses diverses (veure “Neoplatonisme”). Però el concepte va aparèixer molt abans a l'Índia amb el concepte del *Sanatana Dharma*, que es podria considerar el nom original d'aquest gran corrent filosòfic i religiós que els perses van designar amb el nom d’“hinduisme.”

Dharma se sol entendre com la llei divina o la correcta manera de viure, mentre que *sanatana* vol dir “etern” o “immutable”, de manera que *Sanatana Dharma* es podria traduir com “llei eterna”. El concepte s'aplica a la identitat humana, a la relació amb els déus i al camí de la salvació. També conté el sentit específic de religió universal que exclou tota divisió sectària en l'expressió *Manava Dharma* o “religió de l'home”, entesa com les veritats comunes a totes les religions.

El *Sanatana Dharma* deriva de la combinació de la creença del Rig Veda en un déu amb l'existència de diversos déus. D'ací la famosa frase: *ekam sadavipra bahudha vadanti* (tot el que existeix és u, els savis li donen noms diferents). Aquesta idea unitària va ser central en els reformadors del l'hinduisme del segle XIX, que van influenciar els pensadors occidentals de la línia de la filosofia perenne.

El curiós fenomen del bahaisme, sorgit de l'Islam xiïta el mateix segle, fa d'aquest principi una religió i predica una doctrina completa de la veritat perenne. Segons la fe Bahai, totes les religions contenen la ma-

teixa veritat, incluí el bahanisme mateix (amb tot, no se sap de cap partidari de la filosofia perenne que s'hagi convertit a aquesta oportuna religió). Els bahais sostenen la idea de la “revelació progressiva”, és a dir, que Déu es manifesta gradualment a mesura que la humanitat madura i és més capaç de comprendre el propòsit diví.

El budisme, per la seva banda, adopta una posició molt més restrictiva que l'hinduisme. Al *Brahmajala Sutra*, Buda afirma que els ensenyaments dels altres corrents de la seva època es basen en una o més de les 62 teories errònies:

“*Bhikkus* (monjos), hi ha innumerables filosofies, doctrines i teories en aquest món. La gent es critiquen els uns als altres i discuteixen sense parar sobre les seves teories. Segons la meua investigació, hi ha 62 teories principals darrere dels milers de filosofies i religions que es practiquen en el nostre món. Considerades des del punt de vista del Camí de la Il·luminació i l'Emancipació, totes 62 teories contenen errors i creen obstacles... Un bon pescador para la xarxa a l'aigua i pesca tantes gambes i peixos com pot. I mentre observa com els peixos miren de sortir de la xarxa, els diu: 'Per molt amunt que salteu, tornareu a caure dins de la xarxa.' I té raó. Els milers de creences que floreixen avui en dia són totes dins de la xarxa d'aquestes 62 teories. *Bhikkus*, no caiguen en aquesta xarxa encantada. Només aconseguireu perdre el temps i l'oportunitat de practicar el Camí de la Il·luminació.”

Els budistes, doncs, com a màxim, defensen el pluralisme religiós en un sentit polític; així ho declaren els “edictes de pedra” de l'emperador Ashoka, sovint menystinguts a la pràctica:

"Totes les religions han d'estar a tot arreu, perquè totes desitgen l'autocontrol i la puresa del cor" (*Nb7*).

I més endavant concreta:

"El contacte (entre les religions) és bo. Cal escoltar i respectar les doctrines que professen els altres" (*Nb12*).

Però el terme “filosofia perenne” en el sentit que examinem aquí, l'en-

Son i Somnis I.1 - Fonts

cunyà l'humanista Agostino Steuco (1497-1548) per titular el seu tractat *De perenni philosophia libri X*, publicat el 1540, inspirat en l'obra dels seus predecessors directes, Marsilio Ficino (1433-99) i Giovanni Pico della Mirandola (1463-94).

Ficino, influït per diversos filòsofs clàssics grecollatins, sostenia en la línia platònica que hi ha una unitat subjacent en el món, l'ànima o amor, que té la seva contrapartida en el regne de les Idees. Considerava que el seu pensament era la perllongació de la veritat filosòfica dels antics (Zoroastre, Hermes Trismegist, Orfeu, Aglaofem i Pitàgores) i que va arribar al punt màxim en Plató. La *prisca theologia*, la teologia antiga o originària que inclou totes les veritats i es pot trobar en totes les èpoques, és una idea bàsica per a Ficino.

Pico, alumne de Ficino, presenta una visió més ambiciosa de la *prisca theologia* i amplia la llista del seu mestre, incloent-hi el pensament d'Averroes, l'Alcorà i la Càbala, entre altres fonts. La línia de Pico i Ficino va continuar amb el metge Simforià Champier (1471-1538), el franciscà Francesco Giorgio (1466-1540) o el filòsof hugonot Phillippe du Plessis-Mornay (1549-1623).

La filosofia perenne de Steuco va caure després en un relatiu oblit a Occident fins que Gottfried Leibniz (1646-1716) la va recuperar i va fer servir l'expressió per designar la filosofia comuna i eterna subjacent en totes les religions, especialment en els seus elements místics i esotèrics, d'una manera semblant al concepte hindú del *Sanatana Dharma*.

Aquesta visió influirà al seu torn en Kant (quan afirma que la religió racional no depèn dels seus continguts sinó més aviat del comportament moral) o en el mateix Nietzsche, amb el seu concepte de l'*Ur-Eine*, la unitat primordial de les coses, similar a l'inconscient col·lectiu de Jung.

A finals del segle XIX l'estudiós Otto Willmann va tornar a recuperar la idea, que va obtenir força predicament en ambients protestants i de parla anglesa.

La discutida *madame* Blavatsky - que bàsicament presenta una versió *sui generis* de la tradició hindú - s'apunta també al concepte de la *philosophia perennis* amb el seu concepte de la "Doctrina Secreta".

La filosofia perenne és igualment un concepte central de l'escola tradicionalista que es desenvolupa en l'obra dels pensadors del segle XX René Guénon, Frithjof Schuon, Ananda Coomaraswamy, Titus Burckhardt, Martin Lings, Seyyed Hossein Nasr, Jean-Louis Michon, Marco Pallis, Huston Smith i amb certa controvèrsia el sicilià Julius Evola. Aquesta escola concep la Tradició com la continuïtat de la Revelació, una transmissió ininterrompuda, al llarg d'innombrables generacions, de principis espirituals i cosmològics, en contrast amb la descomposició dels temps moderns.

Però la principal diferència entre H.P. Blavatsky i els tradicionalistes és que la teòsofa rebutja el concepte del déu personal de les religions monoteïstes en favor d'una visió més panteïsta i considera que el cristianisme es va desviar de la seva doctrina original.

La idea de la filosofia perenne - de vegades anomenada "perennialisme" - la va popularitzar Aldous Huxley el 1945 al seu llibre *The Perennial Philosophy*. Afirmava que a fi de copsar la realitat divina s'han de complir unes determinades condicions: "Tenir amor, ser pur de cor i pobre d'esperit." Comenta que els pocs que arriben a aquest estat comprenen la veritat universal i la interpreten. Són els sants, els profetes, els savis i els il·luminats, els que "han modificat el seu mode de ser merament humà" i són "més que merament humans i adquireixen el coneixement."

Modernament la tesi és defensada per autors com W.T. Stace (1886-1967), professor de filosofia a Princeton, el citat professor Huston Smith (1919) o l'investigador Robert K.C. Forman (1947) que sostenen que hi ha similituds essencials en l'experiència mística en totes les cultures i religions de totes les èpoques. Per a Stace la universalitat d'aquesta experiència nuclear és condició necessària, però no suficient, per validar el contingut cognitiu de qualsevol experiència religiosa.

Els estudis de l'ex-monja i professora Karen Armstrong sobre la universalitat de la “regla d'or” (“tracta els altres com a tu mateix”, o, en negatiu, “no els tractis diferent”) apunten en la mateixa direcció, així com les obres de l'antropòleg Joseph Campbell, influïts també pel pensament desl reformadors hindús citats i els místics Ramakrishna i Swami Vivekananda.

Pluralisme vs tradicionalisme?

No cal dir que aquesta visió, com passa amb el tema dels mags i els místics, té la seva contrapartida en el que s'anomena “pluralisme religiós”, concepte filosòfic que afirma que les diverses religions i cultures es formen a partir dels seus respectius contextos culturals i històrics i que no hi ha una única religió o tradició de base. Els seus partidaris posen en qüestió la lectura que fan els tradicionalistes dels textos religiosos, especialment el criteri segons el qual es pot dir què és Tradició Primordial i què no ho és. *Madame Blavatsky* ho aclaria fàcilment tot afirmant que havia descobert la Doctrina Secreta original i els tradicionalistes sostenen que a través de la intuïció intel·lectual es pot descobrir aquesta essència comuna.

No podem deixar d'esmentar també les teories sobre una civilització original comuna antiga, desapareguda per un cataclisme (l'eco de la qual es troba, per exemple, en el Timeu de Plató), de la que derivarien les diverses tradicions, fet que explicaria de manera més racional les grans similituds entre les tradicions a tots els nivells (astronomia, arquitectura, etc.). No podem considerar-les amb deteniment aquí, però convidem el lector inquiet a examinar-les pel seu compte.

Al llarg d'aquest assaig ens limitem, doncs, a aportar els materials que poden permetre destriar els elements comuns i constants en les versions de totes les tradicions sobre la qüestió del son i dels somnis. En agrupar les diverses fonts per temes ja ens apropem a una resposta, però més enllà de la taxonomia, es pot presentar alguna mena d'esque-

ma universal o de base comuna? ¿Qui hi toca més, els pluralistes o els perennialistes? ¿O al capdavall es tracta d'un altre fals dilema, com el dels ioguis i els xamans? A les “Conclusions” s'assaja una resposta.

Son i Somnis I.1 - Fonts

Xamanismes

Qui somia ja és una mica xaman

dita dels Indis Parintintin (Amazònia)

En aquest assaig adoptem l'ús habitual del terme “xamanisme” seguint Mircea Eliade:

“La paraula xaman arriba a les nostres llengües des de la llengua Tungus a través del rus. Pels Tungus de Sibèria és alhora un nom i un verb. Encara que els Tungus no tinguin cap mot per indicar el xamanisme, el terme és utilitzat per antropòlegs, historiadors de la religió i altres, en la societat contemporània, per designar l'experi-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

ència i les pràctiques del xaman. El seu ús s'ha ampliat per incloure-hi experiències i pràctiques similars en cultures que no són les cultures ural-altaïques on es va originar el terme 'xaman.' Per tant 'xamanisme' no és el nom d'una religió o grup de religions.”

També fem servir el terme per descriure les pràctiques històriques o prehistòriques, en base a la similitud dels seus modes de vida amb els dels pobles primitius actuals.

A més, l'escrivim en plural per incloure-hi més còmodament la gran diversitat de formes que adopta el xamanisme en l'espai i el temps.

Quines són les concepcions bàsiques dels xamanismes sobre el son i els somnis?

- ⤴ Gairebé de manera universal, totes les cultures primitives reconeixen un íntima relació entre el somni i la vetlla i inclouen en el somni les visions, les al·lucinacions causades per drogues, etc.
- ⤴ El son i els somnis són fonamentals per viatjar i/o connectar amb altres mons.

És coneguda la visió del *altjerrenge*, el “temps de somni” (“en els somnis”) o *dreamtime* dels aborígens australians, considerats la cultura més antiga de la Terra. I si la veterania és un grau, la seva visió “panoràmica” mereix un atenta consideració.

Els aborígens d'Austràlia veuen la vida com un tot, la creació del primer matí, quan la terra i el cel es van separar i l'avantpassat original, la Serp Arc Iris, va fer existir els avantpassats primordials, que a través dels seus pensaments, somnis i viatges van cantar perquè existís el món.

Els avantpassats caminaven tot cantant i quan arribava l'hora de dormir, dormien. I en els seus somnis concebien els esdeveniments del dia següent. Quan van acabar es van retirar a l'interior de la Terra i els seus camins són les *songlines*, les “línies del cant”, que recorren encara avui els aborígens en el món físic. I en seguir els camins i cantar els cants, es converteixen en els avantpassats i entren en el *dreamtime*, que no és un somni ordinari ni una mesura del temps, sinó el regne dels avantpassats, un univers paral·lel on present, passat i futur es barregen.

Les línies del somni ho sostenen tot. Cada lloc, cada animal, ressona amb la pulsació del primer cant i en tornar-lo a cantar, neix de nou, torna a ser somiat perquè existeixi. El món és perfecte, però està constantment en procés de formació.

En una altra punta del món, els achuar o shuar de l'Amazònia també afirmen que la realitat ordinària o l'estat de vigília no és diferent de la realitat del somni. És més, creuen que l'estat de vetlla és una il·lusió i que l'autèntica naturalesa de la realitat és percebuda i manipulada en els somnis i en les visions dels enteògens, quan la nostra ànima abandona el cos i emprèn els seus viatges a mons paral·lels.

Aquesta concepció bàsica és compartida per tots els xamanismes. Per això una tècnica xamànica essencial és passar d'una regió còsmica o realitat a una altra: de la terra al cel o al món inferior. I el somni-visió és

Son i Somnis. I.1 - Fonts

el millor mitjà per entrar en contacte amb aquests mons i els seus habitants, amb diverses finalitats:

1. Veure cara a cara els esperits i presentar-los ofrenes en nom de la comunitat.
2. Rescatar l'ànima d'un malalt que s'ha separat del cos o ha estat enduta per esperits diabòlics.
3. Acompanyar l'anima d'un difunt a la seva nova residència.
4. Enriquir coneixements conversant amb sers superiors.

Ho descriu amb precisió Lévy-Bruhl quan parla dels indis nord-americans:

"Els indis no coneixen cap més manera de comunicar-se amb ells que els somnis - o les visions, que els són molt pròximes. A través d'aquests somnis, l'individu entra en relació directa amb els sers que, segons creu, són les potències que actuen en el món que el volta. Però només els veu amb els ulls de l'ànima, no amb els del cos. A més, aquests sers espirituals de l'univers formen per a ell un *continuum* amb el món ordinari de la percepció sensible. Són parts integrants de la realitat i no uns sers sobrenaturals en el sentit estricte del mot."

Les visions, tant les dels somnis com les que s'experimenten en un estat semi-despert, tenen una funció fonamental per als indis de tota Nord-amèrica, tant a nivell individual com tribal. Creuen, encara avui, que a través d'ells es posen en contacte amb el món dels esperits i reben poder o "medicina" i estructurin la realitat ordinària. I no són pocs els xamanismes que, com els australians o els pima, integren el somni en la Creació.

El suggestiu mite creacional dels indis Makiritare del riu Orinoco és un encisador somni dins d'un somni que recorda, en clau caribenya, les visions de l'hinduisme:

Son i Somnis. I.1 - Fonts

protxar amargament al seu amo la seva manca de consideració en fer sortir un invàlid a treballar d'aquella manera durant la nit. Els indis del Gran Chaco sovint relaten les històries més increïbles sobre el que han vist i sentit; per això els estranys que no els coneixen íntimament s'apressen a dir que aquests indis són uns mentiders. Però de fet, els indis estan fermament convençuts de la veritat del que relaten; perquè aquestes meravelloses aventures són simplement els seus somnis, que no distingeixen de la realitat desperta.”

Un dels pocs elements comuns a gairebé totes les cultures indígenes és, doncs, la importància que donen als somnis. Les maneres de relacionar els somnis amb l'estat de vigília varien força entre elles, però els somnis tenen una funció essencial en totes.

En general es creu que el somnis són enviats pels esperits, tot i que algunes cultures consideren, a l'estil iòguic, com els naskapí, que sorgeixen de l'ànima dels somiadors.

No són un cas aïllat. Algunes tribus de pigmeus no tenen rites i cultes, ni deïtats, tòtems o esperits i enterren els morts sense cap cerimònia o especial record i els vedahs de Ceilan, uns agnòstics autèntics, només admeten que les deïtats poden existir però no els ofereixen sacrificis ni els adrecen pregàries i no fan cas de les visions...

Però la immensa majoria de xamanismes provoquen somnis amb rituals, dormint en llocs sagrats, consumint drogues. Els somnis inspiren totes les arts, serveixen per guarir malalties físiques i mentals, aporten coneixements, es necessiten per fer determinades feines (xamans, llevadores) i sovint prediuen el futur.

L'escriptor i divulgador Scott Douglas Cunningham (1956-1993), arborat ocultista i “mag de garatge” nord-americà que pretenia restaurar les antigues pràctiques oníriques enmig del somni americà i autor del llibre *Sacred Dreams* - que citarem sovint en parlar del son i el somni a les cultures antigues - comenta un cas que es podria aplicar a tots els xamanismes de la Terra:

"En 1932 se recogieron las opiniones de cierto chamán navajo sobre los sueños. Pelo Blanco dijo que todos los sueños que había tenido se habían manifestado en su vida. Los sueños no son fantasías absurdas; son profecías de sucesos actuales o futuros. Pelo Blanco dijo también que los seres humanos de todas las naciones son creados para soñar."

Son i somni en la iniciació xamànica

El son i el somni, doncs, regeixen la vida de les comunitats. En moltes tribus d'indis nord-americans, perquè els joves poguessin obtenir la bossa de medicines (que no era exclusiva dels xamans) calia que la veiessin en somnis durant la cerimònia d'iniciació a la fraternitat dels adults, que solia ser molt dura.

També calia rebre en somnis la visita especial d'un esperit per ser considerat membre de la fraternitat. Els homes de la societat iroquesa induïen somnis, com a part de la seva iniciació, per obtenir guiatge.

Però son i somni encara són més importants en les iniciacions dels xamans, que n'han de ser intèrprets i experimentadors.

Segons Mircea Eliade, el xaman segueix dos tipus d'aprenentatge bàsic:

- (1) Extàtic (somnis, trànsit, etc.)
- (2) Tradicional (tècniques, noms i funcions dels esperits, mitologia, genealogia del clan, llenguatge secret, etc)

"Aquesta doble instrucció impartida pels esperits i els vells mestres xamans és equivalent a una iniciació. (...) També es possible que tot el procés tingui lloc en l'estat de somni o en l'experiència extàtica." (*The Encyclopaedia of Religion*)

Examinem-ne tres exemples en zones ben diverses i allunyades de la Terra:

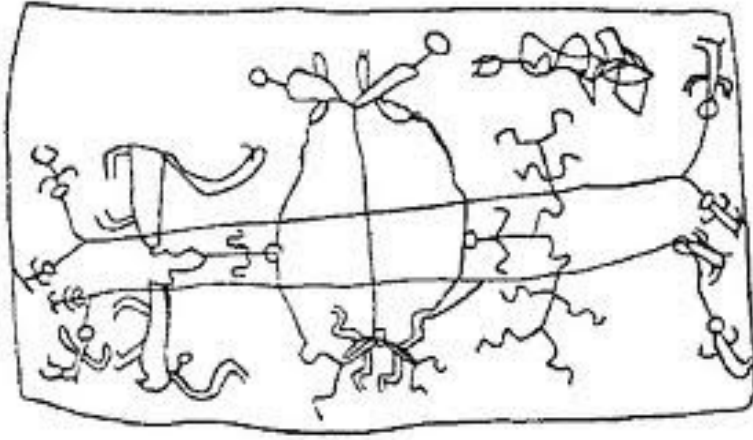

Sibèria

Els ritus iniciàtics dels xamans siberians comporten una sèrie de somnis durant els quals els novicis afirmen que experimenten la mort i de fet es queden inanimats de tres a set dies en una tenda o en un altre lloc solitari.

Ho explica de primera mà Vladimir Germanovich Bogoraz (1865-1936), escriptor jueu que va poder estudiar sense presses els Chukchi gràcies a les llargues vacances que el tsar li va oferir graciosament a Sibèria a conseqüència de les seves activitats revolucionàries:

“El jove novici, l'inspirat de nou' (*turene nitvillin*), perd tot l'interès pels afers de la vida diària. Deixa de treballar, menja molt poc i sense fruir de l'aliment, deixa de parlar amb la gent i no contesta les preguntes. Es passa la major part del temps dormint. Per això cal observar-lo d'aprop, altrament s'ajauria en plena tundra i s'hi quedaria adormit tres o quatre dies, corrent el perill durant l'hivern de ser enterrat per les tempestes de neu. Quan torna en si després d'un son tan llarg es pensa que només ha dormit unes hores i en general no és conscient en absolut d'haver dormit a l'aire lliure.”

Mapa fet per un xaman chucki del viatge al món inferior

Bogoraz comenta més endavant una curiosa pràctica dels Chukchi, que evoca el refinat “ioga nidra” dels hindús:

“Quan estan malalts cauen en un son profund i perllongat que pot durar molts dies, només amb les necessàries interrupcions per satisfer les necessitats físiques.”

Nepal

Els somnis ocupen un lloc particularment important en el xamanisme dels tsepang o xepang - un dels grups tribals més aïllats de Nepal - especialment durant el període d'iniciació a la professió. El *pande* o xaman no reconeix cap instrucció terrenal, els seus mestres són els éssers sobrenaturals que apareixen oníricament als iniciats i els instrueixen al llarg de diversos somnis. Un cop acabada la instrucció, en forma de somni o de trànsit, el *pande* és reconegut com a tal per la comunitat.

Aquests trànsits es consideren perillosos, perquè si el novici no ha adquirit prou experiència pot ser posseït pels mals esperits, posant així en perill la vida de tots els presents. El control exercit pel *pande* sobre els novicis suggereix que encara que la instrucció tingui lloc en un somni, el paper dels que ja són *pande* no és secundari.

Sudàfrica

Avui en dia, a Sudàfrica, el somni és essencial en la formació dels *sangoma*, els xamans zulu.

És interessant comparar la seva visió amb la dels nepalesos, ja que per als *sangoma* qualsevol ésser - avantpassat humà o invisible - és un esperit vàlid per a la instrucció i se li confereix una presència permanent. En paraules textuais d'una *sangoma* de Johannesburg el 2012:

“Tenim una instrucció... Però abans de formar-nos com a *sangomas*, els avantpassats han de venir a nosaltres... Quan dormim, somiem en algú que ens pot ajudar a formar-nos. I quan somiem en aquesta persona, l'encarnem en el nostre propi cos, només després d'això ens podem formar. L'esperit ha d'estar amb nosaltres. Ha de venir a nosaltres sempre.”

Els xamanismes desenvolupen, doncs, una gran varietat de pràctiques que retrobarem en totes les tradicions. Situem-nos ara al començament de la Història, *by the rivers of Babylon...*

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Mesopotàmia i Pèrsia

Revela't a mi i fes-me veure un somni favorable.
Que el somni que somiï sigui favorable,
Que el somni que somiï sigui veritable,
Que Mamu, la deessa dels somnis, estigui al capçal del meu llit;
Que jo entri a Esagil, el temple dels déus, la casa de la vida.

Antiga oració assirí auspiciadora de somnis

Hem arribat al món dels documents i només de penetrar en la Història, ens vénen a trobar els somnis. Relats, interpretacions, referències que provenen de materials mesopotàmics d'una antiguitat aproximada de 5.000 anys, revelen el paper central del son i el somni en les grans cultures clàssiques de l'Orient Mitjà i que influirà profundament en les cultures posteriors.

D'entrada, el déu suprem i primer mesopotàmic, Apsu, segons l'*Enuma Elish*, el relat creacional, no pot dormir per culpa dels problemes que li causen els seus fills, igual que els déus dels indis Pima:

I va parlar a Tiamat amb veu forta:
'Els seus camins s'han tornat molestos per a mi.
De dia no puc descansar, de nit no puc dormir.
Aboliré els seus camins i els dispersaré!
Que la pau prevalgui perquè poguem dormir'.

A les cultures de l'antiga Mesopotàmia, els déus es comuniquen en somnis amb els homes i diversos déus i desses s'encarreguen de gestionar-los. Però aquests déus també somien, dormen o reposen en son profund i exemplifiquen una sofisticada pràctica onírica d'origen xamànic.

L'endevinació a l'antic Orient Pròxim - també l'endevinació a través dels somnis - s'aplicava als afers més importants. Els informes de somnis que ens han arribat estan inextricablement relacionats amb el poder i més específicament amb les preses de poder, ja que el somni solia legitimar el nou governant. Per tant, com veurem constantment al llarg de la Història, els missatges en somnis són afirmacions d'origen diví que confirmen el poder d'un rei i governant o el guien en temps de crisi.

És evident que era un mitjà que podia ser inventat, però les nombroses

dades que ens han arribat no exclouen les experiències reals. El més definitiu, però, com es pot comprovar en els somnis històrics no sols de Mesopotàmia sinó també de totes les altres grans cultures, és que presenten un índex no gens menyspreable d'encerts, notable fet que no és degudament tingut en compte pels historiadors i els estudiosos del somnis.

Sumer

Fem d'antuvi un cop d'ull als termes sumeris que designen el son i els somnis. El son s'anomena *ú*, mot comú a altres llengües de la zona, com l'hitita. Aquest terme té diversos sentits: “planta”, “vegetal”, “aliment”, “pastura” i d'ací “nodrir”, “alimentar” i l'adjectiu “fort”, “poderós” (home). Segons el lingüista Stephen J. Lieberman es pronunciava “o”.

“Dormir” es diu també *nud* o *nú*, que té el sentit de “jeure”, “estar estirat” i d'ací “matar”; i també *ù-a*: “descansar”, “endormiscar-se”; *ù-lul-la...ku*: malson (“dormir”+“traïdor”); *ù-sá* (“dormir”+“d'igual valor”, cf., *ñi...sá*, “mitjanit”) o *ù-sá...dab*: ser vençut pel son (*ù-sá*, “dormir”+“apoderar-se de”).

El mot *máš-gi* o *máš-ñi*, que significa “visió nocturna”, “auguri” o “somni”, té una curiosa etimologia. Literalment significa “la cabra de la nit”, és a dir l'extispici (del llatí *extispicium*, la pràctica de fer servir les anomalies observades en les entranyes dels animals per predir els esdeveniments futurs) de la nit, ja que la cabra era un dels animals que se solien sacrificar per a l'oracle. Aquesta significació sembla implicar que el potencial endevinatori dels somnis es considerava d'especial qualitat. El somni també es designa amb el mot *ma-mu* (“créixer per a mi”).

L'assiriòleg Adolph Leo Oppenheim (1904 - 1974), editor del *Chicago Assyrian Dictionary*, suggereix que els somnis tenien tres “plans” o nivells per a la gent de l'antiga Mesopotàmia. Podien ser revelacions d'una deïtat (per tant havien de ser interpretats), un reflex de l'estat del somiador o uns senyals per endevinar el futur.

I si un somni podia ser un auguri, també podia ser obra de forces malèfiques que calia propiciar a través del ritual. Citem l'apunt del divulgador Scott Cunningham sobre aquesta cultura:

“Es poca la informació que se ha conservado sobre las creencias sumerias relacionadas con los sueños. Sí sabemos que este pueblo aceptaba el origen divino de, por lo menos, algunos sueños. Es posible que se creyera que la deidad entrase en la conciencia del soñador a través de un orificio de la cabeza, pues algunos textos afirman que la deidad que inspiraba el sueño se ponía 'de pie' sobre la cabeza del soñador. El caso más antiguo de sueño divino conocido en la civilización sumeria fue el que tuvo Eannatum, rey sumerio de la ciudad-estado de Lagash.

Hacia el 2450 AEC, Eannatum dejó escrito que su dios personal, Ningirsu, 'se había puesto de pie sobre su cabeza' mientras dormía y, en un sueño, le había informado de que en la próxima guerra que iba a mantener contra la ciudad de Umma. el rey de Kish no iba a tomar partido por ninguno de los dos bandos.”

Aquest és el text original del somni d'Ennatum, que ens permet submergir-nos en l'intens ambient oníric d'aquesta bella estela:

Text epigràfic de l'"Estela dels Voltors"

...Ningirsu implantó la simiente de Eannatum en el seno de Ninurshaga.

Ninurshaga lo parió, y, con Eannatum, Ninurshaga se regocija.

Innana lo toma el brazo. Lo llama de este modo:

"Digno de residir en el Eanna de Inana del Ebgal."

Ella lo sienta en las rodillas sagradas de Ninurshaga, y Ninurshaga lo alimentó on sus pechos sagrados...

Él (Ningirsu) lo midió con su palmo: cinco codos!

Él lo midió con su codo: cinco codos y un palmo!

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Ningursu se regocija grandemente, le concede la realeza de Lagash.

El llamado de Ningursu, Eannatum, el poderoso, habla con cólera al país enemigo.

Inana ha llamado a Eannatum "Digno de residir en el Eana de Inana del Ebgal",
este nombre fue impuesto, su nombre sumerio fue impuesto.

El príncipe de Umma, cada vez que con sus tropas... haya comido el Gu-edina,
el dominio bien amado de Ningursu, que éste lo abata.

(sueño de Eannatum):

Aquel que está acostado,
aquel que está acostado,
él está en su cabecera.

Eannatum, acostado, su señor bienamado, Ningursi, está a su cabecera.

A Eannatum, acostado, habla:

"A Umma, la propia Kish, puesta en cólera por estas bandas de pillaje, no la sostendrá.

A tu derecha, Utu se alzaré para tí.
En tu frente, estará la cinta real."

Eannatum... hirió (a Umma);
en seguida enumeró 3600 cadáveres...

Ningursu puso sobre el príncipe de Umma su augusta mano y su
augusto pie;

a la población de la ciudad sublevó contra él, en Umma le mató;
destruyó el barío sagrado.

"...Yo, Eannatu, como a un mal viento de tormenta encadené a la tempestad!"

Eannatum, cuya palabra es justa, delimitó la frontera de Umma, la dejó en el poder de Umma y en el mismo sitio erigió una estela. El hombre de Umma... Eannatum, sobre el que Sulutula vertió dulces lágrimas.

Eannatum venció.

Eannatum aniquiló a todos los países enemigos.

Eannatum restituyó a Ningirsu su dominio bienamado, el Guedina...

(Juramento por Enlil):

“Yo, Eannatum, sobre el hombre de Umma
he lanzado la red arrojadiza de Enlil,
y por esta red le he prestado juramento.
Y el hombre de Umma a Eannatum ha prestado juramento.

¡Por la vida de Enlil, rey del cielo y de la tierra!
Un diluvio devoró el campo de Ningirsu: yo decreté un talu de presa.

¡Que nunca franquee la frontera de Ningirsu!
¡Que no altere nunca el talud y la fosa!
¡Que no desplace nunca la estela!

¡Si franqueas la frontera, que la gran red arrojadiza de Enlil, rey del
cielo y de la tierra,
por la que él prestara juramento, sobre Umma se abata!

¡Yo, Eannatum, soy, en verdad, muy sabio!

Dos palomas: sobre sus ojos puso alcohol,
en su cabeza apliqué resina del cedro para Enlil, rey del cielo y de
la tierra,
hacia el Ekur de Nippur las solté.

¿Ante Enlil, mi señor, por orden de quién, a instancias de quién,
el hombre de Umma se volverá de su palabra?

¡Cuanto duran los días durará esta palabra!
¡Si él transgrede el juramento, que la gran red de Enlil,
por la que ha prestado el juramento se abata sobre Umma!

(Segueixen juraments per Ninurshaga, Enki, Suen, Utu i Ninki, amb un epíleg final en el que se relata que Eannatum va actuar per a la glòria de Ningirsu).

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Sollberger, E. i Kupper, J.R., Inscriptions royales sumériennes et akkadiennes. Paris, 1971, pp. 47-58.

Els somnis de Gudea

Continua Scott Cunningham:

“Podemos deducir otras indicaciones de un poema religioso que se encontró escrito sobre dos cilindros que aparecieron en las excavaciones de Lagash, y que es el texto escrito sumerio más largo que se conserva. En esta narración se habla de los sueños divinos de Gudea (rey de Lagash entre el 2199 y el 2180 AEC).

En un sueño, Gudea ve una figura masculina alta, que lleva ceñida una corona divina. Le salen alas de los hombros y tiene un león tendido a cada lado. En el sueño sale el sol en un momento. A Gudea se le aparece una mujer que porta un punzón de oro y una tablilla de arcilla en la que está dibujado un mapa de las estrellas. Le sigue un 'héroe' que lleva una tablilla de lapislázuli. El héroe traza en su tablilla los planos de un templo. Cerca, hay un asno macho que está escarbando en la tierra.

Cuando Gudea se despierta se siente muy intrigado por este sueño, de modo que viaja hasta el templo de Nanshe, la diosa que interpreta los sueños divinos. Ya en el templo, Gudea presenta sus ofrendas y ora, y después se echa a dormir. Mientras duerme, relata a Nanshe el sueño que le inquieta:

Me ha venido algo en las horas de la noche;
Su significado no lo sé... Que la profetisa,
Que la que conoce lo que me atañe,
que mi Diosa Nanshe me desvele su sentido.

¡Oh, Nanshe! ¡Oh, Reina! ¡Oh, señora de designios
impenetrables (...) Tu palabra es fiel y brilla
con gran fulgor. Eres la profetisa de las deidades (...)
¡Oh, Madre Interpretadora de los sueños!
He aquí lo que vi...

Gudea refiere su sueño. A continuación, Nanshe se lo interpreta. Le dice que el hombre alto era el dios Ningirsu, que ordenaba a Gudea que le construyera un nuevo templo para Su culto. La aurora representaba a Ningishzida, deidad personal de Gudea. La mujer con el punzón y la tablilla de arcilla era Nisaba (diosa de la escritura); las estrellas que aparecían en Su punzón eran una orden divina para que construyera el templo de acuerdo con las 'estrellas sagradas' (seguramente quiere decir que se debían tener en cuenta ciertos factores astrológicos).

El 'héroe' que porta la tablilla de lapislázuli era Nindub, un dios arquitecto, que trazaba los planos del nuevo templo. Por último, el asno macho que escarbaba la tierra era el propio Gudea, que aparecía representado como impaciente por cumplir las órdenes de estas deidades. Después de despertarse, Gudea ofreció un sacrificio, descubrió que los augurios de éste eran positivos, y cumplió las indicaciones de Ningirsu.

A continuació Scott Cunningham resumeix la visió sumèria dels somnis:

"Este relato es precioso para nosotros, pues nos manifiesta algunos aspectos de las creencias sumerias sobre los sueños:

1. Podían recibirse sueños de las deidades.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

2. Podían aparecer varias deidades en un mismo sueño, relacionadas todas ellas con el mensaje del sueño.
3. También era probable que estuviera presente la deidad personal del soñador.
4. El simbolismo onírico podía ser oscuro. En ese caso se podía pedir a ciertas deidades que interpretasen el sueño. Por otra parte, existía en Sumer una categoría especial de sacerdotes, los *ensi*, especializados en la interpretación de sueños.
5. En Sumer se practicaba alguna forma de incubación de sueños. Dado que todos los actos de los hombres y el futuro de sus vidas estaban determinados por las deidades, parece razonable suponer que los fieles visitaban ciertos templos para conocer una parte al menos de aquellos planes divinos. No obstante, no debemos creer que la incubación de sueños fuera necesariamente un método de aplicación general para recibir orientaciones divinas. Como indica el relato de Gudea, es posible que las personas se dirigieran al templo con este fin principalmente después de haber recibido un sueño misterioso en otra parte.
6. El propio soñador podía aparecer en el sueño representado bajo una forma simbólica.
7. Se ofrecían sacrificios tras la incubación de sueños.”

Observa també Scott Cunningham el gènere dels déus dels somnis, entre els que destaquen clarament les deesses :

"Las diosas como interpretadoras de sueños

A partir de la información que se desprende de las fuentes citadas y de la epopeya sumeria El poema de Gilgamés, nos queda la firme impresión de que todas las deidades sumerias relacionadas con la interpretación de los sueños eran femeninas: Nanshe, Geshtinanna y Ninsun (de la que se habla en el poema de Gilgamés).

Hay que reconocer que son pocos los textos del antiguo Sumer que

han llegido hasta nosotros, pero parece que podemos afirmar con cierta seguridad que, si bien podían aparecer dioses masculinos en los sueños, las deidades masculinas sumerias no interpretaban sueños.”

Pels sumeris, doncs, els somnis eren un mitjà superior d'accedir a la veritat, més exactament a veritats d'un ordre específic, però racionals. Gudea rep en somnis els detalls matemàtics per construir el temple.

La distància temporal - amb la subsegüent dificultat d'interpretació d'uns materials per altra banda d'alt valor documental, ja que solen ser contemporanis als seus autors - ens impedeix fer-nos càrrec d'una manera precisa del paper que el son i els somnis tenien en la primera civilització clàssica, però és innegable que en ella ja són presents - des del xamanisme - els principals elements que trobarem a les cultures posteriors.

Una lectura d'aquests materials, sovint encara per desxifrar, revela una visió complexa i molt elaborada del son i els somnis i els seus mecanismes.

A male figure, probably Dumuzi, since he is depicted as a shepherd carrying a small animal. Plants on either side of him indicate his connection to fertility (Frayne 2006: personal communication). Phoenician ivory from Nimrud. Eighth century B.C.E. Drawing © S. Beaulieu, after Mallowan and Hermann 1974: Plate 66.

Una figura masculina, probablement Dumuzi,

Son i Somnis. I.1 - Fonts

perquè és representat com un pastor que duu un animal petit. Les plantes als seus dos costats indiquen la seva relació amb la fertilitat

(Frayhe 2006; comunicació personal).
Ivori fenici de Nimrud, s. VIII S.C.

La mort de Dumuzi

Comenta Scott Cunningham un altre exemple del paper dels somnis en la cultura sumèria:

“Un texto titulado 'La muerte de Dumuzi', de hacia el año 1750 AEC, nos ofrece más datos sobre las ideas sumerias acerca de los sueños. En esta obra el dios pastor de Erech, Dumuzi, tiene una premonición de su propia muerte. Sale a la llanura desierta, se queda dormido y sueña con una experiencia terrible y cargada de presagios.”

El text original, en relatar el tràgic amor de Dumuzi - fill d'Enki (i precedent de Tammuz i Osiris) - i Gestianna, una enlililita, fa menció a un somni premonitori:

“Durante la noche, Dumuzi tuvo un sueño, visualizó una premonición de muerte: En el sueño, vio a siete bandidos malvados que entraban en su morada. ¡El Señor nos ha enviado a por ti, hijo de Duttur!, le decían. Ahuyentaban a sus ovejas, se llevaban a sus corderos y sus cabritos, le quitaban su tocado de señorío, le arrancaban de su cuerpo la túnica real, le quitaban y le rompían el báculo de pastoreo, arrojaban al suelo su copa. Desnudo y descalzo se lo llevaban preso, le ponían grilletes en las manos, lo dejaban moribundo en nombre del Halcón y el Pájaro Principesco. Inquieto y asustado se despertó Dumuzi en mitad de la noche, le contó su sueño a Geshtinanna. ¡El sueño no es favorable!, le dijo Geshtinanna al turbado Dumuzi. ¡Marduk te acusará de haberme violado, enviará a emisarios malvados para que te arresten. ¡Ordenará que se te juzgue y se te deshonne, para desunir la relación con una enlilita!”

(...)

“Al despertarse, Dumuzi se siente incapaz de desentrañar el simbo-

lismo del sueño y llama a su hermana, Geshtinanna (célebre diosa de la interpretación de los sueños divinos, así como poetisa y cantante), para que interprete su sueño. Por desgracia, Ella afirma que augura Su muerte. (Los antiguos escribas sumerios no nos han explicado cómo podían morir las deidades, aunque el hecho puede indicarnos su origen humano.)

Este texto nos ofrece un dato más en nuestro estudio de los sueños en Sumer: las mismas diosas y dioses soñaban y podía resultarles difícil interpretar sus propias visiones nocturnas.”

Babilònia i Assíria

El somni, doncs, té un paper cabdal en la mitologia mesopotàmica, és el principal mitjà de comunicació entre déus i homes. Quan els déus decideixen destruir el món, Ea instrueix Pirnapishtim perquè se n'escapi i construeixi l'arca que l'ha de salvar de les aigües. No està de més comentar que aquest avís en somnis es retroba en tots els mites diluvi-als posteriors.

Els babilonis creien que els esdeveniments del cosmos estaven relacionats. D'ací la importància que donaven a l'astrologia com a guia i també als somnis. No sols com a mitjans per conèixer els esdeveniments, sinó també per influenciar-los amb rituals o accions màgiques. Per tant, calia examinar qualsevol esdeveniment misteriós o notable i els somnis eren una de les millores maneres d'esbrinar-ne el significat. Els babilonis eren molt rigorosos en l'exercici d'aquesta ciència: fets estranys com el naixement d'un vedell amb dos caps eren anotats i seguits al llarg de molt temps i es contrastaven amb els esdeveniments posteriors.

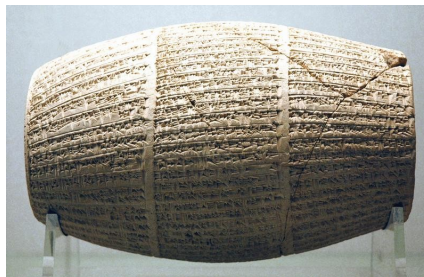
Si una dona estèril tenia un fill després d'un fet com aquest - raonaven - la pròxima vegada que el fet es produís, una dona estèril tornaria a concebre. Naturalment, aquesta idea va portar a deliberats intents d'aconseguir o representar el primer per obtenir el segon, és a dir, a fer servir la màgia. Per això eren nombrosos els rituals màgics per prevenir malsons i facilitar bons somnis. Els assiris creien que els somnis anunciaven bona o mala sort. I com els babilonis intentaven fer front a la mala sort que podia provenir dels malsons. És a Mesopotàmia on co-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

mença la pràctica de la incubació de somnis en els temples, pràctica que retrobarem a les cultures egípcia, grega i romana.

Citem de nou Scott Cunningham sobre els assiris:

“Los asirios sabían que los seres humanos sólo podían comunicarse libremente con las deidades durante el reposo. Algunas veces esta comunicación adoptaba la forma de un sueño simbólico, pero otros sueños también podían estar muy claros. La mayoría de los sueños eran revelaciones de la voluntad divina, aunque otros estaban inducidos por demonios. Los reyes babilonios y asirios se basaban mucho en los sueños para gobernar su país, para planificar y realizar las construcciones públicas, para hacer planes de batalla, e incluso para animar sus ánimos decaídos. Ishtar se apareció a Asurbanipal en un sueño, con Sus atributos de Diosa de la guerra, y le encargó que atacara a un pueblo vecino. Después, cuando el gran rey asirio se sentía desanimado, se le apareció en sueños y le prometió que marcharía en cabeza del ejército del rey y lo conduciría a la victoria.”

El cilindre de Nabonidus

El cilindre de Nabonidus, provinent de Sippar, és un text fundacional on el rei Nabonidus de Babilònia (556-539 A.C.) descriu la cura amb què va reparar tres importants temples seguint instruccions oníriques:

“En el principi del meu etern regnat em van enviar un somni. Marduk, el gran Senyor i Sin, la lluminària del cel i del món de més enllà, eren dempeus tots dos junts. Marduk em va dir: 'Nabonidus, rei de Babilònia, transporta maons amb el teu cavall de monta, reconstrueix Ehulhul i fes que Sin, el gran Senyor, estableixi la seva resi-

dència enmig d'ell'."

Patrones i patrons dels somnis

Pel que fa a la mitologia, els babilonis van seguir pràcticament el sumeris i tenien una deessa especial pels somnis, Mamu, i una de les principals funcions dels seus sacerdots era prevenir els malsons.

Mamu enviava somnis positius i a la vegada protegia els fidels dels malsons enviats pels dimonis, per això era una figura central en la quotidianitat mesopotàmica.

Fins i tot els esperits del Fat que servien Anu, déu del cel i la reina del món inferior, Ereshkigal, podien de vegades ser propicis si ella els ho demanava.

També comptaven amb l'ajut i protecció de l'amistosa Damu, una mena de deessa-fada, molt estimada perquè inspirava somnis agradables, alleujava la sofrença dels afligits i tornava la salut als malalts.

La ja citada Geshtinanna, que ostenta, entre altres epítets, el d'“arxivera de l'infern i bibliotecària del cel”, deessa de la tardor, la vinya i el vi,

Son i Somnis. I.1 - Fonts

poetessa i cantant, era la principal encarregada de la interpretació dels somnis.

Però el ric panteó mesopotàmic presenta més deïtats relacionades amb els somnis, com assenyala Scott:

"Como hicieron la mayoría de las culturas, los babilonios y los asirios atribuyeron los sueños a deidades determinadas. Entre ellas estaban la diosa Mamir (también llamada Mamu y Mami; era, además, una comadrona divina); Mamu-da-ge (derivada de Mamu, evidentemente); Zakar (también llamado Zaqiqu), mensajero del dios lunar Sin, y Zakar-mas-ge. Todos ellos estaban sujetos a Shamash, dios del sol, Señor de la Visión y creador divino de los sueños. Todas las deidades relacionadas con los sueños estaban sometidas a Su control.

Ya hemos hablado de cómo se presentaba Ishtar ante los reyes en sueños para darles consejos y proponerles planes de batalla. Su fama en este contexto puede estar relacionada en algún sentido con Su carácter lunar, pues, así como la luna ilumina el cielo oscuro de la noche, así llevaba Ishtar la luz a sus fieles por la noche."

És natural que la interpretació dels somnis fos una activitat de gran importància, que era possible gràcies a la gran quantitat de somnis que es recollien i la subtileza dels mètodes d'interpretació.

Per exemple, els experts donaven molta importància en els somnis als moviments, números, posicions (dreta o esquerra) i a l'aspecte dels déus que hi apareixien.

Gilgamesh, el gran somiador

Déus i reis, com el gran erudit Assurbanipal (s. VII AC), prestaven una gran atenció als somnis. Dins de l'arxiu de tauletes de fang d'aquest erudit governant es van trobar els fragments de la història del rei Gilgamesh, el més antic dels grans relats clàssics. Sembla talment un relat oníric.

Gilgamesh es relaciona en somnis amb els déus, veu el futur i literalment es guia pels somnis - sovint desconcertants - dels que al llarg del relat es donen interpretacions. Diu Scott Cunningham:

“Los sueños desempeñan un papel central en el Poema de Gilgamés; algunos pasajes de esta obra proceden del antiguo Sumer (hacia el 4000 AEC), aunque las versiones más completas que han llegado hasta nosotros son babilónicas. Enkidu, un 'hombre salvaje' del bosque, ha conocido a una cortesana llamada Shamhat (que seguramente era una prostituta sagrada relacionada con el templo de Ishtar en Uruk). Shamhat dice a Enkidu que éste debe dirigirse a Uruk para ver al rey Gilgamés, que es un hombre 'radiante'. La cortesana dice que a Gilgamés se le anunciará la llegada de Enkidu en un sueño.

En esta epopeya, Gilgamés tiene en total dos sueños proféticos. En

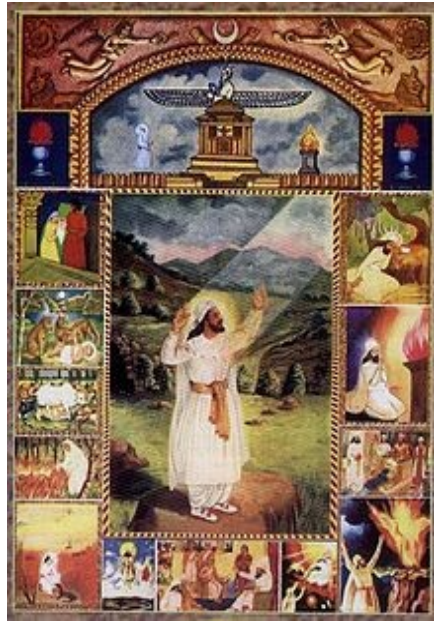
Son i Somnis. I.1 - Fonts

el primero pasea en Uruk de noche con amigos suyos y se encuentra un meteorito caído en plena calle. Gilgamés intenta levantarlo, pero es incapaz de hacerlo por su peso. Con ayuda de otros, porta el meteorito sobre unas correas y lo lleva a su madre. Gilgamés se siente tan atraído por el meteorito que dice a su madre, en el sueño, que le atrae como una mujer. La madre de Gilgamés anuncia que el meteorito es el hermano de Gilgamés.

A la mañana siguiente, Gilgamés se levanta de la cama y cuenta su sueño a su madre, que es la Diosa Ninsun (adorada en Uruk y célebre por Su sabiduría). Ella le explica que el meteorito, que había creado Ella misma para él, sería su amigo querido (Enkidu), al que amaría como a una mujer, y que le sería siempre fiel. Así se cumplía la predicción de que Gilgamés conocería la llegada inminente de Enkidu. Gilgamés relata a Ninsun un segundo sueño que ha tenido, en el que se sintió atraído poderosamente por un hacha de forma extraña que había encontrado en las calles de Uruk. Amaba al hacha como si fuera una mujer, y la llevaba a su lado. Su madre interpreta el sueño anunciando que el hacha es el bravo camarada que pronto se uniría a él en Uruk y que rescataría a su amigo.

Así, Gilgamés tuvo dos sueños proféticos, ambos anunciándole la llegada de Enkidu, el hombre salvaje de las montañas, que corre desnudo con las bestias de las colinas y que duerme sobre el suelo.

He comentado con detalle algunos pasajes de esta epopeya porque contiene una de las referencias mesopotámicas más antiguas a los sueños proféticos. Dado que estos sueños se los envió a Gilgamés su madre, la 'sabia' diosa Ninsun, bien podemos calificarlos de sueños de inspiración divina."

El món desapareixerà com un somni i només quedarà Déu.

Zoroastre

Pèrsia

Degut al seu origen comú, les religions iranians i indo-àries són molt semblants, com ho són els termes que designen el son i el somni, centrats en el terme *xvafna*, “dormir, somiar” i que retrobem en el sànscrit. El panteó persa és similar, doncs, al d'altres pobles de llengua indo-europea i comprèn un gran nombre de déus, personificacions d'elements naturals i de normes o institucions socials.

Els perses, però, estableixen una radical distinció entre dos principals tipus de deïtats, els *daivas* i els *ahuras*. Els *daivas* (“celestials”, els *devas* vèdics o el llatí *deus*) eren els principals i els *ahuras* (“senyors”, els *asuras* vèdics) tenien menys importància. Aquest fort dualisme - tí-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

pic de l'antiga Pèrsia i que perviu en el xiïsme iranià actual - és l'expressió de l'oposició entre la veritat (*arta*) i la mentida (*drug, drauga*) que impregna aquest corrent.

El cap del panteó era Ahura Mazdā, el “Savi Senyor”, a qui es venerava, com és sabut, amb el sacrifici del foc i l'*hauma* (l'*haoma* de l'Avesta o el *soma* dels Vedes), la beguda de la immortalitat.

S'assenyala el caràcter natural i senzill de les pràctiques iranianes que es feien al cim de muntanyes com el sagrat Mont Elbruz i les proeses dels cèlebres mags perses, de qui parla Herodot (c.480-c. 425 A.C) a les seves “Històries”, generalment en connexió amb els sacrificis, però també com a intèrprets d'auguris i somnis. Ser expert alhora en sacrificis i somnis era habitual en l'antic Orient Mitjà.

Uns anys abans de l'historiador grec, les “Tauletes de la Fortificació de Persèpolis”, datades del regne de Darius I el Gran (522-486 A.C.) certifiquen la participació dels mags en l'administració de l'imperi (pràctica habitual en les cultures del Pròxim Orient), així com les seves funcions religioses. Eren ells els que dirigien el sacrifici més important de Persèpolis, la capital administrativa, dedicat a Ahura Mazda (convé assenyalar que els altres sacrificis eren fets pels sacerdots). A les fonts grecorromanes els xamànics mags perses es van convertir en els representants per excel·lència dels cultes orientals.

Zoroastre, l'apocalíptic

La figura de Zoroastre exemplifica el món persa. Per això ens centrem en la seva figura. És significatiu assenyalar la gran fama de Zoroastre en el món clàssic com a mag i astròleg *non plus ultra*: era considerat l'inventor d'ambdues arts i des del segle III A.C. una autèntica massa de literatura atribuïda a ell va circular per la nostra Mediterrània.

La reforma de Zaratustra (en persa antic "vell" o "camell", "cuidador de camells o cavalls") o Zoroastre (l'latinització del grec Ζωροάστρης, "estrella d'or o resplendent"), pastor, profeta (*mantran*) i poeta, va tenir una gran influència en les cultures del seu entorn, com el judaisme, i a nivell popular representava la religió persa en el seu conjunt.

Zoroastre es considera un personatge històric, però no se sap del cert on va néixer ni l'època en què va viure. Basant-se en anàlisis lingüístiques del llibre d'himnes Gatha, part de l'Avesta, en la redacció dels quals es considera que hi va intervenir personalment, es creu que va viure vers el 1.000 A.C. En tot cas, tot el que es coneix de Zaratustra

Son i Somnis. I.1 - Fonts

prové dels escrits religiosos del zoroastrisme: l'Avesta o la tradició, de datació especialment complicada.

Els textos que en parlen diuen que Zaratustra era un sacerdot de la religió tradicional iraniana, marcat per visions que avui qualificaríem d'apocalíptiques o conspiratives de la línia dura.

De família de pastors, com Mahoma, però amb pocs recursos, als 20 anys Zoroastre es va lliurar a la vida contemplativa i va visitar diversos savis en busca de mestratge, sense gaire èxit, com li va passar a Buda.

Però va continuar la seva recerca fins que un dia, quan tenia 30 anys, va baixar a un riu a purificar-se durant una festa de primavera.

Dins l'aigua, com més tard Jesucrist, va tenir la seva primera revelació. Se li va aparèixer Vohu Manah (un ésser lluminós comparable a un arcàngel) i el va portar a la presència d'Ahura Mazda.

El déu suprem li va encomanar la reforma de la corrompuda religió de Pèrsia davant d'una immediata renovació del món, que aniria acompanyada de premis per als justos i de càstigs per als injustos.

El jove va continuar tenint aquestes visions de dia i de nit i es va dedicar a explicar-les, amb la fortuna d'aconseguir de bona hora un seguidor de categoria, un príncep anomenat Vishtaspa, que li va prestar el seu suport incondicional.

Però els sacerdots tradicionals no van rebre bé la reforma i juntament amb uns prínceps veïns van atacar les forces de Vishtaspa i Zaratustra.

Contra tot pronòstic, però com prometien les visions, els reformadors finalment van obtenir la victòria i el zoroastrisme es va convertir en religió oficial.

La doctrina de Zoroastre es basa principalment en la religió tradicional iraniana. Per exemple, la idea dels antics mites iranians que en el principi només hi havia una mostra de cada cosa - una planta, un ani-

mal, un home - el portarà a la idea d'un sol déu.

Aquest déu únic, Ahura Mazda, és el creador de tot el bé del món, que manté en ordre amb l'ajut dels *Amesha Spentas*, els "Generosos immortals". Són els mantenidors de *l'arta* o *asha*, la veritat, bé i ordre.

L'ordre diví s'oposa frontalment al *drug*, promogut pel malvat Ahriman, símbol de la foscor i el caos.

Ahriman no és un déu comparable a Ahura Mazda, més aviat, com el nostre Satanàs, és una molèstia constant que vigilen d'aprop alguns "generosos immortals" com Mitra o Sharosh, i el mateix Ahura Mazda, "el sense son", com l'anomena l'Avesta. Perquè per als zoroastrians el son és un estat molest, obra d'Ahriman.

Per això Ahura Mazda sempre està despert, tant més que ha de controlar el seu rival, que mira sempre de tancar els ulls als homes. ¿Una versió més paranoica dels insomnis taoistes o de les nits en blanc dels ioguis?

Finalment Zoroastre va fer un lògic pas més en la religió antiga en afirmar que un ordre perfecte exigeix una justícia final, amb premis per als defensors de la veritat i càstigs per als partidaris de la mentida.

Per això es veié obligat a presentar la visió que per un temps prevaldria encara la mentida d'Ahriman a la Terra, però que a la fi dels temps hi hauria un esclat de justícia còsmica: un salvador (el *Saoshyant*) renovaria totalment el món i ressuscitaria els morts, posant fi al regne satànic d'Ahriman.

Aquesta concepció de la història, transmesa per l'apocalíptica judeocristiana, la islàmica i fins i tot pel corrent budista del *Kalachakra* (intimament relacionat amb el mític i ambivalent regne de Shambalah), impregnarà l'ànima d'Occident i inspirarà gnòstics, maniqueus, profetes, visionaris i il·luminats de tot pelatge al llarg dels segles.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

L'apocalíptica és també popular en l'actualitat, com demostra una passejada per la secció corresponent d'Internet, on l'estructura dissenyada de Zoroastre sembla que hagi resistit perfectament el pas del temps (veure “Connexió vetlla-somni”).

Potser el motiu d'aquesta estranya i persistent influència ragui en el fet que el somni de Zoroastre, com relaten amb tot luxe de detalls les textos sagrats dels zoroastrians, s'arrela en realitat en un altre somni...

El somni de Dughda

Com les mares de Buda o de Jesucrist, Dughda o Dukdaub, la mare de Zoroastre, el sisè mes del seu embaràs va tenir un somni. Però no va ser bell i inspirador com el de la reina índia o la dama jueva, sinó que,

al truculent estil persa, Dughda va tenir un violent malson de rebuscada cruesa.

El conta la narració que en fa al segle XVII el *Dabestan-e Madaheb*, o “Escola de les Doctrines Religioses”, obra que descriu moltes religions i pràctiques esotèriques de l'Índia del seu temps (hinduisme, budisme, judaisme, cristianisme, islamisme, zoroastrisme i diverses sectes religioses), en general a partir d'observacions personals. El seu autor és Mir Du'l-feqar Ardestani (c. 1671-70), conegut com Molla Mowbad o Mowbadshah, membre d'una família xiïta persa que es va fer seguidor de la secta neozoroastriana Azar Kayvani quan encara era un infant.

Aquest relat de la missió de Zoroastre revela el destacat paper i el complex tractament que rebien els somnis en la refinada societat persa, amb un interessant toc astrològic:

“Quan els malvats van fer caure el món en confusió i era totalment a la mercè del diable, Déu va voler alçar un profeta d'exaltada dignitat, que només la família de Faridoon era digna d'engendrar. Aquells dies, un home de nom Purushasp, fill de Patirasp, era descendent de Faridoon i la seva dona es deia Dukdaub, una virtuosa dama que també era de la família de Faridoon.

El Totpoderós va escollir aquestes dues persones com a petxina per encloure la perla de Zartosht. Al cap de cinc mesos d'embaràs, Dukdaub va veure una nit en un somni la seva casa embolcallada d'un núvol fosc que tapava l'esplendor del sol i de la lluna. I d'aquell núvol van començar a ploure molestes i rapaces creatures de la terra i de l'aire; i la més atrevida d'aquelles bèsties va obrir el ventre de Dukdaub, va treure l'infant, tot agafant-lo pels talons, i les altres bèsties salvatges es van aplegar al seu voltant. Dukdaub, alarmada, volia cridar, però Zartosht l'hi va impedir dient:

'El Déu just és amic meu, no tinguis cap temor.'

I llavors ella es va quedar en pau. I en aquell instant va contemplar una muntanya resplendent que baixava del cel i feia fora el núvol negre. I els animals dolents se'n van anar volant amb ell. Quan la muntanya es va apropar més, va sorgir del seu interior un jove res-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

plendent de per tot, que duia en una mà una branca lluminosa i en l'altra el llibre enviat per Déu just.

Llavors va llançar el llibre contra les bèsties, i van fugir totes de la casa, llevat de tres, un llop, un lleó i un tigre. Aleshores el jove els va colpejar amb la branca lluminosa i els va consumir el foc; després va agafar Zartosht i el va tornar a ficar dins el ventre de la seva mare i va dir-li:

'No temis! No et lamentis! Perquè Déu mateix és el guardià del teu fill. Aquest fill honorable serà el profeta del Déu just.'

Llavors el jove va desaparèixer i Dukdaub es va despertar i es va alçar d'aquella tenebrosa nit i va córrer a buscar un vident del veïnat que era expert en la interpretació dels somnis i li va contar la seva visió. L'intèrpret li va contestar:

'A través d'aquest nen que s'assembla al sol, el món s'omplirà amb la seva fama. Vés-te'n ara i porta'm el càlcul de la teva nativitat (la carta astral) perquè el pugui inspeccionar.'

Dukdaub va fer el que li havia ordenat l'intèrpret, el qual en examinar-lo, va dir:

'Durant tres dies amaga aquest secret a tothom; torna més tard, d'aquí a quatre dies i rebràs la resposta a les teves peticions.'

Així ho va fer i al quart dia va anar a veure l'astròleg, que va somriure en contemplar-la i havent estudiat amb deteniment les influències siderals va passar a la interpretació del somni tot dient:

'La nit que vas tenir aquella visió, el nen no nascut tenia 5 mesos i 23 dies des que va arribar al jaç de l'existència i el seu il·lustre nom serà Zartosht; ell destruirà els enemics de la fe, però abans aquests se li oposaran en combat, i posaran en pràctica tota mena de mesures hostils contra ell. Tu sofriràs moltes afliccions de part dels dolents, com veies en els animals del teu somni. Però a la fi obtindràs la victòria i el teu cor s'omplirà de joia i a través d'aquest infant que encara no ha nascut, sentiràs tota l'alegria que una

mare pot sentir. Després vas veure un jove que baixava del siè cel amb una branca resplendent d'arbre, era Farrah-i-Izad, 'l'esplendor de Déu,' el protector contra els mals que assetjaven el teu fill; el llibre escrit que duia a la mà és l'emblema de l'ofici de profeta, amb el qual obtindrà la victòria contra tots els seus enemics. Les tres bèsties salvatges que es van quedar simbolitzen un enemic poderós i malèvol, que amb les seves argúcies intentarà destruir Zartosht, però que finalment serà derrotat i llavors hi haurà un príncep que proclamarà la fe i amb el seu poder Zartosht esdevindrà sobirà d'aquest món i de l'altre. O Dukdaub! El paradís és la recompensa de l'obediència a Zartosht, i l'infern és el càstig dels que aparten el seu rostre d'ell. Vulgui el cel que pugui viure durant els dies de la seva missió, per mostrar el meu zel per la seva eminent dignitat.'

Dukdaub va dir aleshores a l'intèrpret i astròleg:

'Com has trobat les circumstàncies i el moment exacte del meu embaràs?'

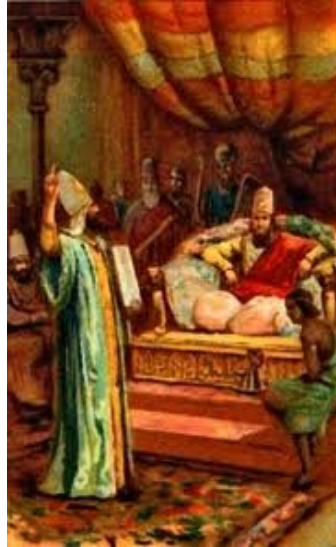
I ell va replicar:

'Amb el poder del coneixement de les estrelles i l'estudi d'antics textos que relaten l'auspiciosa existència de l'infant.'

Dukdaub, en tornar a casa seva, va explicar l'esdeveniment a Purushasp perquè ho comunicés a Patirasp; i ambdós esposos es van unir en lloança al Totpoderós. Zartosht, en entrar en el món de l'existència va riure en veu alta en el moment del seu naixement, de manera que les dones del veïnat que eren allí reunides van sentir el so de la seva rialla i fins i tot el seu pare Purushasp es va dir:

'Segurament és una emanació de Déu. Tots, menys ell, ploren en arribar en aquest món.'

Llavors li va donar el nom de Zartosht i així es van acomplir les paraules de l'intèrpret de somnis."

El gran Visthaspa

Un personatge notable de l'entorn del mag persa és el seu protector, el rei Visthaspa (l'“Histaspes” dels textos grecollatins de l'època hel·lenística), a qui veiem a la il·lustració escoltant amb atenció les inspirades paraules de Zaratustra.

Ja que no tenim constància del seu discurs - probablement girava entorn del despertar - , citem la versió de Nietzsche, que ací suggereix inusualment el que possible discurs original. Al començament del seu famós llibre, un ermità s'adreça a Zaratustra i el defineix búdicament amb aquests termes:

“Zaratustra es un despierto: ¿qué quieres ahora entre los durmientes?”

Més endavant, presenta un diàleg revelador:

“Alabaron ante Zaratustra a un sabio que sabía hablar bien del dormir y de la virtud: mucho se le honraba y recompensaba por ello, y todos los jóvenes se sentaban ante su cátedra. A él fue Zaratustra,

y junto con todos los discípulos se sentó ante su cátedra. Y así habló el sabio:

- ¡Sentid respeto y pudor ante el dormir! ¡Eso es lo primero! ¡Y evitad a todos los que duermen mal y están desvelados por la noche!

Mientras Zaratustra oía hablar así a aquel sabio, se reía en su corazón: pues una luz había aparecido entretanto en su horizonte. Y habló así a su corazón:

- Un necio es para mí este sabio con sus cuarenta pensamientos: pero yo creo que entiende bien del dormir. ¡Feliz quien habite en la cercanía de este sabio! Semejante dormir se contagia, aún a través de un espeso muro se contagia. Un hechizo mora también en su cátedra. Y no en vano se han sentado los jóvenes ante el predicador de la virtud. Su sabiduría dice: velar para dormir bien. Y en verdad, si la vida careciese de sentido y yo tuviera que elegir un sinsentido, éste sería para mí el sinsentido más digno de que se lo eligiese.

Ahora comprendo claramente lo que en otro tiempo se buscaba ante todo cuando se buscaban maestros de virtud. ¡Buen dormir es lo que se buscaba, y, para ello, virtudes que fueran como narcóticos! Para todos estos alabados sabios de las cátedras era sabiduría el dormir sin soñar: no conocían mejor sentido de la vida. Y todavía hoy hay algunos como este predicador de la virtud, y no siempre tan honestos: pero su tiempo ha pasado. Y no hace mucho que están en pie: y ya se tienden. Bienaventurados son estos somnolientos: pues no tardarán en quedar dormidos. Así habló Zaratustra."

Histapes era considerat en el món grecorromà un savi molt antic, autor de nombroses profecies. Luci Cecili Lactanci (245?-325?), escriptor i apologista cristià del nord d'Àfrica, presenta un detallat sumari dels oracles d'Histaspes al seu *Divinae Institutiones* (Llibre VII).

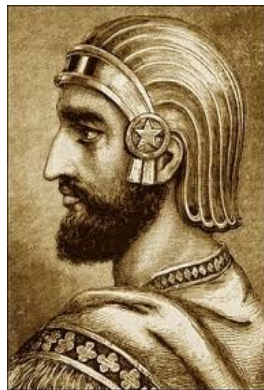
El relat comença amb Histaspes despertant-se d'un somni, que li cal interpretar. Ho encarrega a un jove com era costum aleshores, perquè es creia que la innocència de l'edat els feia més receptius als missatges divins.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

El noi interpreta el somni com una predicció de la maldat dels temps finals i de la destrucció dels dolents pel foc. El foc diví, afirma el jove, caurà tant sobre bons com dolents, però aclareix que només els dolents es cremaran. Precedint els posteriors apocalipsis judeocristians, durant aquest desastre escatològic els “seguidors de la veritat” se separaran dels dolents i pujaran a una muntanya, que el rei del malvats assetjarà amb el seu exèrcit.

Llavors els bons demanaran ajut a "Júpiter" que els enviarà un salvador que baixarà del cel amb els seus àngels, precedit per una espasa flamígera. Hystaspes "profetitza" que el rei dolent sobreviurà a la derrota, però perdrà poder.

Roma es deuria sentir al·ludida, perquè les profecies d'Histapes es van prohibir. ¡El simple fet de llegir el llibre, relata Justí Màrtir (potser l'havia llegit), comportava la pena de mort!

El somni d'Astiages

Comenta també Herodot la història de la infantesa de l'emperador Cir el Gran, ajustat exemple de l'enorme influència dels somnis entre perses i medes, i que recorda talment una clàssica rondalla popular:

L'últim rei dels medes, Astiages (entre 585 i 550 A.C.) va tenir un somni en una ocasió on apareixia el seu nét Cir i ho va entendre com un mal auguri. De manera que va ordenar al seu cortesà Harpagus que matés el nen. Aquest, molest per l'encàrrec, el va lliurar a un pastor de la muntanya perquè li fes la feina bruta. Però per fortuna el pastor es va compadir de l'infant i el va pujar com un fill.

Quan Cir tenia 10 anys va córrer la veu que no era el fill d'un pastor, el seu capteniment "era massa noble", diu Herodot. Astiages es va assabentar de la seva existència i va convocar el noi al seu palau. Un cop en la seva presència, Astiages va descobrir l'engany: el noi era la seva viva estampa.

La seva reacció fou contundent, va obligar Harpagus a menjar-se el seu propi fill com a càstig i va deixar tranquil Cir, que més tard va esdevenir el gran emperador del perses de la imatge.

Somnis sassànides

El *Kârnâmag î Ardashîr î Babagân* ("Llibre de les gestes d'Ardashir

Son i Somnis. I.1 - Fonts

fill de Babag”) és la crònica més antiga que ens ha arribat de l'emperador zoroastrià Ardashir, fundador de la dinastia sassànida a Pèrisa, que va regnar amb esplendor del 226 A.C al 652. D.C.

La seva fundació fou decidida en somnis. El “Llibre de les gestes d'Ardashir fill de Babag” és un breu text en prosa, d'estil senzill, escrit en farsi cap a finals del període sassànida. Probable obra de sacerdots, conté detalls històrics, entre elements inspirats en les llegendes de Cir, com el somni que inaugura la dinastia i que mostra l'afinat l'estil interpretatiu de les corts iranians. Així comença:

“En el nom del Creador Ohrmazd, que és majestuós i gloriós.

Les cròniques d'Ardashir, fill de Babag, així s'han escrit: Després de la mort d'Alexandre, habitant d'Arum, hi va haver al territori d'Iran 240 prínceps. Spahan (el modern Isfahan), Pars i les terres fronteres més pròximes estaven en mans d'Arvadan, el cap (rei). Babag era el governador de la frontera de Pars i un dels comissionats nomenats per Ardavan. La seu d'Ardavan era a Stakhra (Persèpolis).

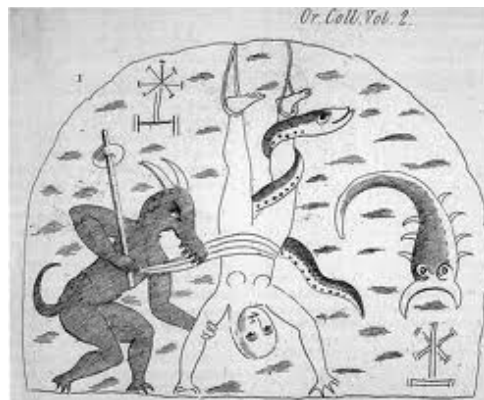
Babag no tenia cap fill que pogués preservar el seu nom. Sâsân era un pastor que treballava per a Babag i que sempre estava amb els cavalls i el bestiar, que pertanyien a Babag. I era del llinatge del rei Dârâb, fill de Dârâê. Durant el malvat regnat d'Alexandre, els descendents de Dârâb van viure d'amagat en terres llunyanes, vivint com nòmades amb els pastors kurds.

Babag no sabia que Sâsân era descendent de la família de Dârâb, fill de Dârâê. Una nit, Babag va veure en un somni que el sol resplendia sobre el cap de Sâsân i il·luminava el món sencer. Una altra nit va somiar que Sâsân seia damunt d'un elefant blanc ricament ornat i que tots el que eren dempeus al seu voltant li prestaven obediència, el lloaven i el beneïen. I la tercera nit va tornar a somiar i va veure que els focs sagrats Adar Farnbag, Adar Gushnasp i Adar Burzin Mihr cremaven a la casa de Sâsân i il·luminaven el món sencer. Meravellat pel que havia vist, va convocar a la seva presència els savis i elsd intèrprets de somnis i els va narrar les visions que havia vist en el seus somnis durant aquelles tres nits.

Els intèrprets de somnis van parlar així: 'La persona que ha estat

vista en aquest somni, ell o algú entre els fills d'aquest home, aconseguirà amb èxit la sobirania d'aquest món, perquè el sol i l'elefant blanc ricament ornat representen la força i el triomf de l'opulència; el foc sagrat Adar Farnbag, la intel·ligència religiosa desl grans homes entre els mobeds (sacerdots); el foc sagrat Adar Gushnasp, guerrers i caps militars; i el foc sagrat Adar Burzin Mihr, els ramaders i agricultors del món i així aquesta sobirania recaurà en aquest home o en els descendents d'aquest home."

En aquest cas la Història avala la influència del somnis en la realitat "ordinària": l'imperi sassànida, entre tots els imperis històrics, si bé no va ser "l'imperi on no es ponía mai el sol", fou en canvi l'imperi on el sol va il·luminar un percentatge més elevat de la població de la seva època.

El pornogràfic viatge d'Arta Viraf

Els mags perses tenien especial fama com a experts en temes onírics. I també com a onironautes res no tenien a envejar als antics xamans. Una mostra tardana d'això és el "Llibre d'Arta (o Arda) Viraf", escrit en pahlavi (predecessor del farsi actual) vers el segle III.

Aquest viatge de set dies a l'altra banda ha inspirat moltes narracions posteriors, com les de Mahoma, i s'ha comparat amb la "Divina Comèdia" de Dante. Amb una diferència: les seves descripcions de l'infern,

Son i Somnis. I.1 - Fonts

com deia un estudiós decimonònic per justificar l'omissió d'alguns pas-satges en la traducció que presentava per primera vegada:

“són massa bestials, massa grollerament sòrdides per al gust mo-
dern...”

Arda Viraf és escollit per la seva pietat en una gran assemblea de mags per fer aquest viatge al més enllà amb la finalitat de demostrar la veri-tat del zoroastrisme després d'un període de decadència i confusió cau-sades per la invasió d'“Alexandre el Romà” (*sic*) i la implantació força-da de les noves religions.

Conta el llibre que Arda Viraf es va preparar a fons per a l'excursió. Es va situar en un lloc sagrat, “residència de l'esperit”, se'n va separar trenta passes i encabat:

“Viraf es va rentar el cap i el cos i es va posar vestits nous; es va fumigar amb dolç perfum i va estendre una catifa, nova i neta, so-bre un llit que havia preparat. Es va asseure damunt de la catifa nova del llit i va consagrar el rite, va recordar les ànimes dels di-funts i va menjar. Després els sacerdots de la religió van omplir tres copes d'or amb vi i narcòtic del rei Vishtaspa, van donar una copa a Viraf i li van dir: 'ben pensat'; després, amb la segona copa li va dir: 'ben dit' i finalment amb la tercera copa li van dir: 'ben fet' i ell es va empassar el vi i el narcòtic, i mentre estava conscient va donar les gràcies i es va adormir sobre la catifa.”

Després d'aquest maçònic brindis ternari a base de vi i cànnabis (o opi segons alguns), que recorda el castís *arriba, al centro y padentro*, la seva ànima viatja a l'altre món on el surt a rebre una dona de gran be-llesa anomenada Den - clar precedent de la Beatriu de Dante - que re-presenta la seva fe i la seva virtut.

Travessa llavors el pont Chinvat - que uneix les dues bandes de la rea-litat - i és conduït per “Srosh, el pietós i Adar, l'àngel” a través del sender dels estels, el sender de la lluna i el sender del sol, llocs fora del cel, reservats als virtuoses que han aconseguit accomplir les regles de Zoroastre. Un cop arribat al cel, Arta Viraf es troba amb el mateix Ahu-

ra Mazda, que li mostra les ànimes dels sants (*ahlav*). Cadascuna viu una versió idealitzada de la seva vida terrenal, com a guerrer, camperol, pastor, etc.

Amb els seus guies baixa després a un infern digne del Bosco i contempla els sofriments dels malvats.

Vet aquí una mostra de les seves originals visions infernals, que podrien certament inspirar una pel·lícula *pornogore*, gènere indigest poc cultivat encara pel cinema:

"També vaig veure les ànimes d'unes dones que devoraven sense parar la seva menstruació. I vaig preguntar: '¿Quin pecat van cometre els seus cossos, que les seves ànimes sofreixen un càstig tan sever?'

Srosh el pietós i l'àngel van dir: 'Són les ànimes que no respectaven la seva menstruació (...) i danyaven el sol i la lluna, vaques i ovelles, amb la seva menstruació i contaminaven l'home pietós!.'

Viraf va relatant un inoblidable passeig que faria enveja al mateix diví marquès de Sade. Vet ací el càstig a l'estretor matrimonial, per exemple:

"També vaig veure les ànimes d'unes dones penjades de cap per avall i una mena d'erigió, al que creixien espines de ferro, era intro-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

duït dins del seu cos i després l'hi treien i d'ell sortia un dit del que regalimava el semen de diables i diablesses, que és pudor i corrupció, i els el ficava dins de la boca i el nas. I vaig preguntar: 'Qui són aquestes ànimes que sofreixen un tal càstig?'

Srosh el pietós i Adar l'àngel, van dir: 'Són les ànimes de les males dones que en el món van trencar la promesa als seus marits i s'apartaven del seu espòs, mai no estaven contentes i no permetien la cohabitació'."

Presenta també rebuscades tortures que - sigui dit de pas - per més d'un serien més aviat plaers celestials:

"Llavors vaig veure l'ànima d'un home que estava penjat de cap per avall d'una forca i no parava de practicar el sexe; i li ficaven semen dins la boca, les orelles i el nas. I vaig preguntar: 'Quin pecat va cometre el seu cos, que la seva ànima pateix un càstig tan sever?'

Srosh el pietós i Adar l'àngel van dir: 'Es l'ànima d'un home malvat que en el món mantenia relacions sexuals impures i enganyava i seduïa les dones dels altres.'"

Havent acabat el seu contundent viatge visionari, Ahura Mazda diu a Viraf que la fe zoroastriana és l'únic camí pur i veritable en aquesta vida i que s'ha de preservar tant en temps de prosperitat com en moments d'adversitat i tràngol.

La reacció posterior de Viraf, que es va lliurar a una ardent activitat missionera, certifica sobradament l'eficàcia del missatge i de pas l'omnipotència del somni...

Èpica, llegenda i tradició popular

Els mites i poemes èpics perses contenen molts somnis de reis i d'herois. En un dels episodis mítics més dramàtics de la versió compilada per l'estudiós islàmic Abu Mansur Ta'alebi (1030), el malvat rei Zahhak somnia la seva pròpia mort. Tres homes entren en el seu palau i el maten. Els intèrprets de somnis (*gozaranda-ye khab*) l'adverteixen que serà derrocat per un príncep de nom Fereydun, encara no nascut.

En el *Kar-namag* abans comentat es parla d'un intèrpret de somnis, Bozorgmehr, que encara adolescent es va guanyar el favor reial en interpretar un somni que els *mobeds* (els sacerdots) no havien aconseguit desxifrar.

El *Shahnama* és un llarg poema èpic (60.000 versos), escrit pel poeta Ferdowsi entre el 977 i el 1010. Considerat el poema èpic nacional d'Iran, exposa sobretot el passat històric-mític d'Iran des de la creació del món fins a la conquesta islàmica del segle VII. També és important per als zoroastrians, ja que descriu el període entre l'inici d'aquesta religió i la mort de l'últim governant zoroastrià durant la conquesta musulmana. S'hi citen 18 somnis, la majoria no mencionats o en versions diferents que a l'obra de Ta'alebi. Per exemple, aquí, en el somni de Zahhak, els tres homes no el maten, sinó que l'estaborneixen i l'empresonen al Mont Damavand. Molts somnis són purament informatius, com

Son i Somnis. I.1 - Fonts

del de l'heroi Sam, on un cavaller l'avisava que el seu fill Zal, abandonat al bosc, és viu. Més tard Zal veurà també en somnis el seu matrimoni amb Rudaba, princesa de Kabul.

En el *Shahnama* a propòsit també de Bozorgmehr, es descriuen bellament els intèrprets de somnis com a "ànimes il·luminades que veuen en somnis totes les coses que existeixen".

Un dels somnis més gràfics que es contenen al *Shahnama* és el d'Afrasiab, que veu un desert ple de serps i el cel ple d'àguiles; el vent fa caure a terra la seva bandera i 100.000 soldats perses se l'emporten a Kavos. Els astròlegs (*akhtar-shenasan*) i els savis (*bekhradan*) interpreten després el tèrbol destí que l'espera. L'àngel o "generós immortal" Sharosh o Sorush, el que no dorm, apareix al somni de Goodarz assegut en un núvol i li dóna unes instruccions divines sense cap simbolisme, que no cal interpretar. En un altre d'aquests interessants "somnia clars", l'heroi Toos veu una "espelma" radiant que s'alça de l'aigua on el rei Siavosh seu en un tron d'ivori. El mateix autor del poema, Ferdowsi, somia que l'antic poeta Daqiqi li assegura que el seu esforç per redactar el *Shahnama* no és en va. En aquest cas el somni tampoc no necessita interpretació.

Però l'episodi oníric més elaborat del poema són nou somnis interrelacionats però independents a propòsit del rei indi de Qannuj. Somnis simbòlics que només pot interpretar el savi Mehran, que viu al bosc amb els animals i s'alimenta de plantes silvestres. Aquest diu que el somni és una advertència de l'imminent atac d'Alexandre el Gran, que el rei no podrà resistir. I en el somni final del poema, en plena invasió musulmana, l'heroi Bahram Choobin té un somni que li permet fer front a l'enemic.

Apocalipsis perses

El zoroastrisme és ric en apocalipsis. És més, són centrals en la seva concepció i es consideren els precedents de la posterior apocalíptica judeocristiana, islàmica, hindú o budista.

Citem-ne una mostra. En el *Zand î Wahman Yasn* (s. VI) Ahura Mazda explica a Zoroastre el futur dels perses. I comença amb una imatge que evoca les visions del profeta Daniel:

“Zartosht va demanar la immortalitat a Ohrmazd. Llavors Ohrmazd va infondre la saviesa omniscient en Zartosht. I a través d'ella, va veure el tronc d'un arbre que tenia quatre branques, una d'or, una de plata, una d'acer i una de ferro barrejat. I es va adonar que ho havia vist en un somni. Quan es va despertar del son, així parlà Zartosht: 'Senyor de les existències espirituals i materials! Em sembla que he vist el tronc d'un arbre que tenia quatre branques.'"

Ohrmazd va dir a Spitaman Zartosht: 'El tronc de l'arbre que has vist és l'existència material, que jo, Ohrmazd, he creat. I les quatre branques són les èpoques que vindran!'"

Més endavant, al capítol tercer, reprèn el tema en un altre somni amb alguns canvis:

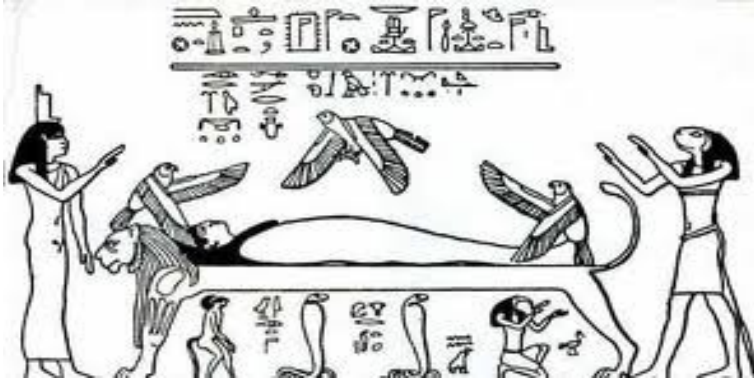
Son i Somnis. I.1 - Fonts

"Ell, Ohrmazd, és l'esperit benèfic, el creador de l'existència material, i és sant. Va vessar la saviesa omniscient, en forma d'aigua, a la mà de Zartosht; i va dir (Ohrmazd): 'Beu.' I Zartosht va beure l'aigua i amb ella la saviesa omniscient es va barrejar dins de Zartosht. Durant set dies i set nits, Zartosht va estar en la saviesa d'Ohrmazd. I en ella Zartosht va contemplar homes i animals a les set regions de la Terra, és a dir quants pèls tenia cadascun a l'esquena i on tenia el cap cada individu. Va contemplar els arbres i els matolls, com eren i quants eren, quantes menes de plantes hi havia a la Terra i com havien crescut i s'hi havien barrejat. El setè dia i nit, Ell va retirar la saviesa omniscient de Zartosht. I Zartosht es va dir:

'Tot això ho he vist en un joïós somni produït per Ohrmazd i encara no m'he recuperat del somni.' Va estirar ambdós braços, es va fregar tot el cos, tot pensant: 'he dormit molt de temps i no m'he recuperat d'aquest somni joïós produït per Ohrmazd.'

I Ohrmazd va demanar a Spitaman Zartosht: '¿Què has vist en aquest joïós somni produït per Ohrmazd?'

I Zartosht va replicar: 'O espiritual i benèfic Ohrmazd! Creador de l'existència material! He vist una persona pròspera d'immensa riquesa, de vida material infame, una ànima vil i feble que menava una pèrfida existència, i no l'he trobat benvingut. He vist un home indefens que no tenia possessions, l'ànima del qual s'expandia en una existència millor i l'he trobat benvingut. He vist una persona capaç que no tenia fills i no l'he trobada benvinguda. He vist una persona incapacitada que tenia molts fills, i l'he trobada benvinguda. He vist un arbre que tenia set branques, una d'or, una de plata, una de bronze, una de coure, una de plom, una d'acer i una de ferro barrejat.'

Egipte

Qui té somnis plaents és més afortunat que el qui té un coper al seu servei.

Proverbi clàssic egipci

A *The Book of Earths* (“El llibre de les terres”), un curiós compendi de teories sobre la forma i misteris de la Terra (1928), la novel·lista i editora Edna Kenton fa una poètica descripció d'un dels mites creacionals egipcis, que expressa molt bé el paper cabdal del somni a l'antic Egipte, una cultura que amb bona raó es podria dir que és l'encarnació d'un somni:

“Al Museu Metropolità de Nova York es pot veure el sarcòfag de diorita grisa d'Uresh-Nofer, (Dinastia XXX, 378-341 A.C.) que fou sacerdot de l'“aquàtica” deessa Mut, a Egipte. A la part superior de la tapa del sarcòfag, hi ha gravada la figura de la deessa del cel, Nut ‘inclinada sobre la Terra’, una meravellosa il·lustració de l'univers egipci.”

Aquesta és la història de Nut o el Cel i de Seb o la Terra:

En el principi

- aquell repòs sense cap moviment amb què comencen tots els mites de la Creació original -

el Cel i la terra estaven junts, eren casats,

i d'ells encara havia de brollar tot el que ha sigut i serà.

El Temps encara no existia, canta un dels antics himnes del món,
ni la Ment Universal, ni el pensament, ni la Paraula.

No hi havia Beatitud. No hi havia Sofriment.

Només la Foscor omplia el Tot sense límits. (...)

L'Univers encara era amagat en el Pensament i la Matriu divins.

Però va arribar el dia de la Creació i un nou déu, Shu, déu de l'aire
o de la llum del sol,
va sorgir de les aigües primordials.

Es va esmunyir entre Nut i Seb i els va separar.

Des d'aleshores el cos estel·lat de Nut conserva aquella positura,
marcant l'extensió del firmament,
i les seves mans i peus que pengen són els quatre pilars del firmament
i els quatre extrems de la Terra.
Allí està des d'aleshores, vetllant eternament per la Terra i els seus fills.

Es diu que Seb no es va deixar separar de Nut sense lluitar.
Però quan s'alçava d'un somni profund sense somnis,
el van deturar i es va quedar en la posició que manté des d'aleshores,
sense poder-se moure.

Cada primavera es cobreix de plantes i els hiverns de gel i neu,
mentre sosté i alimenta les interminables generacions d'homes i animals,
sense que ningú no es preocupi pel seu dolor.

Dorm sovint i somia en Nut, oblidant la seva desgràcia.
Però no pot tornar a sumir-se en un son sense somnis,
el cercle dels seus somnis l'envolta i el dolor el retorna de nou al seu estat de sofrença.

Per això la Terra qüestiona eternament el Cel,
fins que, cansat d'esperar una resposta que no arriba mai, torna a caure en el son.

Alguns diuen que Nut respon a Seb quan aquest somia,
però com que la ruta del seu somni és un cercle,
Seb oblida les respostes del Cel quan es desperta..."

No és estrany que els antics egipcis veiessin la vida com un somni. De fet, creien que en somnis tenim els ulls oberts.

Els "Textos de les Piràmides", que han sobreviscut com a inscripcions a les parets de les piràmides i sarcòfags dels faraons de la cinquena i sisena dinasties, són del 2400-2300 A.C. i es consideren el text més

Son i Somnis. I.1 - Fonts

antic de la Terra. A diferència del “Textos del Sarcòfag” i del “Llibre del Morts”, els “Textos de les Piràmides”, reservats exclusivament als faraons, no són il·lustrats.

Sota la imatge d'Osiris, els “conjurs” d'aquests textos es refereixen sobretot a la protecció de les restes del faraó, a la reanimació després de la mort i a l'ajut per pujar als cels. Descriuen les diverses maneres de viatjar per aquest estat intermedi entre mort i somni, tot demanant i fins i tot reclamant l'ajut dels déus. Per fer-nos una idea de la riquesa inaudita d'un material històric relativament poc estudiat encara, comptem amb uns 500.000 papirs egipcis no publicats, uns 45,000 dels quals (inclosos els fragments) són als Estats Units.

La intrèpida Dra. Kasia Szpakowska, de la universitat de Swansea, és qui més ha estudiat el son i el somnis en l'antic Egipte i n'assenyala la importància en la vida diària. Les primeres referències als somnis que tenim figuren en cartes adreçades als difunts que es deixaven a les seves tombes. En una, per exemple, un entristit marit demana a la seva difunta esposa que l'ajudi per mitjà d'un somni. En una altra, l'autor es plany a son difunt pare que un servent mort l'assetja en somnis, tot negant emfàticament haver-lo maltractat en vida. Un bonic exemple de la dita medieval *excusatio non petita, accusatio manifesta* (“excusa no demanada, acusació manifesta”)...

Assenyala la investigadora que els egipcis no tenien divinitats dedicades específicament als somnis:

“Els antics egipcis no incorporaven cap déu dels somnis en el seu panteó ni tenien cap deïtat personalment responsable de les entremaliadures nocturnes dels seus sicaris ni tampoc una divinitat específica responsable de protegir el dorment dels malsons i d'enviar bons somnis. Am tot, els que sofrien malsons recorrien a conjurs que invocaven els déus poderosos per demanar-los ajut en el combat contra les entitats responsables dels somnis dolents.”

Comenta Szpakowska que sobretot a partir de l'Imperi Mig els somnis,

Son i Somnis. I.1 - Fonts

més que visions desitjables, es van anar presentant cada cop més com a experiències perilloses:

“A l'Egipte antic, el somni ocupava la zona liminar entre els països dels vius i el més enllà. Això no obstant, també era un fenomen que el somniador podia controlar poc i les seves fronteres permeables permetien als habitants divins i demoníacs del més enllà accedir al món visible. De vegades l'experiència era positiva, com ho testimonien els textos reials de l'Imperi Nou i els himnes provinents de l'elit dirigent: aquests relats i narren l'impresionant contacte que un somniador podia tenir amb un déu o amb una deessa. Però una altra creença, més inquietant era que els somnis també podien permetre als difunts hostils observar i fins i tot ficar-se amb el dormient vulnerable.”

Els somnis tenien un caràcter eminentment comunicatiu amb les altres dimensions de la realitat:

“Des de la seva primera aparició en els textos egipcis, el somni sembla que funcionava com un lligam entre els habitants d'aquest món i el món de lluny, un paisatge habitat pels déus, els difunts justos i els difunts injustos. Mentre textos literaris com els 'Ensenyaments de Ptahhotep' fan servir la metàfora dels somnis per fer èmfasi en allò que és efímer, indigne de confiança i potencialment perillós, altres textos tractaven el somni com una espècie d'espai liminal, les fronteres del qual es trobaven en algun punt entre el món dels vius i el món del més enllà. Amb tot, en els somnis, la frontera entre aquests mons no era opaca sinó transparent i feia que les entitats d'un món fossin visibles per a un altre. Però de la mateixa manera que l'altra vida era un territori inabastable i inaccessible als vius - mentre que els déus i els morts podien anar i venir lliurement i accedir a la terra dels vius - també el contacte per mitjà dels somnis sembla que el van iniciar els habitants de l'altre món més que no pas el somniador viu, que no tenia cap control sobre les seves visions. Quan una divinitat produïa una visió, era benvinguda com una teofania que inspirava respecte. Però quan l'instigaven els morts, els sentiments que evocava no eren necessàriament tant plaents.”

L'original neuròleg, egiptòleg i probablement onironauta, el doctor G.-Tribl, de Viena, aporta una breu explicació de l'etimologia del mot “somni” en l'antiga llengua egípcia per sustentar la seva original i suggestiva teoria sobre la funció dels somnis en l'antic Egipte.

Cita els estudis de la doctora Szpakowska, la qual comenta així la terminologia onírica dels egipcis de l'antigor:

“En l'Egipte faraònic es feien servir habitualment dos mots específics per designar el somni: *rswt*, un substantiu que té la seva rel en la paraula *rs*, 'despertar', i *ꜥdt*, un substantiu del verb *ꜥd*, 'dormir'. (...) Els somnis també es podien anomenar explícitament 'bons somnis', *rswt nfrt*, o 'mals somnis', *rswt ꜥwt*. Els malsons tenien referències menys concretes, sovint es considerava que entitats animades assaltaven els vulnerables dorments.

Sempre que es feien servir els termes *rswt* o *ꜥdt*, sempre s'empraven com a substantius i mai com a verbs, habitualment en un context associat amb verbs de percepció visual, com és ara 'veure'. En termes egipcis, no se 'somiava', no era una acció; es 'veia un somni' o es 'veia una cosa en somnis'. Així, es percebia com un fenomen incontrolable, extern al somiador, i és una distinció important que cal tenir present.”

Tribl porta les conclusions de l'onírica doctora algunes passes més enllà:

“El nom egipci 'el somni' [*resut* /*rswt*; transcripció / transliteració de l'antic egipci, seguint l'esquema d'Allen, (2000)] està etimològicament relacionat amb el verb “despertar” [en egipci *res* / *rs* (Saureron, 1959)], que vol dir “despertar-se al matí”. No s'ha documentat cap verb en jeroglífic per 'somiar' (Szpakowska, 2003).

La relació etimològica entre el verb *res* ('despertar') i el substantiu *resut* ('somni') ens permet suposar que els egipcis veien el somni relacionat amb el procés de despertar (Szpakowska, 2003). Apparentment s'ha d'imaginar com un tipus de despertar una mica diferent del despertar normal a la consciència de la vigília, és a dir, un 'despertar' en la consciència dels somnis.”

I apunta a continuació:

“Els jeroglífics de *resut* (el somni) mostren al final el signe 'ull', com a determinatiu explicatiu i categoritzador. Com que els determinatius finals dels mots jeroglífics donen informació sobre el marc general del terme expressat, es pot deduir que el terme *resut* (el somni) descriu clarament esdeveniments visualment i òpticament impressionants.”

En base a l'etimologia i a les observacions, el neuròleg austríac avança la interessant hipòtesi que la antiga cultura egípcia considerava l'experiència onírica com una realitat que mereixia la màxima atenció i la treballaven amb insospitades conseqüències. De fet, entre els textos antics egipcis hi ha molts relats de somnis, que documenten l'interès per l'observació dels mateixos en la classe dirigent i en tota la societat. En sales com la del temple de Seti I a Abydos, amb lleixes i sostres pintats amb representacions astronòmiques - que revelen una evident connexió onírico-astronòmica - es guardaven els textos, entre els que destaquen els informes de somnis, que documenten l'interès dels sacerdots en l'observació dels mateixos.

Especialment abundant és el corpus de literatura nocturna que tracta el tema d'un altre món, que és la realitat de la nit, l'anomenat *Duat*.. És una complexa meta-realitat nocturna que és a la vegada una zona del cel entre la constel·lació d'Orió i l'estrella Sirius i un moment temporal,

especialment relacionat amb les últimes hores de la nit, quan de fet es produeix més son REM - o son amb somnis - i aquests es poden recordar amb molta més facilitat (no es pot oblidar que el déu Sol es regenera durant aquest període). Segons Tribl, aquesta realitat tenia una gran importància social i històrica a Egipte - el faraó difunt havia de superar els perills del *Duat* per regnar en el més enllà tot personificant Osiris.

La rel *dua* indica la relació del *Duat* amb el matí (*duau*), d'ací la interrelació entre els somnis de la matinada i el més enllà en la cultura egípcia. El “matí” indicaria una fase del cicle diari en la que els somnis són especialment vius i intensos i a la vegada indicaria la transició a un nou estat de consciència: o a la consciència normal diürna, o a la consciència del somni, o bé a un més enllà *post mortem* que en general s'esperava que fos positiu.

De la mateixa manera que hi ha somni en el son, hi ha d'haver vida en la mort: aquesta fórmula podria definir aquesta relació que porta Tribl a sostenir la hipòtesi que la consciència en el somni era un element central en la visió de la realitat que tenia l'antiga cultura egípcia. Perquè els coneixements adquirits en el *Duat* no servien només per a l'etapa que arriba al difunt després de la mort. En molts textos s'insisteix repetidament també en la seva importància per a “l'home sobre la Terra” i les comparacions entre mort i somni, desvetllament i resurrecció són abundants. Aquest “desvetllament” a la consciència del somni es pot entendre com un despertar a una altra forma de vida, anàloga al despertar a la vida després de la mort. Així, el somni fóra un model de la vida després de la mort. Per tant, la mort seria tan sols un estat intermedi, comparable al son profund.

Si aquesta concepció és certa, permetria explicar la singularitat del model social i cultural de l'antic Egipte, on el treball amb son i somnis tindria una importància central. Al matí, el dorment es despertaria a la consciència normal de l'estat de vigília, però també es podria despertar en un món alternatiu, molt impressionant, el món de la consciència del somni, especialment el vívid somni de les primeres hores del matí. Estar conscient en el somnis es podria considerar, doncs, segons defineix

Son i Somnis. I.1 - Fonts

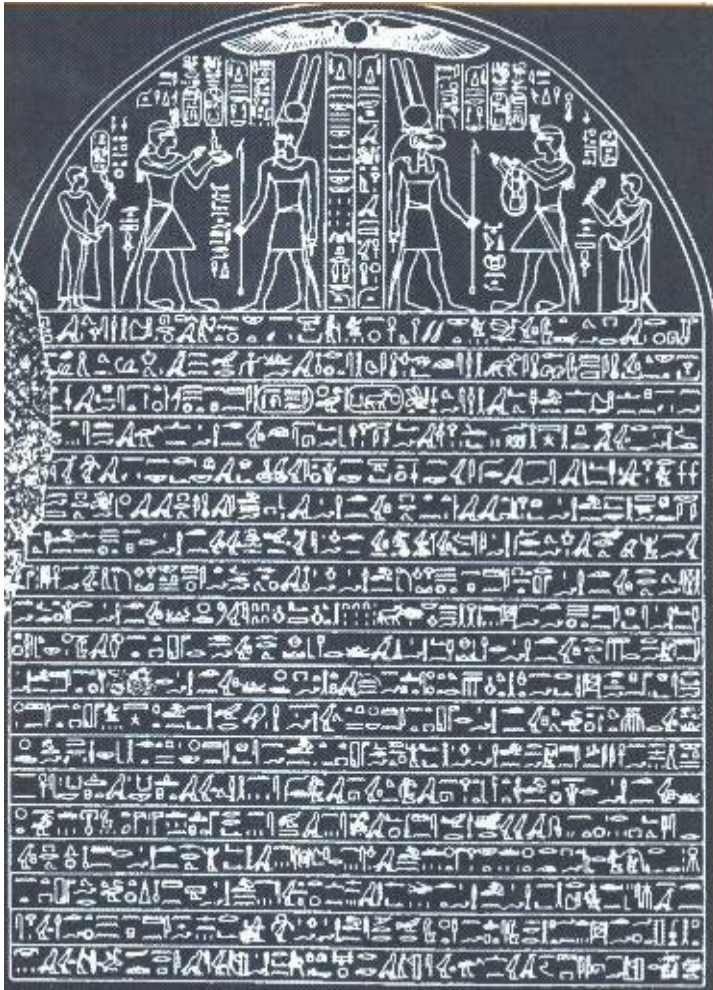
Gotthard G. Tribl textualment:

"El *background* (rerefons) existencial de les detalladíssimes afirmacions sobre l'altre món del *Duat*."

Això no significa que l'*Amduat* sigui un simple informe de somnis. Els textos sobre la vida futura documentarien el *continuum* vetlla-somni amb elaborades descripcions de sofisticats viatges del més pur estil xamànic, redactades en l'estat de vetlla i segons una lògica simbòlica pròpia dels somnis.

La gran estima que els egipcis tenien pels somnis no es limitava, doncs, a la seva interpretació, sinó que consideraven que influïen directament en l'estat despert i en tota la vida. Com el sol que descansa de nit per reprendre rejuenit un nou dia, el somiador experimentava una regeneració física, mental i espiritual durant el son i el somni. En l'evident set d'eternitat que destil·la la cultura egípcia, no sorprèn que consideressin els somnis més reals que la vida diària...

En presentem dos contradictoris exemples, que per altra banda tenen una indiscutible veracitat documental i històrica:

L'estela del Somni

“Mira, el somni és veritable!
És beneficiós per a qui el posa al seu cor,
(però) fa que les coses vagin pitjor per a qui l'oblida.”

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Així comença l'estela del Somni del faraó nubi Tanutamani de la Dinastia XXV que reproduïm en la imatge.

Com explica Tribl, Tanutamani va posar aquell somni al seu cor i va seguir la crida d'Amon-Ra per conquerir Egipte. I ho va aconseguir, arribant al nord del delta el 664 A.C.

A l'estela, però, no es parla del destí final del faraó. Perquè poc temps després de la seva victòria, els assiris, a les ordres d'Assurbanipal, van conquerir Tebes i Tanutamani va perdre tot el que havia conquerit.

Observa Tribl filosòficament que errar és humà, fins i tot a Egipte, i que la dada més interessant no és que els esdeveniments predits s'acomplissin històricament, sinó el grau de coneixement que la cultura egípcia va desenvolupar a l'entorn del fenomen.

Però es podria objectar al neuròleg austríac que també es documenten alguns somnis egipcis que encerten.

L'estela de l'Esfinx

Segons l'estela que s'alça encara avui davant del pit de l'Esfinx de Gizeh, un dia un príncep estava caçant prop d'aquest immortal emblema de Ra-Harmachis.

“Las de la cacera” - com dirien els noucentistes - es va ajeure a reposar a l'ombra de l'Esfinx. Un son profund va caure sobre ell i tot seguit es va adormir. Llavors va somiar un somni. En ell se li va aparèixer un déu i després de declarar que era Harmachis-Khepera-Ra-Temu, li va prometre que si retirava l'arena que gairebé havia enterrat la seva majestuosa imatge i que impedia que fos venerada, li concediria la sobirania de les terres del Sud i del Nord, és a dir, el domini de tot Egipte.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Amb el temps, aquell príncep va esdevenir, efectivament, rei d'Egipte amb el nom de Tutmosis IV i l'estela - que porta la data del dinovè dia del mes de Hathor del primer any de Tutmosis IV - demostra que el somniador va complir els desitjos del déu i que aquest li va concedir el que li havia promès en aquell bell somni a l'ombra de l'Esfinx. En resum, el missatge és que tant si van bé com si no, cal fer cas als somnis i no menysprear-los. Per a Tribl, aquest és un dels missatges culturals essencials de l'antic Egipte. I encara que els egipcis tinguessin en compte els perills dels somnis, com indica l'ús de la medecina i la màgia com a protecció, "posar els somnis al cor" valia la pena.

Diodor de Sicília (60-30 AC) confirma el paper central que el son i el somni tenien en la vida dels antics egipcis. Els feien servir sobretot amb finalitats mèdiques:

"A Egipte, els somnis son objecte de veneració religiosa, especialment com un mitjà per indicar remeis per a les malalties. I les pregarries dels fidels sovint són recompensades amb la indicació d'un remei en un somni."

També recorrien als somnis per conèixer el futur, com assenyala l'autor anònim del llibre "Ensenyaments per a Merikara" (2025 -1700 A.C.). Un faraó, possiblement anomenat Kheti, s'adreça al seu fill, el futur rei Merikara, i li dóna consells de bon regnar. I entre ells li recorda que els somnis són enviats pels déus perquè els seus fidels coneguin el futur.

Els Savis de la Biblioteca Màgica

Com a Mesopotàmia, a Egipte s'interpretaven els somnis i s'incubaven en temples on l'endemà els “Mestres dels Secrets” els interpretaven.

El somni impregnava tots els àmbits de la vida, de la quotidianitat a la política. Al Tercer Període Intermediari (1070 -664 A.C.) els sacerdots de Tebes van adquirir una gran importància a causa del rol essencial de l'oracle d'Amon en els afers estatals. La voluntat del déu tenia l'última paraula en totes les qüestions morals o polítiques fonamentals, en contrast amb la submissió anterior a la deessa Maat. Aquest canvi en les creences va situar l'endevinació al nivell de l'administració de l'Estat.

Segons Miriam Lichtheim (1914-2004), cèlebre traductora de textos egipcis, a les “Cases de la Vida” - les biblioteques i centres universitaris d'Egipte - els temes principals estudiats i practicats eren la medicina, la màgia, la teologia, el ritual i la interpretació dels somnis i unes cases s'especialitzaven en un tema o un altre. Per exemple, les cases d'Abydos i de Sais eren famosos centres mèdics. Als períodes tardans els sacerdots que s'especialitzaven en somnis eren anomenats “Els Sa-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

vis de la Biblioteca Màgica.”

Comenta Sir Ernest Alfred Thompson Wallis Budge (1857-1934), el cèlebre egipcióleg i orientalista:

“Els egipcis creien que els déus ens parlen en somnis. I la història bíblica de Josep i el Faraó ens recorda que prestaven gran atenció als missatges dels somnis sobre el possible futur. Practicaven la incubació de somnis per obtenir guiatge i curació als temples i llocs sagrats. Sabien que recordant i treballant els somnis desenvolupaven l'art de la memòria, pouant en un coneixement que teníem abans d'entrar en el viatge d'aquesta vida, i despertant a la nostra connexió amb les experiències de l'altra vida.”

En la línia de Tribl, hi ha qui afirma, a més, que els egipcis també cultivaven una avançada pràctica de viatge conscient en somnis. Somiadors experts feien de vidents i telèpates, aconsellaven en afers d'Estat i estratègia militar i mantenien una xarxa de comunicació mental entre els allunyats temples i els centres administratius.

També practicaven el canvi de forma o la transferència, travessaven espai i temps en els cossos de somni d'ocells i altres animals. A través del viatge conscient en somnis, els somiadors egipcis exploraven les rutes del més enllà i l'univers multidimensional. La iniciació, per tant, tenia lloc en una realitat més profunda que l'ordinària, accessible a través del viatge oníric més enllà del cos.

Viatges rituals

Els faraons havien de saber viatjar entre mons. En els temps antics, al festival de Heb Sed, la festa de renovació del poder reial que se celebrava el tretzè aniversari del faraó, aquest havia de viatjar fora del cos, més enllà de la mort, per demostrar la seva vàlua per continuar en el tron.

Guiat per Anubis, el faraó baixava al món inferior. Havia d'entrar en la mort, "tocar els quatre extrems de la terra", convertir-se en Osiris, i tornar renovat, amb el vestit i el cos espiritual d'un transformat...

Em permeto ara un apunt personal. Tot això em sonaria a fantasia ocul-tista o a embolat psicodèlic si no hagués tingut l'oportunitat de tastar personalment l'intens sabor dels somnis egipcis. En una visita a Egipte, a la recerca del mític Laberint, durant la primera Guerra del Golf, vaig tenir l'oportunitat de jeure una llarga estona sobri, sol i en profunda foscor, dins del sarcòfag de granit de la Cambra del Rei de la piràmide de Keops.

Només podria descriure els contundents efectes psico-físics que hi vaig experimentar com un vol, l'arrencada d'un somni. Vaig experimentar una vertiginosa ascensió vers el vèrtex de la piràmide, cap a les estrelles, impulsada per la força del que gosaria qualificar, en termes moderns, d'una inconcebible, subtil i poderosa màquina de somiar... o de morir.

Taoisme

Per poder pronosticar el Gran Somni, hem d'experimentar el Gran Desvetllament.
Altrament, fins i tot desperts, estaríem somiant.

Zhuang Zu

L'origen de les pràctiques oníriques a la Xina es perd en la nit dels temps. Els xamans xinesos antics, en interpretar els somnis, revelaven els missatges dels esperits. I també els dominaven, podien ser plenament conscients en ells i visitar els mons invisibles dels esperits i dels difunts i fins i tot entrar en els somnis dels vius i transformar-los. Més tard, com en les altres civilitzacions antigues, els sacerdots, anomenats *Zhan Meng*, interpretaven somnis i practicaven l'oniromància.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

El mot 梦 *mèng* significa “somni”. Contracció de 会意, està format pels expressius signes 亻 冫, “persona que jeu, que dorm” i 夕, “nit”. Amb l'element *meng* es formen moltes paraules que inclouen els diversos aspectes de l'activitat onírica. El son es designa sobretot amb dos termes:

眠 *mián*: “dormir”, “tancar els ulls”, “hivernar”, format per 目 (“ull”) i 民 (“gent”, “súbdits”).

睡 *shuì*: “adormir-se”, “abaltir-se”, format per 目 (“ull”) i 垂 (“deixar anar”). Ambdós termes formen 睡眠, *shuìmián*: “dormir”. De *shuì* deriven més termes, com 睡觉 *shuìjiào*: “ficar-se al llit”.

Els antics xinesos consideraven que l'ànima o l'esperit del somiador produïa els somnis. Distingien dues ànimes en l'home: el *hun* o “ànima de núvol” (lleugera i aèria, associada amb el Cel) i el *po* o “ànima blanca” (més pesada i líquida, associada a la Terra). Però els taoistes no preconitzaven la separació del subtil *hun* de l'ànima del cos o del *po*. El seu objectiu sempre ha estat el manteniment de la unitat espiritual i física davant de les forces de la dissolució i la corrupció.

El *hun*, o l'ànima espiritual, abandona el cos i es comunica amb la terra dels morts, per tant cal assegurar-la, ja que la seva naturalesa l'impulsa a volar lliurement, especialment en somnis o en moments de distracció, temor o confusió. Cal notar que en deixar el cos, l'anima pot sofrir atacs de diables o embolicar-se amb les “ànimes de núvol” dels altres. En canvi, els somnis on apareixen sers perfectes o divins s'han d'encoratjar. Per això ens han arribat molts escrits amb detallades narracions d'aquesta mena de somnis. Els antics xinesos també practicaven la incubació en temples dedicats al somni, que van arribar a tenir una funció política, comparable al que hem vist a Mesopotàmia. El segle XVI, qualsevol funcionari d'alt nivell que visitava una ciutat havia de dormir la primera nit al temple per rebre-hi en somnis guiatge per a la seva missió. Jutges i funcionaris també havien de visitar els temples del somnis per consultes o per aprendre. En aquella època es va redactar el clàssic “Elevats Principis de la Interpretació dels Somnis” compilat per Chen Shiyuan.

Un suggerent exemple del paper dels somnis divins en l'antiga Xina és el cas de Liu Zhuang (57-75), el segon emperador de la dinastia oriental Han. Durant el seu regnat, el budisme va començar a escampar-se a la Xina perquè una nit, contem, va somiar en un gegantí home d'or. L'endemà va contar el somni als seus ministres i el ministre Zhong Hu li va donar una interpretació que va fer història: li va explicar que probablement havia somiat en el cèlebre Buda, de l'Índia. L'emperador li va fer cas i va enviar una delegació de 18 membres, encapçalada pels nobles Cai Yin, Qin Jing i Wang Zun, a la recerca del budisme. Els enviats van tornar de l'Índia amb una imatge del Buda Gautama, un exemplar del “Sutra dels 42 capítols” i dos monjos d'alt nivell.

L'any següent, l'emperador va ordenar la construcció del Temple del Cavall Blanc, el primer temple budista de la Xina, a tres *li* a l'oest de la capital, Luoyang, en record del cavall que va portar el sutra. Però l'interès per les experiències del somni no es limitava al Govern. Els taoistes, en els seus inaccessibles reductes de les muntanyes sagrades, exploraven el potencial del son i el somni com han continuat fent fins al dia d'avui, esquivant diverses “revolucions culturals”.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Poc ens ha arribat de les seves pràctiques, mantingudes en secret i transmises al més sovint oralment, però representen l'aportació més original de la Xina al tema del son i els somnis i per això aquest capítol duu el títol general de “Taoisme” (*Tao-chia*, “fer camí”), un corrent de múltiples aspectes (alquímia, medicina, litúrgia, màgia, mitologia o misticisme). No és una religió formal (no té dirigents, doctrines ni dogmes), segueix una via iniciàtica i és la font més directament relacionada amb les seves arrels xamàniques.

I pel que fa al son i els somnis, al llarg dels segles els taoistes no sols van elaborar una original filosofia, sinó també un dels sistemes de pràctica més eficients i atrevits que coneixem, basats en el treball del cos físic però sobretot, en els sorprenents aspectes subtils del “cos energètic.”

Zhuang Zu i la papallona

El taoisme filosòfic, moviment minoritari dins d'aquest corrent, iniciat per Lao Tse el segle VI A.C, i que va ecllosionar amb força el segle IV A.C., s'associa íntimament amb els somnis gràcies a la popular i bella anècdota de Zhuang Zu i la papallona, que veurem volar, incansable, d'un capítol a l'altre d'aquest assaig.

Com comentàvem en parlar de les fonts, la tensió màgia-mística és particularment intensa en el taoisme. Ja Lao-Tse apuntava al cor de la qüestió en el seu críptic *Tao te king*, que, per cert, no fa cap menció explícita ni al son ni als somnis:

Sense sortir a fora, pots conèixer tot el món.
Sense mirar per la finestra, pots veure els camins del cel.
Com més lluny vas, menys saps.
Així el savi coneix sense viatjar, veu sense mirar i fa sense fer.

Per al taoisme la veritat mística (*zhen Ji*) és innata i familiar, però incognoscible. L'oposició entre el coneixement intern del taoista i el coneixement projectat cap a fora del xaman que presentàvem en parlar de les fonts d'aquest assaig, il·lustra aquest enfocament.

Zhuang Zu aborda el son i els somnis en diversos capítol del seu dens tractat fins a conformar una completa teoria sobre la qüestió. Al capítol II, en el context de l'absurditat i relativitat de la vida, que només la connexió amb el *Tao* pot superar, comenta la diferència entre vigília i somni de manera força interessant i original:

El gran saber todo lo abarca
El pequeño todo lo divide.
La grandes palabras son fuego,
Las pequeñas, balbuceos inútiles.
Durante el sueño,
las almas de los hombres se funden, se entremezclan.
En la vigilia,
los cuerpos se despiertan y se animan.

Més endavant fa una primera i valuosa referència al que més tard s'anomenarà “somni lúcid”, com a pas vers el despertar, a la vegada

Son i Somnis. I.1 - Fonts

que fa servir el símil del desvetllament per qualificar l'objectiu de la seva filosofia, en la línia del Vedanta:

Quien sueña con un banquete se despierta con lágrimas.
Pero quien sueña con lágrimas se despierta con cacerías en la auro-
ra.

Quien sueña, ignora que sueña.
Quien dentro de un sueño sueña que sueña,
al despertar sabe que todo era un sueño.
Sólo en el Gran Despertar se revela el Gran Sueño.

Los estúpidos creen que están despiertos,
y que saben ellos mismos quiénes son,
príncipes o pastores. ¡Qué obtusos!

Confucio y tú no sois más que un sueño
y yo, que lo digo, soy un sueño también.
Todo esto tiene por nombre: el misterio.

I conclou el passatge amb un esperançador toc profètic:

Dentro de muchos siglos,
un Santo lo revelará todo en el espacio de un día.

En el plantejament sistemàtic que fa el tractat sobre la relativitat de tot, al final del capítol ve el cèlebre exemple de la papallona:

Una noche Zhuang Zhou
soñó que era una mariposa,
revoloteando feliz y contenta de serlo.
Pero no sabía que era Zhou.

De pronto, Zhuang Zhou se despertó,
sorprendido de ser él mismo.
Ya no sabía si era una mariposa
que soñaba ser Zhuang Zhou
o Zhuang Zhou que soñaba ser una mariposa.

Entre la mariposa y Zhuang Zhou hay una diferencia.
Eso es lo que se llama

“trasmutación de los seres”.

Cal notar que aquesta “transmutació” o “transmigració” no fa referència a la reencarnació d'un mateix ser sinó a l'incessant procés de canvi dels sers amb l'oblit de la pròpia identitat que això implica.

Aquesta posició radical no impedeix a Zhuang Zu valorar els somnis. Al capítol IV se cita un bonic exemple en el que es reconeix el caràcter revelador dels somnis. Un fuster somia que un arbre - al que ha considerat inútil - l'instrueix sobre el valor de la inutilitat. Diu l'arbre:

En cuanto a mí, desde hace tiempo aspiro a ser inútil,
y ahora, cerca de mi muerte,
por fin lo he logrado: ésa es mi gran utilidad.
Siendo útil ¿habría durado tanto tiempo?

Finalment, als darrers capítols del tractat es presenta el tarannà de “l'home veritable”, que, unit al *Tao*, supera el somni:

El Hombre Verdadero de antaño dormía sin sueños,
se despertaba sin quejas.

Liezi

Son i Somnis. I.1 - Fonts

El Liezi (Lieh-tzu, c. s. IV A.C.), “El Mestre Li” o “El llibre de la perfecta vacuïtat”, és el tercer gran text filosòfic xinès de la línia de pensament del Tao te King i el Zhuang Zu, que més tard es va anomenar *Daojia* (“l'escola del camí”) o taoisme. Aquest breu text comenta els somnis en dos capítols que no tenen desperdici.

Al capítol segon parla del famós Emperador Groc o Huangdi, sobirà llegendari, considerat el fundador de la civilització xinesa. Diu la tradició que va regnar del 2697-2597 o 2696-2598 A.C. i va ser el creador de l'Estat central, de les arts esotèriques i tècniques i amb el temps va adquirir un nivell pràcticament diví.

El relat comença amb l'Emperador assegut al seu tron en plena glòria. Però no està satisfet:

“L'Emperador Groc va regnar 15 anys al seu tron, content que l'Imperi el considerés el seu cap. Tenia bona cura de nodrir el seu principi vital, fruïa de les seves oïdes i els seus ulls i complaïa els seus sentits de l'olfacte i del gust.”

Això no obstant, estava melancòlic, confús i malalt i durant 15 anys més es va esforçar a posar ordre a l'imperi, però sense èxit.

“Llavors l'Emperador groc va sospirar profundament i va dir: 'El meu error és el desig de moderació. La desgràcia que pateixo prové

d'un excés d'atenció a la meva persona i els problemes de l'imperi vénen per un excés de regulació en tot.”

La seva reacció va ser radical: va abandonar el seu palau, va acomiadar els seus ajudants, es va retirar a una modesta residència on es va lliurar a “dejunar amb el cor” i durant tres mesos no va intervenir en el Govern, deixant que les coses seguissin el seu curs.

I vet aquí que en una ocasió, en ple dia, va somiar que viatjava al llunyà regne de Hua-hsü, un paradís llibertari sense govern ni lleis on la gent no tenia desigs, un regne on només pot arribar l'ànima i on els seus habitants viuen com déus, sense dolor ni alteracions. Quan l'Emperador Groc es va despertar va convocar els seus ministres i els va dir:

“És un error pretendre nodrir la pròpia vida i regular la dels altres. Cap intent de fer-ho amb la llum de la intel·ligència no pot tenir èxit. Esgotat, m'he adormit i he somiat aquest somni. I ara sé que el Camí Perfecte no es pot buscar amb els sentits. Conec aquest Camí i el tinc dins meu, però no us el puc ensenyar. Si el Camí no es pot buscar amb els sentits, tampoc no es pot comunicar a través dels sentits’.”

Conta el text que després d'això, l'imperi va viure 28 anys en ordre, gairebé igualant el mític regne de Hua-hsü i quan l'emperador va pujar a les altures, la gent el va plorar durant 100 anys...

El capítol tercer del Lie Zi presenta de manera exemplificativa una completa i suggestiva teoria del son i els somnis que explica amb subtileza

Son i Somnis. I.1 - Fonts

aquests estats. El primer exemple són els somnis del rei Mu de Zhu, que reprenen el clàssic “argument del somni” (quina diferència hi ha entre somiar i estar despert, si en tots dos casos ens pensem que són reals), que plantejava Zhuang Zu amb l'anècdota de la papallona.

Conta Lie Zi que el rei Mu tenia al seu servei un poderós mag, capaç de fer les més increïbles transformacions. Un dia se'l va emportar en un dels seus viatges visionaris. El rei es va agafar a la màniga del mag i va sortir disparat cap al cel, fins arribar al palau del mag, una meravellosa residència ben superior al seu palau reial, on va perdre la noció del temps, significatiu detall que no deixa de subratllar el text.

Al cap d'un temps tots dos van fer un altre viatge, aquest cop més enllà dels cels, a la regió del Gran Buit, on la pura llum de l'Absolut va deixar el rei sense vista, els sons d'aquell indret el van deixar sense oïda i finalment sense ment. Va suplicar al mag que el tornés a casa. Aquest, concreta el text “li donà una empenta i el rei va experimentar una sensació de caure per l'espai” i es va trobar al seu tron, on s'havia adormit abans.

Va interrogar els seus ajudants i li van dir que tota l'estona havia estat assegut al tron i que no se n'havia mogut. La resposta el va deixar tan astorat, que el va sumir en una mena de somni despert que li va durar tres mesos. Un cop va recuperar els sentits, va preguntar al mag què havia passat.

“ Vostra Majestat i jo - va respondre el mag - només hem viatjat en l'esperit i, per tant, els nostres cossos no s'han mogut mai. ¿Quina diferència essencial hi ha entre aquell palau celeste on vam estar i aquest palau de vostra Majestat a la Terra, entre els espais per on hem viatjat i el parc de vostra Majestat? Si es miren des del punt de vista de l'Absolut, ambdós palaus són irreals. Esteu acostumat a estar contínuament en el cos i no podeu entendre el que és sortir-ne una estona. Però la força que regeix les mutacions els pot donar forma en qualsevol moment.”

El rei Mu va quedar molt complagut i va deixar de preocupar-se dels afers d'Estat i la vida cortesana i només es va dedicar a fruit d'increï-

bles viatges en esperit, no sense un cert remordiment:

"Ai, en fruitir d'aquesta manera - es deia - no augmento la meua virtut. És una falta que la posteritat no deixarà de retreure'm."

Lie Zi comenta finament que el rei gairebé va arribar a ser un home espiritual, va viure fins als 100 anys i la posteritat no li va retreure res. Al contrari, els homes van creure que havia ascendit com un immortal vers els núvols del capvespre...

El següent exemple és el cas de Lao Ch'êng Tzu, on s'explica el secret de l'art del somnis. Narra Lie Zi que el jove Lao va anar a aprendre màgia al costat del venerable Yin Wên.

Va passar tres anys amb ell, però no li va ensenyar res. Llavors li va demanar permís per tornar a casa seva. Però el mag li va dir en privat:

"Fa molt temps, quan Lao Tzu se n'anava a l'oest, em va dir: El *qi* (alè vital) dels sers vius, les formes dels cossos només són il·lusions (*huan*). El moment que comença la creació per obra del principi transformador, el transformar-se sota l'influx del *yin* i el *yang*, és el que anomenem néixer, el que anomenem morir. Allò que hi ha sota els diversos canvis del destí es diu transformació, es diu il·lusió.

Misteriosa és l'habilitat del que dóna forma als sers materials, profunda la seva eficàcia, per això difícilment es pot esgotar i tenir un

Son i Somnis. I.1 - Fonts

final. L'habilitat d'allò que és corporal, en canvi, és superficial, per això sorgeix i desapareix. Només quan compreguis que il·lusió i transformació són el mateix que vida i mort, podràs aprendre l'art de la màgia. Tu i jo som il·lusió. ¿Quina necessitat hi ha, doncs, d'aprenentatge?"

Lao Ch'êng Tzu va tornar a casa seva i durant tres mesos va reflexionar profundament sobre les desconcertants paraules del venerable Yin Wê-ni, fins que va aconseguir una sèrie de poders excepcionals: superar la vida i la mort, dominar el temps i les estacions i canviar els costums dels animals, fent volar els terrestres i caminar els volàtils.

Però assenyala el Lie Zi que mai no va fer ostentació del seu poder i va passar desapercebut per a la gent de la seva època, de manera que el seu art no es va transmetre.

El comentari del final de l'anècdota planteja amb una certa ironia l'origen ignot dels poders màgics:

"El *dao* (tao) d'un bon mag roman amagat, en el seu quefer de cada dia és semblant als altres homes. La virtut dels cinc emperadors i els mèrits dels tres reis no es van deure forçosament a la seva intel·ligència o valor. Potser van venir de transformacions màgiques... qui ho pot saber?"

El tercer bloc del Lie Zi és una breu exposició sobre els somnis. Comença establint els diversos tipus de somnis (veure "Tipus de somnis")

i la seva gènesi (veure “Interpretació”) i conclou amb una reflexió que conté l'essència de la posició de la filosofia taoista sobre el son i els somnis:

“Somni és el que entra en contacte amb l'esperit; realitat el que afecta el nostre cos. Per això els pensaments durant el dia i els somnis durant la nit procedeixen del cos o de l'esperit. I per això també, qui concentra el seu esperit veu com com s'extingeixen els seus somnis i els seus pensaments. Creure en les nostres experiències de la vigília així com creure en en els nostres somnis vol dir no entendre el constant anar i venir de la realitat canviant. Els *zhen ren* (homes autèntics) de la remota antigor s'oblidaven de tot en la seva vigília i no tenien somnis quan dormien. Tal volta tot això no és pur buit?”

La següent anècdota comenta el ritme del subtil art oníric amb l'exemple del senyor Yin de Chou, un ric propietari que maltractava els seus servents i els feia treballar de sol a sol, sobretot a un criat vell i de poca salut, que es passava el dia remugant i a la nit queia esgotat al seu jaç. Però llavors el seu esperit viatjava i cada nit somiava que era un rei i fruïa d'exquisits plaers fins al matí, que tornava a ser el servent d'abans. I si algú es compadia de la seva trista sort, sempre li deia:

“La vida de l'home, encara que duri cent anys, sempre està dividida en dies i nits. De dia jo sóc un criat i és veritat que la meua sort és amarga. Però cada nit sóc senyor d'un Estat i la meua felicitat no té límits. Tinc cap motiu de queixa?”

Son i Somnis. I.1 - Fonts

En canvi, el seu amo, esgotat per les seves obligacions, també queia adormit cada nit, però somiava que era un criat que no parava de treballar. Al final va emmalaltir i va demanar consell a un amic.

“La teva posició a la vida - li va dir el seu amic - és respectable, tens riqueses de sobres i frueixes d'una posició millor que la dels altres. Que cada nit somnis que ets un criat és ben natural, perquè penes i alegries s'han d'alternar. ¿Com pots pretendre que la vigília i el somnis siguin igualment agradables? Això és fora del teu poder.”

Aleshores el senyor Yin va tractar millor els seus criats, va reduir l'activitat, font de preocupació, i el seu malestar va disminuir.

En el següent exemple es reprèn l'argument del somni amb un recargolat i original toc humorístic que no sol aparèixer gaire en el pensament filosòfic habitual. Conta el Lie Zi que un bon dia, un llenyataire de l'Estat de Cheng va caçar un cérvol i el va amagar en un clot cobert de branques perquè ningú no li prengués.

Però després va oblidar on havia amagat el cérvol i al final es va convèncer que tot plegat havia sigut un somni. Va contar l'anècdota i un home que la va sentir, tot seguint la seva descripció, va trobar el cérvol. Quan va arribar a casa seva amb el seu botí va dir a la seva dona:

“Un llenyataire va somiar que caçava un cérvol i després va oblidar

on l'havia amagat, però jo l'he trobat, de manera que el seu somni ha resultat ser veritable.”

La seva dona, una Hipàtia *avant la lettre*, li va replicar:

“No seràs tu qui ha somiat amb un llenyataire i que d'aquesta manera trobaves un cérvol? Existeix potser aquest llenyataire? De tota manera has trobat el cérvol, o sigui que el teu somni ha sigut veritable.”

‘El cas és que he trobat el cérvol - va replicar el seu marit - ¿què ens importa que hagi estat jo o un altre el que ha tingut el somni?’”

La cosa no va acabar aquí, perquè mentrestant, el llenyataire va tornar a casa seva, desil·lusionat per haver perdut el cérvol, però aquella nit va veure en somnis l'indret on havia amagat el cérvol i també l'home que li havia agafat. L'endemà, seguint el seu somni, va anar a veure el lladre i li va reclamar el cérvol. Es van discutir i la disputa va acabar als tribunals. El jutge, davant del cas, va dir al llenyataire:

“Una de dues: o tu has trobat realment un cérvol i després, erròniament, has pensat que ho havies somiat i ara t'equivoques quan sostens que en realitat l'has trobat; o realment has somiat que havies trobat un cérvol i ara t'equivoques quan dius que l'has trobat. ¿T'ha robat realment aquest home el cérvol que li reclames? Per altra banda, la seva dona diu que et va veure a tu i al cérvol en un somni, de manera que no es pot dir qui va matar el cérvol. En tot cas, aquí realment hi ha un cérvol. Demano que es parteixi en dos i que es consulti el rei de l'Estat de Chêng.”

Precisa Lie Zi que el sobirà, enfrontat a la complexa qüestió, va exclamar:

“Caram! El jutge deu haver somiat que ha fet partir en dos el cérvol d'aquests homes!”

Però no es va conformar amb el comentari i va consultar el seu ministre, que li va dir:

Son i Somnis. I.1 - Fonts

"El vostre vassall es veu incapaç de discernir si va ser un somni o no ho va ser. Caldria recórrer a l'Emperador Groc o a Confuci per distingir el somni de la realitat, però tots dos són morts i no hi ha ningú avui que pugui distingir-los. El millor serà seguir el dictamen del jutge."

En aquesta secció el Lie Zi porta l'argument del somni a un dels seus dos possibles extrems. Si tot és somni - ja que no es distingeix de la vigília - el primer extrem fóra implicar-se totalment en el somni i l'altre deixar-ho córrer i desconnectar, alternativa que defensa el text a través del cas de Yang-li Hua-tzü, de l'Estat de Sung, que a la meitat de la seva vida va patir una forta amnèsia o fins i tot un violent atac d'Alzheimer. No és exageració, el text diu literalment:

"Tot el que feia el matí ho havia oblidat a la tarda. Quan anava a algun lloc s'oblidava de caminar i a casa s'oblidava de seure. En qual-sevol moment no recordava el que acabava de fer i tampoc no ho recordava al cap d'una estona."

No cal dir que la seva família va fer mans i mànegues per guarir-lo. Van consultar endevins, bruixots i metges, però cap dels seus remeis no li va fer efecte.

Finalment, un savi de l'estat de Lu es va oferir a guarir-lo, amb una terapèutica de xoc: el va sotmetre al fred, la fam i la foscor total per fer-lo connectar i "modificar la seva ment, canviar els seus pensaments". Després es va tancar set dies a soles amb ell per practicar-li un ancestral mètode secret transmès en la seva família, que Lie Zi, finalment, no revela a la curiositat del lector. Al cap d'aquella tensa setmana, el savi havia aconseguit el seu objectiu: Hua-tzu havia recuperat la memòria. Però enlloc de donar gràcies a la família, es va enfadar molt:

"Va escridassar la seva dona, va pegar els seus fills i tot agafant una llança va perseguir amb fúria el savi per tota la ciutat."

La gent el va aturar i en demanar-li per què ho feia, va respondre:

"Abans, quan estava sumit en l'amnèsia, en la meva profunda indiferència no sabia si existien el cel i la terra. Però ara, en haver-me guarit, sorgeixen en la meva ment en caòtica confusió tots els guanys i les pèrdues, èxits i fracassos, penes i alegries, amors i odis dels anys anteriors. I em temo molt que en el futur tornaran a alterar la meva ment nous guanys i pèrdues, èxits i fracassos, penes i alegries, amors i odis. ¡Qui pogués tornar al beneït estat que acabo de perdre!"

Afegeix finalment el Lie Zi que el savi Zi Gong, en conèixer el cas, es va sorprendre molt i el va contar a Confuci. Però aquest li va fer un tall al més pur estil oriental:

"Això, tu no pots entendre. No ho oblidis."

Per suavitzar el tema, un comentarista posterior apunta:

"iSi aquesta és la reacció d'un home davant d'una malaltia que s'assembla al principi suprem, com serà l'efecte de la incorporació en l'Absolut!"

El penúltim exemple del capítol el protagonitzen el gran Lao Tse i un home de l'Estat de Quin, de nom Feng, que tenia un fill molt intel·ligent.

El noi era l'orgull del seu pare per la seva brillantor, però en arribar a la majoria d'edat se li va declarar una singular malaltia, una mena de bogeria estranya, una desconcertant reacció de constant contradicció i rebel·lia interna i externa.

El Lie Zi descriu d'aquesta manera aquesta particular dolència:

“Si sentia una cançó, es pensava que era un plor, si veia una cosa blanca, per a ell era negra, els perfums li semblaven fètids i amarg el dolç; si feia res bé, per a ell estava malament. El cel i la terra, els punts cardinals, aigua i foc, fred i calor, tot era a l'inrevés per a ell.”

Lògicament, el seu pare estava molt amoïnada i després de demanar consell als seus amics, va decidir anar a trobar un savi famós que vivia a la llunyana ciutat de Lu. Es va preparar amb cura pel llarg viatge, amb l'esperança de trobar un remei per al seu fill, un autèntic rebel sense causa o motiu aparents.

Però vet aquí que mentre feia camí, es va topar amb el gran Lao Tse en persona i es van asseure tots dos a parlar. Tot conversant, l'home va

contar al savi la malaltia del seu fill.

I llavors Lao Tse li va etzibar la següent pregunta:

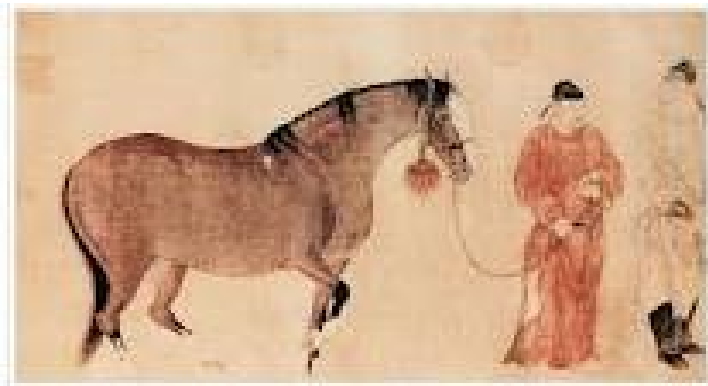
“Com saps que el teu fill desvaria? Avui en dia tothom s'enganya a l'hora de distingir la veritat de la falsedat i es confon en distingir el bé del mal. Com que són molts els que pateixen aquesta malaltia, ningú no se n'adona.”

I va rematar la seva relativística exposició amb unes quantes perles cultivades que farien les delícies dels escèptics més exigents:

“Imaginem-nos que que tothom fos com el teu fill, llavors el boig series tu! ¿Pot algú establir una norma del que és tristesa, alegria, so agradable o desagradable, color, olor, sabor, veritat i mentida? Fins i tot el que t'estic dient no és segur que no sigui un error.

Per tant, què es pot dir del savi de Lu a qui vols consultar, que és el més extraviat de tots? Com podrà guarir el desvari d'un altre? Val més que tornis a casa i així t'estalviaràs els diners del viatge.”

Lie Zi, un filòsof prudent, no relata si el pare va seguir els consells del gran savi, ni com va acabar la singular malaltia del noi...

L'exemple final del capítol planteja el paper del coneixement a través

del cas d'un home ancià que va decidir tornar a la seva terra natal després de viure molts anys en un altre indret.

En assabentar-se del cas, i en veure l'emoció del vell, un dels seus companys de viatge li va voler gastar una broma. Quan passaven per una ciutat a mig camí, li va dir que era la capital del seu Estat natal. El vell es va emocionar molt. Després li va assenyalar un temple, unes tombes i finalment una casa i li va dir que era la llar dels seus avantpassats. L'ancià no va poder contenir les llàgrimes i aleshores el seu company va esclatar a riure i li va explicar la veritat. No cal dir que al vell no li va fer gens de gràcia. Lie Zi conclou el capítol amb aquesta reflexió:

“Quan per fi va arribar al seu país natal, en veure les seves muralles, els seus temples dels esperits de la Terra, les cabanes i tombes dels seus avantpassats, l'emoció que va experimentar va ser molt menys intensa que la que havia sentit abans.”

El Lie Zi se centra en la naturalesa de l'estat de vetlla i el del somni i en la seva interrelació. Des del punt de vista “realista”, només la vigília és real, mentre que l'experiència onírica és una reproducció imaginària d'aquesta experiència i no hi ha cap realitat onírica corresponent. Des del punt de vista “idealista” dels taoistes, però, la diferència no és tant radical, més aviat és una diferència de grau més que de naturalesa: l'experiència de la vetlla és més coherent i duradora i és compartida per altres. ¿Què passaria - conclou Lie Zi - si hi hagués una experiència onírica tant o més coherent i duradora que la vigília? Com es podrien diferenciar, aleshores? I si es pogués compartir amb altres? No posaria radicalment en qüestió la distinció entre vetlla i somni?

És notable que el terme 幻 *huàn* (“fantasia”, “il·lusió”) es fa servir per expressar la naturalesa dels somnis (indica amb el mot combinat *huan-meng* els “somnia fantasiosos”) i a la vegada també per descriure l'experiència de la vigília en la mesura que és semblant a un somni. Designa la il·lusió i suggereix una forta devaluació de la realitat ordinària. En cert sentit, doncs, qualsevol experiència, tant si és desperta com de somni, és un magnífic espectacle màgic, una fantasmagoria de delícies

i horrors sensorials. Sota aquesta llum, vigília i somni s'igualen: la realitat dels somnis és del mateix ordre que la naturalesa il·lusòria de l'experiència de l'estat de vetlla i per tant no és finalment diferent d'un somni.

Aquesta concepció, central en la filosofia taoista, recorda la concepció del *maya* o il·lusió fonamental del Vedanta hindú i val la pena assenyalar que és precisament *huan* el mot que es fa servir habitualment a la Xina per traduir el terme sànscrit *maya* dels textos budistes. Per això alguns estudiosos, tenint en compte que no hi ha proves d'una tradició xinesa autòctona que hagués desenvolupat una distinció entre els regnes de l'aparença i la realitat, creuen que això indica una influència de l'Índia, probablement a través de la incorporació que fa el corrent del Yogacara dels conceptes filosòfics del Vedanta a través del traductor Weishilun.

Huainanzi

El quart text central de la filosofia taoista és el *Huainanzi*, “Els ensenyaments dels mestres de Huainan” (s. II A.C.), un text de la dinastia Han que combina conceptes taoistes, confucians i legalistes. En ell es presenta un cas com el de la papallona de Zhuang Zu - canviant, però, l'inofensiu lepidòpter per un perillós tigre - i que il·lustra el concepte de la transformació quan comenta, amb arravatador lirisme, el que anomena “l'alegria de la vida i de la mort”:

“L'emergència de la forma humana en la creació és plaent. Si l'home experimenta una miríada de transformacions sense final, morint i tornat a una nova vida, això és una font d'alegria que no es pot expressar. Mort i resurrecció són fonts triomfals de joia. Agafem l'exemple d'una persona en un somni. Somia que és un ocell que vola pels aires; somia que és un peix en una bassa. En el somni no sap que allò és un somni, només quan torna a la consciència s'adona que només era un somni. Ara ho veu com el temps de la vida; però després aquesta vida d'ara serà considerada com un gran somni. Abans de néixer, ¿com es poden conèixer les alegries de la vida? I de la mateixa manera, ¿com podem atrevir-nos a negar, abans de morir, que la mort no és joiosa?

En una ocasió, el Duc Niuai va patir la malaltia del canvi. Al cap de set dies es va produir el canvi i es va convertir en un tigre. Quan el seu germà gran, que se n'ocupava, va entrar a la cambra per cobrir el cadàver, el tigre va atacar el germà gran i el va matar. Una persona cultivada s'havia convertit en un depredador, transformat amb urpes i ullals. Les emocions i el cor també havien canviat. L'esperit i la forma havien canviat. El que ara era un tigre no sabia res de l'altre que abans era un home. I el que abans era un home tampoc no sabia res del que ara era un tigre. S'havien intercanviat i s'havien canviat en el seu contrari. Tots dos fruïen de la completesa de cada forma, però el ser, en una forma, era totalment inconscient de la seva existència en l'altra forma. El canvi d'estat per la substitució era immens, però hi havia continuïtat de plaer en ambdues formes assumides. Astúcia i estupidesa, bé i mal! ¿Qui pot dir com sorgeixen?”

Amb la convicció que cos i esperit no moren junts i no són el mateix,

el savi

“Fa servir la seva ment, descansa en la seva naturalesa, depèn del seu esperit i quan aquests s'ajuden mútuament, viu una vida tranquil·la i l'acaba en pau. Per tant, el savi no té somnis durant el seu son i no té preocupacions durant la vigília.”

I més endavant concreta:

“Considera la vida i la mort tan sols una transformació: la miriada de creacions és el mateix, hi ha un parentiu entre tot. En ser u en essència amb el fonament de la Gran Puresa, es mou en el regne sense forma. L'ànima és part del tot. Per això el savi no somia durant el son: la seva intel·ligència no disminueix; l'esperit manté la seva unitat i el seu coneixement no es barreja amb conceptes enganyosos.”

Un altre punt del tractat fa una interessant referència al valor dels somnis:

“Yin Hsü va intentar aprendre a menar carros durant tres anys sense cap èxit. Estava molt amoïnada i va rumiar a fons la qüestió. Una nit, en un somni, Ch'iu Chia (el gran auriga) se li va aparèixer per ser el seu mestre i el va instruir. Quan l'endemà va anar a trobar el seu usual instructor, aquest el va rebre amb aquesta observació:

'No és que no m'agradi instruir-te, em temo que ets incapaç d'instruir-te. Avui t'ensenyaré l'art de Ch'iu Chia.'

Yin Hsü es va girar per marxar, però abans li va dir amb cortesia:

'El teu alumne ha tingut bona fortuna. En veritat he rebut la seva instrucció aquesta nit en un somni.'”

El text acaba amb aquesta oportuna observació:

“Això diu Lao Tse: Quan la ment està convençuda de la irrealitat de les coses visibles i es manté sòlidament en aquest estat sense alteració, encara que tota la creació es desplegui davant dels meus ulls, jo miro la ment.”

Dissidències taoistes

Tant si la filosofia taoista és importada com si neix del xamanisme xinès anterior, la majoria de taoistes no són tan calderonians com els seus filòsofs. El ja citat Chen Shijuan, per exemple, va confeccionar una curiosa col·lecció de 25 històries de personatges que visqueren a diverses províncies xineses de les ribes dels rius Jiang i Huai durant la segona meitat de les dinasties Tang (618-907), Wu (902-937) i Tang del sud (937-975).

Tots els distingits taoistes que figuren a les seves pintoresques cròniques despleguen poders sobrenaturals en diferents terrenys com és ara la profecia, la guarició, l'alquímia o la comunicació a través de somnis, en la que el taoisme és especialment expert.

Al final del seu tractat insisteix en la importància de l'anàlisi i l'explicació inductiva en la pràctica del pronòstic en somnis. I cita precisament el fragment de Zhuang Zu, on es diu que en somnis no sabem que

somnem i que només quan despertem sabem que tot era un somni, i el contradiu amb especial gràcia amb una oportuna inversió:

"Aquesta observació es refereix a somiar i despertar-se i per tant no es pot aplicar a somiar en un somni ni tampoc a ser conscient d'estar despert. Quan hom sap somiar en un somni i ser conscient d'estar despert, aleshores comprèn la importància de la mort i de la vida, així com el sentit del final i el començament. Així doncs, somiar és estar despert i estar despert, somiar."

Aquest tipus d'especulacions semblen plaure en gran manera a l'esperit xinès, com manifesta Chen amb agudesesa més endavant en abordar la naturalesa del dormir:

"Cada persona és forçada a entrar al regne dels esperits cada dia - és el que s'anomena 'dormir'. En aquest important moment, diuen que la ment de la persona se separa dels cinc sentits, però això és fals, perquè en els somnis se senten les coses almenys tant com passa en l'estat de vigília. Però la consciència de l'home o de la dona que dorm deixa el món físic mundà i entra en la subtil dimensió màgica del regne dels esperits. La nostra ment està ensinistrada per establir diferència entre l'estat de vetlla i de somni."

I enumera després les variades pràctiques del bon taoista:

"Hi ha molts tipus de meditació taoista: les meditacions alquími-ques internes per fer circular, equilibrar i transformar el *qi* (energia vital), mètodes de visualització, tècniques de purificació, recitar les escriptures, pràctiques en el somni, viatges astrals, seguir la respiració. Rituals i ritus màgics també entren en la categoria de la meditació. Ritual i cerimònia es poden veure com una forma de meditació externalitzada en grup. Per això hi ha la meditació dempeus, caminant, estirat, dormint i movent-se. Així la meditació s'integra en els canvis de la vida."

La pràctica onírica taoista es distingeix pels següents punts:

1. Exigeix un suplement d'energia, només possible quan hi ha equilibri i salut física, ja que mentre hi hagi desequilibri, l'experiència onírica es limitarà a ser una continuació dels esforços de recuperació d'aquesta harmonia en l'estat de vetlla, com assenyalen els tibetans quan parlen dels “somnis kàrmics”.
2. Si es penetra en l'experiència onírica des d'un relatiu equilibri, es poden experimentar els “somnis de claredat”.
3. El ioga taoista dels somnis implica la transferència de la consciència als diversos cossos subtils. Així s'obtenen “somnis lúcids” - ser conscient que es somia.
4. Un cop aconseguida aquesta consciència desperta en el somni, els taoistes emprenen imaginatives activitats:
  - ⤴ Viatges xamànics acompanyats de poders com el vol o caminar sobre l'aigua.
  - ⤴ Canviar la forma del cos, adoptant la forma d'animals.
  - ⤴ Interaccionar en el món ordinari amb el cos del somni.

Això no era pollastre

I per acabar, acomiadem-nos d'aquest saborós àpat xinès amb una inspirada galeta de la sort on figura una frase atribuïda a l'immortal Lao-Tse, el vell-nen fundador del taoisme, en la qual vola de nou la nostra onírica papallona:

El que el cuc considera el final,
la resta del món ho considera una papallona...

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Hinduisme

Això que està despert quan tot dorm,
l'acordador de tots els desigs,
és pura consciència immortal.

Tots els món en això reposen.
Cap no va més enllà.

Això és el que desitges conèixer.

¡Coneix aquesta consciència que tot ho impregna,
que coneix el somni i el desvetllament, i no et planyis més!

Katha Upanishad

Entre totes les fonts que presentem, l'hinduisme és la que duu el son i el somni als seus nivells més arboradament metafísics i a la vegada més físicament tangibles. Si bé, com hem vist, el taoisme mostra un insuperable refinament filosòfic, es pot afirmar que l'hinduisme és la

tradició que treballa el son i el somni d'una manera més rica i completa, des de les visions espiritualistes del Vedanta o l'Advaita al ioga; de la màgia més rasposa d'alguns tàntrics al descarnat materialisme dels *caravakas* - que expliquen son i somnis com a fenòmens purament físics i res no tenen a envejar als científics “durs” actuals.

Però comencem pels mots. El sànscrit fa servir diversos termes per designar el son i el somni, articulats en una visió general, la “teoria dels quatre estats” que presentem més endavant.

El son

El son general es designa amb el terme निद्रा *nidrā*: “adormir-se”, “dormir” i com a nom “son”, “somnolència”, d'ací “perdre l'atenció”. Del terme deriven els mots *nidrāṃ gam* (“adormir-se”) o *nidrā magna* (“dormir profundament”), *anidra* (“sense dormir”, “vetlla”), *unnidra* (“estar despert”, “obert”- aplicat a una flor).

El mot forma l'expressió *yoganidrā* (que comentarem al llarg d'aquest assaig), que designa el “son iòguic”, l'estat intermedi entre la meditació i el son, un estat de consciència sense fluctuació mental.

En la mitologia, *yoganidrā* s'aplica al son de Vishnu o de Brahma entre dues manifestacions. El terme prové de la rel द्रा *drā*, que té el doble sentit de “córrer”, “fugir” i “dormir” o “adormir-se” (d'ací el llatí *dormio*, d'on prové el nostre “dormir”).

El concepte general de dormir també s'indica amb el mot शाय् *śāy*, “fer dormir” i els seus derivats *śāya* (“que dorm o reposa”), *śāyaka* (“dorment”), *śāyikā* (“posició per dormir”, “dormida”) o *śāyin* (“estirat”, “reposant”).

De la mateixa arrel deriva significativament el mot साय *sāyan*, “vespre”. I s'amplia per designar el llit amb el mot *śayanīya* (“que serveix per dormir o reposar”) i el mot general शय्या *śayyā*, que designa alhora el llit i el son o repòs.

De tota manera, el sànscrit té un terme específic per a l'estat de son profund, सुषुप्त *suṣupta* (“profundament adormit”, com a nom “somni profund”) i सुषुप्ति *suṣupti*, que designa l'estat (*avasthā*) del son profund, el tercer estat de consciència segons la terminologia del Māṇḍūkya Upaniṣhad.

El terme prové de la rel सुप्त *supta* (“adormit”, “immòbil”, “latent” i per tant “son”, “letargia”), que també dóna el mot सुप्ति *supti* (relacionat amb la rel *svap*) que designa el son, especialment el son profund i també té els sentits de “abaltiment” i “paràlisi”.

El son també es designa, a partir de la idea del cansament, amb el terme तन्द्र *tandṛ* (“cansar-se”), d'on prové el mot *tandrita* (“necessitat de dormir”, “cansament”, “lassitud”).

El somni

El somni es designa específicament amb el terme स्वप्न *svapna*, l'estat (*avasthā*) del somni, que constitueix el segon estat de la consciència segons la terminologia filosòfica del Mandukya Upanishad.

Svapna prové del protoindoeuropeu *swépnos*, *súpnos*, de la rel *swep*, en sànscrit स्वप् *svap* (“dormir”, “adormir-se”; “estirar-se per dormir”, “estar estirat” i d'ací “estar mort”).

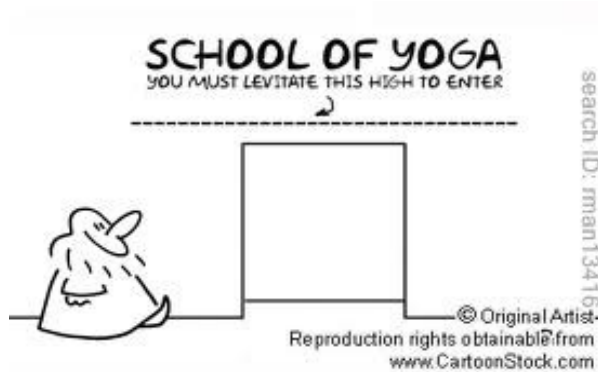
D'aquesta rel central deriven els termes llatins *somnus* i *sopor*; el grec ὕπνος (*hipnos*); l'anglès antic *swefn* i l'anglès modern *sleep*. Totes les llengües llatines fan servir la mateixa arrel, des del nostre “somni” i “sopor” al francès *sommeil* o *soporifique*.

El mot forma diverses paraules com स्वपत् *svapat* o *svapatī* (“dorment”). També adopta la forma general स्वाप *svāpa* (“son”, “somni”, “somnolència”, “abaltiment”, “estupidesa”) o forma derivats com *svapne* (“en somnis”) o *svapnam* (“somiar”).

Finalment, un altre terme relaciona directament el somni amb la nit:

Son i Somnis. I.1 - Fonts

निशा *niśā* (“nit”, “somni”).

Escola de ioga. Has de levitar a aquesta alçada per entrar

Repàs escolar

Abans d'endinsar-nos en el ric pensament del subcontinent, recordem, a tall estrictament demostratiu de la complexitat de les seves visions, la típica classificació acadèmica que distingeix a l'Índia sis escoles de filosofia ortodoxa, és a dir, que reconeixen l'autoritat dels Vedes com a revelació divina. Generalment funcionen en parelles.

Nyaya i Vaisheshika

El Vaisheshika (s.VI A.C.) defensa una forma d'atomisme similar a la de Demòcrit (460 - 370 A. C.) i postula que tots els objectes de l'univers físic es poden reduir a un nombre finit d'àtoms. El va sistematitzar el savi Kanada (s. II A.C.) a partir de tradicions anteriors. Conten que va arribar a la conclusió que hi havia partícules minúscules a base de menjar fragments d'aliment cada cop més menuts, que anomenava *anu* (“minúscul”). Per això li deien *Kana-bhuk* (“el menja-àtoms”).

En el Samkhya i el Vaisheshika es diu que la ment individual no té una existència independent de la ment còsmica, és a dir, l'energia còsmica o

bàsica, el constituent fonamental de tots els universos en tots els seus estats. Aquests universos s'experimenten d'una manera singular que és subjectiva, de la mateixa manera que els objectes d'un somni només els pot experimentar qui els somia.

Mimamsa i Vedanta

Veda-anta vol dir "Veda-final" o "l'apèndix dels himnes vèdics." Vers el segle VIII, la paraula inclourà un grup de tradicions filosòfiques que tracten de l'auto-realització a través de la qual es comprèn la naturalesa última de la realitat o Brahman. S'hi compten els cèlebres Upanishads, redactats a partir del segle IX fins a l'actualitat. Essent l'escola central hi fem molta referència. El Vedanta està íntimament relacionat amb el *Mimamsa* ("investigació") que tracta dels sacrificis i rituals, incloent-hi els relacionats amb el son i els somnis.

Samkhya i Yoga.

El Samkhya nega l'existència de qualsevol divinitat exterior i planteja que l'univers està format per dues realitats: *purusha* (consciència pura i eterna) i *prakriti* (la matèria física) amb què la consciència s'identifica a causa de la ignorància. Desprendre's d'aquesta falsa identificació amb la matèria és el *moksha* o alliberament que s'obté a través de la meditació i les pràctiques iòguiques en els diversos estats de vetlla, somni i son profund, descrits per Patanjali o Vyasa.

No totes les escoles, però, reconeixen l'autoritat dels Vedes. Els heterodoxos de la colla són els jains, els budistes i els carvaka, els més radicalment materialistes.

El shivaisme del Kaixmir

El shivaisme del Kaixmir (o l'escola Trika i Pratyabhijñā)¹ és un dels dos corrents principals del shivaisme, juntament amb l'escola Shaiva Siddhanta. Aparegué vers el segle VIII i és una que els estudiosos descriuen com a idealisme monista, idealisme absolut, idealisme realista, físicalisme transcendent o monisme concret.

És important distingir el shivaisme del Kaixmir de l'Advaita Vedanta de Shankara, que presentem a continuació. Tots dos sostenen filosofies no-duals, que donen la primacia a la consciència universal, *Cit* o *Brahman*. Però pel shivaisme del Kaixmir totes les coses són una manifestació d'aquesta consciència universal. Això significa que el món dels fenòmens (*Śakti*) és real, existeix i té el seu ésser en la consciència. En comparació, l'*Advaita Vedanta* sosté que *Brahman* està inactiu (*niṣkriya*) i el món dels fenòmens només és una il·lusió (*māyā*).

Segons aquesta escola shivaïta, l'absolut és la vegada coneixement i activitat i es distingeix de l'Advaita vedanta per l'acte quintuple d'emancipació, manteniment, reabsorció, dissimulació de la seva naturalesa real i gràcia - o revelació de la seva autèntica naturalesa. L'absolut compleix aquests 5 actes eternament, fins i tot quan adopta la forma d'un jo individual o *jiva*. Sense activitat, argumenta l'escola, l'absolut o el ser diví fóra incapaç de suscitar res. Per altrabanda, el *maya* és l'energia (*Shiva mayi*) amb la que sucita voluntàriament la multiplicitat, per tant és real. És un monisme integral i realista, que supera la temptació del buit amb la divinització en el món.

El matís que aporta la filosofia del shivaisme del Kaixmir, terra mística - que no mítica - per excel·lència, obre una nova perspectiva al fredorós *Advaita* de Shankara. L'objectiu d'aquest corrent és submergir-se en Shiva, la consciència universal - o adonar-se que la pròpia identitat ja és Shiva - a través de la saviesa, el ioga i la gràcia de Shiva. Deia el cèlebre poeta Rabindranath Tagore:

"El shivaisme del Kaixmir penetra en aquella profunditat del pensa-

ment vivent on diversos corrents de la saviesa humana s'uneixen en una lluminosa síntesi."

No cal dir que les filosofies de l'Índia ha influït enormement en la resta de les visions sobre el nostre tema, tant a Orient com a Occident.

Aquest influx es fa sentir a tots els nivells, de l'ocultisme a la ciència, i retrobarem constantment molts dels seus conceptes i intuïcions al llarg d'aquest estudi.

Els orígens

Entrem ara com cal al barroc món mitològic de l'hinduisme. Remuntem-nos en primer lloc als orígens. Així explica la Creació el "Ioga de les Sis Doctrines", un text tântric hindú:

"Brahma dorm i es desperta.
Quan dorm, el seu somni és la creació còsmica.
Quan es desperta, el seu somni s'acaba."

Però atenció al detall: el gran Brahma, el Creador, no és, com es podria pensar, el somiador central d'aquesta il·lustració creacional, només és la figureta del lotus rosa que plana entre els núvols...

Una de les diverses versions del mite creacional hindú diu que en la nit còsmica prèvia a l'aparició del món de la manifestació, és Vishnú, el Conservador, qui dorm sobre l'oceà còsmic, reclinat en la serp Shesha ("record"), anomenada també Ananta ("la que no té fi" o "eterna"), filla de Kashiapa ("visió"), de pesades parpelles...

I el cos de Vishnú conté tota la creació, incloent-hi el Creador, Brahma!

Mentre Vishnú dorm, un lotus creix del seu melic i d'una gota d'un dels seus pètals emergeix el déu creador Brahma.

Del déu Brahma emergeix al seu torn el gran Ou Còsmic (*Anda*), l'univers manifestat, que inclou els mons celestials a la seva part superior, el món de la vida ordinària al mig i a baix els mons inferiors o inferns, com assenyalen molts altres mites de la Terra.

Després d'una creació segueix una nit de dissolució (*pralaya*) d'igual durada, i Vishnu reposa en *ioga nidra* (el son iòguic propi del *pralaya*) ajagut damunt de la serp Shesha fins a l'alba, quan torna a crear Brahma i arriba una nova era o *kalpa*.

Diu la *Devi-Mahatreya* (I, 67) en un inesperat ressó bíblic:

"Entre els períodes en que es manifesta l'univers, el gran déu Vishnu dorm i el seu esperit diví flota sobre les aigües."

I el *Vishnu Purana* (I, 2, 64) concreta:

"El universo entero se transforma entonces en un inmenso océano. Después de haber devorado a todos los seres, el dios soberano duerme sobre los anillos de serpiente."

Només queda un esperit en *ioga nidra* - son profund conscient - surant sobre la vasta extensió de les aigües; sota aquest aspecte Vishnú és

Son i Somnis. I.1 - Fonts

anomenat Narayana (el que descansa sobre les aigües). Perquè quan l'univers ha estat reabsorvit per ell, no deixa d'existir totalment. Aquest vestigi dels universos destruïts també dóna nom a la serp sense fi, Sesha, el Vestigi o el Record.

Per tal que l'univers pugui tornar a cobrar forma, cal que subsisteixi a través del son el germen de tot el que ha sigut i serà sobre l'oceà sense límit de les causes. Així, la identificació de Vishnú amb el dormir expressa el seu paper de conservador i assegurador de la permanència. Conté en ell tots els mons possibles com a models o arquetipus. Vishnu inventa el nou món somniant-lo, en una creació mental. Tot l'univers no materialitzat en energia és present i actiu en el seu son iògic.

Per donar forma a l'univers cal que la seva *shakti* (la seva energia, sota la forma de la seva consort), la “Potència de Multiplicació”, surti pel seu ull dret. Llavors somia i neix el món. I és Brahma qui materialitza en el seu somni els models somiats en un esforç “creador” o més exactament demiúrgic. Finalment, Shiva, el Destructor, el Temps o Senyor del Somni, és la força que adorm Vishnu i assegura la reabsorció en el poder infinit.

L'elegant visió de Vishnu somiant Brahma, que somia un univers de somni on tothom somia, regit per Shiva, és molt més sofisticada que la nostra idea de la creació. A Occident, només de pensar que Déu pot somiar - amb el somni d'Adam n'hem tingut prou i massa! - ja se'ns fonen els ploms.

El mitòleg Joseph Campbell assenyala la influència d'aquesta visió en la cultura índia:

“La noció d'aquest univers - els seus cels, inferns i tot el que conté - com un gran somni somiat per un sol ésser, en el que tots els personatges del somni també somien, ha encisat i moldejat la civilització sencera de l'Índia. El somiador definitiu és Vishnú, que sura en el còsmic Oceà de Llet, reclinat sobre les escames de la serp abissal Ananta, que significa 'sense fi'. A primer terme hi ha els cinc germans Pandava, herois de l'èpic Mahabharata, amb Draupadi, llur esposa: al·legòricament ella és la ment i ells són els cinc sentits. El somni els somia a ells. Amb els ulls oberts, preparats i

delerosos de combatre, els joves es dirigeixen a aquest món de llum on els contemplem, on els objectes semblen ser diferents els uns dels altres, on preval una lògica aristotèlica i A no és no-A. Darrere d'ells, això no obstant, s'obre un portal de somnis que porta a una dimensió interior i remota d'on emergeix una visió que es destaca en la foscor... ”

Del somni diví al somni individual

El somni diví originari té lloc en cada somiador, diu Yama, la Mort, en el bell *Kata Upanishad*:

"Quan un home dorm, amb el sentits retirats i serens i no veu cap somni - això és el Jo. És immortal i sense temor. Això és Brahman."

El *Bṛihad-āraṇyaka Upanishad* descriu així aquesta expressió del mite en l'experiència humana:

Dues seus té aquest Esperit, la seu de la vigília i la seu del món del més enllà;

Son i Somnis. I.1 - Fonts

i a mig camí n'hi ha una tercera, la seu del somnis.

Dret en aquesta seu a mig camí,
mira les altres dues seus, la de la vetlla i la del món del més enllà.
Com que està a un pas de la seu del món del més enllà,
fa aquest pas i contempla ensems mals i delícies.

Quan dorm, agafa matèria d'aquest món que tot ho conté,
Ell mateix l'afaïçona, Ell mateix la construeix
i dorm en la seva pròpia brillantor, en la seva pròpia llum.

Aquí l'Esperit té el Jo com a llum.
Aquí no hi ha carros, ni cotxers, ni carreteres,
però Ell crea carros, cotxers i carreteres.
Aquí no hi ha alegries, joia ni gaubança,
però Ell crea alegries, joia i gaubança.
Aquí no hi ha basses, llacs ni torrents,
però Ell crea basses, llacs i torrents.
Perquè Ell és el creador..

Quan s'ha aventurat i ha voltat en aquest somni i ha vist bé i mal,
s'afanya a tornar per on va entrar al seu lloc al límit del despertar.
I no el segueix res de tot el que ha vist; perquè res no s'arrapa a
aquest Esperit...

Quan en aquest estat de vetlla s'ha aventurat i ha voltat i ha vist
bé i mal,
s'afanya a tornar per on va entrar al seu lloc al límit dels somnis.

Com un gran peix recorre les dues ribes d'un riu, la de més a prop i
la de més lluny,
així aquest Esperit recorre ambdós límits, el límit del somiar i el lí-
mit del despertar.

Però com un falcó o una àguila,
quan es cansa de volar cel enllà,
plega les ales i es disposa a descansar,
així l'Esperit s'afanya vers el límit on dorm,
sense desitjar cap desig ni contemplar cap somni...

Qualsevol terror que veu en somnis,
quan uns homes sembla que el matí o que l'oprimeixin,

quan un elefant sembla que l'aixafi,
o li sembla que cau en una fosa,
en la seva ignorància creu que és veritat.

Però quan com un déu, com un rei,
pensa: "Sóc tot això, universal,"
aquest és el món més elevat per a Ell.

Aquesta és la seva forma en la que està més enllà del desig, lliure
de mal, sense cap por.

De la mateixa manera que un home quan l'abraça la seva estima-
da,
no sap el que és fora ni el que és dins,
així aquest Esperit que abraça el Jo o Intel·ligència, no sap el que
és fora ni el que és dins.
Aquesta és la seva forma en la que el desig és vençut, el desig del
Jo,
el desig no existeix, la pena se n'ha anat."

Amb el comentarista Gauḍ apāda el terme *Atman* o Jo (*Self*) adquireix una significació filosòfica més central, però el sentit de l'activitat creadora - o enganyadora - continua sent essencial:

"Tots els cossos del món dels fenòmens són projectats a la manera d'un somni pel *maya* (il·lusió) de l'*Atman* (ànima individual)."

La concepció filosòfica de Shankara desenvolupa la idea en parlar de la "sobreimposició del no-Jo (*non-Self*) sobre el Jo (*Self*)."
Així, l'univers del somni és un dels nivells de *maya*, la il·lusió que constitueix tota manifestació. Per tant, somiar és un estat de l'experiència humana que cal abandonar per realitzar la unió de l'ànima individual (*Atman*) amb l'ànima universal (*Brahman*).

En la filosofia hindú i especialment en el Vedanta, el mot sànscrit *Atman*, "jo mateix", en anglès *self*, que alguns tradueixen per "Jo profund", fa referència a al jo veritable més enllà de la identificació amb els fenòmens. Per obtenir l'alliberament (*mokhsa*, de *mukti*, "allibera-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

ment”, “emancipació”, “abandó”) cal obtenir el coneixement d'un mateix (*atma jnana*), és a dir, comprovar experimentalment que aquest Jo veritable és idèntic al Jo transcendent (*paramatman*), que rep el nom de Brahman. L'arrel *ē-t-men* (“alè”) està relacionada amb l'anglès antic *æþm*, amb el grec *asthma*, l'alemany *atem*: *atmen* (“respirar”). La paraula “ànima”, però, no té relació directa amb el mot *ātman*. Deriva del mot llatí *anima* (alè, ànima), relacionat amb el sànscrit *ánilah* (“vent”) Encara que *ánilah* y *ātman* tenen un sentit semblant, no tenen cap relació etimològica.

Aquest doble aspecte pragmàtic i místic de la visió clàssica hindú ha generat una sèrie de textos sobre el son i el somni d'extraordinària riquesa, subtileza i precisió, així com una colla de refinades pràctiques físiques i mentals (les analitzarem en els capítols corresponents) que després el budisme convertirà en una autèntica disciplina.

Yama, senyor de la mort i dels malsons

Yama, clar precedent del Tànatos grec, en els primers himnes del Rig-Veda és un déu benèvol que vetlla pel benestar dels morts, els ofereix aliment i aixopluc al seu plaent i confortable estatge i escolta les pregàries del viu. Per a la tradició vèdica, Yama és el primer mortal que va morir i com que va veure la ruta fins als regnes celestials, es va guanyar el càrrec de governant dels difunts.

El nom Yama significa “bessó” (cf. el llatí *geminus*) i en algunes versions del mite l'acompanya la seva germana bessona, Yami. Se li atribueixen alguns fills de diverses unions amb dames de la categoria d'Amṛita ("ambrosia") o Duḥsvapna ("malson"). Yama, gran especialista en el bàrdic món del somni i la mort, té la pell de color verd fosc com el jueu errant, va vestit amb roba vermella com la sang i els seus ulls de coure brillen en la seva cara adusta. Cavalca un búfal quan es desplaça i duu una maça per si cal rematar algun recalcitrant que es nega a abandonar l'escenari de la vida. També té un peu en el món de la nit, especialment en el son profund. El cinquè himne de l'Atharva Veda, presenta previsorament un potent i bell encanteri contra els malsons:

Coneixem el teu origen, oh Son.
Tu ets el fill de Grahi, l'ajudant de Yama.
Ets el Finalitzador, ets la Mort.
I com a tal, oh Son, et coneixem bé.
Com a tal guarda'ns del malson.

Coneixem el teu origen, oh Son.
Ets el fill de la Destrucció,
l'ajudant de Yama, etc. (com al vers 1)

Coneixem el teu origen, oh Son.
Ets el fill de la Desgràcia, etc.

Coneixem el teu origen, oh Son.
Ets el fill de la Desaparició, etc.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Coneixem el teu origen, oh Son.
Ets el fill de la Desfeta, etc.

Coneixem el teu origen, oh Son.
Ets el fill de les germanes dels déus, l'ajudant de Yama.

Ets el Finalitzador, ets la Mort.
I com a tal, oh Son, et coneixem bé.
Com a tal guarda'ns del malson.

Yama viu al fosc palau de Kalichi i regeix el Sud. Té molts ajudants, un dels quals, tan malcarat com el seu amo, porta un llibre de registre, el "Llibre del Destí", on figura la durada de la vida de tothom. Quan a algú li arriba l'hora, Yama envia els seus ajudants a buscar l'anima del futur difunt. Un cop arribada, la jutja a la gran sala del seu terrible palau.

Allí, Chitragupta, un dels ajudants més populars de Yama, llegeix en un gran llibre els pecats i bones obres del difunt perquè Yama el pugui jutjar i l'envii a un dels seus molts inferns o bé al beneït estatge dels *pitris*, els avantpassats.

Yama també té dos gossos, Śyāma i Śabala, associats al judici final de les ànimes, com el gos de Hades, Cerber, o l'egipci Anubis. Simbòlicament Yama es relaciona amb el colom, l'àliga i el corb.

En la literatura budista Yama s'identifica amb Kāma ("desig") i Māra ("mort"). La seva figura, al final del període vàedic, es va tornant cada vegada més sinistra. En el fons potser encara és l'amable déu de la bona mort, però ara senyoreja els inferns i aquesta promoció el fa més terrible i més savi.

Però al mateix temps i a l'altre extrem (veure el capítol “Esperits” d'aquest assaig), en el budisme xinès i coreà Yama s'identifica amb el benèfic bodhisattva Ksitigarbha, l'alliberador de diables i condemnats de tota mena.

Al “Kaṭha Upaniṣad”, Yama - gran conversador, com Hades - manté un estimulant diàleg amb el jove Naciketas o Nacheketas, que li planteja la pregunta del milió: Què passa després de la mort?

Yama, desde la seva posició “relativament eterna” de rei de la Mort - com reconeix lúcidament ell mateix - i després d'elegants circumloquis, li dóna aquesta resposta:

Son i Somnis. I.1 - Fonts

"Ara et revelaré el secret de l'Eternitat i el que li passa a l'ànima després de la mort. Algunes ànimes tornen a néixer, altres es converteixen en formes no-mòbils, segons els seus mèrits i la seva comprensió.

Aquell (l'Atman) que continua despert quan tot dorm, l'acordador de tot desig, es Consciència pura i immortal. Tots els mons reposen en això. Cap no va més enllà d'això. Això és el que desitges saber."

Yama, malgrat el seu poder, depèn de Shiva i Vishnu. Aquesta subordinació queda ben palesa en la història de Markandeya, on Shiva, com a Kalantaka ("Finalitzador de la Mort"), atura Yama i rescata el seu devot Markandeya de les seves àvides urpes. En l'estadi final de la seva evolució, Yama comparteix amb Shiva dues característiques importants: és Kāla ("temps") i Dharmarāja ("senyor del Dharma o recte camí").

Com a Kāla, també és Antaka, el *terminator*, “l'acabador”. Com a Dharmarāja adopta la funció de Varuṇa com a jutge i punidor de malvats, no exempt, però, d'ocasionals rampells de compassió i simpatia, com en el cas del jove Nacheketas.

La doble i personalitat d'aquest difunt convertit en déu dels morts, el fa un personatge singularment atractiu i entranyable en l'exhuberant galeria mitològica universal.

La teoria dels quatre estats

L'hinduisme presenta la teoria dels quatre estats de consciència que comentàvem a la introducció. L'experiència humana, amb totes les seves possibles formes, està modulada per:

L'estat de vigília:

“És el coneixement dels objectes externs, l'àmbit del qual és el de la manifestació grollera.” (*Mandukya Upanishad* - veure annex)

L'estat de somni:

Son i Somnis. I.1 - Fonts

"És el que té el coneixement dels objectes interns, l'àmbit del qual és el món de la manifestació subtil." (*Mandukya Upanishad*)

"Durant el somni l'ànima experimenta el seu poder màgic d'augment. El que ha vist, ho torna a veure; el que ha sentit ho torna a sentir." (*Prana Upanishad*, v. annex)

"En l'estat de somni l'ànima encarnada tasta la felicitat i la desgràcia d'un món de vius construït per la seva pròpia il·lusió." (*Kaivalya Upanishad*, v. annex).

L'estat de son profund:

"Però durant el son sense somnis, quan tot ha desaparegut, embolcallada d'obscuritat, l'ànima es dirigeix a una forma de felicitat." (*Kaivalya Upanishad*)

"El que està en aquest estat esdevé U, s'identifica amb el coneixement integral, s'omple de beatitud. Coneix fora i més enllà de qual-sevol condició especial." (*Mandukya Upanishad*)

Aquests tres estats sovint es comparen amb encert amb les parts d'un riu. La superfície és la vigília, el corrent de sota és el somni. I el llit del riu, que dona forma tant al corrent com a la superfície, és el son profund. I més enllà del riu, ens topem de nou amb l'estat que no té nom i que s'anomena simplement "el quart"...

El quart estat:

"El cuarto, dicen los sabios, es simplemente el puro Yo que mora en el corazón de todos. Es el Señor de todo, aquél que Todo lo ve, origen y Meta de todo. No es consciencia exterior, ni consciencia interior, ni es la suspensión de la consciencia, ni es saber, ni es no saber, ni es el conocimiento mismo. No puede ser visto, ni comprendido, ni puede ser limitado. Es inefable y está más allá de todo pensamiento. Es indefinible. Solamente es conocido cuando te conviertes en Él. Es el final de toda actividad, silencioso e inmutable, el Bien Supremo, el Uno sin segundo. Ése es el verdadero Yo. al que

has de conocer por sobre todas las cosas." (*Mandukya Upanishad*).

Vegem alguns comentaris sobre el tema. Comencem amb el *Shiva Sutra*, obra fonamental de shivaisme, tradicionalment atribuït a Vasugupta a qui li van ser revelat pel mateix Shiva.

Relata la llegenda que Vasugupta va tenir un somni on Shiva li deia que anés a la muntanya de Mahādeva al Kaixmir. Diuen que en aquesta muntanya va trobar uns versos gravats a la roca, els *Shiva Sutras*. En aquest text bàsic del shivaisme del Kaixmir es presenta el monisme d'aquest corrent. L'obra és un gènere d'escriptura hindú conegut com *agama*, un enfilall d'aforismes que exposen d'una manera contundent i radical una pura metafísica advaitista o no-dual. El *sutra* també es coneix com a *Shiva Upanishad Samgraha*. Incloem el text complet a l'antologia de l'hinduisme sobre els son i els somnis que figura al final de l'assaig.

Lord Shiva

Trident represents the three powers of knowledge, desire and implementation.

Drum symbolizes sound which represents the words of the Vedas, the holy scriptures given by the Lord to guide us through life.

Serpents on neck signify the ego which once mastered can be worn as an ornament.

Rudraksha beads denote purity. The mala or rosary in the right hand symbolizes concentration.

Face on head represents the Ganges, the holy river, signifying the flow of scriptural teachings passing wisdom from one generation to the next.

Moon on forehead symbolizes that the Lord is the master of time and is himself timeless.

Large oval dot on forehead is the third eye of knowledge which, if opened, reduces to unites the person in its vision. It is a symbol of the Destroyer of evil and ignorance.

Wearing a tiger skin Shiva is said to be fearless.

L'heroic iogui experimenta l'ampli estat de *turya* en els estats diferenciats de vetlla, somni i son profund.

El coneixement orgànic extern constitueix l'estat de vetlla.

Les percepcions i pensaments interns comprenen l'estat de somni.

L'oblit i la negació de l'autoconsciència és l'estat sense somnis o

maya.

El que gaudeix de la unitat dels tres estats, vetlla, somni i son profund en *turiya* esdevé l'amo de totes les energies orgàniques.

Coneixent vetlla, somni i son profund cadascun per separat, *turiya*, el quart estat, és aconseguit.

La constància del coneixement és l'estat de vetlla.
Escollir és l'estat de somni.

Inconsciència i manca d'autoconsciència creen la il·lusió del son profund.

El que és conscient de tots tres és l'heroi suprem.

El quart estat hauria de servir d'oli per impregnar els primers tres estats.

Banyat en ell, el iogui entra en l'estat d'autoconsciència.

El que experimenta l'energia divina omplint-ho tot, veu totes les coses iguals i aconsegueix l'estat de Shiva.

Shankara, el filòsof místic

Shankara (788-820), creador de l'escola de l'Advaita Vedanta (“no-dualitat”: no hi ha ànima i Brahman, les ànimes són Brahman), considerat

Son i Somnis. I.1 - Fonts

un referent clau de la filosofia índia, exemplifica en el seu mateix naixement l'omnipresència del son i el somni en la cultura del subcontinent.

Conten que un dia el seu pare, Sivaguru, va confiar a la seva esposa la seva tristesa per no tenir descendència. Ella li va respondre:

“Anem en pelegrinatge al temple de Shiva de Tírucivaperur (l'actual ciutat de Trichur, situada a 60 km. al nord de Kaladi) i implorem plegats la gràcia del Gran Senyor.”

A Trichur, van fer un intens *bhajanam*, una austera pràctica d'uns mesos, acompanyada de banys, dejunis, ofrenes i visites al temple de Shiva. Finalment, una nit, satisfet per les seves austeritats (*tapas*), Shiva se'ls va manifestar en un somni comú i els va oferir dues opcions: tenir molts fills mitjanament intel·ligents, però tots de llarga vida, o bé infantar un sol fill que no viuria gaire temps però que seria la glòria de la seva família, del seu poble, de l'Índia i del món.

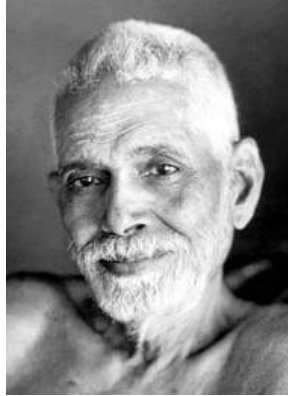
Els pares van triar la segona opció i així va venir al món Adi Shankara. Val a dir que les paraules de Shiva es van complir amb total precisió en la Història: el filòsof només va viure 32 anys i va deixar una obra a l'alçada de les de Patanjali o Nagarjuna (en annex adjuntem un dels seus tractats). Així comenta Shankara el nostre tema:

“El sueño es un estado diferente al de la vigilia, en el que el ser brilla por sí mismo. En ese estado, el órgano interno (*antahkarana*), empujado por las impresiones recibidas durante el estado de vigilia, actúa por sí solo desempeñando los distintos papeles, tanto de sujeto como de objeto, usando la energía que extrae del Atman, que brilla en su propia gloria, siendo el testigo de todo sin verse afectado por nada de lo que en ese estado el *budhi* (ací la ment) que es su única sobreimposición, pueda hacer. Los sueños no pueden manchar el Atman.” (...)

“Hay una Entidad Absoluta que es la base permanente de la conciencia del Yo, y permanece como testigo en los tres estados (vigilia, sueño con ensueño y sueño profundo), siendo al tiempo distinta de las cinco envolturas que son: la materia (*anna*), la fuerza (*prana*),

el pensamiento (*manas*), el conocimiento (*vijñana*), y la dicha suprema (*ananda*). La primera constituye el cuerpo físico, las tres siguientes componen el cuerpo sutil y la última constituye el cuerpo causal, pero el Atman está mas allá de todas ellas." (...)

"El Ser Supremo es diferente de *Prakriti* (matèria bàsica de l'univers) sus diferentes cambios y modificaciones. Es el Absoluto y su naturaleza es el Conocimiento puro; se manifiesta directamente como el substrato permanente del ego, tanto en el mundo físico como en el mundo sutil del pensamiento y la psique en los tres estados (de vigilia, de sueño con ensueño y de sueño profundo). También se manifiesta como el testigo del intelecto, la facultad de determinación."

Ramana, el místic filòsof

Sri Ramana Maharshi, (1879-1950) seguidor de la doctrina *vedanta advaita* de Shankara, és una de les figures de l'hinduisme més conegudes del segle XX, com Krishnamurti, Paramahansa Yogananda o Sri Aurobindo.

Va viure gran part de la seva vida al turó sagrat d'Arunachala, a Tiruvannamalai (a 170 km de Madràs). El nucli del seu ensenyament és la pràctica de l'*atma-vichara* (la indagació de l'ànima o del Jo).

És en aquesta perspectiva que exposa la seva visió del son i els somnis:

"El que s'anomena Ment és un poder meravellós que resideix en el Jo (*Atman, Self*). És ella que fa que sorgeixin tots els pensaments. A banda dels pensaments, la ment no existeix. Per tant, el pensament és la naturalesa de la ment. A banda del pensament no hi ha cap entitat independent anomenada món.

En el son profund no hi ha pensaments i per tant no hi ha món. En els estats de vigília i de somni hi ha pensaments i també hi ha un món. De la mateixa manera que l'aranya fa sortir la terenyina de dintre seu i després la retira cap al seu interior, la ment projecta el món des de dintre seu i després el recull dins d'ella. Quan la ment sorgeix del Jo, el món apareix. Per tant, quan el món apareix i es fa real, el Jo no apareix; i quan el Jo apareix o brilla el món no apareix.

Quan s'inquireix amb persistència en la naturalesa de la ment, la ment acaba abandonant el Jo. El que anomenem Jo és l'Atman. La ment sempre existeix només en dependència d'alguna cosa grollera o concreta, sola no pot existir. La ment és el que s'anomena el cos subtil o l'ànima, l'ànima encarnada o *jiva*."

En l'hinduisme i el jainisme, un *jiva* (de l'arrel *jiv* - "respirar", en llatí *vivus*) és un ser viu o més específicament l'essència immortal d'un organisme viu (home, animal o planta) que sobreviu a la mort física d'aquest. Se li dona un ús semblant al del mot *atma*, però mentre *atma* fa referència al "Jo còsmic", *jiva* es fa servir per indicar una entitat vivent o ser viu individual. Per evitar confusions sovint s'empren els termes *paramatma* i *jivatma*.

Les afirmacions de Ramana podrien semblar les teories desencarnades d'un filòsof si no anessin acompanyades d'experiències psicofísiques al límit de la patologia, característica de molts dels onironautes que es passegen per aquestes pàgines.

Però així com en les figures de l'antiguitat el límit entre llegenda i realitat històrica és imprecís a causa de la distància i la humana tendència a magnificar el passat, la proximitat del cas de Maharshi ens permet endinsar-nos-hi amb una raonable exactitud.

De petit, Ramana era un nen normal, però amb una característica inusual i molt significativa per al nostre tema: tenia un son tan profund que l'havien de sacsejar fort per despertar-lo. També, durant la nit, experimentava períodes de son mig despert, durant els quals els seus companys de vegades l'arrossegaven, el colpejaven o el lligaven, mentre Ramana els deixava fer amb una passivitat que no mostrava pas quan estava despert.

Als 16 anys va tenir una experiència de mort que el va marcar definitivament. Així la relata ell mateix:

"Va ser el 1896, unes 6 setmanes abans que deixés Madurai definitivament (per anar a Tiruvannamalai - Arunachala) quan va tenir lloc aquest gran canvi en la meua vida. Estava assegut tot sol en una habitació del primer pis de casa del meu oncle. Rares vegades estava malalt i aquell dia no tenia cap problema de salut, però de sobte em va envair una por violenta de morir. No hi havia res en el meu estat de salut que ho justificés ni tenia cap necessitat de descobrir si hi havia cap motiu per sentir aquella por. Només vaig notar que m'anava a morir i vaig començar a pensar què podia fer. No se'm va acudir consultar un metge, algun adult o els amics. Vaig pensar que havia de resoldre el problema jo mateix en aquell moment i allí mateix. El xoc de la por de la mort em va fer mirar cap dins de la meua ment i em vaig dir a mi mateix mentalment, sense dir les paraules formalment: 'Ara la mort ha arribat, què significa això? Què és això de morir? Aquest cos és el que mor.'

I immediatament vaig representar l'arribada de la mort. Em vaig ajeure amb les extremitats estirades, immòbil i quiet com si m'hagués arribat el *rigor mortis* i vaig imitar un cadàver per tal de donar més realisme a la meua investigació. Vaig aguantar la respiració i vaig mantenir els llavis estretament tancats de manera que no se'n pogués escapar cap so i que no pogués pronunciar la paraula 'Jo' ni cap altra paraula. 'Molt bé' - em vaig dir a mi mateix - 'aquest cos és mort. El duran, ben rígid, a la pira funerària i allí el cremaran i es reduirà a cendra. Però amb la mort del cos, estic mort? Jo sóc el cos? Està silenciós i inert, però noto tota la força de la meua personalitat i fins i tot la veu dintre meu, a banda del cos. Per tant, sóc l'esperit que transcendeix el cos. El cos mor, però a l'esperit que el

Son i Somnis. I.1 - Fonts

transcendeix la mort no el pot tocar. Això vol dir que jo sóc l'esperit immortal.'

Tot això no va ser un pensament banal, va llampegar a través meu amb vivesa, com unes veritats vives que percebia directament, gairebé sense un procés mental. El 'Jo' era una cosa real, la única cosa real de l'estat en que em trobava i tota l'activitat conscient connectada amb el cos estava centrada en aquell 'Jo'. A partir d'aquell moment el 'Jo' (o *self*) va concentrar la meua atenció amb poderosa fascinació. La por de la mort es va esvaïr d'una vegada per totes. L'ego es va perdre en aquella inundació d'autoconsciència. L'absorció en el Jo va continuar inalterable a partir d'aleshores. Els altres pensaments anaven i venien com variades notes musicals, però el 'Jo' continuava com la nota fonamental que subjau i es barreja amb totes les altres notes."

L'experiència que relata Ramana explica la seva visió del son i els somnis, centrada en el concepte del Jo o *Self* - el *jo sóc* previ a l'aparició de l'ego. Notem que el noi va copsar aquesta realitat - que els grans ioguis afirmen obtenir al cap d'anys de meditació - en una mitja hora, això sí, d'una intensitat considerable.

Després d'aquesta experiència, Ramana va perdre tot interès en els estudis, la família i els amics. Evitant la companyia, s'estimava més estar sol, absorit en la concentració en el Jo i anava cada dia al temple de Meenakshi, prop de casa seva, i seia davant de les imatges dels déus, extàtic, mentre les llàgrimes li queien dels ulls sense parar. Quan l'any 1946 li van preguntar amb quin sentiment plorava davant de les imatges i si ho feia per demanar no tornar-se a reencarnar, va respondre:

"Quin sentiment? Jo només volia tenir la mateixa gràcia que s'havia atorgat a aquells sants. Pregava per poder tenir la mateixa devoció (*bhakti*) que ells. No en sabia res d'alliberar-se de reencarnacions o lligams."

Al cap de sis setmanes de l'experiència de mort, va abandonar la casa familiar a Madurai i es va dirigir a Tiruvannamalai, a la muntanya sagrada d'Arunachala, on va passar la resta de la seva vida.

El procés que s'havia iniciat en ell va continuar produint els seus efectes i sentia una sensació de cremor al cos, que deia que es devia "a una inexpressable angoixa que vaig eliminar en aquella època", és a dir, quan va arribar al temple d'Arunachaleswara a Tiruvannamalai.

Ramana no coneixia les tradicions espirituals quan va tenir l'experiència, no va ser fins més tard que va trobar confirmació de la seva experiència a les escriptures hindús. Després d'ella va passar molts anys en els quals la major part del dia estava absort en *samadhi*, oblidant-se del món.

Un cop a Arunachala, va viure a la cova de Virupaksha els anys 1899-1916 i els anys 1916-1922 els va passar en una cova més gran, la de Skandasramam, on la seva mare i altres persones es van unir a ell. Contava Ramana que al començament de la seva troglodítica experiència, de vegades obria els ulls i era de dia i altres cops, quan ho feia, era de nit. Aquesta desconexió, però, no representava cap problema, perquè un tal Palanaswami, un deixeble de primera hora, s'ocupava d'ell.

Ramana vivia amb extrema simplicitat, segons contava més tard, per tal de conservar al màxim l'energia a fi de mantenir la seva concentració interior i una constant identificació amb el Jo essencial, exclouent la percepció del cos i del món.

Segons conten els que el van veure des de fora, semblava que estigués contínuament immers en aquest *samadhi* o concentració interna, tot i que també llegia les escriptures i atenia amb frugalitat les seves necessitats físiques bàsiques. Se suposa que també practicava o elaborava la forma de meditació que més tard va ensenyar - la pregunta interna "qui sóc jo?".

Convé remarcar que la marcada tendència de Ramana a l'absorció ha estat considerada pels experts hindús més aviat un defecte, de manera que el tenen per un savi o un iogui i no per un ésser plenament realitzat, almenys durant aquesta primera etapa de la seva nova vida espiritual.

Però el 1912, als 32 anys, va experimentar una segona experiència de mort que va marcar el seu retorn a la “vida normal”. Anys més tard, Ramana comentava sovint que la percepció del Jo que havia tingut als 16 anys no va canviar, però que la nova experiència el va ajudar a reintegrar-se en el seu cos i en el món exterior.

Segons narra ell mateix, la segona experiència de mort va tenir lloc un dia, quan tornava de la cova Virupaksha on vivia aleshores. De sobte, el va envair una intensa debilitat física. Es va estirar a terra i el món va desaparèixer, mentre una brillant cortina blanca li cobria la visió.

Se li van tallar la respiració i la circulació de la sang i el seu cos es va tornar blau. Durant un quart d'hora va jeure com en un estat de *rigor mortis*, tot i que durant tota l'experiència, segons relata, va ser conscient del Jo interior. Aquell corrent d'autoconsciència que experimentava diàriament va persistir a pesar de l'aparent interrupció de les seves funcions vitals.

Llavors, de sobte, va sentir com el cor, de dreta a esquerra, tornava a la vida i al cap de poc es va poder alçar de nou. Conta Ramana que aquella segona experiència li va fer més fàcil moure's en la vida diària i va començar a tractar amb la gent que acudia a veure'l en busca de mestratge espiritual, com és costum al religiós país de l'Índia.

Aquesta “segona mort” (veure “Son i mort”) sembla que el va fer madurar i passar a un estat comunicatiu, com palesa també l'experiència del Buda i altres casos per l'estil, on després de la il·luminació sol venir una etapa de mestratge espiritual.

L'AUM

I a tall de conclusió i de resum ahora, fem un cop d'ull al complex i sintètic símbol AUM, de múltiples significats - reproduïts a la il·lustració - perquè té una especial relació amb el son i el somni.

Així explica el significat de l'AUM el Mandukya Upanishad (Veure annexos):

“VIII El mateix Atman que abans hem explicat que tenia quatre parts, ara és descrit des del punt de vista de la síl·laba AUM. AUM, també, si es divideix en parts, es pot veure des del punt de vista de les lletres. Les quatre parts de l'Atman són el mateix que les lletres de l'AUM i les lletres són el mateix que aquestes parts. Les lletres són A, U i M.

IX El Vaisvanara Atman, l'àmbit d'activitat del qual és l'estat de vetlla, és la A, la primera lletra de l'AUM, a causa de la seva omnipresència pel fet de ser el primer. Qui sap això obté tots els seus desigs i esdevé el primer entre els grans.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

X El Taijasa Atman, l'àmbit d'activitat del qual és l'estat de somni, és la U, la segona lletra de l'AUM, a causa de la seva superioritat o intermedietat. Qui sap això aconsegueix un coneixement superior, rep el mateix tracte de part de tothom i no troba en la seva família ningú que ignori Brahman.

XI El Prajna Atman, l'àmbit del qual és el son profund, és la M, la tercera lletra de l'AUM, perquè ambdues són la mesura i també perquè en elles tot esdevé u. Qui sap això és capaç de mesurar-ho tot i també ho comprèn tot dins d'ell mateix.”

Budisme

Un brahman va preguntar una vegada a Buda:

"Ets un déu?"

"No, brahman" va dir Buda.

"Ets un sant?"

"No, brahman" va dir Buda.

"Ets un mag?"

"No, brahman" va dir Buda.

"Què ets, doncs?"

"Sóc un que ha despertat."

El budisme és una branca del gran arbre de l'hinduisme i adopta la seva visió profundament onírica, però amb una orientació pràctica i soteriològica més que no pas metafísica. Aquí, el nom del fundador defineix la doctrina: Buda (del sànscrit *bodhi*) vol dir "despert".

Bodhi és un nom abstracte format a partir de la rel verbal *budh* (“despertar”, “fer-se conscient”, “adonar-se”, “conèixer” o “entendre”) i que correspon al verb *bujjhati* (pali) i *bodhati* o *budhyate* (sànskrit). De la mateixa rel prové el mot sànskrit *buddhi*, equivalent exacte del mot grec *nous*, l'intel·lecte o intel·ligència, terme filosòfic que designa la facultat de la ment humana, que els clàssics grecs consideraven necessària per comprendre el que és veritable o real, un sentit molt pròxim a la intuïció. Sovint es descriu com una forma de percepció que funciona en l'interior de la ment (“l'ull de la ment”) i no només a través dels sentits físics. En llatí el grec *voũç* o *vóoç* es tradueix com *intellectus* i *intelligentia* respectivament.

Al Sutra del Diamant, el Buda - el Despert - compara la realitat, totes les coses, amb un miratge, un castell de núvols, un somni o una aparició “sense essència, però amb qualitats que es poden veure” - no tant per descriure la seva naturalesa, com per remarcar-ne la radical impermanència.

Ajahn Lee (1907-1961), mestre de la bucòlica escola tailandesa “del bosc” o *Kammatthana* (que recupera a la franciscana l'estil de vida del Buda en entorns forestals), gran somiador i famós pels seus *siddhis* o poders sobrenaturals, explica amb justesa la visió de Buda. I ho fa, com escau, amb un toc de màgia: avui, 6 de maig, quan escric aquestes ratlles, és la primera lluna plena del mes...

“*Buddho*, la nostra paraula per indicar la meditació, és el nom del Buda després del seu Desvetllament. Significa un que ha florit, que està despert, que de sobte ha recuperat els sentits. Durant els sis llargs anys abans del seu despertar, el Buda va viatjar arreu, buscant la veritat vora diversos mestres, però sense cap èxit. De manera que va decidir anar a la seva i un vespre de lluna plena de maig es va asseure sota l'arbre Bodhi i va fer el vot de no alçar-se fins haver trobat la veritat. Finalment, cap a l'alba, mentre meditava sobre la seva respiració, va obtenir el Desvetllament. Va trobar el que buscava - just a la punta del seu nas.”

l'Arbre Bodhi en el temple de Badh Gaya, per Charles D'Oyly, c.1830

L'Arbre Bodhi, també conegut com Bo, era una vella i gran figuera de la varietat *Ficus religiosa*, situada a Bodh Gaya (a uns 100 km de Patna, a l'Estat indi de Bihar), sota la qual diu la tradició que Siddhartha Gautama, el Buda, es va despertar.

Però el Buda, com el seu seguidor tailandès, no era un enemic del món oníric. Ben al contrari, segons l'erudit comentarista Buddhaghosa (“Veu del Buda”, s. V), a més de trobar un bon recer sota el diví arbre, Siddhartha va tenir-hi els seus cèlebres “cinc grans somnis”, de fort contingut simbòlic. En ells salvava naufrags amb un vaixell, guaria malalts amb medecines i en l'últim somni seia com un rei sobre el mont Meru, mostra del seu despertar. Es pot dir que aquests somnis - acompanyats dels corresponents malsons del diable Mara - van fer possible el procés mateix del despertar.

La integració del somni en la seva definitiva eliminació és un tret que

Son i Somnis. I.1 - Fonts

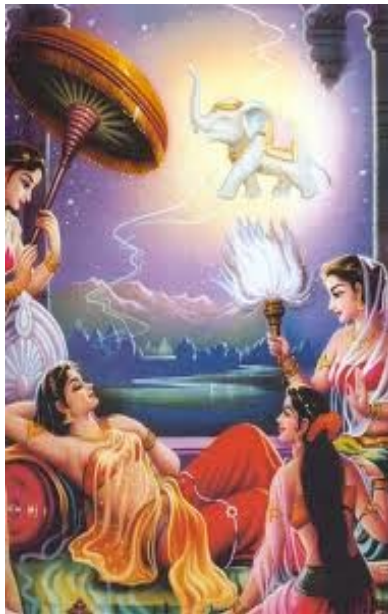
no sols trobem en l'hinduisme i el taoisme. El Buda, però, posarà l'accent en l'experiència com a guia imprescindible:

El meu ensenyament no és una filosofia.
És el resultat de l'experiència directa.
El meu ensenyament es una pràctica, no una cosa que s'ha de
creure o venerar.

El meu ensenyament és com un rai que es fa servir per travessar
un riu.

Només un foll es carregaria el rai a l'esquena
un cop hagués arribat a l'altra riba de l'alliberament.

El lligam del “Despert” amb els somnis és encara més estret. No sols interpreta els somnis del seu pare i la seva esposa, sinó que en un evangèlic ressò, sa mare Maya el va concebre en un singular somni de primavera, talment una versió de Bollywood dels nostres entranyables Pastorets. Es pot dir, doncs, amb tota literalitat, que sense els somnis ni Buda ni el budisme no haurien existit mai.

"A la mateixa hora que naixia la primavera, un somni va venir a
Maya mentre dormia.
Va veure un elefant jove que baixava del cel.
Tenia sis grans ullals; era blanc com la neu als cims de les munta-
nyes.

Maya va veure com entrava al seu ventre i de sobte milers de déus
van aparèixer davant seu. La van lloar amb cants immortals i Maya
va comprendre
que mai més sentiria inquietud, odi o irritació.

Llavors es va despertar.
Era feliç, amb una felicitat que no havia sentit mai.
Es va alçar, es va abillar amb colors brillants i seguida per les seves
serventes més belles,
va entrar per les portes del palau.

Va travessar els jardins fins arribar a un bosquet on va trobar un
seient ombrejat.
Llavors va enviar dues serventes al rei Suddhodana amb aquest
missatge:

'El rei hauria d'anar al bosc; la reina Maya desitja veure'l i l'espera
allí'."

(The Life of Buddha, A. Ferdinand Herold).

Tant si els budistes s'ho agafen històricament com simbòlicament, el
tema del son i el somni impregna el seu corrent. Una altra narració
antiga, que recorda l'exemple de la papallona de Zhuang Zu, resumeix
perfectament i amb una certa ironia la concepció budista del somni de
la vida:

En una ocasió un *deva* (déu) jugava amb uns altres *devas*.
Cansat, es va estirar un moment a fer una becaina... i es va morir.
Va renéixer com una noia a la Terra, on es va casar, va tenir fills i va
viure molts anys.
Finalment, un dia es va tornar a morir...

Son i Somnis. I.1 - Fonts

¡i va tornar a néixer com un *deva* entre els mateixos companys d'abans, que tot just acabaven la partida!

El budisme desenvolupa, doncs, la mateixa visió que hem vist abans en l'hinduisme, però la detalla en una elaborada psicologia i es dedica, a més, a classificar, incubar o interpretar somnis i a fer-los servir per guarir o fer política, com hem vist que solen fer totes les tradicions, fins i tot les que ens semblen més radicalment espirituals.

Buit i somni

La posició budista és tallant: tots somiem i veiem com a permanent el que és essencialment impermanent. Vivim en un món de somni, que realment és buit, que no té substància, però és vist com una realitat. El terme que se sol traduir per “buit” o “vacuïtat”, en sànscrit és *sunyata*, nom que deriva de l'adjectiu *śūnya*: “zero”, “no res”, “buit”, i que esdevé un nom amb el sufixe *-tā*. *Sunya* ve de l'arrel *svi*, que significa “inflat” i és emprat pel budisme per designar la no-existència del jo. El Sutra del Cor, uns dels textos centrals del Mahayana, porta el concepte al seu punt màxim:

La forma és el buit, el buit és la forma.

No existeix cap més forma que el buit
ni cap més buit que la forma.

El filòsof presocràtic Demòcrit gairebé ho subscriu en un dels seus cèlebres aforismes:

Aparentment existeix el color, la dolçor, l'amarguesa;
en realitat només existeixen àtoms i buit.

Per tant, somiar és una altra dimensió d'un gran somni. Només els budes, els desperts, veuen la realitat, per això no somien mai. Els tres tipus de somni (vigília, somni i son profund) no sorgeixen en la seva ment perquè aquesta s'ha calmat definitivament i no pot tornar a somiar. En despertar s'anul·la totalment l'energia del desig i no queda energia "residual" o desig insatisfet que pugui activar la ment per fer-la produir somnis.

Així ho descriu el filòsof i iogui Nagarjuna:

Com les imatges d'un somni es dissolen en despertar,
així la confusió del *samsara* s'esvaeix en la il·luminació.

Seng Ts'an (520-602), el tercer patriarca del budisme Chan xinès, ho precisa:

Somnis, il·lusions, flors en l'aire, per què extenuar-se volent-los
atrapar?
Guany, pèrdua, veritable i fals, desapareixen en un instant.
Si l'ull no dorm, els somnis s'esvaeixen per si sols.
Si la ment no s'agafa a cap diferència, les deu mil coses només són
una única realitat.

Tanta radicalitat no podia durar i al llarg dels segles el budisme va sofrir alteracions considerables, des de la moralina del Hinayâna (el Petit Vehicle), al sentimentalisme i la mitologia del Mahâyâna (Gran Vehicle), la conversió de Buda en un avatar de Vishnu per l'hinduisme o les fantasies reencarnacionistes, el ritualisme o la les manipulacions

màgiques del budisme tibetà.

Tibetans

El budisme tibetà manté, com fa el taoisme, una forta tensió entre xamanisme i filosofia. W.Y. Evans-Wentz resumeix en poques paraules l'objectiu fonamental de la pràctica onírica tibetana:

"Tot el propòsit de la Doctrina dels Somnis és estimular el iogui a desvetllar-se del Son de la Ignorància."

Diu un lama actual, Shamar Rinpoche:

"Pensa que tots els esdeveniments, manifestacions i moviments de la ment són il·lusoris, de la naturalesa dels somnis, irreal i falsos. Per exemple, quan dormim, el somni ens sembla real quan és absolutament irreal; si fos real, llavors el somni realment estaria passant. De la mateixa manera, el nostre món i els sers que hi ha en ell, amb tota la seva diversitat, només són il·lusòries manifestacions de la ment. Mentre la il·lusió té lloc és 'real', però la seva essència és irreal com un somni. Per tant, considera tots els fenòmens insignificants, similars a un somni i descansa la teva ment en aquesta perspectiva en tot moment."

Naropa (956-1041), cèlebre iogui indi budista que va viatjar al Tibet i redactor dels famosos “Sis Iogues”, estretament relacionats amb el son i els somnis (i que a més a més era un gran somiador), afirma:

Veure els objectes com externs és un concepte erroni;
Com un somni, són buits de concreció.

Però aquesta visió de base no impedeix als grans mestres del budisme tibetà entretenir-se xamànicament amb els somnis quan convé o interessa, de vegades amb perilloses derives, com demostren les acolorides vides dels *mahasidhas*, a mig camí entre la màgia i la filosofia.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Val la pena, en aquest sentit, llegir el subtil comentari que fa Jetsun Milarepa (c. 1052 - c. 1135), el gran poeta, onironauta i iogui tibetà, davant del somni premonitori del seu deixeble Gampopa, que per una vegada va resultar notablement encertat:

Al Sutra del Diamant o de la Saviesa Transcendent,
el mateix Buda diu que els somnis són enganyosos i no són reals.

Són vacus, vans i buits.

Registrar-los, col·leccionar-los i estudiar-los dóna poc guany.
Per això el Buda va fer servir els somnis com una de les vuit paràboles,

per mostrar la naturalesa il·lusòria de totes les coses.

No han entrat al teu cap aquests advertiments?

No se t'ha acudit pensar-hi?

iI això no obstant, almenys en aquest cas,
els teus somnis veritablement són meravellosos auguris,
i prediuen coses meravelloses que s'esdevindran en el futur!

Jo, el iogui que domina l'art del somnis,
interpretaré per a tu el seu màgic significat.

Però en general és nociu enganxar-se massa a la interpretació dels somnis.

Tinguis les experiències que tinguis,
tant en somnis com quan estàs despert,
tant si són bones com si són dolentes,
si t'hi enganxes pensant-te que són reals,
es converteixen en un obstacle.

Però si saps que són il·lusió les pots portar al Camí.

I després recomana als seus deixebles:

“Así pues, debes saber que esta vida es meramente una parte del bardo de nacer y morir; sus experiencias son irreales e ilusorias, una forma reforzada del soñar. La actividad mental del día crea una forma latente de pensamiento habitual que a su vez se transforma en diversas visiones ilusorias sentidas por la (semi) conciencia. Esto es lo que se llama el falaz o engañoso y mágico bardo del sueño. Cuando los pensamientos habituales están profundamente en-

raizados nos dirigen hacia actos buenos o malos, creando el bardo del samsara y compeliéndonos a experimentar placeres y miserias. Para purificar este círculo vicioso del samsara debemos practicar el yoga del sueño y el yoga del cuerpo ilusorio. Quien domine estas yogas, luego, en el estado del bardo, puede realizar el sambhogakaya. Por lo tanto, debes practicar esto diligentemente mientras alcanzas la perfección.'

Luego el Jetsun dijo a Gambopa, Rechungpa y Shiwa Aui: 'Recuerden sus sueños de esta noche y cuéntenmelos mañana, los interpretaré para ustedes'."

Els iogues del son i els somnis

El terme tibetà རྣམ་ལམ་ *rmi lam*, indica el somni i està format pel verb *rmi ba* “dormir” i el nom *lam* (“camí”, “sender”, “curs”) i es podria traduir per “camí del son”. En el seu sinònim *gnyid lam* es retroba el mateix sentit. El son es designa amb els termes *gnyid khug* i *gzim*. En totes les escoles del budisme tibetà el son i els somnis són fonamentals en la pràctica iòguica, que arrenca de la tradició prebudista *Bon*.

Els “Sis Iogues de Naropa”, atribuïts al gran iogui, els inclou en un conjunt i la seva pràctica és comuna en totes les escoles. Aquests io-

gues o mètodes són:

1. Tummo (Tib:*gtum-mo*) Ioga del magnetisme intern o calor mística, base fonamental per a dur les energies al canal central en el chakra del cor. És el combustible per fer els iogues següents.
2. Gyulu (Tib:*sgyu-lus*) Ioga del Cos Il·lusori o creació d'un cos mental o doble. Quan se saben dirigir les energies al canal central, es treballa en els estats de vetlla, somni i son profund. Aquest ioga s'associa habitualment amb el cinquè o Bardo Ioga a causa de l'element comú de subtilitat que tenen els cossos il·lusori, del somni i del bardo.
3. Ösel (Tib:*hod-gsal*) Ioga de la Llum Clara o radiant, destinat a reconèixer la llum que apareix en diverses formes durant el Bardo o procés de la mort. Es practica en l'estat de vetlla, somni i son profund.

Els tres següents iogues es consideren les pràctiques principals:

4. Milam (Tib:*rmi-lam*) Ioga de l'Estat del Somni. El primer pas és reconèixer que s'està somiant. Després ve la transformació dels elements del somni i finalment la seva multiplicació. Segons aquest ioga - com per als antics egipcis - existeix correspondència entre l'estat de somni i la nostra experiència quan morim. S'integra habitualment en el segon Ioga.
5. Bardo (Tib:*bar-do*) Ioga de l'Estat Intermedi de la mort. Es considera una extensió del ioga del Cos Il·lusori.
6. Phowa (Tib:*hpho-ba*) Ioga de la Transferència de Consciència a una Terra Pura (camp d'energia d'un Buda) o a un altre ser viu o mort, fins i tot per força.

Segons el lama actual Namkhai Norbu Rinpoche, totes les aparences que percebem durant la vida a través dels sentits són com un gran som-

ni; el somni del dia i el de la nit no són gaire diferents, tenen la mateixa naturalesa essencial. En canvi tenen una diferència no-essencial: l'estat de vigília és més concret i enganxa més, mentre que el somni és menys precís i no enganxa tant. També hi ha una correspondència entre els estats de son i somni i la mort. Després de passar per l'estat intermedi o *bardo* de la mort, si no es fuig de la roda, es crea una nova il·lusió i comença una nova existència dins de la roda del *samsara*.

Pel que fa a les possibilitats d'aquesta proposta, comenta Stephen La Berge:

"En l'anàlisi final, el punt de vista budista tibetà que totes les imatges dels somnis són transmudables podria ser d'una exacta correcció. Si és així, ens preguntem si també es podria aprendre a controlar l'estabilitat d'aquestes imatges, creant escenes de somni duradores i aconseguint un estat de realitat virtual molt més enllà dels somnis més folls dels programadors informàtics."

Samsara i Nirvana

Fem un breu apunt terminològic per situar els punts de vista presentats. El terme *Samsara* significa literalment "flux continu" i s'aplica al cicle

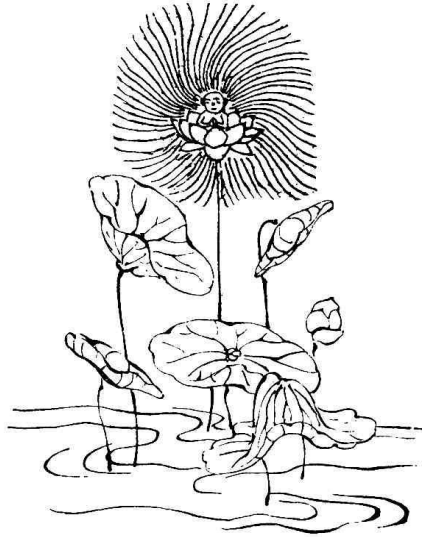
Son i Somnis. I.1 - Fonts

del naixement, vida, mort i reencarnació, tant en el budisme com en l'hinduisme i les altres religions de l'Índia. La imatge de la s'nia que gira sense parar fa referència a aquest procés.

Nirvana és l'antic terme sànscrit usat per les religions de l'índia per descriure l'estat que s'aconsegueix amb l'alliberament o *moksha* - mot que deriva de la rel *muc* "deixar anar, deslligar”.

Nirvana vol dir “apagat”, com s'apaga una espelma, i en el context budista fa referència a la impertorbable calma que resta quan s'ha extingit el foc de la ment i expressa la sortida final de l'ànima (*purusha*) de la roda del *samsara*.

THE LOTUS-BORN BABE.

El nadó nascut del lotus

Padmasambhava

Amb el suggerent renom de “Nascut del Lotus” és conegut el xamànic i radical mestre indi que va transmetre el budisme Vajrayana a Bhutan, Tíbet i països veïns al segle VIII. En aquestes terres és més conegut com *Guru Rinpoche* (“Guru Preciós”), *Lopon Rinpoche* o simplement com *Padum* al Tíbet, on els seguidors de l'escola *Nyingma* el tenen per un segon Buda. També se'l considera una emanació del Buda de la Compassió, Amitabha.

Va néixer en el si d'una família de brahmans del nord-est de l'Índia. Segons la tradició, es va encarnar en un nen de 8 anys que va aparèixer un dia sobre una flor de lotus que surava damunt del llac Dhanakosha, al regne d'Oddiyāna o “Jardí”, un petit país de l'Índia medieval de localització incerta, que s'associa amb la vall de Swat a l'actual Pakistan i que alguns tibetans mil·lenaristes assimilen amb el mític regne de Shambalah.

Aisí es defineix Padmasambhava a si mateix, sense tallar-se ni un pèl:

“El meu pare és la consciència interior, Samantabhadra. La meua mare, l'últim nivell de la realitat, Samantabhadri. Pretanyo a la casta de la no-dualitat del nivell de la consciència. El meu nom és 'el gloriós nascut del lotus'. Sóc de la cara no nascuda de tots el fenòmens. I actuo a l'estil dels Budes dels tres temps.”

Aquest notable personatge afirma en referència als son i els somnis, en la línia dels iogues de Naropa:

“Quan estàs profundament adormit, si reconeixes la llum viva, indivisible, clara i buida del son profund, experimentes la llum clara. Qui continua així, sense perdre l'experiència de meditació tota l'estona mentre dorm, sense que li vinguin somnis o predisposicions latents, resideix en la naturalesa de la llum clara del son.”

I precisa:

“La naturalesa de la llum clara, fins i tot després que ha cessat el riu de pensaments i t'has adormit, és un fenomen clar i buit de l'estat de somni, que és com el centre d'un espai límpid, totalment despul·lat, sense cap objecte.”

La Llum Clara

La descripció tibetana de la naturalesa de la ment com a “llum clara” és molt semblant al concepte anterior indi del *bhavanga*, un estat primordialment pur de consciència que brilla per si mateix i que és obscurit pels estímuls externs.

La meditació pot portar a aquest estat de base, però no assegura que es pugui copsar la clara, buida i lluminosa naturalesa de la ment. Aquesta és una de les principals finalitats dels iogues de Naropa i també del corrent del Dzogchen, o “Gran Perfecció”, que es practica sobretot en l'estat de vetlla.

Naropa precisa, però, el moment en que es manifesta millor la llum clara:

En el període entre adormir-se i somiar,
en aquest estat de lucidesa, que és l'essència del *dharmakaya*,
s'experimenta una beatitud i una lluminositat inexpressables.

La doctrina del *Trikaya* ("tres cossos" o "tres personalitats"), que apareix al segle IV en el budisme, afirma que el Buda té tres "cossos": el *nirmanakāya* o "cos creat", que es manifesta en el temps i l'espai; el *sambhogakāya* o "cos de mútua fruïció", la manifestació subtil, i el *dharmakāya* o "cos de realitat", omnipresent i sense límits. Aquests tres cossos indiquen també els tres nivells de la realitat.

Patrul Rinpoche (1808-1887), un dels més grans mestres de l'escola escola Nyingma del segle XIX, defineix la Llum Clara com:

"... l'aspecte espontani, lluminós (o coneixedor) de la naturalesa de la ment - o consciència (*awareness*, tib. *rig pa*) - l'estat original de la ment, fresc, vast, lluminós i més enllà del pensament."

El tibetòleg Alexander Berzin tradueix el mot tibetà *od-gsal* com "la consciència de la llum clara" (*clear light awareness*) i el defineix així:

"El nivell més subtil de l'activitat mental (ment), que continua sense principi ni final, sense interrupció, fins i tot en la mort i en l'estat búdic. És individual i constitueix el continu mental de cada ésser. És naturalment lliure de cognició conceptual, i no té res a veure amb la llum ordinària."

'What kind of a dream is it,' said Óðinn,
in which just before daybreak,
I thought I cleared Valhøll,
for coming of slain men?

¿Quina mena de somni és aquest - va dir Odin -
en el que just abans de l'alba
vaig creure que desembarassava el Valhalla
dels homes morts que hi acudien?

Eddas

Nòrdics

Sota aquest títol massa genèric apleguem els materials antics del nord d'Europa relacionats amb el son i els somnis. És un capítol gairebé testimonial, ja que ens han arribat pocs textos i tots són molt recents. La religió, creences i llegendes dels pobles escandinaus, incloent-hi els que es van instal·lar a Islàndia, es van redactar en aquest país en la ver-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

sió més ben conservada de l'antiga mitologia comuna a tots els pobles germànics, incloent-hi els anglosaxons. Això no obstant, cal distingir els pobles nòrdics d'ètnia uràlica (finesos, estonis i lapons) i bàltica (letons), que tenen una mitologia pròpia i que citem al llarg d'aquest assaig sota el genèric “Xamanismes”, ja que en aquestes tradicions s'han mantingut encara moltes pràctiques ancestrals.

Pel que fa a als materials nòrdics, transmesos oralment i en forma poètica, van ser escrits durant o després de la cristianització dels territoris del Nord. Ens han arribat principalment a través de les “Eddas” i alguns textos medievals com la *Heimskringla* de Snorri Sturluson, que creia que les deïtats precristianes eran homes i dones i no dimonis com afirmaven els missioners cristians.

Tambien tenim la *Gesta Danorum* (“Història Danesa”) de Saxo, on els déus nòrdics són recuperats com a figures mítiques. En el folklore escandinau va continuar la transmissió durant molt de temps i en algunes zones rurals les antigues concepcions s'han mantingut en la pràctica popular.

La reina dels somnis

En la mitologia nòrdica, Nótt es la personificació de la nit i és filla del gegant Nörfi (també Narfi o Nörr).

Així descriu Snorri Sturluson en el primer capítol de l'Edda prosaica l'origen i naturalesa d'aquesta encisadora dama:

“Había un gigante viviendo en Jötunheim llamado Nörfi o Narfi. Tenía una hija llamada Noche. Era oscura y morena, como la familia a la cual pertenecía. Su primer matrimonio fue con un hombre llamado Naglfari, el hijo de ellos se llamaba Auð. Luego se casó con Anar, la hija de ellos se llamaba Tierra. Por último se casó con Dellling y él era de la familia de los dioses.

El hijo de ellos era Día, era brillante y bello como la familia de su padre. Luego Odín tomó a Noche y su hijo, Día y les dio dos caballos y dos carros y los puso en el cielo de modo que debían recorrer el mundo cada veinticuatro horas. Noche va primero en un caballo llamado Hrímfaxi, y cada mañana rocía la tierra con la espuma de su freno. El caballo de Día se llama Skinfaxi, y toda la tierra y el cielo son iluminados por sus crines.”

Les somiadores

Tot i que sembla que els nòrdics tenien alguna mena de sacerdoci, aquest no tenia el caràcter professional i semihereditari dels druides celtas. La causa és que la seva tradició xamànica, el *Seiðr*, era mantinguda per dones, les *völvas*, en plural *völvur*, que apareixen ben sovint en la mitologia nòrdica.

Eren tingudes en gran estima, fins i tot el mateix Odin, el pare dels déus, va consultar una *völva* per saber què reservava el futur als déus...

Però les *völvur* no eren unes inofensives ursulines. Com Freia, la deessa màgica per excel·lència, eren a la vegada amables i terribles i el que la deessa de l'amor feia a Asgard, la terra dels déus, les *völvur* ho feien a Midgard, el món dels homes. La seva arma no era la llança, l'espasa o la destal, sinó que podien influir en les batalles amb diferents mitjans, especialment amb la vareta màgica, que tant d'èxit ha tingut en la cultura popular anglosaxona, des de Merlí a Harry Potter.

Les primeres descripcions d'aquestes animades dames apareixen als relats romans sobre la tribu germànica del cimbris. Els cronistes conten que tenien sacerdotesses ancianes que vestien de blanc i sacrificaven els presoners de guerra i escampaven la seva sang per tal de profetitzar esdeveniments futurs.

El seu *Commentarii de Bello Gallico* (1, 50) Juli Cèsar escriu a propò-

sit dels combats contra les tribus germàniques sota Ariovist (58 A.C.):

"Quan Cèsar va demanar pels seus presoners, ja que Ariovist no havia arribat a cap acord sobre ells, va descobrir que el motiu d'això era que entre els germànics és costum que les seves matrones llancin sorts i facin endevinacions sobre si cal o no entrar en combat i que havien dit: 'no és voluntat del cel que els germànics conquereixin si entren en combat abans de la lluna nova'."

Tàcit també parla de profetesses entre els pobles germànics en les seves "Històries" (4, 61) especialment d'una tal Veleda, i presenta un modern panorama d'un feminisme arborat:

"... segons un antic usatge, els germànics atribuïen a moltes de les seves dones poders profètics i a mesura que la superstició anava prenent força, fins i tot els van atribuir la mateixa divinitat."

L'historiador goth Jordanes parla de les *völvas* dels gots, anomenades *aliorumnas*, que el rei Filimer va exilar quan els gots es van instal·lar a Oium (Ucraïna). El terme és probablement una corrupció del gòtic *halju-runnos*, "hell-runners", les corredores de l'infern o que corren cap a l'infern, concepte que expressa directament els viatges xamànics. Conta Jordanes que aquestes *völvur* van acabar engendrant els temuts huns.

El llombard Pau Diaca (s. VIII) explica que la seva gent va partir del sud d'Escandinàvia i narra un conflicte entre els llombards i els vàndals. Aquests van invocar Odin (Godan), mentre que Gambara, la mare dels dos caps llombards Ibor i Aio, es va adreçar a la seva esposa Freia (*Freyja/Frigg*).

Freia va ajudar Gambara a enganyar Odin i gràcies a la bona relació de la *völv*a Gambara amb la deessa, la seva gent va guanyar la batalla.

Ahmad ibn Fadlan, en la seva narració d'una ambaixada entre els búlgars del Volga l'any 921, fa una detallada descripció de primera mà d'un sacrifici humà, realitzat per una *völv*a.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Mentre descriu el funeral d'un cap escandinau, relata que una esclava es presenta voluntària per morir pel seu amo. I al cap de deu dies de festa és colpejada fins a la mort per una vella (una mena de sacerdotessa que anomena “àngel de la mort”) i la cremen juntament amb el difunt al seu vaixell.

Els malsons de les *völvas* sembla que impregnin el món nòrdic. Examinem ara uns exemples dels textos que ens en parlen.

Les Eddas

L'Edda menor o prosaica l'escrigué a principi del segle XIII el diplomàtic islandès Snorri Sturluson, destacat poeta o *lagman* i és un manual per a aspirants a poetes. Conté explicacions en prosa dels *kenningar* tradicionals, o metàfores comprimides per fer poesia. Aquests resums en prosa servien per organitzar d'una manera sistemàtica i coherent els relats dels déus nòrdics.

La Edda poètica (o "Edda major") fou escrita uns 50 anys després de la prosaica segons alguns estudiosos, però el seu llenguatge i formes poètiques denoten que el seu origen és anterior en diversos segles a la seva transcripció. Conté 29 llargs poemes, 11 dels quals tracten de les deïtats germàniques i la resta d'herois llegendaris com Sigurd el volsung

(Siegfried en la versió alemanya coneguda com “Cant dels Nibelungs”). Els Eddas parlen específicament del son i els somnis en diversos poemes.

La Balada d'Alvis

L'*Alvissmol* (s. XII) conta que el gnom Alvis va demanar la filla de Thor en matrimoni i el déu li va posar com a condició respondre una sèrie de preguntes. Enlloc de ser mitològiques com en un altre poema, el *Vafthruthnismol*, semblen un examen de vocabulari. Thor li pregunta com es diuen elements bàsics com el cel o la terra, en els diversos mons (déus, gegants, etc.) i les respostes són enfilalls de circumloquis poètics o *kennings*:

Thor va dir:

“Respon-me, Alvis! tu que ho saps tot,
Gnom, sobre el destí dels homes:
¿Com anomenen la nit, la filla de Nor,
en tots i cadascun dels mons?”

Alvis va dir:

“'Nit' l'anomenen els homes, 'Foscor', en diuen els déus,
'La caputxa', els sers sants de les altures;
Els gegants, 'la que no té llum'; els elfs 'l'alegria del son.'
Els gnoms 'La teixidora de somnis.'”

Els somnis de Baldr

El breu poema *Baldrs Draumar*, “Els somnis de Baldr” (primera meitat del s. X), és molt semblant a un altre poema del recull, el *Voluspo*. Baldr, fill d'Odin, és famós per la seva mort, que inaugura la cadena de fets que culminaran en el *Ragnarök*, la destrucció dels déus, el “cap-vespre” wagnerià.

Comença amb una elaborada connexió onírica: Baldr somia la seva pròpia mort i la seva mare té el mateix somni. Revelant la creença nòrdica dels somnis com a missatges profètics, Baldr s'entristeix molt i la seva mare Frigg fa que tots els sers de la Terra jurin que no faran mal al seu fill. Tots ho fan, menys el vesc, que Frigg considera massa inofensiu per demanar-l'hi. Quan Loki, el creador d'enganys, se n'assabenta, fabrica una llança màgica amb el vesc i va al lloc on els déus s'entretenen, al vell estil víking, amb el nou passatemps de llançar objectes contra l'invulnerable Baldr. Loki dona la llança al germà de Baldr, el déu cec Höðr, el qual, enganyat, mata Baldr. Llavors Odin i la gegantessa Rindr engendren Váli, que es farà gran només en un any per executar Höðr. Baldr és cremat cerimonialment en el seu vaixell, Hringhorni, el més gran de tots. En el curs de l'animat funeral, Thor llança d'un cop de peu el gnom Litr a la pira funerària i el crema de viu en viu. Per si això fos poc, Nanna, la viuda de Baldr, també es precipita a la foguera a esperar el Ragnarök, quan es tornarà a reunir amb el seu

marit. També cremen el cavall de Baldr. Finalment, una gegantessa empeny el pirotècnic vaixell, que fa sorgir foc i tremolar la Terra.

La mare de Baldr aconseguix més tard que el déu dels inferns, Hel, prometi alliberar Baldr del món inferior si tots els sers del món ploren per ell. Tots ho fan menys una gegantessa, Þökk, que s'hi nega i l'infortunat heroi s'ha de quedar al món inferior, d'on no en sortirà fins al Ragnarök, quan es reconciliarà amb el seu germà Höðr i governaran la Terra juntament amb els fills de Thor. En un inesperat desenllaç, els déus descobreixen que la cruel gegantessa no és altra que Loki disfressat i l'atrapen, lligant-lo a tres roques, a l'estil de Prometeu. Enlloc de l'àguila, li posen una serp al damunt i el seu càsutic verí li cau a la cara. Loki crida de dolor i provoca terratrèmols. Però al final s'aclareix que s'escaparà a temps per atacar els déus en el Ragnarök.

Tornem als somnis, origen d'aquesta rocambolesca història. En un ambient dramàtic, una *volva* o xamana parla així des de la tomba a petició d'Odin, preocupat pels ominosos somnis de Baldr:

Reunits estaven déus i deesses,
tots parlaven; discutien els déus,
les nobles potències per què va tenir Baldr
aquells somnis de tan gran horror.

En la narració de Saxo Grammaticus a la *Gesta Danorum* (s. XIII), l'agonitzant Baldr té una visita en somnis de Proserpina (traduïda com "la deessa de la mort"). La deessa se li apareix en un somni, dempeus al seu costat, i li diu que en tres dies se l'endurà en els seus braços, com així va ser.

El segon Lay de Helgi Hundingsbane

El poema *Helgakvitha Hjorvarthssonar* (S. X), tracta, com el primer, de les aventures de l'heroi Helgi, fill de Sigmund i de Borghild, que només amb 15 anys es venja de la mort del seu pare eliminant Hunding, el rei dels saxons, guanyant així el seu sobrenom “la ruïna dels *hunding*”.

Helgi viu moltes aventures fins que un bon dia el visita al seu *drakkar* (el típic vaixell viking) una atractiva valquíria de nom Sigrun, que pot cavalcar sobre l'aire i el mar. Tots dos i s'enamoren immediatament. Però el pare de la noia, el rei Högne d'Östergötland, l'ha promès a Hothbrodd, fill del rei Granmar de Södermanland.

Helgi reuneix un exèrcit i ataca Granmarr. Després de la terrible batuda no queda ningú en vida, llevat del mateix Helgi, del seu germà Sinfjötli i del fill petit de Högne, Dag, que a contracor jura fidelitat al vencedor. Sigrun i Helgi es casen i tenen fills.

Però Dag viu turmentat pel desig de venjança, fins que un dia travessa Helgi amb una llança que li dóna Odin. Sigrun, desfeta, li llança terribles malefics i després enterra Helgi en un túmul.

Però l'ànima de Helgi se'n ha anat al Valhalla, on Odín li permet torturar Hundig, el seu primer enemic, que per desgràcia seva també hi és.

Una tarda que la desconsolada vídua visita la tomba de Helgi té un somni-visió del seu amant. I després d'una emocionada conversa, jeuen junts en una relació entre relitat, somni i viatge astral. Abans de l'alba, però, Helgi ha de tornar al Valhalla i Sigrun retorna a casa seva i es passa la resta de la seva vida visitant el túmul d'Helgi, esperant que se li aparegui de nou.

A les seccions VI i VIII del poema, un dels fragments més bells de la poesia nòrdica, una serventa de Sigrun va una tarda al turó de Helgi i el veu dirigir-se al túmul amb molts homes. I es pregunta:

“¿És un somni el que em sembla veure
o la fi dels déus, aquests homes morts que cavalquen
i esperonen els seus cavalls,
o bé ara el herois poden tornar a casa?”

Helgi va dir:

“El que et sembla veure no és cap somni,
ni la fi del món, encara que ens vegis.
I encara que esperonem els nostres cavalls,
el retorn a casa del herois no és ara garantit.”

La minyona informa de la visió la seva mestressa i Sigrun va cap al turó de Helgi i hi para un llit mentre diu al seu enamorat:

“Aquí he parat un llit per a tu, Helgi,
perquè descansis de tota cura, tu que ets del llinatge dels Ylfings;
Faré que t'enfonsis en el son en els meus braços
com quan abans jeia amb el rei vivent.”

Helgi va dir:

“Ara et dic que a Sevafjoll (el seu regne)
alguna cosa pot passar, tard o d'hora,
ja que has dormit aferrada als braços d'un cadàver,

tan bella en el turó, filla de Hogni!

Ara haig de cavalcar pels rogens camins
I meu corser bru trepitjarà el cel;
Vaig cap a l'oest, vers el ponts d'arc iris de l'aeri cel,
on Salgofnir (el gall mític) desperta la banda dels guerrers."

Més tard, una tarda, Sigrun torna a enviar seva psíquica serventa a fer guàrdia al túmul. I al capvespre s'hi acostava per veure com ha anat la tarda. I la serventa li diu amb un suggestiu rampell poètic:

"Ara vé, si pot venir,
el fill de Sigmund de la seu d'Odin;
L'esperança del retorn de l'heroi s'apaga
quan les àguiles es posen a les branques de l'arbre de les cendres
i els homes cerquen el trobament dels somnis (el dormir)."

La minyona va dir:

"Boja semblaries en buscar sola,
filla d'herois, la casa dels morts;
perquè ara són més poderosos, de nit,
els fantasmes dels morts, que quan brilla el dia."

No sorprèn que amb aquest ambient la desventurada valquíria morís prematurament de pena i de tristor.

Es diu, però, que Helgi i Sigrun van tornar a néixer; ell es va convertir en Helgi Haddingjaskati, i ella en Kara, la filla de Halfdan (com narra el *lay* de Kara) que també era una valquíria com la immortal Sigrun.

El singular cas de Helgi dóna lloc a moltes històries, com la que es conta en el perdut text del *Karuljoth*, de manera que els diversos Helgi que apareixen en cançons i relats són el mateix heroi, un personatge que exemplifica l'omnipresència dels somnis en les boiroses cultures del nord de la nostra vella Europa.

Fragment d'un lay de Sigurth

Hi ha un buit en el manuscrit del *Codex Regius* (on figuren les Eddas) seguit per un fragment de 20 versos, evidentment el final d'un poema més llarg, anomenat *Sigurtharkvitha* (*lay* de Sigurth), i més concretament el *lay* “llarg” de Sigurth.

Resumim la trama de la història: després de deixar la valquíria Brynhild, Sigurth va a la residència de Heimir, cunyat de la noia, i se la troba allí. Es prometen de nou eterna fidelitat.

Llavors l'escena passa a la casa dels Gjukungs. Guthrun, la filla de Gjuki té un somni aterridor i va a veure a Brynhild perquè l'interpreti.

Aquesta ho fa i li prediu pràcticament tot el que li passarà (aquest episodi probablement era el tema d'un altre poema de la part que s'ha perdut del manuscrit). Després Guthrun torna a casa on aviat es presenta Sigurth, que és rebut amb entusiasme.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Grimhild, la mare de Gunnar i de Guthrun, interessada per tenir l'heroi dins de la família, li dona una beguda màgica que li fa obllidar del tot la seva estimada Brynhild, i per això al cap de poc accepta casar-se amb Guthrun.

Per acabar d'embolicar la situació, intenta casar també Brynhild amb el seu fill Gunnar, possiblement el tema central d'aquest *lay*.

El *Volsungasaga* cita dues estrofes que descriuen el pas triomfal de Sigurth a través de les flames després del fracàs de Gunnar i els dos canvien de forma.

Diu Brynhild:

“Gunnar, he somait un somni molt sinistre:
a la sala hi havia cadàvers; fred era el meu llit;
I tu, com a cap, cavalcaves sense alegria,
encadenat per una multitud d'enemics.

Ara, a tota la teva raça dels niflung,
tots moriran perquè has trencat els teus juraments.”

Més enllà de l'anècdota concreta, aquests materials revelen el caràcter premonitori i l'elevat valor dels somnis i la seva interpretació en aquestes societats.

El segon o “vell” lay de Guthrun

La tradició del lament de Guthrun acompanya la història de Sigurth i probablement va ser la primera part de la llegenda que es va posar en vers i sembla clar que els segles X i XI diversos poemes nòrdics tenien el lament de Guthrun com a tema central. Dos figuren en la col·lecció de les Eddas i un d'ells és més antic, de la primera meitat del s. X .

Malgrat el mal estat del poema, se'n pot seguir bé la trama. Guthrun repassa el seu dolor per la mort de Sigurth des de l'assassinat dels seus germans als somnis d'Atli que prediuen la mort dels seus fills. És l'únic poema del cicle de Sigurth d'abans de l'any 1000 que ens ha arribat més o menys complet. De nou el somni i la seva interpretació tenen un paper central:

Guthrun va dir:

“Un somni de foc i acer seguirà
el fort orgull de l'ira d'una dona.
Una nafra dolorosa cremaré en tu,
tindre cura de tu i et guariré, tot i que sento odi per tu.”

Atli va dir:

“Vaig somiar en unes plantes que al jardí es marcien,
que hauria volgut veure créixer fins a la maduresa,
arrencades de rel i roges de sang,
me les van portar i em van demanar que les mengés.

Vaig somiar que els falcons de la mà havien volat,
afamats, vers una casa malvada;
vaig somiar que els seus cors em menjava amb mel,
xopats de sang i la meva pena era gran.”

Vaig somiar que els gossos se m'escapaven de les mans,
plens de fam, udolant de dolor;
Em va semblar que la seva carn era aliment d'àligues

Son i Somnis. I.1 - Fonts

i ara m'haig de menjar els seus cossos."

Guthrun interpreta el primer somni d'Atli dient-li que el guarirà d'un abscess amb foc, per amagar la seva autèntica intenció de deixar-lo cec com a venjança. Els somnis d'Atli prediuen la mort dels seus dos fills, la carn dels quals Guthrun li dóna per menjar i aquesta els interpreta amb doble intenció.

La balada groenlandesa d'Atli

En aquest poema apareixen de nou els personatges del text anterior. El poema té la particularitat que es va redactar a Groenlàndia, ja que cita específicament els óssos polars i els viatges per mar per arribar-hi.

El van redactar vers el 1100 i narra el missatge d'Atli als fills de Gjuki, el seu viatge a casa d'Atli, l'assassinat de Hogni i Gunnar, el dolor de Guthrun per la morts dels seus germans i la seva venjança contra Atli.

El text fa referència contínua als somnis i a la seva interpretació (combinada amb runes), feta per dones sàvies, les famoses *völvur*:

“La de l'ànima clara va somiar i no va amagar el seu somni,
i quan es va despertar va dir la sàvia al guerrer:

'Te n'hauries d'anar, Hogni, però segueix el meu consell
perquè poques vegades arriba el son a la sàvia.

De pocs són conegudes les runes, i no hauries de partir;
Ara he llegit les runes que va escriure la teva germana
i aquesta vegada el brillant no t'ha demanat que hi vagis'.”

Guthrun passa després a explicar el seu somni i Hogni l'interpreta segons uns models que devien ser habituals.

Per exemple, somiar en un ós polar, explica Hogni “significa una tempesta de l'est.” i el vol d'una àguila amb sang és senyal de mort per l'es-pasa.

A més de les pistes que ens aporten aquestes escasses fonts, hi ha llegendes que sobreviuen en el folklore escandinau i que corresponen a llegendes d'altres literatures germàniques.

La sala dels somnis

El Valhalla (de *Valhöll*, "sala dels caiguts") és una enorme i majestuós saló situat a la mítica Asgard, i regentada pel déu Odin.

Elegits per ell, la meitat dels que moren en combat viatgen al Valhalla després del seu traspàs, guiats per les valquíries, mentre que l'altra meitat va al camp Fólkvangr de la deessa Freyja.

Al Valhalla, els morts s'uneixen a la multitud dels que han mort en combat, els *Einherjar*, així com diversos reis i herois llegendaris germànics que es preparen per ajudar Odin quan arribi el *Ragnarök*.

Davant de la sala s'eleva l'àuric arbre Glasir i el seu sostre està constel·lat d'escuts d'or. I pels volts del Valhalla es troben diversos sers com el cavall Eikþyrnir o la cabra Heiðrún, que es passegen per la teulada del Valhalla i s'alimenten de les fulles dels seus màgics arbres.

Valhalla, un autèntic indret de somni, és citat a les Eddas i en un poema anònim del segle X.

En aquesta sala es tenen visions i somnis per predir el futur:

¿Quina mena de somni és aquest - va dir Odin -
en el que just abans de l'alba
vaig creure que netejava el Valhalla
dels homes morts que hi acudien?

Vaig despertar els Einherjar
(*els esperits dels guerrers morts en combat*),
vaig demanar a les valquíries que s'alcessin,
per col·locar els bancs,
per netejar les gerres de cervesa,
perquè serveixin vi,
com per l'arribada d'un príncep,
ja que espero que vinguin a mi

herois provinents del món,
alguns homes grans,
de manera que el meu cor s'alegra.

El Kalevala

El *Kalevala* (“Terra de Kaleva”) és un poema èpic del segle XIX compilat per Elias Lönnrot a partir del folklore moral i la mitologia finesa i kareliana. Es considera el poema èpic nacional de Finlàndia i va tenir un important paper en la independència d'aquest país del domini rus el 1917. La primera versió del *Kalevala* (el “Vell *Kalevala*”) es va publicar el 1835 i la versió més coneguda el 1849. Consisteix en 22.795 versos, dividits en 50 cants (*runot* en finès).

En el text, Uni és el déu del son i se'l descriu com una deïtat amable i hospitalària, a la manera del primer Yama o del gentil Hipnos, tot i que en aquestes terres inhòspites i fredes les mencions a les bondats del dormir són especialment freqüents.

Untamo, per la seva banda, és el déu dels somnis i sempre se'l descriu com la personificació de la indolència, creador de somnis i visions. Això no obstant, el somnis són altament valorats. Els mags fan encanteris

Son i Somnis. I.1 - Fonts

per influir en els que somien. Els advertiments dels somnis són escoltats. No tothom fa cas dels somnis. A la secció o Runa XII es parla de l'instructiu cas de l'assenyada Kyllikki:

Directament va parlar la dona, Kyllikki:

“Estimat marit meu Ahti,
no vagis a la guerra, t'ho prego.
Aquesta tarda jeia adormida i
dormint vaig veure una terra de somni:
el foc sortia disparat de la xemeneia,
les flames s'enfilaven cel amunt,
des de les finestres d'aquesta casa,
des del cim dels sostres,
travessant les habitacions de dalt,
rugint com salts d'aigua,
lliscant pel terra i pel sostres,
volant per sales i portals.”

Però el dubtós Lemminkainen
va respondre a Kyllikki:

“Menyspreo el somnis de dones,
no tinc cap fe en els vots de donzelles!”

Kyllikki va encertar en la seva predicció i el seu marit, després, ho va lamentar amargament.

El Mabinogion

El Mabinogion és una col·lecció de contes medievals gal·lesos coneguts a través de dos importants manuscrits anomenats *Llyfr Gwyn Rhyddench* (“Llibre blanc de Rhyddench”), recopilat entre el 1300 i el 1325) i *Llyfr Coch Hergest* (“Llibre vermell de Hergest”, entre el 1375 i el 1425).

Es considera l'obra mestra de la prosa medieval europea i es basa en relats cantats de l'antigor sobre temes mitològics, esdeveniments dels segles V i VI (l'edat heroica gal·lesa) i contes populars, tot i que alguns fragments dels relats s'han conservat en textos anteriors al segle XIII. Els estudiosos solen convenir que els relats són més antics que els manuscrits existents, però no estan d'acord sobre aquesta antiguitat.

En tot cas, és clar que els textos del Mabinogion són de diverses èpoques. L'expert Patrick Sims-Williams presenta un arc temporal entre el 1060 i el 1200 en el que estan d'acord la majoria d'estudiosos.

“El Somni de Rhonabwy” (en gal·lès *Breuddwyd Rhonabwy*) és una narració en prosa en gal·lès mitjà, redactat durant el regnat de Madog ap Maredudd, príncep de Powys (mort el 1160) i és de finals del s.XII o principis del XIII.

Només en resta un manuscrit del “llibre Roig de Hergest”, que narra la visió en somnis que té el personatge principal, Rhonabwy, un servent del príncep Madog, en la que visita l'època del rei Artur.

El context del somni és l'ordre de Madog, que envia Rhonabwy amb dos companys en busca del germà rebel del príncep, Iorwerth. Una nit, durant la persecució, troben refugi a casa de Heilyn el Roig, però la casa és bruta i els llits plens de puces. Estirat sobre una pell de bou de color groc, Rhonabwy té una visió del rei Artur i de la seva època.

Li fa de guia en la visita un seguidor d'Artur, Iddawg, “el batedor de Bretanya”, anomenat així perquè a la batalla de Camlann va alterar el missatge de pau que havia de lliurar a l'enemic Medrawd (Mordred). En el somni, Iddawg presenta Rhonabwy i els seus amics a Artur, que lamenta que Gal·les estigui en mans d'homes tan mesquins. El text fa una interessant observació:

“Aquest relat s'anomena el Somni de Rhonabwy. I aquesta és la raó per la qual ningú no pot conèixer el seu somni sense un llibre, ni un bard ni un hàbil visionari; a causa dels variats colors dels abillaments dels cavalls, els diversos colors meravellosos de les armes i les panòplies i els preciosos mocadors i les pedres portadores de poder.”

Un altre somni del Mabinogion és el de Macsen Wledig, l'emperador de Roma, que resulta interessant per la correspondència entre somni i realitat ordinària que més enllà de l'anècdota s'hi descriu. Una nit, relata el poema, Macsen somia en una bella donzella en una meravellosa terra llunyana:

“I el sol era al cim del cel, sobre els seus caps i feia molta calor. I el son va caure sobre Maxen Wledig. I els seus ajudants es van alçar, el van voltar, i van col·locar els seus escuts sobre les puntes de les espases per protegir-lo del sol i van col·locar un escut esmaltat d'or sota el seu cap i Maxen es va adormir.

I va veure un somni. I aquest és el somni que va veure. Viatjava

per la vall d'un riu vers la seva font i va arribar al peu de la muntanya més alta del món.”

(...)

“I quan es va despertar, no li quedava ànim ni existència a causa de la donzella que havia vist en el seu somni, perquè l'amor envers la donzella l'havia omplert del tot. Llavors els seus ajudants li van dir: 'Senyor, no heu passat massa temps sense menjar?' Aleshores l'emperador va muntar en el seu cavall, l'home més trist que han vist mai ulls mortals i se'n va tornar a Roma.

Així va continuar durant una setmana. Quan la seva cort bevia vi menjava carn en vaixella d'or, ell no els acompanyava. Quan escoltaven cançons i contes, tampoc no els acompanyava, l'únic que volia fer era dormir. I sempre que dormia contemplava en els seus somnis la donzella que estimava tant; però llevat de quan dormia no la podia veure, perquè no sabia en quin lloc del món podia estar.”

(...)

“Llavors els savis de Roma van ser convocats davant de l'emperador i aquest els va dir: 'Savis de Roma, he vist un somni. I en el somni contemplava una donzella i a causa d'aquesta donzella no hi ha en mi vida, ni ànim ni existència.' I li van respondre: 'Senyor, ja que ens jutges dignes d'aconsellar-te, et donarem consell. I aquest és el nostre consell: que enviïs missatgers durant tres anys a les tres parts del món en busca del teu somni. I encara que no sàpigues quin dia o quina nit et poden arribar les bones noves, l'esperança en elles et sostindrà.'

Així doncs, els missatgers van viatjar durant un any, tot recorrent el món i buscant pistes referents al somni de l'emperador. Però quan van tornar al final de l'any no sabien ni una paraula més del que sabien el dia que havien partit. Llavors l'emperador es va entristir en gran manera, perquè va pensar que mai no tindria noves de la donzella que estimava per damunt de tot.

Aleshores el rei dels romans va dir a l'emperador: 'Senyor, aneu a caçar pel camí que vau recórrer, tant si és cap a l'est com cap a l'oest.' L'emperador va sortir de cacera i va arribar a la riba del riu.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

'Mira' - va dir - 'era aquí mateix quan vaig veure el somni i vaig anar vers la font del riu en direcció oest'."

El text relata que amb grans dificultats finalment els missatgers troben la donzella en un ric castell de Gal·les; és la filla d'un cap de Segontium (Caernarfon) i guien l'emperador fins a ella. I tot el que veu coincideix exactament amb el seu somni. La noia, de nom Hel·lena, s'enamora de l'emperador i com que és verge, aquest concedeix al seu pare la sobirania de l'illa de Bretanya i fa construir tres castells per a la seva esposa.

En absència de Macsen, un nou emperador el destrona a Roma i li diu que no hi torni. Però amb l'ajut dels britànics, capitanejats pel germà d'Hel·lena Conanus (en gaèlic, Kynan Meriadoc; i en bretó Conan Meriadeg), Macsen travessa la Gàl·lia i Itàlia i recupera Roma. Com a recompensa, Macsen dóna als seus aliats una part de la Gàl·lia, que s'anomenarà Bretanya.

La primavera llega y se va.
El sueño de una palabra ilumina: son verdaderos nuestros
amigos.
Y ahora, oh amigos, oíd el sueño de una palabra:
Cada primavera nos hace vivir,
la dorada mazorca nos refrigera,
la mazorca rojiza se nos torna un collar.
Sabemos que son verdaderos los corazones de nuestros ami-
gos.

Tecayehuatzin de Huexotzinco

Mesoamericans

Son i Somnis. I.1 - Fonts

El terme “Mesoamèrica” - “Amèrica del mig” en grec - el va fer servir per primer cop l'etnòleg alemany Paul Kirchhoff (1900-1972) en base a les semblances entre diverses cultures precolombines de la zona del sud de Mèxic, Guatemala, Belize, El Salvador, Honduras occidental i les terres baixes del Pacífic de Nicaragua i de Costa Rica. Kirchhoff va definir la zona com una àrea cultural basada en una sèrie de similituds interculturals derivades de mil·lennis d'interacció intraregional. Els trets culturals que definirien Mesoamèrica són el següents:

- △ Sedentarisme basat en el cultiu del morenc.
- △ Construcció de piràmides esgraonades.
- △ Ús de 2 calendaris diferents (un de ritual de 260 dies i un de solar de 365).
- △ Sistema numèric vigesimal (de base 20).
- △ Escripcions pictogràfiques i jeroglífiques.
- △ Ús de la goma i del paper d'escorça.
- △ Pràctica de diverses formes de sacrifici, incloïts els sacrificis humans.
- △ Una visió religiosa basada en el xamanisme.
- △ Una particular pràctica basada en formes iòguiques, enteògens i somnis.

Mesoamèrica també és una zona lingüística comuna, definida per una sèrie d'elements gramaticals difosos per tota la regió.

Es considera, doncs, una zona cultural gairebé prototípica i avui en dia el terme està totalment integrat en la terminologia estàndard dels estudis precolombins, per això la fem servir com a genèric.

Segons l'ortodòxia acadèmica, petits grups de caçadors recol·lectors del continent asiàtic van poblar les Amèriques fa 10.000 anys tot travessant l'estret de Bering. Altres estudiosos apunten a la influència de la cultura xinesa, europea o africana que hi podien arribar per mar.

En qualsevol cas, i sigui quin sigui el seu origen, ens trobem davant d'un conjunt de cultures altament desenvolupades on els somnis tenen

una funció primordial.

El concepte bàsic, compartit per totes aquestes cultures, és que els somnis tenen lloc en una realitat a banda i per tant poden vehicular missatges (Lopez-Auatin. 1980).

En les cultures mesoamericanes, els somnis tenen lloc en una realitat suprasensorial i per tant són susceptibles de vehicular missatges per als humans.

Un tret distintiu d'aquestes cultures és el seu ús de preparats vegetals, essencials per incubar somnis, especialment de naturalesa endevinatòria o medicinal.

Perquè en la pràctica onírica d'aquestes pobles que habiten la zona de la Terra que produeix una quantitat i varietat més gran de plantes piscotròpiques, l'ús de drogues és fonamental per produir i potenciar somnis.

Segons alguns estudiosos constitueix una autèntica categoria etnofarmacològica, una complexa i elaborada oniromància i que justificaria una rigorosa investigació neurofarmacològica.

El *ticitl* o metge especialitzat en la interpretació de somnis s'anomenava *temiquiximati* (coneixedor de somnis). Consultava llibres sobre el seu significat i si un somni no hi figurava apel·lava als déus per interpretar-lo, com hem vist en totes les cultures clàssiques.

Algunes tradicions mesoamericanes presenten l'animal tutelar, de tradició xamànica. Aquests esperits, anomenats *nahuals*, es manifesten usualment només com una imatge que aconsella en somnis i tenen afinitat amb el somiador. Per exemple, una dona que té com a *nahual* un *centzontle* tindrà bona veu per cantar.

Aquest contacte esdevé més intens i complet - fins a la transformació - en el cas del xamans, amb finalitats diverses, no sempre ben intencio-

nades.

Perquè els xamans poden crear un vincle molt estret amb els seus *nahuals*, cosa que els dóna una sèrie d'avantatges. La visió de l'àliga, l'olfacte del llop o l'oïda del voltor passen a ser eines d'aquests vidents. Alguns fins i tot poden adquirir la forma dels seus *nahuals*.

Olmeques

Els olmeques van ocupar una petita extensió del territori de Mesoamèrica. La seva cultura comença vers l'any 1250 A.C. i acaba aproximadament pels volts de l'any 500 A.C. La ciutat olmeca més antiga registrada és San Lorenzo (1500 A.C. aprox.), situada a la conca del riu Coatzacoalcos, a l'estat mexicà de Veracruz. D'aquesta ciutat va partir la cultura olmeca vers l'any 1150 A.C., època de la majoria d'escultures i elements arquitectònics que la caracteritzen.

Els olmeques van ser els primers a desenvolupar una escriptura jeroglífica per al seu llenguatge, l'exemple més recent data del 360 A.C.

Potser van originar també el joc de la pilota tant prevalent entre les cultures posteriors de la regió. El feien servir amb propòsits recreatius i religiosos i certament hi van jugar abans que cap altra cultura ho hagi

documentat. De fet, el nom “olmeca” significa “gent de goma” en la llengua nàhuatl, en referència a les boles de goma que es feien servir per al joc de la pilota. Aquest era el nom asteca per la gent que va viure en aquesta àrea.

Les activitats religioses olmèques anaven a càrrec de governants, sacerdots i xamans. Els més importants eren els governants, vinculats amb les deïtats que els donaven poder.

Però el “xamanisme” olmeca, en la mesura que el podem reconstruir, inclou formes pròximes al ioga, sofisticats viatges al més enllà i sorprenents transformacions, com palesen les anomenades “figures de transformació”. La figura de la imatge presenta la transformació d'un xaman en una àguila.

Ioga olmeca?

El caràcter pràctic de la cultura olmeca es manifestava a tots els nivells, des del físic al mental. El Chilam Balam de Chumayel, un llibre sagrat dels maies, comenta la vida dels olmeques tot subratllant la seva harmonia entre cos i ment:

“Había en ellos sabiduría, no conocían pecado, tenían santa devoción, vivían saludables, sin enfermedades ni dolor. Recto, erguido iba su cuerpo.”

El cos físic era considerat un aspecte de la consciència, per tant era altament valorat i formava part de la visió del món dels olmeques. Comenta l'etnòleg López Austin al seu *Cuerpo humano e ideología*:

“Las concepciones (mesoamericanas) relativas al cuerpo humano formaban parte de un sistema ideológico que ... se integraba a otros para formar una cosmovisión.”

La importància concedida al cos es va traduir en un codi de gestos manuals i postures corporals que s'anomenaven genèricament en llengua en nahuatl *moyektilia*, “la forma correcta” (de col·locar-se). Aquestes posicions i gestos apareixen als manuscrits, gerres, figuretes i relleus d'Anawak, amb detalls tècnics tan específics que es poden relacionar fàcilment amb el ioga clàssic de l'Índia.

"No sabemos con certeza 'científica' cómo se llamaban en Mesoamérica los ejercicios energéticos, como el Qigong chino y el Yoga hindú, sin embargo, las esculturas ... nos sugieren que sí se practicaron desde mucho antes que los toltecas o los mayas aparecieran" (*Eutimio Sosa Baxal Kinan'ilil*, <http://baxalkinanlil.blogspot.com>).

Aquest aspecte ha estat molt menystingut per l'Acadèmia, que qualifica aquestes representacions de dansaires, contorsionistes o xamans i les pràctiques d'estil iòguic que exemplifiquen, les decriuen generalment amb l'ambigu terme de "procediments mèdics".

Davant de la semblança entre els codis gestuals de Mesoamèrica i els de l'Índia, Samuel Martí en el seu *Mudra, manos simbólicas en Asia y América* suggereix una emigració o visita a Amèrica a través del Pacífic per part de les cultures d'Orient:

"La similitud de ciertas posiciones o ademanes de las manos de las deidades y danzantes mayas con sus colegas de la India, nos precipita en uno de los problemas de la antropología americana: las posibles relaciones prehistóricas entre América y Asia."

Els investigadors conclouen que els nòmades que van descobrir Amèrica fa 10.000 anys ja devien practicar els rudiments del que més tard serien els sistemes iòguics hindú i mesoamericà d'exercitació psicofísica.

Això no obstant, l'aparició de posicions i gestos o *mudras* simbòlics en l'art olmeca, almenys 1.000 anys abans del desenvolupament del ioga a l'Índia descarta la possibilitat d'una importació. ¿Potser, es podria aventurar, hi va haver una exportació? En tot cas, convé remarcar la seva singularitat: a diferència d'altres tradicions, el ioga olmeca està íntimament lligat amb el somni.

En els darrers anys han sorgit diversos intents de redescobrir aquesta mena de pràctiques mesoamericanes, com el *xilam* de Marisela Ugalde, el Yoga Mesoamericà de López Fierro, el *llankakuna* o Ioga americana, l' *Ollin Cuepa*, etcètera.

El més conegut d'aquests sistemes és la “tensegritat” de Carlos Castaneda, que afirma que es va inspirar, almenys en part, en les restes arqueològiques de l'antic Mèxic i relaciona el sistema específicament amb el somni en una entrevista que li va fer a Mèxic el periodista i cineasta Bruce Wagner:

"El cuerpo humano nos puede llevar en viajes que desafían toda explicación; en México aún quedan piezas que hablan de esos viajes ... Los brujos y brujas que vivieron en el México antiguo practicaron series de movimientos con el fin de almacenar energía. Tales movimientos no fueron inventados por ellos, sino que los descubrieron en sus prácticas de ensueño"

Comenta Castaneda que somiar era la pràctica més absorbent dels xamans. Durant aquesta experimentaven estats únics de benestar i en el seu esforç per recuperar aquests estats en les hores de vigília, van descobrir que els podien recuperar tot seguint uns determinats moviments del cos.

Els seus esforços van culminar en el descobriment i el desenvolupament d'un gran nombre d'aquests moviments, que van anomenar “passis màgics” i es van convertir en la seva possessió més preuada. Els van envoltar de rituals i de misteri i només els van transmetre als seus iniciats “enmig d'un tremend secret”.

Citem també el sistema Kinam, sorgit el 1999 a partir de les investigacions de Frank Díaz sobre les postures rituals de Mèxic. Tot i que presenta exercicis en moviment, l'èmfasi principal del sistema se centra en las posicions estàtiques, perquè preparen per a les pràctiques de meditació. Aquestes positures són beneficioses per al cos físic quan es practiquen en la vigília, però el propòsit del sistema és aprendre-les a practicar durant el somni per obrir altres estats de consciència.

El nom *kinam* es va proposar el 2001 i procedeix del verb nahuatl *kinamiktia* (aplicar una força per aconseguir l'equilibri), i forma el gentilic *kinames*, "equilibrats", que s'aplicaven a ells mateixos els antics practicants de Mèxic. El còdex mexicà *Anales de Cuauhtitlan* aporta una suggestiva dada:

"Los toltecas se llamaban Quinames ... y su saludo era 'que no te caigas sobre la tierra'."

Zapotèques

La civilització zapoteca es va desenvolupar al territori que avui dia comprèn l'estat d'Oaxaca a Mèxic. L'evidència arqueològica que ha sobreviscut data de més de 2500 anys i inclou la ciutat antiga de Monte Albán, on es troben diversos edificis, pistes de joc de pilota, magnífiques necròpolis decorades amb frescos, terrasses esgraonades, grans places per a les processons i actes de culte i observatoris astronòmics.

Era una civilització avançada que vivia en grans pobles i ciutats. Van registrar els esdeveniments principals de llur història amb jeroglífics i van desenvolupar un calendari i un sistema d'escriptura logo-fonètic que utilitzava un símbol per a representar cadascuna de les síl·labes de la llengua. Aquest sistema d'escriptura és considerat la base d'altres sistemes mesoamericans desenvolupats pels maies, mixteques i asteques.

El nom “zapoteca” és un exònim provinent de la llengua nàhuatl, *tza-potecah*, que vol dir “habitants del lloc del sapote”, el conegut fruit, però els zapotèques s'anomenaven *Be'ena'a*, la “gent”.

A la capital asteca, la ciutat de Tenochtitlan, habitaven artesans zapotèques i mixteques que elaboraven joieria per als *tlatoanis* o emperadors.

També s'han trobat restes de barris zapotèques a les ruïnes de la ciutat de Teotihuacan, cosa que suggereix que hi havia contactes entre els zapotèques i els pobles del centre de Mèxic molt abans de l'arribada dels asteques a aquesta regió.

En l'època de la conquesta de Mèxic els zapotèques eren independents dels asteques. Van derrotar els espanyols durant les primeres campanyes el 1522 i 1527, i no van ser subjugats fins al 1551.

En aquell temps, els zapotèques tenien una casta de guaridors que eren membres del sacerdoci i pertanyien a l'èlit dominant. La seva ciència incloïa coneixements botànics i càlculs astrològics, però a més els sacerdots tenien molt en compte presagis i somnis, per la seva especial relació amb les malalties i la mort. Així descriu el diccionari del dominicà Juan de Córdova (1578) les seves pràctiques:

“Officios que tenian los sortilegos antiguamente de que usaban en sus hechizarias, que eran sobre los agujeros. Poner los nombres a los niños. Declarar sueños, Sortear los casamientos, curar los enfermos y hechar suertes sobre su enfermedad. Xiquelachijnacòlanij. s. quelacobee pijzu. Quelacobèelàapatàò, quelacobèe pecàla. Quelahuechijllaxiàa pèni quèe nizòò. quelacobèequelaquijcha. Quelahuechijlla peni quijcha.

En esa función y especialmente durante esas actividades concretas, los sacerdotes se sentían bajo la protección de deidades responsables para agujeros y sueños: Dios de los agujeros. Pitòopijzi. I. pèeci. I. pijze. B Dios de los sueños. Pitàò xicala, pecàla.”

Com que la creença en auguris i somnis era general, els sacerdots tenien un gran poder, ja que de la seva interpretació depenia el sentit favorable o desfavorable del somni. Comenta de Córdova:

“Preguntar a los sortilegos o hechizeros para saber lo que pretenden. Tinñábahuechijllaya, tinñà banijlla. Y nota que aunque pregunta al hechizero se dize preguntan al agujero aqui. Preguntador tal. Pénic ònnápanijlla, huechill.”

Sembla que existia una divisió entre els sacerdots que predeïen el destí o interpretaven senyals de la Natura segons els mètodes que feien ser-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

vir. Per una banda, els *colanij* interpretaven presagis i somnis i per l'altra hi havia els que ho feien a través de l'astrologia, dels senyals de la Terra, mirant l'aigua en gerres, observant el comportament dels ocells, especialment el seu vol, per fisiognomia o per examen dels resultats dels sacrifici: □

“Diuno por estrellas. Colanij Pèlle. Por la tierra. Colanijyò. Diuno por el fuego. Colanij quij. Diuno por el ayre. Colanij pèe. Diuno por el agua. Colanij niça. Porlas aues. Colanij mànzàbi. Diuno por sacrificios. Colanij pichijlla. Por el rostro. colanijlào peni.”

Un assenyat costum dels zapotèques era que els sacerdots només cobraven si interpretaven amb èxit el somni. I si la interpretació no era de cap ajut, el sacerdot no era remunerat, com diu de Córdova:

“Y si el aguero era sin esperanza de remedio muy malo y cierto. No queria pagar porello el Sortilego. Como siempre lleuauan por los demas.”

Amb aquesta regla s'estimulava la professionalitat del sacerdot. El mateix es feia amb la interpretació dels somnis, que es consideraven experiències de l'ànima del dorment, que en despertar volia controlar. Despertar s'entenia com viure□: □

“Despertar el que duerme. *Vide:* biuir. Tènnàaya, pe tepània. Biuo estar como quiera o biuir. To pània, tiçòpania, tenn'àaya, noopània, çopània, nannàaya, natija.”

Entenien que el dorment, el somiador, estava en perill de perdre la vida, perquè la seva ànima actuava fora del cos. Per això es valorava altament la influència del sacerdot, especialment si havia dut a terme pràctiques màgiques, com l'endevinació amb llavors o llegir l'aigua d'una gerra per veure el futur.

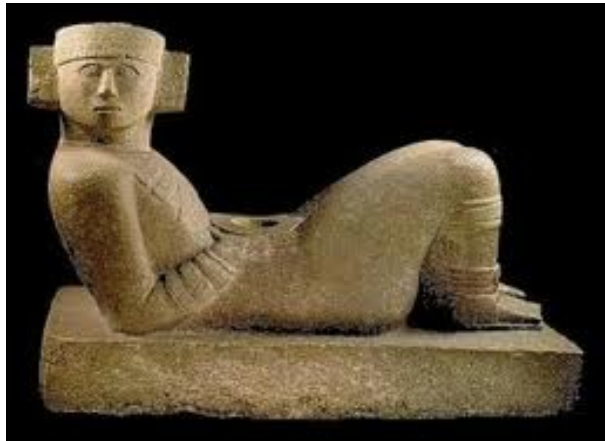
Macario Matus (curiosa homonímia amb el Don Juan Matus dels llibres de Castaneda), poeta i periodista zapotec, va publicar el 1998 llibre *Binni záa* (“Els zapotèques”), on presenta els déus dels Záa,

“que por razones del destino han permanecido incólumes en la memoria colectiva de los zapotecas de hoy, de siempre”.

En ell consta aquest poema:

Gúzi Góope, como Moctezuma,
soñó que unos hombres blancos y barbados
bajarían de los mares para destronarlo.
Y sí, sobre unas barcazas, sobre unos caballos,
llegaron aquellos hombres que había soñado el rey.
Había en el reino zapoteca los sabios que soñaban.
Veían como si fuera de día lo que pronto sucedería.
Los sueños, predijeron, son realidades despiertas.
Por eso se entregaron, dieron el oro, su tierra, reino.
Los sueños son verdad.

Fue verdad la mentira de los blancos.
Ahora que estamos despiertos, soñamos que la verdad es verdad.

Tolteques

Originalment els tolteques eren una tribu nòmada i guerrera que va dominar un Estat amb centre a Tula, Hidalgo els anys 800-1000, al centre de Mèxic.

L'any 975 els guerrers tolteques de Tula van viatjar a Veracruz, on van derrotar els maies i posteriorment s'establiren al Yucatán, a Chichen Itza, que abans havia estat un centre cerimonial maia; també es van establir a Mayapan el 987 i a Uxmal el 1007. La seva civilització va prevaler fins l'any 1200, quan va ser destruïda pels guerrers nòmades txitximeques.

Els tolteques són un cas interessant des del punt de vista cultural, ja que els asteques els van considerar els seus predecessors i models i deien que la cultura tolteca havia sorgit a Tollan (terme nahuatl de Tula que significa "Canyissar"), com un exemple civilització i habilitat. La llengua tolteca, el *nàhuatl*, també era la llengua dels asteques i "tolteca" per a ells va acabar significant "artesà". Tenien molt de talent per construir temples i la seva influència es va estendre a tota Mesoamèrica durant l'era post-clàssica. La influència tolteca sobre el poble maia del Yucatán va ser considerable i es pot evidenciar a la ciutat de Chichen Itza. Alguns objectes de ceràmica tolteques s'han trobat fins i tot a Costa Rica.

Per tant, la denominació "tolteca" designa o bé les poblacions del Mèxic central precolombí, o bé els ancestres místics - de discutida existència històrica - que se citen en les narracions històrico-mítiques dels asteques.

El 1941, un grup d'antropòlegs mexicans va designar a la ciutat de Tula, a l'estat d'Hidalgo, com Tollan, la mítica capital dels tolteques. El terme també es relaciona amb determinats trets de la cultura maia, en base a les semblances entre Tula i Chichen Itza. Però altres antropòlegs, com Laurette Sejourné, van criticar la decisió, tot assenyalant que després de diverses etapes d'excavació no s'havia revelat una ciutat

prou completa per justificar la llegenda dels tolteques, i sostenia que l'origen de Tollan i de la llegenda s'hauria d'ubicar a l'impressionant conjunt de piràmides de Teotihuacan, essent el poble de Tula tan sols un dels refugis dels seus supervivents.

L'historiador mexicà Enrique Florescano, de l'Institut Mexicà de la Història, torna a reprendre aquesta interpretació, basant-se a la menció de texts maies anteriors a Tula, els quals es refereixen a Teotihuacan com Tollan.

Altres investigadors van una mica més enllà - i mai tan ben dit - i afirmen que els habitants antics de Teotihuacan, vers l'any 500, guiats pels seus *naguals*, van passar a l'Altra Banda, tot fent servir les poderoses màquines oníriques de les piràmides, com hem vist que també feien els egipcis. D'ací que més d'un autor heterodox relacioni també la mítica Tollan amb la mateixa Atlàntida.

Vers l'any 1000 els asteques van descobrir Teotihuacan en la seva conquesta del territori mexicà i el van integrar en la seva cultura. I es diu que no van entendre els textos tolteques de les piràmides que parlaven d'oferir el cor obert al sol i s'ho van agafar literalment. Aquest fóra l'origen dels seus sacrificis humans.

Alguns historiadors diuen que els tolteques van introduir el culte a Quetzalcóatl, la Serp Emplomallada, però altres suggereixen que existien símbols des dels temps dels olmeques. En la mitologia tolteca (i després en la mitologia asteca) Quetzalcóatl era el rival de Tezcatlipoca, el primer déu que va demanar sacrificis humans. Per tant, es creu que els tolteques en realitat van originar la pràctica dels sacrificis humans comuns durant el període de l'imperi asteca...

En tot cas, el mot "tolteca" va acabar designant popularment una "dona o home de coneixement". D'ací que es vegi el fenomen tolteca no tant com una nació sinó com una agrupació iniciàtica d'artistes i xamans, creada per explorar i conservar el coneixement i les pràctiques dels antics, concepte que l'aparentaria a nombrosos moviments esotèrics d'altres cultures.

En el seus escrits, l'antropòleg Miguel León Portilla explica que, segons la llegenda nahua, els tolteques van ser els originadors de totes les civilitzacions, i per tant, "tolteca" és sinònim d'artesà o artista. I el mot 'toltequitat' vindria a ser el que avui anomenem "alta cultura". Quan els asteques van re-escriure la història, intentaren demostrar que estaven relacionats amb els tolteques, la qual cosa va provocar que la major part de la tradició dels tolteques sigui una llegenda difícil de provar. Les històries diuen que després de la caiguda de Tula, alguns tolteques es van establir a Cholula, la qual no va caure mai.

La "toltequitat"

L'investigador Guillermo Marín Ruiz observa:

"Si (en el Viejo Mundo) tuvieron el Tao, el hinduismo y el budismo, nosotros tenemos la *tōltēcayōtl*, el pensamiento filosófico del México antiguo. Si otras civilizaciones tuvieron a Zoroastro, Hermes, Buda, y basaron su alimentación en el trigo, el arroz o la papa, nosotros tenemos a Quetzalcoatl y el maíz... Más que una cultura o etnia, tolteca fue un grado de conocimiento de los hombres sabios del México antiguo, y Teotihuacan fue el centro generador e irradiador de la *tōltēcayōtl* en todo el *Ānahuac*."

En llengua nahuatl *toltecatoytl* o “toltequitat” es podria traduir com “la manera correcta de viure”.

I de la mateixa manera que la *mēxihcayōtl*, la "mexicanitat", és el llegat cultural de l'altiplà mexicà (mexiques i asteques), la toltequitat fóra el llegat cultural de totes les cultures "tolteques", entenent el terme com "cultes o civilitzades" i que engloba totes les cultures de l'*Ānahuac* (Mesoamèrica).

No són pocs els estudiosos que com Marín comparen el concepte de la toltequitat com a norma de vida amb el budisme, el zoroastrisme, el taoisme o fins i tot el cristianisme. I consideren el llibre *Teomoxtli* o *Teomoshtli*, que codifica la fe dels tolteques, com la Bíblia d'aquesta tradició i lamenten que sigui el llibre sagrat menys conegut de la Terra. El nom *Teomoshtli* deriva dels termes nahuatl *teotl*, “diví”, i *amoshtli*, “llibre”, i aplega tradicions que es segons alguns remuntarien al 3.000 A.C i que van fonamentar la visió dels olmeques.

No entrarem en les abundants discussions sobre el concepte de la “toltequitat” i la seva possible antiguitat. Notem només que, segons la tradició, vers l'any 34 A.C., un savi anomenat Weman, de la ciutat de Wewetlapallan (emplaçament olmeca pròxim a l'actual ciutat de Minatitlan, a Veracruz), va escriure aquestes tradicions en un còdex, que va esdevenir la Bíblia de Mèxic i que els maies anomenaven “El llibre de les set generacions” (és a dir, dels orígens).

Així descriu el cronista Fernando Ixtlilxochitl els fets:

"Quiero hablar del anciano Hueman, astrólogo y profeta, quien a la edad de casi trescientos años se sintió morir. Y reuniendo todas las historias que tenían los toltecas desde la creación del mundo hasta su tiempo, las hizo escribir en un libro donde se relataban todos sus trabajos y prosperidades, la vida de sus reyes, sus leyes y buen gobierno... Escribió todas las sentencias de la antigua sabiduría, las metáforas y la filosofía, y todo lo que en su tiempo se sabía de astrología, arquitectura y artes secretas. Y, tras hacer un compendio de todo, selló el libro y lo intituló Teo Amoxtli"

El *Teomoshtli* no es considera revelat, com altres llibres semblants, sinó que és l'expressió de desenes de savis. Per això Weman no el va acabar, el deixà obert i va anar creixent amb el temps fins arribar a formar un còdex d'un metre d'alt i un pam d'ample. El llibre de Chilam Balam, que presentem més endavant, és una última contribució dels maies al *Teomoshtli* i relata:

"Entonces el sacerdote sacó el Libro de las Siete Generaciones para que lo leyeran los otros sacerdotes durante tres días, pasándolo entre ellos. Primero, Nahuatl Xupan leyó el Libro de la Ceiba. Y estaba puesto el libro en el gran altar donde oraban los sacerdotes."

Un altre text de la col·lecció és obra de Se Akatl Topiltzin, rei de Tula i últim profeta de la Serp Emplomada, que l'any 999 va fer escriure la seva biografia, com diu el dominicà Diego Durán (1537-1588), erudit cronista com Bernardino de Sahagún:

"Como ellos le pidieron un legado, ordenó registrar y darles en un libro todas sus palabras, consejos y canciones, así como sus hechos. Este permanece entre los viejos de Ocuituco hasta hoy, y es un libro grande como de cuatro dedos de grueso."

Una nota de Fra Toribio Benavente Motolinía, un dels primers cronistes espanyols, a la seva *Historia de los indios de Nueva España*, afirma que el *Teomoshtli* es dividia en cinc seccions, una de les quals estava dedicada als somnis:

"Había entre los naturales cinco libros (canónicos) de figuras y caracteres. El primero habla de los años y el tiempo. El segundo de los días y fiestas. El tercero de los sueños y agüeros en que creían. El cuarto era de bautismo y nombres que daban a los niños. El quinto de los ritos y ceremonias que tenían en los matrimonios."

A més, el llibre incloïa una secció dedicada als mites cosmogònics i una altra de caràcter màgic o imprecatori, amb conjurs dels naguals. Però com tants textos mesoamericans, el *Teomoshtli* fou víctima de la hispànica barbàrie dels invasors que van cremar totes les còpies del lli-

bre sagrat que trobaven. L'última aparició del *Teomoshтли* va tenir lloc l'any 1746, quan Lorenzo Boturini Benaduci (1698-1755), historiador, antiquari i cronista de les cultures indígenes de la “Nova Espanya”, va afirmar que estava traduint al castellà la còpia que posseïa.

Però les autoritats colonials li van confiscar tant l'original com la traducció, juntament amb 200 documents prehistòrics més de valor incalculable. No se n'ha sabut res més des d'aleshores, i la seva troballa queda oberta als investigadors. Malgrat tot, actualment es conserven almenys tres quartes parts del seu contingut en forma de fragments dispersos, molts sense traduir o en curs de traducció en el món acadèmic.

La doctrina bàsica del *Teomoshтли* és la unitat divina, anomenada en nahuatl *Centeotl*, en maia *Hunabku* y en quechua *Pachacamac*. El terme “unitat divina” no designa un déu personal, sinó un impuls creador - de tall taoista - que es manifesta a través d'un procés i crea els mons, la vida, l'home i la seva cultura.

El destí de l'home és descobrir la pròpia dimensió divina que exemplifica la Serp Emplomallada, en nahuatl *Quetzalcoatl*, en maia *Kukulkán* i en quechua *Viracocha*, figura comparada amb els fundadors dels grans moviments espirituals com Buda, Zoroastre, Jesucrist o Mahoma. Els deixebles de Quetzalcoatl l'van transmetre unes normes de conducta anomenades bellament en nahuatl *Xochiyaoyotl*, “guerra florida”.

El franciscà Bernardino de Sahagún o de Rivera (1499-1590), autor de gran nombre d'obres en nahuatl i castellà, considerats els documents més valuosos per a la reconstrucció de la història prehistòrica de l'antic Mèxic, descriu així a la seva *Suma Indiana* la manera de viure tolteca:

“Tengan gran cuidado de buscar la amistad de Aquel que está en todas partes y es invisible e impalpable. Mantengan la paz con todos, por nada del mundo humillen a otra persona. No pierdan el tiempo que nos ha sido otorgado en este mundo, ni de día ni noche, porque el tiempo es sumamente necesario.”

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Els *huehuetlatolli* o *huehuetlahtolli* (en náhuatl “les dites dels antics”) eren extensos llibres que descrivien narrativament les normes de conducta, la visió moral, les festes i les creences dels nahuas, amb la finalitat de formar els joves. Els van recopilar després de la conquesta espanyola Andrés de Olmos i Bernardino de Sahagún. En ells es resumeix la filosofia tolteca:

“De este modo os convertiréis en toltecas: si adquirís hábito y costumbre de consultarlo todo con vuestro propio corazón.”

Als *Ritual de los Bacabs*, un llibre maia de conjurs, es diu:

“Te estoy liberando de la tierra, de la oscuridad, de lo sucio y lo mortal. Te estoy desatando de la condición del simio. Soy el gran libertador. ¡Adelante, iniciado, esfuérsate!”

El *Vocabulario Nahuatl-Castellano*, del religiós Molina (1571) defineix així el terme:

“Toltecatl, oficial del arte mecánica. Toltecauia, hacer algo el maestro. Tōltēcayōtl, arte de vivir.”

I el *Popol Vuh* precisa:

“Tú serás llamado el Tolteca por habernos creado y formado, oh Serpiente Emplumada”

El còdex Matritense, dins l'obra de Bernardino de Sahagún, és una de les fonts més importants sobre la toltequitat. N'adjuntem unes cites:

“El tolteca es sabio, es una lumbre, una antorcha, una gruesa antorcha que no ahuma. Hace sabios los rostros ajenos, les hace tomar corazón. No pasa por encima de las cosas: se detiene, reflexiona, observa:”

“El tolteca es un espejo horadado por ambos lados. Suya es la tinta, los códices; él mismo es escritura y sabiduría, camino, guía ve-

raz para otros; conduce a las personas y a las cosas, y es una autoridad en los asuntos humanos.”

“El tolteca es cuidadoso; respeta la tradición, posee la transmisión del conocimiento y lo enseña a otros, sigue la verdad. Nos hace tomar un rostro y desarrollarlo, abre nuestros oídos, nos ilumina. Es maestro de maestros.”

En l'actualitat el terme “tolteca” és utilitzat per diversos moviments *New Age* i pels practicants del que s'ha acabat anomenant “nagualisme”, corrent que aplega els diversos intents actuals de reconstrucció o reconexió amb les antigues tradicions mesoamericanes. Entre ells destaca Carlos Castaneda, que presenta nombroses dades sobre el son i el somni que remetent a les antigues tradicions. A mesura que es coneixin millor els materials antics, és probable que sorgeixi una visió sobre l'activitat onírica comparable, per la seva riquesa i originalitat, a les millors creacions dels taoistes, els hindús o els tibetans.

A tall d'il·lustració, aportem una cita del llibre de Miguel Ruiz *Los cuatro acuerdos*, que presenta el concepte tolteca del somni:

“La domesticación y el sueño del planeta.

Lo que ves y escuchas ahora mismo no es más que un sueño.
En este mismo momento estás soñando.
Sueñas con el cerebro despierto.

Soñar es la función principal de la mente, y la mente sueña veinticuatro horas al día.
Sueña cuando el cerebro está despierto y también cuando está dormido.

La diferencia estriba en que, cuando el cerebro está despierto, hay un marco material que nos hace percibir las cosas de una forma lineal.

Cuando dormimos no tenemos ese marco,
y el sueño tiende a cambiar constantemente.

Los seres humanos soñamos todo el tiempo.
Antes de que naciésemos,

Son i Somnis. I.1 - Fonts

aquellos que nos precedieron crearon un enorme sueño externo que llamaremos el sueño de la sociedad o el sueño del planeta.

El sueño del planeta es el sueño colectivo
hecho de miles de millones de sueños más pequeños,
de sueños personales que, unidos, crean un sueño de una familia,
un sueño de una comunidad, un sueño de una ciudad, un sueño de
un país,
y finalmente, un sueño de toda la humanidad.

El sueño del planeta incluye todas las reglas de la sociedad,
sus creencias, sus leyes, sus religiones, sus diferentes culturas y
mane-ras de ser,
sus gobiernos, sus escuelas, sus acontecimientos sociales y sus ce-
lebraciones.

Nacemos con la capacidad de aprender a soñar,
y los seres humanos que nos preceden nos enseñan a soñar
de la forma en que lo hace la sociedad.

El sueño externo tiene tantas reglas que, cuando nace un niño,
captamos su atención para introducir estas reglas en su mente.
El sueño externo utiliza a mamá y papá, la escuela y la religión
para enseñarnos a soñar.”

Maies

Els maies van construir les famoses ciutats de Tikal, Palenque, Copán, Calakmul, Uaxactún, Altún Ha, i molts altres llocs en l'àrea. Van desenvolupar un imperi basat en l'agricultura, i consistia en nombroses ciutats-estat independents.

Els monuments més notables dels maies són les piràmides que van construir en els seus centres religiosos, al costat dels palaus dels seus governants. Altres restes arqueològiques importants inclouen enormes pedres tallades, que presenten els governants al costat de textos jeroglífics que descriuen les seves genealogies, victòries militars i altres fites històriques. Tots els monuments construïts per els maies estaven plens de grans extensions de naturalesa. Per ells la naturalesa significava poder i respecte, dins d'una concepció fortament axamanada.

Durant els segles VIII i IX la cultura maia va entrar en decadència, abandonant la majoria de les ciutats de les terres baixes centrals. Segurament la guerra, l'esgotament de les terres de cultiu, la sequera, o al-

guna combinació d'aquests factors són freqüentment suggerits com els motius de la decadència.

Existeix evidència arqueològica de guerres, fams, i revoltes en diversos llocs de les terres baixes centrals. El primer contacte dels espanyols quan arribaren a Mèxic fou amb els maies, aleshores aquests pagaven tribut als asteques que havien conquerit tota la regió. Els monuments més notables són les piràmides esglaonades que van construir en els seus llocs religiosos, les pistes de joc, les plataformes cerimonials i els observatoris.

Per als maies, els sacerdots-xamans eren intèrprets i especialistes en somnis. Entre els tipus de xaman hi havia el *H'men* (el que es transforma en animal), l'*Ah Pul Yaah* (el que envia malalties) o l'*Uaiaghon* (el bruixot).

Al llarg d'aquest assaig citem sovint, sota el títol “Maies”, nombrosos exemples de la pervivència actual entre les grups indígenes maies dels mateixos conceptes i pràctiques dels seus avantpassats.

Vist el breu temps, en termes històrics i culturals, de la influència espanyola, l'estat de conservació de la rica pràctica onírica maia és encara molt notable.

Sota el títol *Chilam Balam* s'agrupen diversos llibres que relaten fets i circumstàncies històriques de la civilització maia. Es pot traduir com “sacerdot jaguar” o “boca del jaguar”. Està format pels mots *balam*, “bruixot”, “mag” o “jaguar” (pot ser també un “déu jaguar”) i *chilam*, “boca” (o “el que és boca”) títol que es donava als sacerdots que interpretaven els textos. El *Chilam Balam* fou redactat en llengua maia per autors anònims durant els segles XVI i XVII a la península de Yucatan.

Els 18 llibres del *Chilam Balam* que es coneixen avui i que se solen classificar pel seu lloc d'origen, com el *Chilam Balam* de Chumayel, per exemple, són una font important per al coneixement de la religió, història, folklore, medicina i astronomia maies. Contenen centenars de textos que comprenen tots els coneixements de la cultura maia.

Ja que en la confecció del *Chilam Balam* hi van participar els espanyols, la seva influència es nota, especialment en matèria religiosa i cal tenir-la en compte a l'hora de llegir-lo.

Els llibres històrics del *Chilam Balam* narren fets d'importància històrica segons la divisió dels “katuns” (períodes de 20 anys del calendari

Son i Somnis. I.1 - Fonts

maia). Els càlculs de temps i èpoques tenen un lloc important en ells, i no cal dir que parlen del famós any 2012, durant el qual - malgrat les prediccions - he gosat redactar aquest assaig.

El *Chilam Balam* de Chumayel no parla gaire dels somnis, però deixa anar aquesta enigmàtica descripció:

Gana y se lleva contento entonces la piedra roja que ha soñado.
Jugo del cielo, rocío del cielo ha soñado.

Sueña que tú coges, hasta el día en que seas cogido de la tierra.
Sueño es el rocío del cielo, el jugo del cielo; la flor amarilla del cielo
es sueño.

¿Por ventura yo te he tomado tu tiempo, te he tomado tu sustento?
¡Basta! ¡Mejor fuera que te hubiese tomado tu piedra!
Yo te he cogido detenido en tu distracción,
para que agradezcas la virtud de tu amanecer.
Cuando a él fuiste enviado, cogiste palabra de lo oculto.

Yo te cogí y te contuve,
hasta hoy que deajo que sea oída tu virtud por tu Señor.
Espera de él que hable la piedra que dejé resbalar en tu boca,
la sagrada piedra preciosa.

Asteques

Els asteques o mexiques van constituir un poble de la cultura nahua a la zona de Mesoamèrica que va existir des del segle XII al segle XVI. Van bastir un gran imperi la capital del qual va ser Tenochtitlan, sobre una illa del llac de Texcoco, on avui es troba la ciutat de Mèxic. Els asteques parlaven la llengua nàhuatl, que va ser la *lingua franca* de tota la regió.

La cultura asteca tenia complexes tradicions mitològiques i religioses i les diverses deïtats del seu panteó es representaven antropomòrficament, fins i tot els animals o els objectes inanimats. Els déus es consideraven invisibles, però els asteques els podien veure a través dels somnis i les visions.

Els asteques són coneguts per la seva criticada pràctica dels sacrificis humans, ben coneguda a Mesoamèrica abans de la conquesta espanyola. Poder hegemònic, els asteques sacrificaven sers humans a gran escala en sagnants rituals, esclavitzaven els altres pobles i segons els espanyols també practicaven el canibalisme, costums que van ser substituïts per formes d'opressió i genocidi més cristianes o es van confinar en rituals simbòlics.

Ben coneguda és la creença d'alguns asteques en el retorn del déu Quetzalcoatl, de pell blanca, des de l'est, que alguns diuen que va contribuir a la ràpida conquesta de les escasses forces de la corona d'Espanya.

En qualsevol cas, la civilització asteca va sostenir milions de persones i es va desenvolupar a partir d'una història anterior de milers d'anys, en aparent aïllament de les cultures europees, africanes o asiàtiques, tot i que recents troballes invaliden aquesta opinió. És segur, però, que cap visita a la zona no va causar l'impacte dels homes d'Hernan Cortés...

L'agricultura, el transport, l'economia, l'arquitectura, les arts, i les institucions polítiques asteques són molt notables i la seva filosofia de la

vida, mereix sense dubte una atenta consideració.

Segons la llegenda, quan els asteques van arribar a la vall de l'Anahuac, vora el llac Texcoco, els altres grups els van considerar els menys civilitzats de tots.

Però els asteques van decidir aprendre i van manllevar tot el que van poder als altres pobles, especialment als antics tolteques, que identificaven amb l'antiga civilització de Teotihuacan. Per als asteques, els tolteques eren els creadors de tota cultura i la *toltecayotl* era sinònim del seu coneixement i estil de vida, que volien imitar.

El cor de la filosofia nahua és la idea que existeix una única energia o força, un únic poder sagrat, dinàmic, vivificador, que es genera i es regenera a si mateix eternament, i que els asteques anomenaven *teotl*.

La seva noció de dualitat contrasta amb els dualismes escatològics a l'estil de Zoroastre, el tantra del Kalachakra o els messianisme occidentals per als quals

(1) L'ordre (bé, vida, llum) i el desordre (mal, mort, foscor) són forces mútuament excloents.

(2) L'ordre triomfa sobre el desordre al final de la Història.

En canvi, la filosofia asteca té una altra visió d'aquesta dualitat. Ordre i desordre, vida i mort, etcètera, s'alternen sense parar i sense final. I no concep la mort com a intrínsecament dolenta ni la vida com intrínsecament bona, ni planteja la conquesta de la mort i la recerca d'una vida eterna.

El *teotl* genera i regenera contínuament el cosmos i es transforma i retransforma a si mateix en fer-ho. El cosmos és concebut com l'autotransformació o l'autotransmutació del *teotl*, no com una creació *ex nihilo*. Els nahuals entenien aquest procés de dues maneres diverses i estretament interrelacionades.

En primer lloc el concebien artísticament. El *teotl* és un artista sagrat que es fa i es refà sense parar en ell mateix i en el cosmos - que és *in xochitl, in cuicatl* (la “flor i cançó”) del *teotl*. L'expressió fa referència específicament a la composició i interpretació de poemes cantats i en general a tota activitat creativa, artística i simbòlica, com és ara la poesia i la música i l'escriptura-pintura (els nahuals consideraven, com en la pintura xinesa i japonesa, que pintar i escriure eren una única activitat).

La poesia era, per tant, l'única ocupació digna d'un guerrer asteca en època de pau. Ha sobreviscut una quantitat notable d'aquesta poesia, ja que es va recollir durant l'època de la conquesta. En alguns casos coneixem els noms dels seus autors, com Netzahualcoyotl, Tolatonai de Texcoco, i Cuacuatzin, senyor de Tepechpan.

Miguel León-Portilla, el principal traductor de la llengua nahuatl, comenta que en aquesta poesia és on es pot trobar l'autèntic pensament dels asteques, independent i al marge de la ideologia asteca "oficial".

Al soterrani del *Templo Mayor* hi havia la "casa de les àguiles," on en temps de pau els oficials prenien xocolata calenta, fumaven el contunent tabac de l'època i celebraven competicions poètiques, acompanya-

des amb instruments de percussió (*teponaztli*).

Un dels temes més freqüents de la poesia asteca és precisament el nostre lepidoptèric “argument del somni”, és a dir si la vida és real o és un somni. Els poetes també es pregunten sovint sobre la vida després de la mort i sobre la possibilitat d'entrar en contacte amb la font de la vida.

Diu Netzahualcoyotl, senyor de Texcoco:

“Ets tu? Ets real? Alguns diuen bajanades sobre tu, per qui tot viu. És real? No és real? Així ho manifesten. No tinguem angoixa als nostres cors! Jo els menyspreo, oh tu, per qui tot viu, no posis angoixa en els nostres cors!”

La principal col·lecció d'aquests poemes figura als *Romances de las señoras de la Nueva España*, (1582) compilats probablement per Juan Bautista de Pomar, besnét de Netzahualcoyotl. Parlava nahuatl, però fou educat com a cristià i escrivia en caràcters llatins.

Com la “flor i cançó”, el cosmos és la gran autorepresentació del *teotl*, el seu gran espectacle artístic i simbòlic, una autèntica “metàfora en moviment”. Metàfora que es convertia en realitat palpable en el psicotròpic “somni florit” (veure “Plantes i somni”).

En segon lloc, concebien l'autotransmutació del *teotl* en termes clarament xamànics: el cosmos és el *nahual* (la “disfressa” o “màscara”) del *teotl*. El mot *nahual* deriva de *nahualli*, que significa un xaman que pot canviar de forma. El constant esdevenir del cosmos i els seus innumerable aspectes, combinacions i transformacions, són la màscara i la disfressa xamàniques del *teotl*.

Tant amb la disfressa artística com amb la màscara xamànica, el *teotl* es presenta als humans de maneres diverses:

- (1) En l'aparent realitat de les coses i de les entitats (homes, arbres, muntanyes o animals), que són tots ells il·lusoris, ja que en rea-

litat són simplement les facetes del moviment sagrat i etern del *teotl*.

- (2) En l'aparent multiplicitat dels sers, és a dir, en l'aparició d'entitats singulars amb existència independent, com homes, plantes, muntanyes, etc. Tots ells són il·lusoris perquè només hi ha una sola cosa: el *teotl*.
- (3) En l'aparent exclusivitat, independència i irreconciliable oposició de dualitats com l'ordre i el desordre, la vida i la mort, etc. També són il·lusòries perquè són només facetes complementàries i interrelacionades del *teotl*.

I com que la poesia nahua ho veia tot com el *nahual* del *teotl*, concloïa que tot és com un somni. El poeta Tochiuhitzin Coyolchiuhqui, citat als *Cantares mexicanos* de Leon-Portilla, ho expressa amb el verb d'un taoïsta:

Sorgim només del son, venim només a somiar,
És *ahnelli* (sense base, erroni), és *ahnelli*
que hàgim vingut a la Terra a viure.

I més endavant, Nezahualcoyotl canta:

És *nelli* (amb base, cert) dir que realment vivim sobre la Terra?
No som per sempre a la Terra, només hi som una estoneta, aquí.
Encara que sigui jade, es desfarà; encara que sigui or, es gastarà;
encara que sigui el plomatge del quetzal es malmetrà.
No som per sempre en aquesta Terra, només hi som una estoneta,
aquí.

Això no obstant, la filosòfica poesia nahua concep el caràcter il·lusori i oníric de l'existència terrenal només en termes epistemològics, no en termes ontològics. Assenyala el traductor Leon-Portilla que per als poetes asteques la il·lusió no era una categoria, com ho és, per exemple,

per a Plató.

Al llibre quart de la seva “República”, Plató fa servir la noció d'il·lusió per caracteritzar un grau de realitat o existència inferior o de baix nivell i també per distingir-lo d'un nivell superior, negant així la plena realitat de l'existència terrenal. Aquesta concepció de la il·lusió porta a un dualisme ontològic que divideix l'univers en dos tipus d'existència fonamentalment diferents: il·lusió i realitat.

La concepció dels poetes-filòsofs asteques, en canvi, els porta a una manera d'agafar-se la vida que s'allunya de la visió de Plató, que a la República desconfia de músics, poetes i altra gent de mal viure.

No diuen pas que l'existència terrenal, com a disfressa del *teotl*, sigui ontològicament inferior o que no sigui real. Consideren els conceptes d'il·lusió i onirisme que apliquen a la nostra existència com a categories epistemològiques, de comprensió, i afirmen que la condició natural dels humans és ser enganyats per les disfresses del *teotl* i no comprendre'l. Així, l'existència terrenal procuraria l'oportunitat d'aquest error, d'aquesta confusió o ignorància.

El caràcter oníric de la vida terrenal, la màscara que ens enganya, és una funció de la nostra perspectiva humana i a la vegada és la disfressa artística del *teotl*, i ambdues coses, finalment, són el mateix, per tant, no hi ha cap dualisme metafísic inherent en el cosmos.

Quan els poetes defineixen la vida com a efímera i evanescent, no volen dir que sigui irreal o menys real, sinó que les facetes de la disfressa del *teotl*, com diu recargoladament un comentarista actual del tema: “estan subjectes a la inacabable oscil·lació d'un moniste polar dialèctic.” La il·lusió és una funció de la nostra confusió de les característiques habituals que percebem en els milions i milions de formes, estructures i entitats que configuren la disfressa del *teotl*, com a característiques del mateix *teotl*.

En resum, aquesta concepció epistemològica de la il·lusió no porta els

poetes a formular un dualisme ontològic entre dues menes d'existir - il·lusió i realitat - i per tant és consistent amb el seu monisme ontològic de sortida.

Una important i significativa conseqüència d'aquest monisme nahua és la impossibilitat metafísica dels sers humans de percebre *de re* res més que el *teotl*, ja que el *teotl* fóra l'únic que es pot percebre *de re*.

Però com expliquen el fet que els humans habitualment no percebin ni compreguin el *teotl*? Això passa perquè perceben només el seu *nahual* (disfressa) i en conseqüència perceben i conceben el *teotl* d'una manera que és *ahnelli* - és a dir, errònia, sense base, falsa. L'error de confondre el *teotl* amb la seva disfressa (*nahual*) és el que els impedeix veure el *teotl* - la realitat - tal com realment és.

L'única manera que tenen els humans, conclouen els poetes, d'experimentar amb coneixement el *teotl*, és experimentar-lo sense cap descripció. Es pot experimentar el *teotl* conscientment a través d'un procés d'unió entre el cor i el *teotl* que permet experimentar-lo directament, més enllà del llenguatge, els conceptes i les categories. Només es pot conèixer el *teotl* a través del mateix *teotl*. Aquesta potent i original visió mereix un lloc d'honor en l'assemblea universal de les grans filosofies.

Inques

Els *Comentarios Reales de los Incas* és un llibre històrico-literari escrit pel primer literat mestís peruà, l'Inca Garcilaso de la Vega, i publicat a Lisboa l'any 1609. És la primera part d'una extensa obra que tracta del Perú prehispanic i que es complementa amb una segona part titulada *Historia General del Perú*, publicada el 1617, que avarca la conquesta espanyola i l'inici de la colònia.

El Llibre IV narra la història de la reialesa inca i s'ocupa de l'Inca Roca, el sisè rei, que va partir en campanya a conquerir moltes nacions. Un cop a la seva capital, Cuzco, va descansar en pau i va dictar lleis i fundà escoles. Però el mal caràcter del seu fill gran i successor li causava problemes i el va confinar al paratge silvestre de Chita, a 10 km a l'oest de Cuzco, tot encarregant-li que tingués cura del ramat del Sol i el va amenaçar de mort si tornava a Cuzco.

A pesar de l'advertència, al cap de tres anys el jove es presentà davant del seu pare, tot al·legant que tenia un missatge d'algú més gran que el mateix rei. Yahuar Huaca es va enfadar molt, però picat per la curiositat, va rebre el seu fill, el qual li va contar:

“... señor, sabrás que estando yo recostado hoy a medio día (no sabré certificarme si despierto o dormido) debajo de una gran peña de las que hay en los pastos de Chita... se puso delante un hombre extraño, en hábito y en figura diferente a la nuestra; porque tenía barbas en la cara de más de un palmo, y el vestido era largo y suelto que le cubría hasta los pies; traía atado por el pescuezo un animal no conocido.”

El personatge de la visió declarà que es deia Viracocha, el mític supervivent d'una antiga civilització, que a més d'haver ensenyat en el passat la cultura, era capaç de continuar transmetent informació en somnis. El va advertir, doncs, que es preparaven revoltes a les províncies dominades pels inques i exèrcits en altres regions es disposaven a atacar Cuzco. Yahuar Huaca, en sentir el seu fill, es va irritar molt i li va ordenar que tornés immediatament a Chita, amb l'amenaça de matar-lo si torna-

va. Al cap de 3 mesos, arribà a Cuzco la nova de l'alçament dels ferotges Chancas. Atemorit, Yahuar Huaca abandonà la ciutat i es refugià a Muyna. En assabentar-se'n el seu fill, abandonà l'exili a Chita i es dirigí ràpidament a Cuzco. Pel camí es va trobar son pare, que el va tornar a esbrincar, però el jove va organitzar amb èxit la defensa del Cuzco i des d'aleshores fou conegut com Viracocha Inca, ja que tothom coneixia les seves visions.

Garcilaso comenta el significat del nom "Viracocha" i explica que els indis van anomenar així els espanyols perquè l'esperit que es va aparèixer en somnis al jove inca duia barba i es vestia amb una túnica. Hatun Tópac, després anomenat Huiracocha Inca (en quechua *Wiraqucha Inka*, "l'Inca de Huiracocha"), fou el vuitè governant de Cuzco i va adoptar el nom de Viracocha Inca, perquè assegurava que també havia tingut un somni diví en el que se li apareixia el mític Viracocha...

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Grecorromans

Y le contestó la prudente Penélope:
"Forastero, sin duda se producen sueños inescrutables y de oscuro
lenguaje
y no todos se cumplen para los hombres.
Porque dos son las puertas de los débiles sueños:
una construída con cuerno, la otra con marfil.
De éstos, unos llegan a través del bruñido marfil,
los que engañan portando palabras irrealizables;
otros llegan a través de la puerta de pulimentados cuernos,
los que anuncian cosas verdaderas cuando llega a verlos uno de los
mortales."

Homer, Odissea (800 - 700 A.C.)

Nox erat, et somnus lassos submitit ocellos;
terruerunt animum talia visa meum.

Era de nit i el somni pesava en mes lasses parpelles:
i aquelles visions em van aterrir l'ànim.

Ovidi

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Les llengües grega i llatina tenen pocs noms per designar el son i els somnis: $\nu\epsilon\iota\rho\varsigma$ / $\nu\alpha\rho$, $\nu\acute{\omicron}\pi\nu\iota\omicron\nu$, $\kappa\alpha\tau\grave{\alpha}$ $\tau\omicron\nu\nu$ $\nu\pi\nu\omicron\nu$ / $\tau\omicron\upsilon\varsigma$ $\nu\pi\nu\omicron\upsilon\varsigma$, *somnus/somnium/somno*, *dormio*, *sopor*, i *quies* (per *quietem*). S'han interpretat de maneres diverses: el lingüista C. F. Weber diu que $\nu\epsilon\iota\rho\varsigma$, $\nu\alpha\rho$, *somnium*, $\phi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\sigma\mu\alpha$, $\epsilon\delta\omega\lambda\omicron\nu$, $\phi\alpha\nu\tau\omicron\sigma\acute{\iota}\alpha$, $\nu\pi\acute{\alpha}\nu\epsilon\iota\alpha$, $\nu\pi\tau\omicron\sigma\acute{\iota}\alpha$, $\nu\pi\omicron\kappa\acute{\alpha}\lambda\upsilon\psi\iota\varsigma$ i *visus* fan referència als somnis, especialment els tres primers. Però l'omissió més notable d'aquesta llista és *visus/visum*, “visió”, que descriu la visió tant de dia com en somnis. Hi ha nombrosos exemples de l'ús dels mots *visus/visum/visio* per designar les visions dels somnis. Pel que fa a les inscripcions gregues, es divideixen en quatre grups: mots relacionats amb ordres de dormir o per somiar; per descriure la vista i paraules relacionades amb oracles o epifanies divines. Però abans d'entrar en les teories i visions dels nostres clàssics, fem un tomb per la seva suggestiva, precisa i reveladora mitologia.

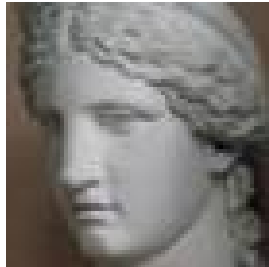
Hipnos és el déu o *daimon* del son. Resideix a l'Erebus, la terra de l'eterna foscor, en una cova-palau on no lluu mai el sol, travessada per Lethe, el riu de l'oblit. A l'entrada d'aquesta atractiva residència cultiva sense empatx cascall i altres herbes hipnagògiques. De nit surt del seu palau en el fosc període en què domina la seva mare Nyx, la Nit. És el viu retrat del psiconauta noctàmbul...

Hipnos i Tànos. John William Waterhouse (1849-1917)

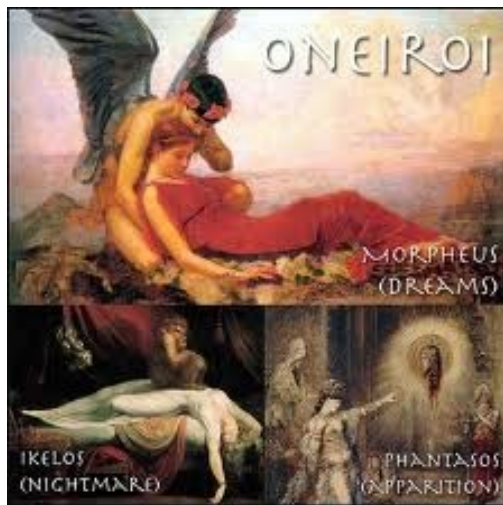
Sovint se'l representa dormint en companyia del seu germà bessó Tànos (la mort pacífica), amb qui algunes versions diuen que comparteix llit i palau. Per això, a Esparta, la imatge d'Hipnos sempre es col·locava al costat dels difunts. Hipnos té l'aspecte d'un home jove - de vegades barbut - amb ales a les espatlles o a les temples.

Els seus atributs són un corn ple d'opi o una planta de cascall, una branca xopa de l'aigua del riu Lethe o una torxa invertida. Se'l sol representar adormit sobre un llit de plomes cobert amb cortines negres. El seu fill i primer ministre, Morfeu, evita que els sorolls el despertin. Perquè malgrat la nyonya, entre son i son, Hipnos, com diu Ovidi, va tenir temps i humor d'engendrar mil fills, oficials i extraoficials.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

La seva núvia oficial del son és Pasitea (associada amb la relaxació i l'al·lucinació), una de les tres Gràcies, filles de Zeus, tot i que el poeta Nonnus la fa més encertadament filla d'Hera i de Dionís.

D'aquesta potent unió del son i l'al·lucinació no és estrany que nasques- sin Ikelos, Morfeu, Fobetor i Fàntasos (principals representants dels mil fills del prolífic Hipnos), coneguts amb el nom artístic de “Els Oneiroi”.

Algunes versions assimilen Ikelos i Fobetor en un sol déu, però en qualsevol cas Morfeu és el principal formador de somnis (el seu nom significa “el que dóna forma”), ajudat pels seus hàbils germans. Ikelos crea els aspectes dels somnis que reflecteixen la realitat ordinària, Fobetor s'especialitza en els somnis que fan por (d'ací “fòbia”) i Fàntasos dissenya somnis enganyosos i irrealment (d'ací “fantasia” o “fantasma”, etc).

Fobetor i Fàntasos s'encarreguen dels somnis sobre animals i objectes inanimats respectivament i juntament amb Morfeu apareixen en el somnis dels reis.

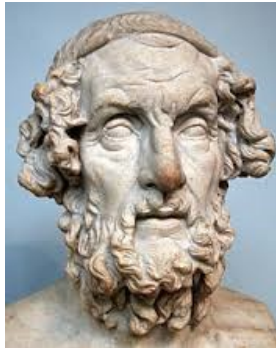

Ovidi conta a les “Metamorfosis” que Morfeu té un especial talent per adoptar forma humana en els somnis:

"El rei Son era pare de mil fills - certament una tribu - i de tots ells va escollir Morfeu, que té l'habilitat d'imitar a voluntat qualsevol forma humana. Cap altre somni no pot igualar el seu art en contrafer els homes: la seva veu, el seu posat, la seva cara, el seu tarannà; i també imita amb precisió llur vestit i els mots que fan servir més sovint. Però només imita els homes..."

Morfeu és l'encarregat especial dels somnis de reis i herois, per això ostenta el títol de déu dels somnis, per damunt dels seus germans.

Digne fill de son pare Hipnos, té un dormitori psiconàutic de primera categoria: una fosca cova decorada amb flors de cascalf. Per això la morfina deu el seu nom a l'hàbil déu del somni.

Homer

Homer (Ὅμηρος) és el suposat autor de les obres literàries més antigues conegudes a Europa: els poemes orals la *Iliada* i l'*Odissea*. També se li atribueixen un seguit d'obres menors que són conegudes com els "Himnes menors". La influència de la seva obra és molt considerable, no sols en la Grècia antiga, sinó en la tota la nostra cultura occidental.

Els antics grecs creien, en general, que Homer va ser un personatge històric, però alguns erudits moderns són escèptics en aquesta qüestió: creuen que els poemes mateixos, de manera manifesta, representen la culminació de molts segles de narració oral on es van desenvolupar "fórmules", sistemes de composició poètica.

La data de l'existència d'Homer va ser controvertida en l'antiguitat i no ho és menys al dia d'avui. Heròdot diu que Homer va viure 400 anys abans del seu temps, i aquesta referència situaria la seva vida al voltant del 850 aC, però altres fonts antigues va donar dades molt més a prop de la suposada època de la guerra de Troia, determinada el 1194-1184 A.C. per Eratòstenes, que es va esforçar per establir una cronologia dels esdeveniments científics. Aquesta data està guanyant el suport de les recents investigacions arqueològiques.

El consens acadèmic és que "la *Iliada* i l'*Odissea* a partir de la data extrema de la segle IX A.C. o del VIII, la *Iliada* és anterior, potser en algunes dècades, una mica abans que Hesíode, i que la *Iliada* és l'obra més antiga de la literatura occidental.

Els que creuen que els poemes homèric es van desenvolupar gradualment durant un llarg període de temps, en general, proposen una data posterior per als poemes; d'acord amb Nagy, només es poden situar els textos cap el segle VI A.C.

En els cants homèrics l'ànima és l'alè vital, el senyal de la vida, però no de la vida animal en general (*tymós*), sinó una mena d'ombra o doble que dorm en el nostre interior quan estem desperts i vetlla mentre dor-

mim.

L'antiga concepció que el somni pot ser a la vegada un viatge al món dels morts o una visita que fan els morts al món dels vius, és ben present en els textos grecs més antics.

La “Il·líada” presenta Agamenó rebent instruccions en somnis del misatger de Zeus, que l'enganya per afavorir els troians. Al final del poema, Aquil·les rep una emotiva visita onírica del seu difunt amic Patrocle, que li demana que li celebri ritus funeraris.

A la Odissea, la deessa Atenea s'apareix diverses vegades en somnis a alguns personatges per guiar les seves accions. Un somni especialment dramàtic té lloc quan Ulisses torna a Ítaca disfressat de captaire i parla amb Penèlope, que li explica els somnis que ha tingut i fa la cèlebre distinció que encapçala el present capítol.

Xamanisme i ioga grecs?

Els grecs, com totes les antigues cultures, també tenien temples per als somnis, especialment encarats a la pràctica de la medicina, com el famós temple d'Asclepi (Esculapi), a Epidaure - en imatge - que vam te-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

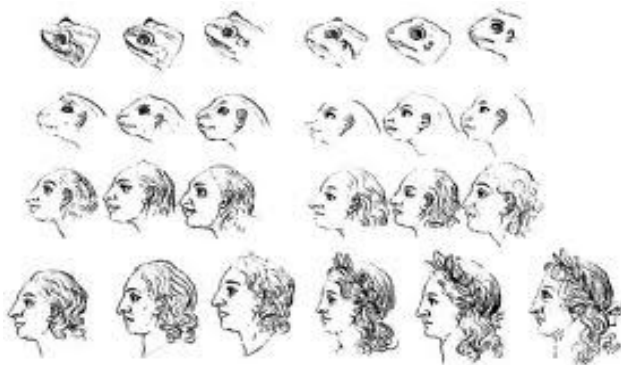
nir el privilegi de visitar amb un dels amics a qui dedico aquest assaig. Llàstima que no ens hi quedéssim a dormir. Potser Asclepi ens hauria inspirat i aquest assaig fóra més complet... ¹

L'ús del somni per guarir ja és una pràctica xamànica altament destacable, però a més a més, la cultura grega conserva molts altres elements: viatges onírics (comentats per Hermias o Tertul·lià, per exemple) i l'ús continuat i extremadament abundant d'objectes propiciatoris o protectors, substàncies psicotròpiques, invocacions, mètodes incubatoris, etc., revelen sense cap dubte que l'antic xamanisme era ben viu en el món grec.

Però la cosa no queda aquí. Segons alguns investigadors, els filòsofs Parmènides, Empèdocles i Pitàgores en realitat eren uns *mahasidhas* a l'estil de Shankara, Naropa o el mateix Padmasambhava.

Només cal canviar les gèlides neus tibetanes per les suaus i càlides platges de la nostra casolana Mediterrània i els iaks o els ietis per les simpàtiques granotes, com suggeria Plató:

"La Mediterrània és una bassa i els grecs són les granotes que es mouen per aquesta bassa."

---

¹ Sospito que ja ho és en l'altre món... :)

Presentem, doncs, uns quants d'aquests inspirats batracis que filosofaren abans de Sòcrates a les ribes orientals del toll mediterrani:

Parmènides, el sacerdot d'Apol·lo

Parmènides d'Elea (s. V A.C.) va néixer a la costa sud d'Itàlia, on va fundar la seva famosa escola eleàtica. Només es coneixen fragments d'una obra seva, el poema oníric "Sobre la Natura", on relata amb dramatisme que "conduït pels reflexius cavalls" del somni arriba "a les portes dels camins de la Nit i el Dia".

Allí una deessa l'instrueix a sobre la realitat. A "La via de la veritat" (una part del poema), explica que la realitat ("allò que és", "l'ens") és una, que li és impossible el canvi i que l'existència és atemporal, uniforme i necessària. A "La via de l'opinió" explica el món de les aparences, en el qual les facultats sensibles duen a concepcions falses i enganyoses.

No sorprèn que Hermann Alexander Diels (1848-1922), cèlebre filòleg, hel·lenista i historiador de la filosofia, especialitzat en els presocràtics, comparés el viatge místic descrit per Parmènides amb els viatges extàtics dels xamans siberians.

Des d'una altra perspectiva, el filòleg suís Karl Meuli (1891-1968) relaciona la visió de Parmènides amb la poesia xamànica. I en l'actualitat, Peter Kingsley (1953), escriptor i especialista en filosofia antiga, que ha estudiat a fons Parmènides i Empèdocles, desenvolupa aquesta relació. Afirmar Peter Kingsley:

“Parmènides va néixer fa uns 2.500 anys i va viure al sud d'Itàlia. Actualment és famós per ser el fundador del racionalisme occidental, com a 'pare' de la lògica. Des de l'època de Plató i Aristòtil, el seu paper en la germinació de la cultura occidental s'ha considerat essencial. Però Parmènides no era només un lògic. I el seu ensenyament tenia ben poc de raonable. Descriu que rep tots els coneixements que va ensenyar d'una deessa, després de fer un viatge per trobar-se amb ella en un altre món. I això perquè era un sacerdot d'Apol·lo, especialitzat en el domini d'estats alterns de consciència: per a ell el nostre món familiar era una il·lusió que ell podia deixar enrere i tornar-hi a entrar a voluntat. I era un sanador - un sanador que treballava a través de l'èxtasi, a través de la inspirada interpretació dels somnis, a través de submergir-se ell mateix i altres durant llargs períodes de temps en una calma total. I pel que fa a la 'lògica' que va introduir en el món occidental, no és el resultat d'un fred exercici intel·lectual. És, ni més ni menys, un do dels déus que quan es comprèn bé i s'aplica a la vida diària, té el misterios poder de dur-nos de tornada als déus.”

Kingsley afirma que la imatgeria i el llenguatge del proemi del poema del d'Elea narren el descens de l'iniciat al món inferior i assenyala un rerefons místic connectat amb l'antiga pràctica de curació i meditació, coneguda d'una manera general com “incubació” (veure el capítol corresponent). Perquè més enllà de les seves aplicacions mèdiques, la incubació permetia experimentar un quart estat de consciència diferent de dormir, somiar o l'estat de vetlla.

Un estat que Kingsley descriu com “la consciència mateixa” i el compara al *turiya* o al *samadhi* de les tradicions iògiques de l'Índia. Kingsley justifica aquesta lectura del poema amb les dades arqueològiques provinents de les importants excavacions de la pròspera ciutat on va néixer el sacerdot Parmènides, Velia, o Elea, al sud d'Itàlia.

Velia és una antiga ciutat de la Campània, fundada originalment com Elaia el 540 A.C. pels grecs focuus que fugien de la invasió persa de Jònia (a la costa occidental de l'actual Turquia).

Les restes que s'han trobat, segons Kingsley, demostren que Parmènides era un sacerdot en funcions d'Apol·lo i que en conseqüència feia servir tècniques incubatòries com a cosa normal per guarir, profetitzar i meditar.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

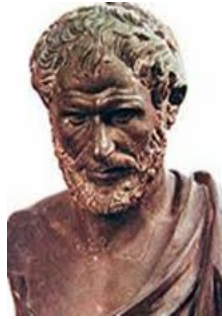

Com assenyalava Kingsley, les proves físiques de Velia simplement confirmen el context incubatori ja suggerit pel proemi mateix del poema de Parmènides.

Segons la seva idea d'aquesta tradició mística, el descens al món inferior està íntimament connectat amb l'experiència conscient del cos. Es podria dir que és, en realitat, un descens conscient a les obscures profunditats de la sensació mateixa del cos físic.

Té la seva lògica que retrobem en els filòsofs-xamans grecs la mateixa tensió màgia-mística que observàvem en altres tradicions abans. Ací, al més pur estil tântric, es treballa una pràctica que contrasta amb les vies místiques que pretenen “transcendir” el cos físic.

Parmènides, doncs, com el diví Empèdocles, que presentem a continuació, troben el diví en i a través del cos i els sentits, com uns autèntics ioguis.

El diví Empèdocles

Empèdocles d'Agrigent (490-430 AC), mag, taumaturg, iniciat i poeta, és conegut per haver presentat a Grècia la teoria dels quatre elements clàssics i les forces oposades de l'amor i la discòrdia que els combinen i separen. Influït pels pitagòrics, sosté la doctrina de la transmigració de l'ànima.

Peter Kingsley en dóna una visió molt allunyada de les plàcides aules de l'Acadèmia:

“Empèdocles va néixer just uns anys després de Parmènides. Vivia a la illa de Sicília. Com Parmènides, és famós pel paper fonamental que va tenir en el desenvolupament del món occidental. I igual que Parmènides va escriure els seus ensenyaments en forma de poesia; i aquesta poesia seva va exercir un rol crucial en la creació del que aviat es coneixeria com les disciplines separades de la filosofia, retòrica, medicina, química, biologia, astronomia, cosmologia i psicologia. Però Empèdocles era molt més que el cosmòleg o científic en què l'han convertit avui. També era un bruixot, les paraules del qual tenen un poder màgic que durant més de dos mil anys ha fet llat i confós fins i tot les ments més brillants. Com Parmènides, era un sanador especialitzat en l'èxtasi i en l'habilitat d'accedir a altres estats de consciència a voluntat. Va anunciar obertament que havia arribat a la immortalitat; que havia descobert la pròpia divinitat. I a través de la seva poesia va transmetre tècniques, que són tan poderoses ara como sempre ho havien estat, per encaminar la gent a una experiència directa de la seva pròpia naturalesa divina. I pel que fa als seus sorprenentment intricats ensenyaments sobre el

Son i Somnis. I.1 - Fonts

món que ens envolta, no pretenien pas estimular només la curiositat de la gent i convertir-se en un objecte d'interès per ells mateixos. Al contrari, el seu autèntic propòsit era alliberar-nos de les il·lusions que ens encadenen i dur-nos a una consciència immediata de la nostra ànima immortal.”

Comenta Luci Mestri Plutarc (c. 46 - c. 120), historiador de la Grècia romana:

“Pues no son nuestra sangre, según él (Empédocles), ni la mezcla de nuestro aliento los que causaron el principio esencial del alma; antes al contrario, son estos ingredientes los que componen el cuerpo, nacido de la tierra y mortal. Y, puesto que el alma le viene de otro lugar, por eufemismo denomina al nacimiento estancia en el extranjero - el más consolador de todos los hombres -; pero el alma, en realidad de verdad, anda huida y errante, desterrada por los decretos y leyes de los dioses.”

El somni es produeix, segons Empèdocles, com a conseqüència d'un periòdic escalfament de la sang, com diuen també Alcmeó i Plató, per als quals, no obstant, el cervell és l'òrgan central de la percepció. Aeci, un escriptor sicilià clàssic que va escriure un tractat de medicina, diu que per a Empèdocles el somni s'origina per un relatiu refredament de la sang (de per si calenta), mentre que la mort prové d'un refredament absolut d'aquesta.

D'altra banda, el diví Empèdocles no sembla haver presentat hipòtesis noves sobre l'activitat onírica. Joan Filopò o Joan Gramàtic, erudit grec alexandrí de gran renom del segle VII, a la seva obra *Physica*, en parlar de les diferències entre els somnis, comenta que Empèdocles deia que les imatges que sorgeixen en nosaltres mentre dormim s'originen en les experiències i activitats diürnes.

Citem per il·lustrar la nostra galeria de xamans grecs un breu conte de Marcel Schwob (1867-1905), escriptor, crític literari i traductor jueu francès, que relata la seva vida amb un to que recorda talment una típica biografia tibetana:

Empédocles: Supuesto dios

Nadie sabe cuál fue su nacimiento, ni cómo vino a la tierra. Apareció junto a las riberas doradas del río Acragas, en la bella ciudad de Agrigento, poco tiempo después de que Jerjes ordenara azotar el mar con cadenas. La tradición cuenta sólo que su abuelo se llamaba Empédocles: nadie lo conoció. Indudablemente hay que entender de ello que era hijo de sí mismo, cual conviene a un Dios. Pero sus discípulos aseguran que, antes de recorrer en plena gloria las

Son i Somnis. I.1 - Fonts

campiñas sicilianas, ya había pasado cuatro existencias en nuestro mundo, y que había sido planta, pez, pájaro y muchacha. Llevaba un manto de púrpura sobre el que se desparramaban sus largos cabellos; alrededor de la cabeza traía una banda de oro, en los pies sandalias de bronce, y llevaba guirnalda trenzada de lana y de laureles.

Por imposición de sus manos curaba a los enfermos y recitaba versos, al modo homérico, con acentos pomposos, subido en un carro y la cabeza alzada hacia el cielo. Un gran gentío le seguía y se prosternaba ante él para escuchar sus poemas. Bajo el cielo puro que ilumina los trigos, los hombres acudían de todas partes hacia Empédocles, con los brazos cargados de ofrendas. Los dejaba boquiabiertos al cantarles la bóveda divina, hecha de cristal, la masa de fuego que llamamos sol, y el amor, que contiene todo, semejante a una vasta esfera.

Todos los seres, decía, no son más que trozos desajustados de esa esfera de amor donde se insinuó el odio. Y lo que llamamos amor es el deseo de unirnos y fundirnos y confundirnos, como éramos antaño, en el seno del dios globular que la discordia rompió. Invocaba el día en que la esfera divina había de hincharse, después de todas las transformaciones de las almas.

Porque el mundo que conocemos es la obra del odio, y su disolución será la obra del amor. Así cantaba por los pueblos y los campos; y sus sandalias de bronce venidas desde Laconia tintineaban en sus pies, y delante de él sonaban címbalos. Sin embargo, de las fauces del Etna surgía una columna de humo negro que lanzaba su sombra sobre Sicilia.

Semejante a un rey del cielo, Empédocles iba envuelto en púrpura y ceñido de oro, mientras los pitagóricos se arrastraban en sus delgadas túnicas de lino, con zapatillas hechas de papiros. Se decía que sabía hacer desaparecer la legaña, disolver los tumores y sacar los dolores de los miembros; le suplicaban que hiciera cesar las lluvias y huracanes; conjuró las tempestades en un circo de colinas; en Selinonte expulsó la fiebre haciendo que dos ríos se vertieran en el lecho de un tercero; y los habitantes de Selinonte lo adoraron y le elevaron un templo, y acuñaron medallas en las que su imagen estaba frente a la imagen de Apolo.

Otros pretenden que fue adivino, instruido por los magos de Persia, que poseía la nigromancia y la ciencia de las hierbas que dan la locura. Un día en que cenaba en casa de Anquitos, un hombre furioso irrumpió en la sala con la espada en alto. Empédocles se levantó, tendió el brazo, y cantó los versos de Homero sobre el nepentes que proporciona la insensibilidad. Y al punto la fuerza del nepentes se apoderó del furibundo, que se quedó clavado, con la espada en el aire, sin acordarse de nada, como si hubiera bebido el dulce veneno mezclado en el vino espumoso de una cratera.

Los enfermos acudían a él fuera de las ciudades y él estaba rodeado por una muchedumbre de miserables. A su séquito se sumaron mujeres. Besaban los faldones de su precioso manto. Una se llamaba Panthea, hija de un noble de Agrigento. Debía ser consagrada a Ártemis, pero escapó lejos de la fría estatua de la diosa y dedicó su virginidad a Empédocles. No se vieron sus signos de amor, porque Empédocles preservaba una insensibilidad divina. No profería palabras sino en el metro épico, y en dialecto de Jonia, aunque el pueblo y sus fieles sólo utilizasen el dorio. Todos sus gestos eran sagrados. Cuando se acercaba a los hombres era para bendecirlos o curarlos. La mayor parte del tiempo permanecía en silencio. Ninguno de los que lo seguían pudo sorprenderlo nunca durante el sueño. Nunca se le vio sino majestuoso.

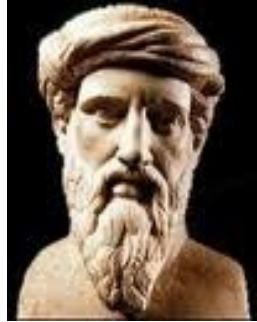
Panthea iba vestida de fina lana y de oro. Sus cabellos estaban peinados según la rica moda de Agrigento, donde la vida fluía suavemente. Llevaba los senos sostenidos por un estrobo rojo, y era perfumada la suela de sus sandalias. Por lo demás, era hermosa y larga de cuerpo, y de color muy deseable.

Era imposible asegurar que Empédocles la amase, pero se compadeció de ella. En efecto, el viento asiático engendró la peste en los campos sicilianos. Muchos hombres fueron tocados por los dedos negros del azote. Hasta los cadáveres de los animales alfombraban el borde de los prados y aquí y allá se veían ovejas sin pelo, muertas, con la boca abierta hacia el cielo y las costillas salientes. Y Panthea empezó a languidecer de esa enfermedad. Cayó a los pies de Empédocles y ya no respiraba. Los que la rodeaban levantaron sus miembros rígidos y los bañaron con vino y plantas aromáticas. Soltaron el estrobo rojo que sostenía sus jóvenes senos y la envolvieron en vendas. Y su boca entreabierta quedó sujeta por un lazo y sus ojos huecos ya no veían la luz.

Empédocles la miró, se quitó la banda de oro que le ceñía la frente, y se la impuso. Sobre sus senos colocó la guirnalda de laurel profético, cantó versos desconocidos sobre la migración de las almas, y por tres veces le ordenó levantarse y caminar. La muchedumbre estaba aterrorizada. A la tercera llamada, Panthea salió del reino de las sombras, y su cuerpo se animó y se irguió sobre sus pies, completamente envuelta en las vendas funerarias. Y el pueblo vio que Empédocles era evocador de muertos.

Pisianacte, padre de Panthea, quiso adorar al nuevo dios. Se dispusieron mesas bajo los árboles de su quinta, a fin de ofrecerle libaciones. A ambos lados de Empédocles, unos esclavos sostenían grandes antorchas. Los heraldos proclamaron, como en los misterios, el silencio solemne. De pronto, en la tercera vigilia, las antorchas se apagaron y la noche envolvió a los adoradores. Hubo una voz fuerte que llamó: "¡Empédocles!" Cuando la luz se hizo, Empédocles había desaparecido. Los hombres no volvieron a verlo.

Un esclavo espantado contó que había visto un rayo rojo que surcaba las tinieblas hacia las cumbres del Etna. Los fieles subieron las faldas estériles de la montaña a la luz sombría del alba. El cráter del volcán vomitaba un haz de llamas. Encontraron, en el brocal poroso de lava que circunda el ardiente abismo, una sandalia de bronce retorcida por el fuego.

Pitàgores, “el més gran xaman grec”

El gran Pitàgores de Samos (c. 570 - c. 495 A.C.) no es queda gens enrere d'Empèdocles, ans al contrari. El seu nom l'associa d'entrada amb Apol·lo Piti. Així explica Aristip el sentit del seu nom:

"Parlava (*agor-*) en veritat no menys que com ho feia el Piti (Apol·lo)."

Jàmblic conta que la Pítia va profetitzar que la mare de Pitàgores donaria a llum un home de gran bellesa, savi i benèfic per a la humanitat, a l'estil de Shankara o Buda, envoltat també per l'aura de la llegenda. Pel que fa al son i els somnis, els “Versos auris” que se li atribueixen semblen les reflexions d'un assenyat moralista, però les seves paraules amaguen claus iògiques per “dominar el son”:

Aprende a dominar el apetito
del comer y beber; domina el sueño.

A la hora del descanso, no a tus ojos
concedas, hijo, el regalado sueño,
sin antes ver lo que pasó en el día,
y cada cosa examinar atento.

Sea de tu reflexión constante objeto
purificar y redimir el alma:
Estas cosas medita con buen seso.

A todo tu razón se sobreponga,
que es el mejor auriga, y cuando, el cuerpo
abandonado, al éter libre subas,
será la eternidad tu digno premio.

El mateix Aristòtil descriu Pitàgores com un miracler i una mena de figura sobrenatural, i li atribueix la capacitat de viatjar per l'espai i el temps i de comunicar-se amb els animals i les plantes.

Ens han arribat tres biografies de Pitàgores: la de Diògenes Laerci (al llibre VIII de les "Vides dels filòsofs més il·lustres"), la de Porfiri i la de Jàmblic, deixeble de l'anterior, i en totes elles s'assenyala la formació de Pitàgores al Mig Orient, Egipte i Babilònia. Diògenes Laerci relaciona les prohibicions dietètiques dels pitagòrics amb el son:

"També va prohibir als seus deixebles que mengessin fesols, ja que com són flatulents, tenen moltes propietats animals i va dir també que els homes poden tenir l'estómac en millors condicions si els eviten i que una tal abstinència fa que les visions que apareixen en el son siguin tranquil·les i agradables i lliures d'agitació."

Conta Porfiri que el pare de Pitàgores li va donar la millor formació. Notem el comentari que fa dels hebreus com a experts intèrprets de somnis:

"Va enviar el noi a un mestre de la lira, a un lluitador i un pintor. Més tard l'envià a Anaximandre, a Milet, a aprendre geometria i astronomia. Després Pitàgores va visitar els egipcis, els àrabs, els caldeus i els hebreus amb els que va adquirir experiència en la interpretació dels somnis i va ser el primer que va fer servir l'encens per adorar els déus."

En la figura de Pitàgores es retroben els patrons xamànics propis d'Apol·lo i Dionís, és a dir, la curació per la paraula, la música i el somni com a revelador de profecies. Guariment de la malaltia, però com l'espavilat Zalmoxis o el mític Orfeu, també de la mort.

Els poders de Pitàgores no eren gens corrents. Un altre relat descriu un recurs publicitari realment avançat al seu temps i al nostre: el filòsof assegurava que podia escriure sobre la lluna. El seu sistema consistia a escriure el missatge amb sang sobre un mirall i a col·locar-lo després davant de la lluna, on la inscripció havia d'aparèixer reflectida en el disc lunar.

Eric Robertson Dodds (1893-1979) reputat estudiós irlandès dels clàssics, considera Pitàgores "el més gran xaman grec", i no dubta que va extreure conclusions teòriques de les seves experiències extàtiques. Més tard Walter Burkert (1931), estudiós de la religió grega i professor emèrit de cultura clàssica de l'universitat de Zuric, expert en filosofia de la religió i membre del Cercle Eranos (fundat el 1930, freqüentat per Rudolf Otto, Jung, Eliade, etc.), que va sotmetre totes les fonts de la llegenda de Pitàgores a una rigorosa anàlisi, va demostrar que les principals tradicions sobre el tema encaixaven en el mateix escenari mítico-ritual que caracteritza les fabuloses figures d'alguns presocràtics destacats.

Aquestes llegendes parlen de la relació de Pitàgores amb déus i esperits, el seu domini sobre els animals i la seva presència en diversos llocs a la vegada. La seva famosa "cuixa d'or", que va mostrar a Abarris, el sacerdot d'Hiperbòrea, i va exhibir als Jocs Olímpics, no és una

Son i Somnis. I.1 - Fonts

versió antiga dels animats espectacles inaugurals d'avui, sinó que per a Buckert indica una iniciació de tipus xamànic. Els xamans siberians contenen que els seus òrgans es renoven i de vegades els ossos se'ls uneixen amb metalls.

Jeroni de Rodes relata que Pitàgores va baixar a l'Hades on va veure les ànimes d'Homer i Hesíode que hi pagaven el mal que en vida havien dit dels déus. Aquesta baixada o catàbasi (del grec *κατὰ*, "sota" i *βαίνω* "avançar") de Pitàgores és un altre evident element xamànic que explica la seva obra i la seva llegenda.

Epimènides, el vell dorment

Els pelegrinatges de Pitàgores el relacionen amb Epimènides de Cnosos, vident i filòsof-poeta semimític del segle VI A.C. que alguns situen entre els set savis de Grècia. Molt famós al seu temps, va ser considerat el fundador de l'orfisme. La seva vida està envoltada de llegendes, es diu que era fill d'una nimfa. Va viure part de la seva vida a Cnosos.

Una sèrie d'obres en prosa i vers li són atribuïdes. Diògenes Laerci (final del s. II- primers del III, historiador de la filosofia) li atribueix una obra en prosa sobre els sacrificis i una altra sobre la constitució política de les ciutats de Creta.

També conta que l'experiència del vident en els sacrificis i les seves re-

formes de les pràctiques funeràries van ser de gran ajut a Soló en la seva reforma de l'Estat atenenc i l'única recompensa que Epimènides va acceptar per la seva tasca va ser una branca de l'olivera sagrada i la promesa d'amistat perpètua entre Atenes i Cnossos.

El filòsof cretenc és famós per haver ideat la coneguda frase sobre la naturalesa de la veritat: “Tots els cretencs són mentiders”. Sabent que ell mateix era de Creta, deia Epimènides la veritat? Si l'afirmació és veritable, Epimènides menteix i la frase hauria de ser: “tots els cretencs diuen la veritat. Per altra banda, si l'afirmació és falsa, els cretencs diuen la veritat però Epimènides menteix, encara que sigui cretenc.”

Bertrand Russell resol la paradoxa establint una distinció entre el que anomena “llenguatge objecte” i “metallenguatge”. El metallenguatge fa referència al propi llenguatge, per exemple: “*God save the queen* és una frase en anglès”. Aquí, “és una frase en anglès” es el metallenguatge, la resta és el llenguatge objecte.

Tornant al nostre paradòxic poeta, la frase quedaria així: “Epimènides el cretenc diu que tots els cretencs són mentiders”, on “Epimènides el cretenc diu” fóra el metallenguatge i la resta fóra el llenguatge objecte.

Plutarc escriu que Epimènides, per la seva fama de savi, fou convidat a visitar Atenes - la data del seu viatge es pot fixar el 596 A.C. - on va fer uns ritus que van posar fi a una plaga. Llavors ja era vell i va morir després de la seva tornada a Cnossos o bé a Esparta.

La llegenda diu que va morir a una edat molt avançada (entre 154 i 299 anys). Laerci revela la clau de la seva longevitat: de noi, mentre pasturava les ovelles del seu pare, es va quedar adormit durant el no gens menyspreable període de 57 o 60 anys en una cova de Creta consagrada a Zeus...

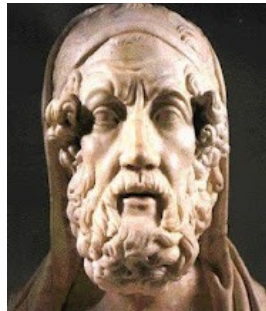
Comenta Diògenes Laerci que quan per fi es va despertar d'aquella incabable migdiada, no sorprèn que hagués adquirit el do de profecia i un notable enginy i encara menys que a casa seva ho trobés tot canviat, i

que el seu germà petit ja fos un home gran.

La visió racionalista

Fins aquí hem vist els ioguis i/o xamans; coneguem ara els científics grecs del son i el somni. Si bé és indiscutible que a la Grècia i Roma antigues el punt de vista predominant sobre els somnis era que tenien un origen diví - i aquesta visió es duia a la pràctica a través d'oracles, manuals d'interpretació de somnis, temples d'Esculapi, etc. - no tothom hi combregava. Val a dir que si totes les tradicions tenen la seva colla de racionalistes, com hem vist en l'hinduisme, els grecs i després els romans en tenen una proporció notable.

Se sol considerar que les figures més destacades d'aquest corrent són Demòcrit - que inaugura la tendència - i Aristòtil, que elabora l'estudi més explícit sobre el son i els somnis del món antic.

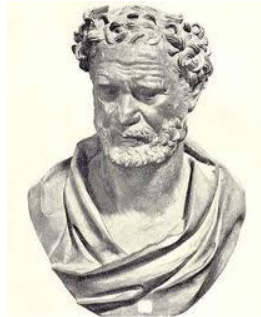

Xenòfanes, l'estàtic monista

Però Demòcrit té un precedent en Xenòfanes (vers 570 - 475 A.C.), poeta i filòsof grec nadiu de Colofó (Àsia Menor), que es traslladà a la Magna Grècia, instal·lant-se a Elea entre el 580 i el 570 A.C. Sembla ser que el clima li va provar, perquè alguns comentaristes asseguren que va superar de bon tros l'edat de 90 anys.

Xenòfanes rebutjava tota mena d'endevinació i també la basada en el

somnis. Va fundar l'escola eleàtica que defensava el “monisme estàtic”, la creença en un únic principi (*arjé*) del que deriva tot el que existeix, però que en si mateix és immòbil, estàtic i roman igual a ell mateix per tota l'eternitat sense canviar de forma o de característiques essencials.

Demòcrit, l'atomista místic

Demòcrit d'Abdera (460-370 A.C.), que negava l'origen diví dels somnis, té el mèrit d'haver presentat una original teoria física de la telepatia en l'activitat onírica.

La seva visió deriva de la seva coneguda teoria que tot, incloent-hi l'ànima, està format per innumbrables i diminutes partícules indivisibles anomenades àtoms, com ja plantejaven abans d'ell algunes escoles de l'Índia.

Però una propietat d'aquests àtoms que no sospiten encara els físics, és que emeten constantment imatges (“ídols”) d'ells mateixos, que al seu torn es componen d'altres àtoms.

Demòcrit postulava que les imatges projectades pels sers vius, quan estan emocionalment carregades, es poden transmetre a un somiador (receptor).

Quan les imatges arriben a la seva destinació, entren en el cos a través dels porus de la pell i d'allí passen a l'ànima (assimilada a la ment) on es constitueixen en imatges i en conceptes dels objectes.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Per això les imatges emeses per persones en estat d'excitació són especialment vives i tenen més probabilitats d'arribar al somiador en una forma intacta i sense distorsió a causa de la freqüència d'emissió i la velocitat de transmissió.

Val a dir que la importància que Demòcrit acorda a l'estat emocional en l'agent concorda amb les observacions de molts psicòlegs.

Comenta l'estudiós Angel J. Cappelletti:

"Por su parte, sabemos por Cicerón que Demócrito no sólo creía que el examen de las entrañas de los animales sirve para predecir las epidemias y la esterilidad o fecundidad de la tierra sino también que los sueños pueden utilizarse para predecir el futuro. Sabemos además por Sexto Empírico que el filósofo de Abdera era autor de una obra titulada 'Sobre los ídolos o sobre la previsión'. El mismo Sexto refiere, un poco más adelante, que, fundado en su teoría de los ídolos o simulacros, Demócrito explica no sólo los sueños, sino también la aparición de genios y fantasmas, justificando así parcialmente la creencia popular en los dioses.

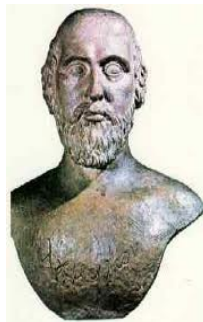
La teología de Demócrito (cuya originalidad consiste precisamente en su coherencia con el materialismo mecanicista) tiene su origen en esta teoría de los ídolos. Los dioses no son, para el abderita, probablemente, sino ídolos o simulacros desprendidos de los cuerpos y las almas de los mejores hombres (los más sabios), y aposentados en remotos (y serenísimos) espacios interastrales. También los demonios, que pueblan todo el aire, son simplemente ídolos o simulacros, emitidos por hombres perversos; no carecen por cierto de sensibilidad y de deseos sino que están llenos de la maldad de aquellos que los emiten. Más aún, se aposentan en las personas a las cuales son dirigidos por un maleficio y perturban tanto sus cuerpos como sus almas.

En Demócrito encontramos así, por primera vez, una teoría de los sueños que no sólo se presenta como directa y necesaria consecuencia de la teoría del conocimiento sino que posee la suficiente elasticidad y amplitud como para dar razón de los diversos fenómenos oníricos y de su complejo dinamismo, sin excluir los hechos que

hoy llamaríamos 'parapsicológicos'. Se trata de una teoría estrictamente materialista y mecanicista, que satisface, sin embargo, la opinión, común en la Antigüedad, sobre el carácter adivinatorio de los sueños y sobre la intervención de dioses y demonios en los mismos.

Como después Aristóteles, sabe Demócrito hacer un lugar a la mántica y aun a la teología, sin necesidad de abjurar de su naturalismo o de admitir tradiciones mitológicas y cuentos fantásticos. El hecho de que el abderita insista sobre todo en el movimiento mecánico de los simulacros y descuide casi por completo el aspecto propiamente fisiológico de los sueños hace que su teoría parezca, inclusive, más clara y comprensible que la del estagirita.

Pero su verdadero mérito y su mayor originalidad consiste en haber logrado una explicación de los sueños que manteniéndose en un terreno estrictamente materialista y mecanicista, sin hacer siquiera concesión alguna al pampsiquismo y al hilozoismo de sus predecesores jonios (y mucho menos al dualismo de su enemigo Platón), da razón no sólo del aspecto representativo (es decir, cognoscitivo) de los sueños, sino también de su aspecto emotivo y volitivo, no sólo de la imagen, sino también del sentimiento y del deseo.”

Alcmeó, el fisiòleg

Alcmeó de Crotona fou un pitagòric del segle VI A.C., contemporani del seu mestre, que va néixer i viure a Crotona (Magna Grècia). Es va interessar per la medicina i descobrí la importància del cervell com a

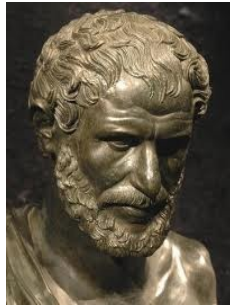
Son i Somnis. I.1 - Fonts

òrgan dominant, al igual que el seu codeixeble Filolau.

Se'l considera un dels primers autors que va formular a Occident una hipòtesi sobre el somni, coneguda com “hipòtesi vascular”, que proposa que el son és provocat pels moviments de la sang.

En efecte, segons explica Aeci, Alcmeó

"sostiene que el sueño sobreviene cuando la sangre se concentra en las venas; que, cuando dicha sangre se dispersa, uno se despierta; y que, cuando se marcha enteramente, uno muere".

L'obscur Heràclit

Heràclit d'Efes (c. 535 - 484 A.C), famós per les seves dites “tot flueix” i “mai no ens podem banyar dues vegades en el mateix riu”, era natural d'aquesta important ciutat de la Jònia, a la costa occidental d'Àsia Menor.. Va néixer en el si d'una família de llinatge reial, on era hereditari el càrrec de sacerdot oficiant de la Dèmeter eleusina i per tant era versat en el seus Misteris.

Com els altres filòsofs anteriors a Plató, només ens queden els comentaris d'autors posteriors i fragments de les seves obres. Va compondre

un llibre d'aforismes que va depositar al gran temple de l'a deessa Artemis a Efes.

El to oracular, lacònic i inclinat a la metàfora d'aquestes reflexions li va valdre el sobrenom de l'“Obscur d'Efes” i va provocar el cèlebre comentari de Sòcrates:

“El que he entès d'Heràclit és elevat i elevat sembla també el que no he entès. Però per desxifrar-ho tot, caldria ser un bus de Delos.”

Concís i paradoxal, dóna mostres d'una fina ironia en diversos passatges que d'ell ens han arribat. Per exemple, en fer referència a Pitàgores comenta que ensenya moltes coses “però no a ser intel·ligent.”

La visió d'Heràclit recorda la concepció del Vedanta, ja que parla del dormir i el somiar en un context més gnoseològic-metafísic que no pas psicofisiològic.

Una de les dites que se li atribueixen és que per a la majoria d'homes, ignorants del *logos* (la raó o llei universal de la Natura), aquest els és amagat durant l'estat de vetlla, de la mateixa manera que no són conscients del que fan quan dormen.

Així, els ignorants, els que es guien exclusivament pels sentits i l'opinió, són assimilats per Heràclit als que somien.

Encara més, els savis, els que posseeixen el *logos* i identifiquen amb ell el seu pensament individual i conformen la seva raó singular amb la Raó universal, mereixen el nom de “desperta”, en contraposició als insipients, que desconeixen el *logos* universal i creuen tenir un *logos* privat i un món particular i exclusiu i per això són anomenats “adormits”. Per això recomana:

"No hem d'actuar ni parlar com quan estem adormits."

El son és per al filòsof una imatge de la mort, però fins i tot en la vigília la majoria d'homes viuen adormits. I els que dormen i viuen així en

Son i Somnis. I.1 - Fonts

un il·lusori món privat, regit per un *logos* particular i enganyós, són artífexs de tot el que passa en un univers únic i comú i, sense saber-ho, col·laboren amb el *logos* universal. Diu Heràclit:

“Per als que estan desperts, hi ha un sol univers comú, mentre que en el son cadascú es gira vers el seu univers propi i privat.”

Per altra banda, com que tots els contraris són modes de l'únic ésser (*phisis*), tots són iguals i es pot dir que "el mateix (i un sol): viu i mort, despert i adormit..."

Sext Empíric, metge i filòsof del segle II, diu que Heràclit afegeix a aquesta doctrina metafísico-gnoseològica que contraposa somni i vetlla una explicació psicofisiològica del fenomen del son: absorbim el *logos* universal amb la respiració, per això som racionals; durant el somni, en canvi, ens oblidem del *logos* i caiem aleshores en un estat d'irracionalitat, tot i que recuperem el seny en despertar.

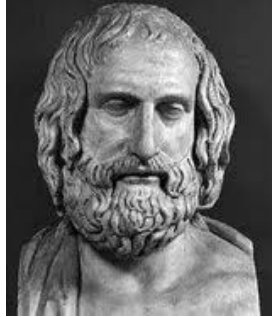
En el son - afegeix Sext, interpretant Heràclit - els porus dels sentits es clouen i raó que resideix dins nostre se segrega del món circumdant, unit a ell com per una arrel per la respiració. Però quan ens desvetllem, torna sortir del cos a través de les portes dels porus sensorials i s'uneix de nou amb la realitat exterior i amb la Raó universal.

Alguns comentaristes diuen que aquesta teoria, basada en la idea de la respiració i la comunicació per mitjà dels porus, és una elaboració posterior de Sext Empíric i que Heràclit no havia presentat aquest aspecte del tema.

En tot cas, si fos del mateix Heràclit, trindriem des dels primers moments de la filosofia i la ciència hel·lèniques dues teories oposades del son:

1. La basada en la circulació o moviment de la sang.
2. La basada en la respiració o comunicació (per porus i pulmons) dels òrgans interns amb el medi ambient i l'aire circumdant.

Ambdues teories aniran apareixent en el pensament grec fins a l'època d'Aristòtil.

Anaxàgores i les homeomeries

Anaxàgores (500 - 428 A.C.?) fou un filòsof grec natural de Clazòmenes. El seu pare Hegesíbul li va deixar una propietat considerable que va repartir generosament entre els membres de la seva família.

Vers els vint anys va anar a Atenes on va viure 30 anys. Fou mestre de Pèricles. Acusat d'impietat pels enemics d'aquest, fou processat i condemnat per afirmar que "el sol és una mena de pedra incandescent" i fou condemnat a l'exili, fet que, per cert, va veure prèviament en somnis, com relata Diògenes Laerci, que li atribueix la redacció d'una obra sobre els somnis.

D'allí va anar a Lampsacos (Làmpsac) on va morir als 72 anys.

El seu pensament bàsic és que "tot és en tot" i que en cada partícula material hi ha les propietats de cada cosa, idea que cal admetre si s'accepta la divisibilitat infinita.

Fou el primer a imaginar un principi motor, infinit, intel·ligent i separat de la matèria, l'intel·lecte (*nous*), que identifica amb el principi d'animació i d'individualització de les coses que constitueixen l'ordre har-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

mònic de l'univers.

Deia que al començament tot era una barreja d'innombrables llavors de totes les coses, les "homeomeries", sense cap qualitat concreta i en estat de repòs, i que per l'acció d'una ment infinita, pura i sense barreja, que coneix i governa totes les coses, s'inicia el procés de separació i producció de tot.

Anaxàgores també va sostenir que els astres eren pedres incandescents i va formular que la lluna rebia la llum del sol i gràcies als seus coneixements astronòmic, va explicar també els eclipsis de sol i de lluna. Igualment es va ocupar també en l'estudi de temes biològics i psicològics, com és ara la sensibilitat.

En referència al son i el somni, el filòsof clazomeni diu que el seu origen no s'ha de buscar en l'ànima (*psijé*) considerada en el seu aspecte intel·lectual (*nous*), sinó totalment en el cos, encara que el cos tingui vida i no sigui aliè, per tant, a l'ànima sensitiva.

I dedueix, en sintonia amb algunes investigacions i estudis actuals, que dormir i somiar és finalment

"un exhauriment de l'energia física."

Segons diu Tertul·lià (*De anima* 43), Anaxàgores concorda en la seva concepció amb la concepció de Xenòfanes.

Antifont, el primer psicoanalista

El matemàtic, dramaturg, orador i filòsof Antifont (finals s. V A.C.) és un cas singular. Càustic i escèptic, tenia, a més dels seus enciclopèdics coneixements, un carisma especial: les seves paraules eren tan agudes i penetrants que convencien tothom. Vivia a Corint, llavors una ciutat molt pròspera, on obrí una consulta i en va fer publicitat, iniciativa molt poc habitual entre els filòsofs del seu temps. Allí rebia els seus pacients i els tractava amb un nou mètode, basat en la conversa. El cas d'Antifont ha despertat força curiositat, ja que apareix com un clar precedent de la psicoanàlisi (fins i tot en el significatiu detall del cobrar les teràpies). Comenta Plutarc a les seves “Vides”:

“Mentre practicava la poesia, també va redactar 'L'art d'evitar la so-frença', que és una cura semblant a la que els metges prescriuen als seus pacients; va obrir una consulta de metge a Corint, prop de l'àgora, i va anunciar que podia curar els pacients tot parlant amb ells, i havent escoltat les causes de les seves malalties, solia confortar els malalts.”

Antifont començava escoltant el pacient i després guaria la malaltia amb paraules. No sabem com s'ho feia, però diuen els comentaristes que el sistema funcionava. Ell mateix solia afirmar que no hi havia dolor que pogués resistir la seva teràpia. En va descriure els detalls en l'obra que cita Plutarc, que malauradament s'ha perdut. En qualsevol cas, les paraules eren essencials en el procés, tant les dels pacients com les seves, gairebé hipnòtiques. En un dels fragments de les seves obres

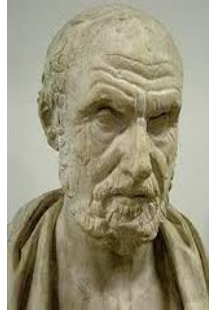
Son i Somnis. I.1 - Fonts

presenta una visió mentalista que recorda les filosofies d'Orient i que explica el secret del seu mètode:

“En tot home la ment dirigeix el cos vers la salut i la malaltia i vers la resta d'aspectes de la vida.”

Antifont es va guanyar una merescuda fama de bon metge. Però a més va fer diners, sense els escarafalls d'un Sòcrates, car opinava que cobrar pels ensenyaments i les teràpies no sols era legal, sinó honest. Comenta Xenofont que Antifont deia que Sòcrates era una bona persona, però l'acusava d'ensenyar coses sense valor, indignes de pagament; de viure massa modestament, com un esclau, i de ser un arrogant, perquè ensenyava política sense un polític... Antifont també va investigar els somnis i els fenòmens que tenen lloc durant el son i va escriure un tractat sobre la interpretació dels somnis que també s'ha perdut. Set segles abans d'Artemidor ja practicava una anàlisi dels somnis basada en una exegesi racional i en l'ús de la lògica i l'aplicació d'una causalitat ben entesa. Llucià de Samosata (125-181), a la seva *Vera historia*, el situa a la Illa dels Somnis com a intèrpret de somnis, nomenat pel mateix déu Hipnos. Amb tot, contem que més tard va deixar la teràpia per dedicar-se a l'oratória. Comenta Angel J. Cappelletti:

“Entre los sofistas, Antifón de Atenas escribió un libro sobre la interpretación de los sueños. Tertuliano lo considera (*De anima*) como uno de los más famosos intérpretes de sueños en la Antigüedad. Ningún intento encontramos, por cierto, en él de una explicación física o fisiológica del dormir. Todo su esfuerzo se concentra en una interpretación de los sueños que Cicerón juzga original pero no natural, antes bien rebuscada o artificiosa, y que compara significativamente con la labor de los gramáticos ante el texto de los poetas (*De divino*).”

El Doctor Hipòcrates

Hipòcrates de Cos (460-370 A.C.) nasqué a la illa grega de Cos i esdevingué un cèlebre metge i professor de medicina. Sota aquesta òptica analitza i estudia el son i els somnis.

Al seu tractat “Sobre els vents” diu que de tots els components del cos humà cap no és tan important com la sang per a la intel·ligència, de manera que aquesta roman intacta mentre no es perd ni s'altera la sang.

Entre les proves que aporta per sostenir aquesta afirmació, addueix que el son, que es comú a tots els animals, es produeix quan es tenen ganes de dormir, ja que llavors la sang es refreda i circula més lentament. Per això el cos es torna pesat, es tanquen els ulls i la intel·ligència s'altera, convertint-se en la seu de les fantasies que anomenem “somnis”.

En general Hipòcrates menciona el son i el somni en contextos terapèutics. Així, per exemple, a “Sobre les afeccions”, diu que els remeis que provoquen el son han de tranquil·litzar el pacient; als “Pronòstics” parla dels casos en que un excés de son produeix espasmes; a les “Prenocions de Cos” anota, en canvi, que el son (com la defecació) pot ser útil per guarir els espasmes; al “Règim de les persones sanes” prescriu perllongar el son als pacients que regurgiten els aliments, etc.

En altres passatges nota també Hipòcrates que el son i els somnis són fonts importants del diagnòstic i considera nociu dormir de dia i vetllar

Son i Somnis. I.1 - Fonts

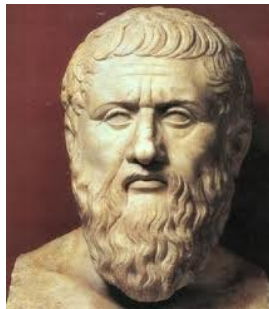
de nit, o simplement no dormir.

També parla dels somnis com un sistema de diagnòstic. Diu, per exemple, que el somnis pertorbadors i angoixats solen anunciar els accessos epilèptics. Hipòcrates va dedicar un tractat complet, “Sobre el somnis” al son i els somnis.

Comenta Cappelletti:

“La originalidad de Hipócrates consiste en haber elaborado una teoría de los sueños como reveladores de la salud o enfermedad del cuerpo. Tal teoría, que influirá luego en Aristóteles (*De divinatione per somnum*), tiene tal vez su fundamento en la opinión de Anaxágoras según la cual el sueño (el dormir) es una afección somática que se produce cuando la actividad del cuerpo queda interrumpida. De acuerdo con la teoría hipocrática, los sueños comunes (no divinos) constituyen el lenguaje de nuestro cuerpo, el vehículo a través del cual éste da a conocer sus necesidades, sus exigencias, sus quejas y sus protestas.

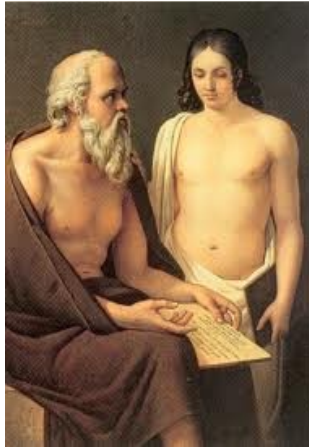
Podría suponerse que los sueños "divinos" son, por el contrario, aquellos en que el alma manifiesta sus propias necesidades y deseos, en la medida en que éstos no pueden ser expresados durante la vigilia. Tal conjetura tiene su base en la interpretación que se da al concepto de "lo divino" en el tratado *De morbo sacro*. Allí, lejos de contraponer lo divino a lo natural, Hipócrates tiende a asimilar ambos conceptos, según la mejor tradición de la filosofía presocrática, centrada en la noción de naturaleza-divinidad.”

Somnis platònics?

Ja fèiem referència al gran filòsof en la introducció d'aquest assaig. Examinem ara amb més detall la seva posició davant del fenomen del son i els somnis.

Aparentment, Plató no presenta cap teoria sobre el tema, a diferència del seu deixeble Aristòtil, que sí que l'examina amb detall i dedica al son i els somnis tractats específics. Però una lectura atenta revela que al llarg de la seva obra Plató va deixant anar pistes ben diverses que conformen una interessant i completa visió sobre el son i els somnis.

La primera dada que recolza la intenció que suggerim és que Plató parla del son i els somnis en diàlegs que corresponen a totes les etapes en que se sol dividir la seva obra, cosa que revela un interès constant pel tema. Plató parla del son o del somni d'una manera explícita en uns 12 diàlegs. Excloem mencions puntuals o comparacions en la línia del “Polític”, on Sòcrates fa el comentari:

“Les idees més elevades, benvolgut amic, amb prou feines es poden expressar, excepte per mitjà d'exemples; tots els homes semblen conèixer totes les coses d'una manera com ensomiada i de nou es desperten i no saben res.”

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Citem, doncs els següents diàlegs platònics:

- ♣ Primers diàlegs: Apologia, Critó, Càrmides.
- ♣ Època de transició: Cràtil.
- ♣ Època de maduresa: El Banquet, Fedó i La República.
- ♣ Època de vellesa: Teetet, El Sofista, Fileb, Timeu i Lleis.

Apologia

L'”Apologia de Sòcrates” és la versió que Plató fa del discurs de defensa de Sòcrates davant dels tribunals atenencs que l'acusaven de corrompre la joventut i de no creure en els déus de la *polis*. Malgrat que la seva datació exacta és incerta, el text se sol incloure en el cicle platònic de les primeres obres anomenades “socràtiques” que Plató va escriure de jove i fins i tot es pensa que aquesta és la seva primera obra. En aquest breu monòleg fa una defensa clara del valor dels somnis:

“Ya sabéis, atenienses, por qué la mayor parte de las gentes gustan escucharme y conversar detenidamente conmigo; os he dicho la verdad pura, y es porque tienen singular placer en combatir con gentes que se tienen por sabias y que no lo son; combates que no son desagradables para los que los dirigen. Como os dije antes, es el Dios mismo el que me ha dado esta orden por medio de oráculos, por sueños y por todos los demás medios de que la Divinidad puede valerse para hacer saber a los hombres su voluntad.”

Presenta un dels *ex-cursus* més brillants sobre la relació del somni amb la mort (veure “Son i mort”):

“Profundicemos un tanto la cuestión, para hacer ver que es una esperanza muy profunda la de que la muerte es un bien. Es preciso de dos cosas una: o la muerte es un absoluto anonadamiento y una privación de todo sentimiento, o, como se dice, es un tránsito del alma de un lugar a otro. Si es la privación de todo sentimiento, una dormida pacífica que no es turbada por ningún sueño, ¿qué mayor ventaja puede presentar la muerte? Porque si alguno, después de haber pasado una noche muy tranquila sin ninguna inquietud, sin ninguna turbación, sin el menor sueño, la comparase con todos los demás días y con todas las demás noches de su vida, y se le obligase a decir en conciencia cuántos días y noches había pasado que fuesen más felices que aquella noche; estoy persuadido de que no sólo un simple particular, si no el mismo gran rey, encontraría bien pocos, y le sería muy fácil contarlos. Si la muerte es una cosa semejante, la llamo con razón un bien; porque entonces el tiempo todo entero no es más que una larga noche.

Pero si la muerte es un tránsito de un lugar a otro, y si, según se dice, allá abajo está el paradero de todos los que han vivido, ¿qué mayor bien se puede imaginar, jueces míos?”

Més endavant concreta perquè abans de morir ja no té somnis:

“... porque lo que en este momento me sucede a mí no es obra del azar, y estoy convencido de que el mejor partido para mí es morir desde luego y libertarme así de todos los disgustos de esta vida. He aquí por qué la voz divina nada me ha dicho este día. ”

Son i Somnis. I.1 - Fonts

I acaba amb una irònica pregunta als seus jutges:

“Pero ya es tiempo de que nos retiremos de aquí, yo para morir, vosotros para vivir. ¿Entre vosotros y yo, quién lleva la mejor parte? Esto es lo que nadie sabe, excepto Dios.”

Critó

Entre els primers diàlegs, centrats en la figura de Sòcrates, el Critó és el primer que narra un somni del mestre. El somni, de caràcter premonitori, té lloc mentre Sòcrates espera la mort en la seva cel·la de la presó, que per caprici de la Història, encara es pot visitar, com demostra la fotografia.

Sòcrates explica al seu deixeble Critó que en somnis se li ha aparegut una dona molt bella, vestida de blanc, i li ha promès que arribarà al fèrtil país de Ftia al cap de tres dies. Ftía (en grec antic Φθίη, l'antiga Pht-hîê, la moderna Fthíi) és una antiga regió de Grècia, a la zona sud de Magnèsia. Fundada per Éac, avi d'Aquil·les, era la pàtria de la tribu dels mirmidons, que van participar en la guerra de Troia a les ordres d'Aquil·les.

Sòcrates interpreta el seu propi somni - força evident, per altra banda. La referència al viatge vers la mítica Ftia indica que la sentència de mort es complirà al cap de tres dies. El filòsof dóna especial valor al missatge. En el diàleg s'insinua també la singularitat del son de Sòcra-

tes:

Sócrates

¿Cómo llegas a estas horas, Critón? ¿No es todavía temprano?

Critón

En efecto, es muy pronto.

Sócrates

¿Qué hora, aproximadamente?

Critón

La del alba.

Sócrates

Me extraña que el guardián de la cárcel haya querido atenderte.

Critón

Ya es amigo mío, Sócrates, de tanto venir por aquí, y además, algún que otro favor se ha sacado también de mí.

Sócrates

¿Llegas ahora, o llevas ya un rato aquí?

Critón

Llevo bastante rato.

Sócrates

Entonces, ¿cómo no me has despertado inmediatamente, en lugar de estarte ahí sentado en silencio?

Critón

Por Zeus, Sócrates, tampoco yo querría estar en tan gran desvelo y dolor. Sin embargo, hace rato que me admiro de ver cuán dulcemente duermes. Y adrede no te desperté, para que pasases el tiempo lo más agradablemente posible. Sin duda, muchas veces durante toda la vida envidié tu manera de ser, pero mucho más en la presente desgracia, al considerar con cuánta facilidad y tranquilidad la soportas.

Sócrates

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Sin duda, Critón, sería inoportuno indignarme, a mi edad, si es necesario morir ya.

Critón

También otros de tu edad se ven inmersos en situaciones como ésta, pero en nada les libra la edad de no indignarse por su suerte.

Sócrates

Así es, pero ¿por qué has venido tan pronto?

Critón

Porque traigo una noticia terrible, Sócrates. No para ti, a lo que veo, pero sí terrible y dura para mí y para todos tus amigos; por mi parte, no creo que pudiera recibir otra más dura.

Sócrates

¿Qué noticia? ¿Acaso ha llegado ya la nave procedente de Delos a cuyo regreso es preciso que yo muera?

Critón

Todavía no ha llegado, pero me parece a mí que llega hoy, según lo que han dicho algunos que vienen de Sunion y la han dejado allí. Según éstos, es evidente que la nave llega hoy y, por lo tanto, será forzoso, Sócrates, que mañana pongas fin a tu vida.

Sócrates

Pues si así agrada a los dioses, Critón, que así sea en buena hora. Sin embargo, no creo que llegue hoy la nave.

Critón

¿De dónde deduces eso?

Sócrates

Te lo diré. De algun modo, al parecer, he de morir al día siguiente del día que llegue la nave.

Critón

Por lo menos así lo afirman los que tienen autoridad sobre estas cosas.

Sócrates

Pues bien, no creo que llegue hoy la nave, sino mañana. Me baso

en cierto sueño que he tenido esta noche, hace un momento. Y has sido muy oportuno al no despertarme.

Critón

Y bien, ¿qué sueño ha sido ese?

Sócrates

Me parecía que una mujer hermosa y de noble aspecto se me acercaba, vestida de blanco, y llamándome me decía: "Sócrates, al tercer día llegarás a la fértil Ftía".

Critón

Extraño sueño, Sócrates.

Sócrates

Esclarecedor, a mi modo de ver, Critón.

Càrmides

El "Càrmides" és un diàleg on Sòcrates dialoga amb el jove Càrmides i després amb Critias sobre el sentit de la *sophrosyne* ("temperança", "prudència", "autocontrol" o "restricció"). Com és habitual en els diàlegs platònics de joventut, els dialogants no arriben cap definició satisfactòria (*aporia*), però gràcies a la maièutica reflexionen, en aquest cas sobre la saviesa.

Sòcrates és el narrador i comença dient que acaba de tornar de la batalla de Potidaea, una ciutat assetjada i conquerida pels atenencs al principi de la Guerra de Peloponès, observació important per fixar la data

del text. El filòsof presenta després el que anomena “el seu somni” i fa una irònica i brillant reflexió de to salomònic sobre els avantatges de la saviesa:

Sòcrates

¡Por el cielo! eso mismo me parece a mí; y pensando en esto es por lo que dije que se me venían a la mente ideas extrañas, y que temía no hubiésemos examinado bien la cuestión. Porque, a decir verdad, en el acto mismo en que estuviéramos de acuerdo en que la sabiduría es todo lo que hemos dicho, no por esto vería más claro qué bien nos procura.

Critias

¿Cómo? Explícate; por lo menos sepamos cómo piensas.

Sòcrates

Creo que me extralimito; pero no importa, cuando una idea se presenta al espíritu, es preciso examinarla, y no dejarla escapar a la ventura, por poco amor que uno se tenga a sí mismo.

Critias

No es posible hablar mejor.

Sòcrates

Escucha, pues, mi sueño, y juzga si ha salido por la puerta de marfil o por la de cuerno (en referència a Homer). Quiero que la sabiduría, tal como antes la definimos, ejerza sobre nosotros un imperio absoluto; pues bien, ¿qué ventajas nos promete con todo su cortejo de ciencias? Únicamente la siguiente: si un hombre se da por piloto y no lo es, es claro que no nos sorprenderá, lo mismo que no podrán abusar de nosotros ni un médico, ni un general, ni ninguna persona que pretenda saber lo que no sabe. ¿Qué ventaja sacaremos de esto, sino una mejor salud para el cuerpo; librarse de los peligros de la guerra y de la mar; en fin, tener nuestros muebles, nuestros vestidos, nuestros calzados más artísticamente hechos, porque sólo nos valdremos de los verdaderos artistas? Avancemos, si quieres, hasta conceder que la adivinación es la ciencia del porvenir; y que la sabiduría, saliendo al frente, nos pone en guardia contra los charlatanes, y nos descubre los verdaderos adivinos, que son los que saben lo que realmente ha de suceder; pues bien, yo concibo perfectamente que la especie humana en es-

tas condiciones obrará y vivirá conforme a la ciencia; la sabiduría, en efecto, guardián vigilante, no permitirá a la ignorancia deslizarse en nuestros trabajos; mas ¿por vivir conforme a la ciencia, viviremos mejor y seremos dichosos? He aquí lo que yo aún no puedo comprender, mi querido Critias.”

Cràtil

En el Cràtil sembla que Plató anomeni “son” precisament el contra-son o súper-vigília, quan diu que, per oposició al flux perpetu de les coses, Sòcrates ha somiat moltes vegades en alguna cosa que és en si, en una bellesa i un bé eterns, aliens a tot devenir.

Sócrates

He aquí, por ejemplo, querido Cratilo, una cuestión que se me presenta muchas veces como un sueño; lo bello, el bien y todas las cosas de esta clase, ¿debe decirse que existen en sí o que no existen?

Cratilo

Yo, Sócrates, creo que existen.

El Banquet

A l'escena final del Banquet es remarca que Sòcrates era un home particularment resistent al son. A la guerra va destacar per la seva excepcional capacitat de vetlla. De vegades també entrava en un iòguic son sense somnis, en plena vigília, com passa a l'inici del diàleg.

Plató, com Heràclit, introdueix la imatge, per no dir el mite, de “anti-somni”. Sòcrates s'aïlla dels seus deixebles i es concentra, no per entrar en el món "privat" dels seus somnis, sinó per accedir millor - al marge de l'opinió i de la conversa - al món universal i comú de les Idees:

“Tal fue, más o menos - contó Aristodemo -, el diálogo que sostuvieron cuando se pusieron en marcha. Entonces Sócrates, concentrando de alguna manera el pensamiento en sí mismo, se quedó rezagado durante el camino y como aquél le esperara, le mandó seguir adelante.”

Aquesta és la primera menció de l'estat de recolliment usualment practicat per Sòcrates. Però no es pot entendre com un tret superficial o una simple curiositat anecdòtica.

Aquesta pràctica de Sòcrates era prou notòria i concreta perquè Aristòfanes se'n rigué a la seva comèdia “Els Núvols”, quan situa el gran filòsof dins d'un cistell, meditant de cara al sol a dos metres de terra, en una divertida versió de la levitació:

SÓCR.: Mortal, ¿Por qué me llamas?

ESTR.: Ante todo, te ruego que me digas qué es lo que haces ahí.

SÓCR.: Camino por los aires y contemplo el Sol.

ESTR.: Por tanto ¿Miras a los dioses desde tu cesto y no desde la tierra? Si no es que...

SÓCR.: Nunca podría investigar con acierto las cosas celestes si no suspendiese mi alma y mezclase mis pensamientos con el aire que se les parece. Si permaneciera en el suelo, para contemplar las regiones superiores, no podría descubrir nada porque la tierra atrae a sí los jugos del pensamiento: lo mismo exactamente qué ocurre con los berros.

ESTR.: ¿Qué dices, el pensamiento atrae la humedad de los berros? Pero, querido Sócrates, baja, para que me enseñes las cosas que he venido a aprender.

Tornant al “Banquet”, la meditació extàtica de Sòcrates, en la que es

concentra en la idea de la Bellesa tot anat a casa d'Agató, és d'especial importància.

Quan per fi arriba, el mestre fa unes oportunes referències a la il·lusió onírica quan saluda el seu amfitrió:

"Sócrates se sentó y dijo: - 'Estaría bien, Agatón, que la sabiduría fuera una cosa de tal naturaleza que, al ponernos en contacto unos con otros, fluyera de lo más lleno a lo más vacío de nosotros, como fluye el agua en las copas, a través de un hilo de lana, de la más llena a la más vacía. Pues si la sabiduría se comporta también así, valoro muy alto el estar reclinado junto a ti, porque pienso que me llenaría de tu mucha y hermosa sabiduría. La mía, seguramente, es mediocre, incluso ilusoria como un sueño, mientras que la tuya es brillante y capaz de mucho crecimiento, dado que desde tu juventud ha resplandecido con tanto fulgor y se ha puesto de manifiesto anteayer en presencia de más de treinta mil griegos como testigos'."

I ja en ple sopar, en parlar de l'amor, fa una bonica analogia hípnica:

"De esta manera, Fedro, me parece que Eros, siendo él mismo, en primer lugar, el más hermoso y mejor, es causa luego para los demás de otras cosas semejantes. Y se me ocurre también expresarles algo en verso, diciendo que es éste el que produce la paz entre los hombres, la calma tranquila en alta mar, el reposo de los vientos y el sueño en las inquietudes."

El diàleg acaba amb una suggestiva escena que recorda els insomnis iòguics, per bé que en un ambient més etílic i relaxat, on els deixebles van caient l'un darrere l'altre mentre Sòcrates aguanta com un home.

"Entonces Erixímaco, Fedro y algunos otros - dijo Aristodemo - se fueron y los dejaron, mientras que de él se apoderó el sueño y durmió mucho tiempo, al ser largas las noches, despertándose de día, cuando los gallos ya cantaban. Al abrir los ojos vio que de los demás, unos seguían durmiendo y otros se habían ido, mientras que Agatón, Aristófanes y Sócrates eran los únicos que todavía seguían despiertos y bebían de una gran copa de izquierda a derecha. Sócrates, naturalmente, conversaba con ellos.

Aristodemo dijo que no se acordaba de la mayor parte de la conversación, pues no había asistido desde el principio y estaba un poco adormilado, pero que lo esencial era - dijo - que Sócrates les obligaba a reconocer que era cosa del mismo hombre saber componer comedia y tragedia, y que quien con arte es autor de tragedias lo es también de comedias. Obligados, en efecto, a admitir esto y sin seguirle muy bien, daban cabezadas.

Primero se durmió Aristófanes y, luego, cuando ya era de día, Agatón. Entonces Sócrates, tras haberlos dormido, se levantó y se fue. Aristodemo, como solía, le siguió. Cuando Sócrates llegó al Liceo, se lavó, pasó el resto del día como de costumbre y, habiéndolo pasado así, al atardecer se fue a casa a descansar.”

Fedó

El Fedó o “Sobre l'ànima” parla de la immortalitat d'aquesta i està ambientat en les darreres hores de vida de Sòcrates. Hi apareixen bastants dels seus amics, però Plató, conta el diàleg, no hi va assistir.

Aquest emotiu diàleg presenta els efectes dels somnis en la realitat quotidiana. Conta que Sòcrates ha decidit estudiar música i poesia perquè així li ha estat insistentment recomanat en somnis.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

En la línia més xamànica i tradicional, el somni apareix com a portador d'un missatge, encara més, d'un imperatiu moral i religiós.

Davant de la pregunta del seu deixeble Cebes, Sòcrates explica el motiu que l'ha portat a escriure en vers les faules d'Esop i compondre un himne a Apol·lo un cop ingressat a la presó, quan abans mai no s'havia dedicat a la música i la poesia.

En textos posteriors se cita l'himne socràtic, que comença així:

“Jo us saludo, Apol·lo Deli i Diana, il·lustres infants...”

És la seva resposta tardana al que li ha estat suggerit al llarg de la vida en somnis, quan una visió li ordenava que fes música i per tant poesia. Atenció, però, a la subtil i reveladora justificació de Sòcrates - que té més sentit encara a les portes de la mort - quan al·lega que fins aleshores s'havia pensat que la veu l'incitava a continuar fent el que ja feia, és a dir, filosofar, ja que no hi ha música més sublim que la filosofia.

Interrumpiéndole entonces Cebes, le dijo:

“- ¡Por Zeus!, Sócrates, que has hecho bien en recordármelo. Sobre esos poemas que has compuesto, poniendo en verso las fábulas de Esopo y el himno a Apolo, ya me han preguntado algunos, pero sobre todo Eveno, anteayer, por qué razón los hiciste una vez llegado aquí, cuando anteriormente jamás habías compuesto ninguno. Si te importa, pues, que yo pueda responder a Eveno cuando de nuevo me pregunte, porque bien sé que me preguntará, dime qué debo decir.

- Pues dile, Cebes -le contestó - la verdad; que no los hice por querer convertirme en rival suyo ni de sus poemas, pues sabía que esto no era fácil, sino por tratar de enterarme qué significaban ciertos sueños, y también por cumplir con un deber religioso, por si acaso era ésta la música que me prescribían componer. Tratábase, en efecto, de lo siguiente: Con mucha frecuencia en el transcurso de mi vida se me había repetido en sueños la misma visión, que, aunque se mostraba cada vez con distinta apariencia, siempre decía lo mismo: ¡Oh Sócrates, trabaja en componer música! Yo, hasta

ahora, entendí que me exhortaba y animaba a hacer precisamente lo que venía haciendo, y que al igual que los que animan a los corredores, ordenábame el ensueño ocuparme de lo que me ocupaba, es decir, de hacer música, porque tenía yo la idea de que la filosofía, que era de lo que me ocupaba, era la música más excelsa. Pero ahora, después de que se celebró el juicio y la fiesta del dios me impidió morir, estimé que, por si acaso era esta música popular la que me ordenaba el sueño hacer, no debía desobedecerle, sino, al contrario; hacer poesía; pues era para mí más seguro no marcharme de esta vida antes de haber cumplido con este deber religioso, componiendo poemas y obedeciendo al ensueño. Así, pues, hice en primer lugar un poema al dios a quien correspondía la fiesta que se estaba celebrando. Mas después de haber hecho este poema al dios caí en la cuenta de que el poeta, si es que se propone ser poeta, debe tratar en sus poemas mitos y no razonamientos; yo, empero, no era mitólogo, y por ello precisamente entre los mitos que tenía a la mano y me sabía - los de Esopo - di forma poética a los primeros que al azar se me ocurrieron. Dile, pues, esto a Eveno, Cebes, y que tenga salud, y que, si es hombre sensato, me siga lo más rápidamente posible. Me marcharé, según parece, hoy, puesto que lo ordenan los atenienses."

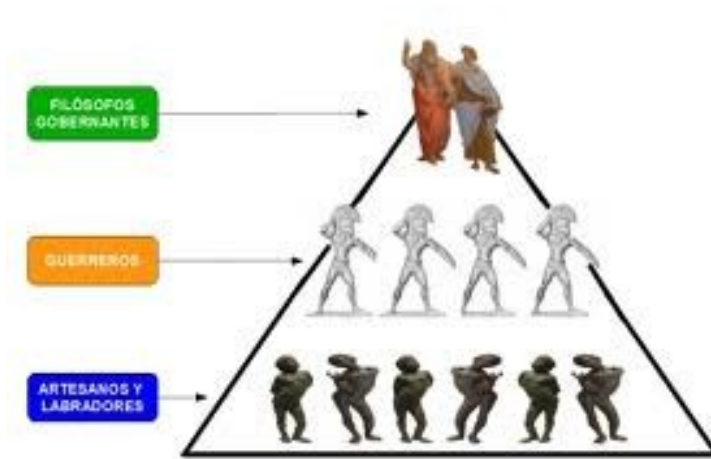
Analitzem el cas. Sòcrates, després del judici i la condemna (l'execució de la qual s'havia ajornat per una festa religiosa), pensa que potser la veu li ordena fer música (és a dir poesia) en el sentit corrent del terme. Per això compona primer un himne al déu Apol·lo, en honor del qual se celebrava la festa, i després - tal vegada recordant que la poesia no treballa amb raonaments sinó amb mites, i com que ell no era mitòleg, sinó filòsof - recorre els mites més propers, les faules d'Esop, que deuria saber de memòria com era normal a l'època, i les versifica.

Aquest mandat del somni es pot equiparar al *daimon* o "geni" que guia els passos de Sòcrates en la vigília i que apareix com una mena de síntesi de les anteriors visions dels *daimons* grecs. Sòcrates se n'atribueix un de propi, independent i amb poders sobrenaturals, i l'identifica apol·líniament amb els déus als que acuden els endevins quan profetitzen a la manera de pròpia de la Pítia o de l'Oracle de Delfos.

Sembla clar que Sòcrates continua pensant, com sempre, que cap ma-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

nifestació de l'esperit supera la filosofia. Però en aquests darrers moments insinua una altra possibilitat o simplement revela la seva convicció més fonda: que només amb la poesia el filòsof pot ser completament savi. Al capdavall Píndar havia presentat la música com a símbol de l'ordre en l'home i la societat i Apol·lo era el seu patró en les dues esferes.

La República

En cap altre diàleg intervenen tant el somni i el son com en “La República”. La primera menció, inequívocament crítica amb els somnis, apareix quan Plató parla de l'educació que caldria impartir en l'Estat ideal:

“- La divinidad es, por tanto, absolutamente simple y veraz en palabras y en obras y ni cambia por sí ni engaña a los demás en vigilia ni en sueños con apariciones, palabras o envíos de signos.

- Tal creo yo también después de haberte oído - dijo.

- ¿Conviene, pues - pregunté - en que sea ésta la segunda de las

normas que hay que seguir en las palabras y obras referentes a los dioses, según la cual no son éstos hechiceros que se transformen ni nos extravíen con dichos o actos mendaces?

- Convengo en ello.

- Por consiguiente, aunque alabemos muchas cosas de Homero, no aprobaremos el pasaje en que Zeus envía el sueño a Agamenón ni tampoco el de Esquilo en que dice Tetis que Apolo cantó en sus bodas y celebró su dichosa descendencia."

Més endavant, i en la mateixa línia crítica, Plató, en parlar de la necessària germanor del poble en el seu Estat, cita un interessant truc fenici de recórrer als somnis per dominar les ments i que considera difícil de dur a terme (encara no s'havia inventat la televisió).

Les tècniques de manipulació de masses tenen una gran antiguitat i Plató aventura una suggestiva teoria conspirativa on els somnis són un mètode de control social:

"- No se trata de nada nuevo -dije- sino de un caso fenicio, ocurrido ya muchas veces en otros tiempos, según narran los poetas y han hecho creer a la gente, pero que nunca pasó en nuestros días ni pienso que pueda pasar; es algo que requiere grandes dotes de persuasión para hacerlo creíble.

- Me parece - dijo - que no te atreves a relatarlo.

- Ya verás cuando lo cuente - repliqué - cómo tengo razones para no atreverme.

- Habla - dijo - y no temas.

- Voy, pues, a hablar, aunque no sé cómo ni con qué palabras osaré hacerlo, ni cómo he de intentar persuadir, ante todo a los mismos gobernantes y a los estrategos, y luego a la ciudad entera, de modo que crean que toda esa educación e instrucción que les dábamos no era sino algo que experimentaban y recibían en sueños; que en realidad permanecieron durante todo el tiempo bajo tierra, moldeándose y creciendo allá dentro de sus cuerpos mientras se fabricaban sus armas y demás enseres; y que, una vez que todo

Son i Somnis. I.1 - Fonts

estuvo perfectamente acabado, la tierra, su madre, los sacó a la luz, por lo cual deben ahora preocuparse de la ciudad en que moran como de quien es su madre y nodriza y defenderla si alguien marcha contra ella y tener a los restantes ciudadanos por hermanos suyos, hijos de la misma tierra.

- No te faltaban razones -dijo- para vacilar tanto antes de contar tu mentira."

Després insinua que el plantejament de la República, l'Estat Ideal, és al capdavall un somni guiat pels déus:

"Cumplido está, pues, enteramente nuestro sueño: aquel presentimiento que referíamos de que, una vez que empezáramos a fundar nuestra ciudad, podríamos, con la ayuda de algún dios, encontrar un cierto principio e imagen de la justicia."

A continuació comença a exposar una des les idees centrals del diàleg, en la línia d'Heràclit i els taoistes i que finalment és el concepte més present en la teoria onírica de Plató: el filòsof és el que està despert.

"- El que cree, pues, en las cosas bellas, pero no en la belleza misma, ni es capaz tampoco, si alguien le guía, de seguirle hasta el conocimiento de ella, ¿te parece que vive en ensueño o despierto? Fíjate bien: ¿qué otra cosa es ensoñar, sino el que uno, sea dormido o en vela, no tome lo que es semejante como tal semejanza de su semejante, sino como aquello mismo a que se asemeja?

- Yo, por lo menos - replicó - diría que está ensoñando el que eso hace.

- ¿Y qué? ¿El que, al contrario que éstos, entiende que hay algo bello en sí mismo y puede llegar a percibirlo, así como también las cosas que participan de esta belleza, sin tomar a estas cosas participantes por aquello de que participan ni a esto por aquéllas, te parece que este tal vive en vela o en sueño?

- Bien en vela - contestó."

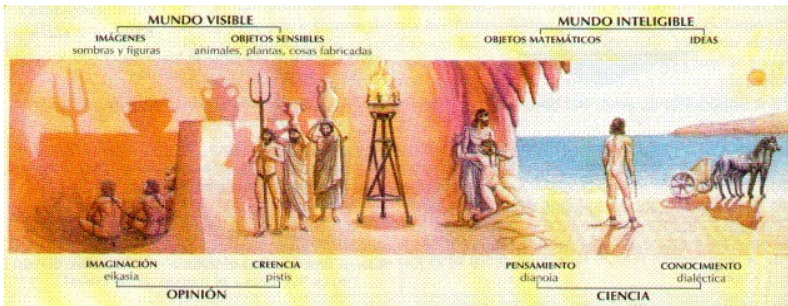
Més endavant Plató recorre a l'oníric mite de la caverna. La idea cen-

tral és ben coneguda: l'home viu en un món de somnis, de tenebres, captiu en una cova de la que sols es pot alliberar tendint vers la llum.

L'elecció de la famosa metàfora no és banal ni casual. Plató la fa servir d'una manera absolutament intencionada.

Comprovem-ho penetrant uns moments en el mite que presenta Plató, la cavernosa sala dels somnis humans.

El mite presenta dues grans zones: l'interior de la cova, lleugerament il·luminat per una foguera, on els presoners encadenats miren imatges com de somni, i l'exterior, dominat per l'esclat del sol.

En tota l'escena el factor visual és bàsic: la foscor de la caverna evoca la nit i les confuses ombres que es consideren reals són com somnis, en contrast amb la clara llum del dia, clara analogia de l'estat despert. El mateix Plató emprà aquesta analogia més endavant, en recomanar a Glaucó el servei que deu el filòsof - el que ha despertat - a la comunitat adormida.

Un altre aspecte a remarcar és que la fosca sala on uns homes amb llum i objectes projecten ombres en una pantalla de pedra davant d'uns embadalits espectadors, és un clar precedent del cinema, l'art dels somnis per excel·lència:

"Contempla uns homes en un habitacle sota terra, com en una caverna, que té un accés obert a contrallum al llarg de tota la cova. I

Son i Somnis. I.1 - Fonts

al seu dedins aquells homes hi viuen, des d'infants, encadenats de cames i de braços, de manera que romanen en el mateix lloc i només veuen el que tenen davant, perquè la cadena no els permet de girar el cap. Tanmateix tenen la llum d'un foc que crema darrera d'ells, a certa distància i des de dalt. Entre el foc i els empresonats s'enfila un camí, i paral·lel a ell, imagina-t'hi bastida arran una paret com els barandats que els prestidigitadors posen davant del públic quan exhibeixen els seus jocs de mans.

- Tot m'ho imagino així - va dir.

- Doncs ara afigura't uns homes que per darrera la paret porten atuells de tota mena i que depassen el mur, i imatges i representacions d'animals, unes de ferro i altres de fusta, i tota llei d'objectes: com és natural, dels qui porten tot això, uns callaran i els altres aniran parlant."

Atenció: no es tracta d'una sala de cinema mut, sinó que va equipada amb un primitiu però eficaç sistema *dolby stereo* de singular realisme, capaç d'enganyar totalment els espectadors:

" - ¿I què, si la presó tingués un ressó que vingués de dalt, et creus que si algun dels qui passen parlava, ells no es pensarien que el qui parla és l'ombra que els transcorre pel davant?

- Sí, s'ho pensarien, per Zeus! - va dir."

Però la sala platònica no és un cinema normal. Els espectadors, com cinèfils absorts en una eterna sessió contínua, estan literalment encadenats a les butaques...

I qui són els "homes que van parlant", els operadors i creadors de les pel·lícules? Plató no ho especifica, però si no són els governants, han de ser per força els temuts arconts o entitats espirituals que dominen els homes (una visió malèvola de la "fàbrica de somnis" que encantaria als productors de Hollywood).

Cal assenyalar, però, que el mite de la caverna no tracta de la natura-

lesa onírica de la realitat sinó de la formació que ha de rebre el filòsof-rei, "de l'educació o a la manca d'ella", del coneixement i de la ignorància. Però si per a Plató els objectes de fora de la caverna són la realitat - les Idees - mentre que les ombres en són les còpies imperfectes - les coses del món tangible - la metàfora de la confusió del somni enfront de la claredat del despertar hi escau prou bé.

El mite platònic es pot veure, doncs, a manera d'escena onírica o directament com un somni esclavitzant del que es pot despertar sortint de la cova, no sense especial dificultat:

" - Doncs ara fixa't bé en el que segueix - vaig dir jo - Si aquest home davallés i tornés a seure en el mateix seient, és que ara no tindria els ulls plens de tenebra, venint tot de sobte del sol?

- Sí, ben plens- va dir.

- I si hagués de tornar a discernir aquelles ombres i a discutir amb aquells encadenats de per vida, quan encara tingués els ulls ofuscats i no pogués fixar la mirada, per a la qual cosa necessitaria un cert temps, no faria riure i es diria d'ell que ara torna amb els ulls malalts per haver pujat a dalt, i que no s'ho val ni tan sols provar de pujar-hi? I que aquell que provés de deslligar-los i de portar-los amunt, si poguessin enxarpar-lo amb les mans i matar-lo, el matarien?

- Ben segur - va dir."

A partir d'aquesta concepció, anima després els seus deixebles a ser filòsofs i governants de la ciutat ideal que imagina, presumiblement sense cinemes...

"Pero a vosotros os hemos engendrado nosotros, para vosotros mismos y para el resto de la ciudad, en calidad de jefes y reyes, como los de las colmenas, mejor y más completamente educados que aquéllos y más capaces, por tanto, de participar de ambos aspectos. Tenéis, pues, que ir bajando uno tras otro a la vivienda de los demás y acostumbraros a ver en la oscuridad. Una vez acostumbrados, veréis infinitamente mejor que los de allí y conoceréis

Son i Somnis. I.1 - Fonts

lo que es cada imagen y de qué lo es, porque habréis visto ya la verdad con respecto a lo bello y a lo justo y a lo bueno. Y así la ciudad nuestra y vuestra vivirá a la luz del día y no entre sueños, como viven ahora la mayor parte de ellas por obra de quienes luchan unos con otros por vanas sombras o se disputan el mando como si éste fuera algún gran bien.”

De la mateixa manera que abans ha parlat de la bellesa, Plató aprofundeix després en el bé i torna a emprar la metàfora onírica en sentit crític, tot fent una important referència al son de la mort:

“-Pues con el bien sucede lo mismo. Si hay alguien que no pueda definir con el razonamiento la idea del bien separándola de todas las demás ni abrirse paso, como en una batalla, a través de todas las críticas, esforzándose por fundar sus pruebas no en la apariencia, sino en la esencia, ni llegar al término de todos estos obstáculos con su argumentación invicta, ¿no dirás, de quien es de ese modo, que no conoce el bien en sí ni ninguna otra cosa buena, sino que, aun en el caso de que tal vez alcance alguna imagen del bien, la alcanzará por medio de la opinión, pero no del conocimiento; y que en su paso por esta vida no hace más que soñar, sumido en un sopor de que no despertará en este mundo, pues antes ha de marchar al Hades para dormir allí un sueño absoluto?

-Sí, ¡por Zeus! -exclamó-; todo eso lo diré, y con todas mis fuerzas.”

Quan Plató relata els diversos elements que conformen l'educació del filòsof, entremig de les lloances a la gimnàstica, deixa anar un consell saludable:

“-Cuando haya terminado - dije - ese período de gimnasia obligatoria que, ya sean dos o tres los años que dure, les impide dedicarse a ninguna otra cosa; pues el cansancio y el sueño son enemigos del estudio. Además una de las pruebas, y no la menos importante, será esta de cómo demuestre ser cada cual en los ejercicios gimnásticos.”

Més endavant fa servir de nou l'analogia del somni, aquest cop per parlar de la llibertat o més ben dit, del perillós somni de la llibertat:

“- Por lo que se refiere a las bestias que sirven a los hombres, nadie que no lo haya visto podría creer cuánto más libres son allí que en ninguna otra parte, pues, conforme al refrán, las perras se hacen sencillamente como sus dueñas, y lo mismo los caballos y asnos, que llegan allí a acostumbrarse a andar con toda libertad y empaque, empellando por los caminos a quienquiera que encuentren si no se les cede el paso; y todo lo demás resulta igualmente henchido de libertad.

- Me estás contando - dijo - mi propio sueño, pues a mí me ha ocurrido eso más de una vez cuando salgo para el campo.

- ¿Y conoces - dije - el resultado de todas estas cosas juntas, por causa de las cuales se hace tan delicada el alma de los ciudadanos que, cuando alguien trata de imponerles la más mínima sujeción, se enojan y no la resisten? Y ya sabes, creo yo, que terminan no preocupándose siquiera de las leyes, sean escritas o no, para no tener en modo alguno ningún señor.

-Muy bien que lo sé - contestó.”

En parlar de la dialèctica com a element educatiu de la seva República, Plató insisteix una altra vegada en l'analogia crítica del somni:

“Por consiguiente - continué yo - nadie nos va a contradecir, si decimos que no existe otra ciencia distinta de la dialéctica que intente, en toda materia, apoderarse metódicamente de la esencia de cada cosa. Pero todas las demás artes se ocupan de las opiniones y gustos de los hombres y se han desarrollado con vistas a la producción, fabricación o conservación de los productos naturales y artificiales; pero las restantes, que afirmamos que cogen alguna cosa de la esencia, como la geometría y demás relacionadas con ella, vemos que su conocimiento del ser se parece a un sueño, que son incapaces de verlo a plena luz, hasta que dejen de hacer uso de hipótesis, las que no tocan temiendo no poder dar razón de ellas. Por lo que si se toma como principio lo que no se conoce y las conclusiones y proposiciones intermedias están tejidas en el campo de lo desconocido, ¿qué mecanismo, poniendo todo eso de acuerdo, hará jamás una ciencia?

Son i Somnis. I.1 - Fonts

- Ningún mecanismo - contestó él."

Al final del diàleg Plató insinua amb dramatisme la relació entre els desigs reprimits i els somnis. Les seves afirmacions agraden en gran manera als psicòlegs, que hi veuen un clar precedent de Sigmund Freud:

"Hay en todo hombre, aun en aquellos de nosotros que parecen mesurados, una especie de deseo temible, salvaje y contra ley, y que ello se hace evidente en los sueños."

Notem que Freud diu que "el somni és la realització disfressada d'un desig reprimit" (el subratllat és nostre) mentre que Plató no es talla amb el contingut - la repressió a l'antiga Grècia no devia ser tan intensa com la de la Viena del 1900...

"- En lo relativo a los deseos creo que no hemos analizado bien cuántos y de qué clase son; y, habiendo falta en esto, va a adolecer de oscuridad la investigación que nos proponemos.

- ¿Y no estamos aún -preguntó- en ocasión de proveer a ello?

- Sí por cierto; y atiende a lo que en esos deseos quiero percibir, que es esto: creo que de los placeres y deseos no necesarios una parte son contra ley y es probable que se produzcan en todos los

humanos; pero, reprimidos por las leyes y los deseos mejores con ayuda de la razón, en algunos de los hombres desaparecen totalmente o quedan sólo en poco número y sin fuerza, pero en otros, al contrario, se mantienen más fuertes y en mayor cantidad.

- ¿Y qué deseos - preguntó - son esos de que hablas?

- Los que surgen en el sueño - respondí - cuando duerme la parte del alma razonable, tranquila y buena rectora de lo demás y salta lo feroz y salvaje de ella, ahíto de manjares o de vino, y, expulsando al sueño, trata de abrirse camino y saciar sus propios instintos. Bien sabes que en tal estado se atreve a todo, como liberado y desatado de toda vergüenza y sensatez, y no se retrae en su imaginación del intento de cohabitar con su propia madre o con cualquier otro ser, humano, divino o bestial, de mancharse en sangre de quien sea, de comer sin reparó el alimento que sea; en una palabra, no hay disparate ni ignominia que se deje atrás.

- Verdad pura es lo que dices - observó.

- Pero, por otra parte, a mi ver, cuando uno se halla en estado de salud y templanza respecto de sí mismo y se entrega al sueño después de haber despertado su propia razón y haberla dejado nutrida de hermosas palabras y conceptos; cuando ha reflexionado sobre sí mismo y no ha dejado su parte concupiscible ni en necesidad ni en hartura, a fin de que repose y no perturbe a la otra parte mejor con su alegría o con su disgusto, sino que la permita observar en su propio ser y pureza e intentar darse cuenta de algo que no sabe, ya sea esto de las cosas pasadas, ya de las presentes, ya de las futuras; cuando amansa del mismo modo su parte irascible y no duerme con el ánimo excitado por la cólera contra nadie, sino que, apaciguando estos dos elementos, pone en movimiento el tercero, en que nace el buen juicio, y así se duerme, bien sabes que es en este estado cuando mejor alcanza la verdad y menos aparecen las nefandas visiones de los sueños.

- Eso es enteramente lo que yo también creo - dijo.

- Pero nos hemos dejado arrastrar demasiado lejos; lo que queríamos reconocer era esto: que hay en todo hombre, aun en aquellos de nosotros que parecen mesurados, una especie de deseo temible, salvaje y contra ley, y que ello se hace evidente en los sueños.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Mira, pues, si te parece que vale algo lo que digo y si estás conforme.

- Lo estoy.”

Més endavant explicita aquesta realitat quan parla del tirà i del lamentable destí que el seu comportament li depara:

“- Dicha grande - dije - parece, pues, al haber engendrado un hijo tiránico.

- Desde luego - dijo.

-¿Y qué? Cuando se le acaben a tal hombre los bienes del padre y de la madre y se haya espesado en él grandemente el enjambre de los placeres, ¿no empezará por poner mano en el muro de un vecino o en el vestido de algún viandante retrasado en la noche y no la emprenderá después con algún templo? Y, entre todas estas cosas, las antiguas opiniones que desde niño tenía sobre lo que es púdico y decoroso, aquellas opiniones consideradas como justas, quedarán dominadas, con ayuda del amor, por aquellas otras, escolta de éste, que han sido recientemente libertadas de la esclavitud: aquellas opiniones que andaban sueltas en el sueño cuando él estaba aún bajo la autoridad de las leyes y de su padre, gobernado democráticamente en sí mismo. Ahora, tiranizado por el amor, se hace perpetuamente en la vigilia como antes era tal cual vez en sueños y no se abstiene de horror alguno de sangre, de bocado impuro ni de crimen, sino que, por el contrario, el amor, viviendo tiránicamente en sus adentros, como solo señor, en total indisciplina y desenfreno, empuja al que lo lleva en sí a toda clase de osadías, como el tirano a la ciudad; y esto a fin de que le alimente a él y a la turba que le rodea, venida en parte de fuera por las malas compañías y en parte de dentro, ya suelta y liberada por disposiciones de la misma índole que en él hay. ¿No es esta la vida de semejante sujeto?”

(...)

“- Resumamos, pues -seguí- en cuanto al hombre más perverso. Éste es, según creo, el que sea tal en vela cual lo describimos antes en sueños.

-Muy de cierto."

Sovint s'ha considerat - amb conseqüències més que criticables - que el diàleg platònic "La República" és un llibre polític, quan en realitat sembla talment un model de desenvolupament personal o fins i tot un ioga pròpiament dit. Les cites que hem vist i el mite de la caverna ho deixen ben clar.

Quan Plató proposa l'estudi dels somnis per completar l'educació del filòsof-rei és refereix a una disciplina concreta i personal.

Sòcrates accepta a "La República" el desafiament de mostrar els efectes de la justícia i la injustícia en l'anima de l'home i construeix un Estat anàleg a l'ànima individual perquè, com diu, és més fàcil trobar justícia a aquesta escala i només després de veure-la en un Estat es pot trobar en l'ànima individual.

En parlar del tirà al llibre IX del diàleg, hem vist que Sòcrates urgeix el filòsof a "investigar els seus pensaments més íntims" i a sospesar i arribar a conèixer "el que no sap, passat, present o futur". I ho planteja en el context del son i dels somnis, que defineix com "l'estat en que l'ànima toca la veritat".

Per despertar del somni de la ignorància, Plató proposa una via alhora racional i intuïtiva.

Per una banda rebutja l'endevinació, les creences i la llicència, mentre per l'altra preconitza un estat d'atenció desperta al que s'accedeix per una pràctica meditativa tant en la vigília com en el son, com exemplifica Sòcrates en moltes ocasions.

Honoré Daumier: *Sòcrates visitando a Aspasia*

Teetet

En aquest diàleg Sòcrates es pregunta pel fonament de la tesi segons la qual la sensació és vertadera ciència y la aparença equival a la realitat.

I com que el seu interlocutor Teetet fa notar que tant en la follia com en els somnis es generen opinions falses (ja que els boigs creuen que són déus i els que somien es pensen que volen), Sòcrates el convida a discutir sobre els estats del son i de la vigília.

El primer problema que planteja és el de la possibilitat de distingir-los, és a dir l'argument del somni: ¿qui pot jutjar entre la convicció que té el que somia de la realitat de la seva experiència i la convicció del despert, que està convençut just del contrari?

No arriba als extrems de Zhuang Zu amb la papallona, però Sòcrates no deixa d'inferir que ja que passem gairebé el mateix temps dormint que desperts i en ambdós estats la ment s'aferra a la idea de que les se-

ves conviccions son veritables, es pot dir que és certa i veritable l'existència dels dos mons i que, en definitiva, tanta confiança ens pot merèixer l'un com l'altre.

Queda clar que per a Plató, com es veu al Teetet i a tots els altres diàlegs, ni el somni ni la vigília, en quan són determinats per la sensació i per la fantasia, ens posen en contacte amb la Realitat en si.

A aquesta Realitat només hi podem accedir en el contra-somni o súper-vigília que ja hem esmentat i que és la contemplació de les Idees. Però en el famós passatge del Teetet, Plató sostè, en boca de Sòcrates, una posició semblant a la que presenta el matemàtic i filòsof Bertrand Russell (1872 - 1970):

"No crec que ara estigui somiant, però no puc demostrar que no ho estigui. Això no obstant, estic molt segur de que estic tenint unes determinades experiències, tant si són les d'un somni com les de l'estat despert." (*Human Knowledge: Its Scope and Limits* - "El coneixement humà, els seu objectiu i els seus límits" - 1948).

En canvi, en referència al primer problema del Teetet, el filòsof Aristòtil, tot recorrent al seu universal principi teleològic, dirà al seu tractat "Sobre el somni i la vigília" que la vetlla representa l'animal en la perfecció del seu ser i operar.

Plató és més radical. Per al gran filòsof, el somni representa, des d'un punt de vista ontològic, l'ombra d'una ombra, en quant està format per imatges (reproduïdes o transformades) dels objectes sensibles, que a la seva vegada no són més que imatges o ombres de la Realitat en si, del món de les Idees.

Aquesta concepció es manifesta en l'esquema de la línia dividida en fragments que trobem a "La República".

Quan Plató fa referència al sector més baix del món sensible i de l'opinió (el món de la "imaginació" o de la "conjectura"), a més de les om-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

bres pròpiament dites i de les formes reflectides a l'aigua o en superfícies llises i brillants, es refereix també a les imatges oníriques ("a tot el que és semblant a això").

En un altre ordre de coses, en el present diàleg, Sòcrates designa amb el terme "somni" una definició aparentement correcta de la ciència, que defineix com una "opinió veritable basada en una raó":

Sócrates

No despreciemos lo que todavía tengo que exponer. Tenemos aun que hablar de los sueños, de las enfermedades, de la locura, sobre todo, y de lo que se llama entender, ver, en una palabra, sentir con desbarajuste. Sabes que todo esto es mirando como una prueba incontestable de la falsedad del sistema de que hablamos, porque las sensaciones que se experimentan en otras circunstancias son de hecho mentirosas, y que lejos de ser las cosas entonces tales como aparecen a cada uno, sucede todo lo contrario, porque todo lo que parece ser no es, en efecto.

Teetetes

Dices verdad, Sócrates.

Sócrates

¿Qué medio de defensa queda, mi querido amigo, al que pretende que la sensación es ciencia, y que lo que parece a cada uno es tal como le parece?

Teetetes

No me atrevo a decir, Sócrates, que no sé que responder, porque no hace un momento me regañaste por haberlo dicho; pero verdaderamente yo no hallo ningún medio de negar que en la locura y en los sueños se forman opiniones falsas, imaginándose, unos, que ellos son dioses, y otros, que tienen alas y que vuelan durante el sueño.

Sócrates

¿No recuerdas la controversia que suscitan con tal motivo los partidarios de este sistema, y principalmente sobre los estados de la vigilia y del sueño?

Teetetes
¿Qué dicen?

Sócrates
Lo que has oído, creo yo, muchas veces a los que nos exigen pruebas de si, en este momento, dormimos, siendo nuestros pensamientos otros tantos sueños, o si estamos despiertos y conversamos realmente juntos.

Teetetes
Es muy difícil, Sócrates, distinguir los verdaderos signos que sirven para reconocer la diferencia, porque en uno y en otro estado se corresponden, por decirlo así, los mismos caracteres. Nada obsta que imaginemos que, estando dormidos, hablamos lo mismo que en este momento, y cuando soñamos creemos referir nuestros ensueños, es singular la semejanza con lo que pasa en el estado de vigilia.

Sócrates
Ya ves con qué facilidad se suscitan dificultades en este punto, puesto que se llega a negar la realidad del estado de vigilia o la del sueño, y que, siendo el tiempo en que dormimos igual al tiempo en que velamos, nuestra alma sostiene en sí misma, en cada uno de estos estados, que los juicios que forma, entonces, son los únicos verdaderos. De manera que, durante un espacio igual de tiempo, decimos ya que éstos son verdaderos, ya que lo son aquellos, y nos decidimos igualmente por los unos que por los otros.

Teetetes
Es cierto.

Sócrates
Lo mismo debemos decir de las enfermedades y de los accesos de locura, si bien no son iguales en razón de la duración.

Teetetes
Muy bien.

Sócrates
¡Pero qué! ¿El más o el menos de duración decidirá de la verdad?

Teetetes

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Eso sería ridículo por más de un concepto.

Sócrates

¿Puedes, sin embargo, determinar alguna otra señal evidente por la que se reconozca de qué lado está la verdad en estos juicios?

Teetetes

Yo no veo ninguna.

Més endavant Plató fa diverses referències al somni. Comença tot suggerint que el somni, com deia a “La República”, comporta l'expressió d'un desig i comenta que participar en banquets amb noies flautistes és una cosa que no se li acudiria a un filòsof ni en somnis...

“Los verdaderos filósofos ignoran, desde su juventud, el camino que conduce a la plaza pública. Los tribunales, donde se administra justicia, el paraje donde se reúne el Senado y los sitios donde se reúnen las asambleas populares, les son desconocidos. No tienen ojos ni oídos, para ver y oír las leyes y decretos, que se publican de viva voz o por escrito, y respecto a las facciones e intrigas, para llegar a los cargos públicos, a las reuniones secretas, a las comidas y diversiones con los tocadores de flauta, no les viene al pensamiento concurrir a ellas, ni aun por sueños.”

Més endavant aplica el mateix símil en un altre context:

“Recuerda si alguna vez te han dicho a ti mismo que lo bello es feo, o lo injusto, justo, y para decirlo en una palabra, mira si has intentado nunca persuadirte de que una cosa es otra, por el contrario, jamás le ha venido a las mientes, ni en sueños, que lo impar es ciertamente lo par, o cosa semejante.”

I en criticar el comentari d'un filòsof afirma finalment amb ironia:

“Escucha, pues, un sueño en cambio de ese otro sueño. Creo haber oído también decir, a algunos, que los primeros elementos, si puedo decirlo así, de que el hombre y el universo se componen, son inexplicables; que en cada uno, tomado en sí mismo, no puede hacerse más que darle nombre, siendo imposible enunciar nada más,

ni en pro ni en contra, porque sería ya atribuirle el ser o el no ser.”

El Sofista

En aquest diàleg Plató reconeix explícitament el que deia al “Teetet”. Després de dividir les obres divines i humanes en dues parts - la de les essències i la de les seves còpies o imatges - sosté que entre les obres divines hi ha per una banda els elements i els sers vius i per l'altra les ombres, les imatges dels miralls i els somnis, com assenyala Paul Friedländer (1882-1968), considerat la màxima autoritat sobre Plató.

Extranjero

Nosotros mismos, todos los animales, los elementos de las cosas, el fuego, el agua, y todos los seres análogos a estas cosas, todo, ya lo sabemos, es producción y obra de un dios. ¿No es verdad?

Teetetes

Sin duda.

Extranjero

Pero, todas estas cosas van acompañadas de sus imágenes, que no son ellas, y estas imágenes son también el resultado de un arte divino.

Teetetes

¿Qué imágenes?

Extranjero

Los fantasmas de nuestros sueños, los cuales se ofrecen naturalmente a nuestra vista durante el día, la sombra por el reflejo del fuego, y este doble fenómeno de la luz propia del ojo y de la luz exterior, encontrándose sobre una superficie lisa y brillante, y produciendo una imagen tal, que la sensación, que experimenta la vista, es lo contrario de la sensación ordinaria.

Teetetes

He allí, pues, los dos productos de la parte divina del arte de hacer: la cosa misma y la imagen que la sigue.

Extranjero

Pasemos a nuestro arte humano de hacer. ¿No decimos que él construye una casa verdadera por medio de la arquitectura y, por medio de la pintura, otra que es como un sueño de creación humana, al uso de las gentes despiertas?

Teetetes

Ciertamente.

Extranjero

Todas nuestras obras pueden reducirse a estas dos producciones de nuestro arte de hacer: si se trata de la cosa misma, es el arte de hacer las cosas; de la imagen, es el arte de hacer imágenes.

Fileb

Les preocupacions centrals d'aquest diàleg del final de la vida de Plató són el valor relatiu del plaer i del coneixement.

El Fileb se sol situar entre els anomenats “diàlegs crítics” o de vellesa (Parmènides, Teetet, Sofista, Polític, Timeu, Crítias i Lleis). Aquests diàlegs tenen un to autocrític davant de les antigues concepcions de Plató.

En el Fileb, l'aspecte ontològic de la teoria de les Idees perd importància davant del seu aspecte lògic.

El diàleg comença amb l'exposició de dues tesis. Fileb defensa que el plaer comprèn tota la vida bona dels sers vius. Sòcrates diu que la saviesa, l'enteniment, la memòria i els raonaments veritables tenen més categoria que els plaers.

També aquí diu recordar, com si ho hagués après en un somni, que el Bé no és el plaer ni el coneixement, sinó quelcom molt diferent, perfecte i autosuficient.

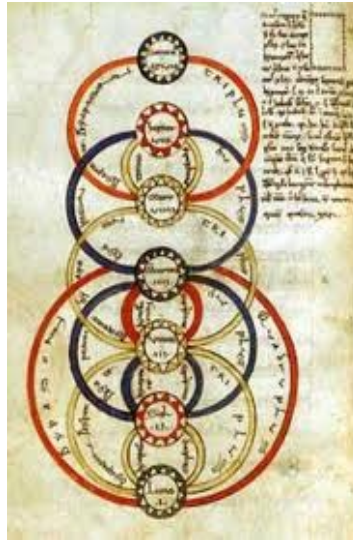
Sócrates

Me acuerdo ahora haber oído en otro tiempo, no sé si en sueños o despierto, con motivo del placer y de la sabiduría, que, ni el uno, ni la otra son el bien, sino que este nombre pertenece a una tercera cosa, diferente de ellas y mejor que ambas. Si descubrimos con evidencia que es así, no queda al placer esperanza de victoria, porque el bien no será ya el placer: ¿no es así?

I en altre punt del diàleg planteja una suggestiva pregunta:

Sócrates

¿De manera, que según tu opinión, ninguno en el sueño, ni en la vigilia, ni en la locura, ni en ninguna otra enajenación de espíritu puede imaginarse tener placer, aunque no tenga ninguno, ni sentir dolor, aunque realmente no lo sienta?

Timeu

En aquest diàleg - o monòleg - Plató presenta també la idea de les imatges connectades amb la visió que comentava en altres diàlegs:

“Los primeros instrumentos que construyeron fueron los ojos portadores de luz y los ataron al rostro por lo siguiente. Idearon un cuerpo de aquel fuego que sin quemar produce la suave luz, propia de cada día. En efecto, hicieron que nuestro fuego interior, hermano de ese fuego, fluyera puro a través de los ojos, para lo cual comprimieron todo el órgano y especialmente su centro hasta hacerlo liso y compacto para impedir el paso del más espeso y filtrar sólo al puro.

Cuando la luz diurna rodea el flujo visual, entonces, lo semejante cae sobre lo semejante, se combina con él y, en línea recta a los ojos, surge un único cuerpo afín, donde quiera que el rayo proveniente del interior coincida con uno de los externos. Como causa de la similitud el conjunto tiene cualidades semejantes, siempre que entra en contacto con un objeto o un objeto con él, transmite sus movimientos a través de todo el cuerpo hasta el alma y produce esa percepción que denominamos visión.

Cuando al llegar la noche el fuego que le es afín se marcha, el de la visión se interrumpe; pues al salir hacia lo desemejante muta y se apaga por no ser ya afín al aire próximo que carece de fuego. Entonces, deja de ver y se vuelve portador del sueño, pues los dioses idearon una protección de la visión, los párpados. Cuando se cierran, se bloquea la potencia del fuego interior que disminuye y suaviza los movimientos interiores y cuando éstos se han suavizado, nace la calma, y cuando la calma es mucha, el que duerme tiene pocos sueños. Pero cuando quedan algunos movimientos de mayor envergadura, según sea su cualidad y los lugares en los que quedan, así es el tipo y la cantidad de las copias interiores que producen y que, al despertar, recordamos como imágenes exteriores.”

El Timeu també inclou interessants observacions mèdiques relacionades amb els somnis. En parlar del fetge, el situa com a generador dels somnis i apunta una suggestiva teoria sobre l'art endevinatòria:

“Ciertamente, a esto mismo tendió un dios cuando construyó el hígado y lo colocó en su habitáculo. Lo ideó denso, suave, brillante y en posesión de dulzura y amargura, para que la fuerza de los pensamientos proveniente de la inteligencia, reflejada en él como en un espejo cuando recibe figuras y deja ver imágenes, atemorice al alma apetitiva. Cuando utiliza la parte de amargura innata e, irritada, se acerca y la amenaza, entremezcla la amargura rápidamente en todo el hígado y hace aparecer una coloración amarillenta, lo contrae totalmente, lo arruga y hace áspero, dobla y contrae su lóbulo, obtura y cierra sus cavidades y accesos, causa dolores y náuseas.

Cuando, por otro lado, alguna inspiración de suavidad proveniente de la inteligencia dibuja las imágenes contrarias, le da un reposo de la amargura, porque no quiere ni mover ni entrar en contacto con la naturaleza que le es contraria, y le aplica al hígado la dulzura que se encuentra en él.

Entonces, endereza todo el órgano, lo suaviza y libera y hace agradable y de buen carácter a la parte del alma que habita en el hígado y le otorga un estado apacible durante la noche con el don de adivinación durante el sueño, ya que éste no participa ni de la razón ni de la inteligencia.

Como nuestros creadores recordaban el mandato del padre cuando ordenó hacer lo mejor posible el género mortal, para disponer también así nuestra parte innoble, le dieron a ésta la capacidad adivinatoria con la finalidad de que de alguna manera entre en contacto con la verdad.

Hay una prueba convincente de que dios otorgó a la irracionalidad humana el arte adivinatoria. En efecto, nadie entra en contacto con la adivinación inspirada y verdadera en estado consciente, sino cuando, durante el sueño, está impedido en la fuerza de su inteligencia o cuando, en la enfermedad, se libra de ella por estado de frenesí.

Pero corresponde al prudente entender, cuando se recuerda, lo que dijo en sueños o en vigilia la naturaleza adivinatoria o la frenética y analizar con el razonamiento las eventuales visiones: de qué manera indican algo y a quién, en caso de que haya sucedido, suceda o vaya a suceder un mal o un bien.

No es tarea del que cae en trance o aún está en él juzgar lo que se le apareció o lo que él mismo dijo, sino que es correcto el antiguo dicho que afirma que sólo es propio del prudente hacer y conocer lo suyo y a sí mismo. Por ello, ciertamente, la costumbre colocó por encima de las adivinas inspiradas al gremio de los intérpretes, como jueces. A éstos algunos los llaman adivinos, porque ignoran absolutamente que son intérpretes de lo que ha sido dicho de manera enigmática y de las visiones, pero para nada adivinos, sino que su denominación sería, con absoluta justicia, intérprete.”

Més endavant parla de la relació de les malalties i els somnis:

“Debemos pensar que el tercer tipo de enfermedades se ocasiona de manera triple: por el aire, la flema y la bilis. Cuando el administrador del aire en el cuerpo, el pulmón, obstruido por flujos, no tiene las salidas limpias, el aire, unas veces no llega y otras entra más de lo conveniente.

En un caso, corrompe lo que no se refresca y, en el otro, violenta las venas y las retuerce, disuelve el cuerpo y es interceptado al alcanzar la barrera en su centro. De estos procesos nacen innumerables enfermedades dolorosas, a menudo acompañadas de gran

Son i Somnis. I.1 - Fonts

cantidad de sudor. En muchas ocasiones, cuando la carne se descompone, el aire generado en el cuerpo, incapaz de salir, ocasiona los mismos dolores que produce cuando entra por las vías obturadas; los más intensos cuando, al rodear e hinchar los tendones y las venillas de la espalda tensa los músculos de esa zona y los tendones contiguos hacia atrás.

Estas enfermedades son denominadas, a causa del fenómeno de tensión, tétanos y curvación tetánica. Su remedio es desagradable, pues, en verdad, los accesos de fiebre son los que mejor las curan. Cuando la flema blanca se retiene, es peligrosa por el aire de las burbujas. Cuando tiene una ventilación exterior, se suaviza y motea el cuerpo, causando la lepra blanca y otras enfermedades relacionadas con ella. Cuando se mezcla con bilis negra y se dispersa por las revoluciones más divinas de la cabeza y las convulsiona, es más suave si se produce en sueños, pero si ataca a los que están despiertos, es más difícil despojarse de ella. Dado que es una enfermedad de la parte sagrada, lo más justo es llamarla sacra.”

Les Lleis

“Les Lleis” (Νομοί) és un diàleg de Plató pertanyent a la seva època de maduresa. S'hi expressen les seves teories sobre la política i l'organització social d'una manera més realista i menys utòpica que en diàlegs anteriors (potser influït per les seves experiències amb la política a Siracusa).

Al contrari que en la majoria dels diàlegs de Plató, Sòcrates no apareix a “Les Lleis”, perquè el diàleg té lloc a Creta i Sòcrates no apareix mai fora d'Atenes en els escrits de Plató. En lloc de Sòcrates, els protagonistes són un ancià atenenc (contrafigura del mateix Plató) i dos ancians: un espartà (Megilo) i un cretenc (Clínica) de Cnossos.

L'atenenc s'uneix als altres en el seu pelegrinatge religiós al santuari de Zeus. El diàleg complet té lloc durant aquesta jornada, emulat l'acció de Mínos, al qual atribuïen els cretencs la redacció de les seves antigues lleis i que feia aquest camí cada nou anys per rebre instruccions de Zeus.

Cap al final del tercer capítol, Clínica anuncia que té l'encàrrec d'establir les lleis d'una nova colònia cretenca i que agrairia l'ajuda del atenenc. La resta del diàleg transcorre amb els tres ancians elaborant lleis per a la nova ciutat mentre caminen cap al santuari.

Les qüestions tractades a “Les lleis” són, entre moltes altres: la revelació divina de les lleis, el paper de la intel·ligència en la legislació, la relació entre filosofia, religió, i política, el paper de la música, l'exercici i la dansa en l'educació o la llei natural i la llei positiva. El diàleg utilitza fonamentalment les legislacions atenencs i espartans.

Al llibre VII, Plató aborda el tema del son, on expressa - a l'estil de Sòcrates - la seva posició restrictiva:

“Dormir és útil per al cos. Hom hauria de dormir una mica, un mínim indispensable. Només els que no tenen responsabilitat dormen

Son i Somnis. I.1 - Fonts

molt. L'amo i la mestressa de casa han de dormir una mica. Un son llarg no és apropiat, ni per la llei de la Natura, ni per als cossos o les ànimes, ni per les accions dels cossos i les ànimes”.

I més endavant concreta:

“Qui dorm no val res, com si fos un cos mort.”

Conclusions?

No es pot abordar aquí l'anàlisi de la complexa posició de Plató sobre el son i els somnis. Però és evident que presenta a través de Sòcrates una autèntica teoria i pràctica dels somnis i del son profund sense somnis.

A més en detalla, repartits en els diversos diàlegs citats, els aspectes i les aplicacions (guiatge, predicció, etc.) com a expressió d'un estat meditatiu constant, d'una connexió directa amb el món de les Idees. En aquest context, les seves crítiques als somnis són lògiques i pertinents. ¿Però per què no va dedicar un diàleg específic al son i als somnis en lloc d'escampar els seus comentaris en notes al marge?

Sembla ser que ho va fer a posta. Com bé se sabia en l'antiguitat, i ho testimonia obertament el neoplatònic Sinesi de Cirene al seu "Sobre el Somnis", tocar indirectament els temes realment importants era un procediment comú dels filòsofs clàssics:

"Un procediment molt antic i que sobretot va fer servir Plató, és amagar sota les aparences d'un tema lleuger els ensenyaments més seriosos de la filosofia; d'aquesta manera les veritats que ha costat més esforç recercar no se'n van de la memòria dels homes, i s'escapen al mateix temps de la contaminació del vulgar profà."

Això no obstant, a la setena carta de Plató, considerada autèntica, ja no parla a través de Sòcrates sinó que exposa directament en confiança al seu amic Arquites de Tarent el rerefons de la seva pràctica personal:

"En todo caso, al menos puedo decir lo siguiente a propósito de todos los que han escrito y escribirán y pretenden ser competentes en las materias por las que yo me intereso, o porque recibieron mis enseñanzas o de otros o porque lo descubrieron personalmente: en mi opinión, es imposible que hayan comprendido nada de la materia.

Desde luego, no hay ni habrá nunca una obra mía que trate de estos temas; no se pueden, en efecto, precisar como se hace con

Son i Somnis. I.1 - Fonts

otras ciencias, sino que después de una larga convivencia con el problema y después de haber intimado con él, de repente, como la luz que salta de la chispa, surge la verdad en el alma y crece ya espontáneamente.”

Però la cosa potser no acaba aquí. No oblidem que com els presocràtics, budistes o indis, Plató fou considerat fill d'un déu, en el seu cas d'Apol·lo, i es deia que en la seva infantesa les abelles feien niu als seus llavis, atretes per la melositat de les seves paraules...

Perquè no sols Sòcrates té un peu en el mite. El mateix Plató no s'escapa de seu encanteri oníric. La nit abans de fer-se deixeble de Sòcrates, aquest va somiar que del seu pit sorgia un petit cigne que es refugiava als seus genolls.

El petit cigne creixia després molt depresa fins adquirir el seu plomatge complet. I llavors, conta una biografia:

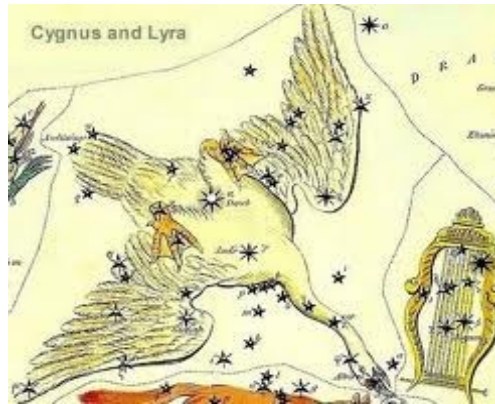
“va sortir volant vers l'ample cel tot recitant un cant que va encisar tots els qui el sentien.”

Llegenda o metàfora, el fet és que l'endemà Sòcrates va conèixer Plató, el seu deixeble estrella i biògraf, que li ha donat la immortalitat en la Història. Sòcrates no va escriure el seu somni, però el va explicar als seus amics, incloent-hi el mateix Plató, i ens n'han arribat diverses variants on la connexió amb el somni és constant.

A les biografies de Plató sovint hi apareixen el déu Apol·lo i els cignes blancs, que són un dels seus principals emblemes. Friedländer comenta que en aquestes biografies “mítiques” el filòsof és considerat un descendent del mateix Apol·lo. I s'hi descriuen bucòliques i surreals escenes on el seus pares apareixen fent sacrificis a Pan, a les nimfes i a Apol·lo al mont Himet, mentre les abelles destil·len la mel dels llavis del petit Aristocles, que més tard rebria el sobrenom de Plató (“el de les espatlles amples”).

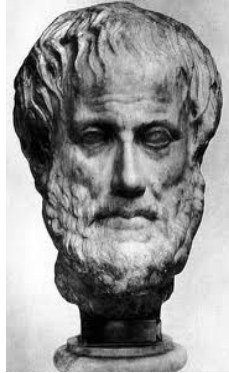
Son i Somnis. I.1 - Fonts

Encara més, les biografies relaten que Plató, en la seva agonia, va passar de somiar els somnis de Sòcrates a somiar els d'Apol·lo. En aquesta circumstància, el gran filòsof es va somiar a si mateix sota la forma d'un apol·lini cigne que cantava i volava d'arbre en arbre sense que cap caçador el pogués abatre.

El pitagòric Simias comenta així aquest somni pòstum:

“Tots voldrien atrapar el pensament de Plató, però cadascú en voldria fer una interpretació basada en el pensament propi.”

Aristòtil, el botxí dels somnis

El filòsof Aristòtil (384-322 A.C.) és probablement el principal responsable de la caiguda de l'art oníric a Occident, ja que el seu pensament en lògica, naturalisme i ètica va regir la cultura europea fins ben entrat el segle XVI. No sols va estudiar gairebé tots els àmbits del coneixement existents en el seu temps, sinó que va fer contribucions significatives en la majoria d'ells. Va intentar dominar el coneixement de la seva època, de la filosofia a la biologia, de les matemàtiques a la psicologia, disciplina en la que presenta seva coneguda visió restrictiva sobre el son i el somni.

Aristòtil afirma que l'única realitat és el món que tenim al davant. No hi ha dos mons, com defensava Plató - el món de les idees i el món de les coses -, sinó un de sol, el món real, físic, dels éssers, i la seva constant transformació. El seu pensament ha influït més que qualsevol altre autor en tota la història de la filosofia a Occident. Cal destacar la contribució dels àrabs en la seva reintroducció a Europa i el paper central que va adquirir en el catolicisme romà.

Aristòtil parla del son i els somnis al seu *Parva Naturalia* ("Petits assaigs sobre la Natura") que inclouen els capítols "Sobre el son i la vigília", "Sobre els somnis" i "Sobre l'endevinació durant el son". En "Sobre el son i la vigília", planteja una clara oposició entre ambdós es-

Son i Somnis. I.1 - Fonts

tats:

"Dormir i estar despert pertanyen a la mateixa part de l'animal, i com que són antagonistes, dormir apareix com una manca de despertar."

Dormir és necessari, però no es pot dormir sempre:

"El son és una afecció de la part perceptiva, com una mena d'encaïment i d'immobilitat."

El somni és una afecció de la part imaginativa, durant la qual apareixen imatges que afecten la vigília, però que no són una percepció veritable com la de la vigília. Aristòtil diu que quan es digereix l'aliment, s'alcen vapors des de l'estómac a causa de la seva més alta temperatura i s'apleguen al cap. I mentre el cervell es refreda, els vapors es condensen, flueixen cap a baix i refreden el cor, cosa que provoca el son. Així posa fi a la clàssica idea d'Herodot que els somnis són missatges divins. Si els somnis encerten, doncs, és pura coincidència. Al seu "De l'endevinació pels Somnis", afirma, tallant, com un reduccionista modern:

"La majoria dels suposats somnis profètics s'han de considerar com a meres coincidències, especialment tots els que són extravagants."

I afegeix:

"El més hàbil intèrpret dels somnis és qui té la facultat d'absorbir semblances. Vull dir que les representacions del somni són anàlogues a les formes reflectides a l'aigua."

Aristòtil suggereix que el somni son un record dels fets del dia. Els seus punts de vista sobre el tema deriven dels seus conceptes de ment i imaginació i de les seves observacions del comportament de les persones en el son i en l'estat despert.

Per exemple, veu la imaginació com el resultat de la percepció sensorial i subjectiva que té lloc després de la desaparició de l'objecte percebut. Tot reconeixent que la ment humana pot formar potents i realistes "postimatges" de les coses que ja no hi són, Aristòtil aplica aquest procés al somni.

També hi afegeix l'observació que quan estem desperts distingim fàcilment què és un objecte extern i què és un objecte que imaginem. Això no obstant, en el son aquesta facultat desapareix o és gairebé absent, cosa que produeix el sentit de realitat que tenim en somnis i la sensació que ens trobem en llocs reals on interaccionem amb gent real. És el que Freud anomenava finament "la propietat al·lucinatòria dels somnis."

Aristòtil s'allunya sensiblement del seu mestre Plató - el bust del qual acarona, melancòlic, a la pintura de Rembrandt - i s'estima més apuntar-se a la colla dels racionalistes radicals. Per a ell els somnis ja no són enviats pels déus - fins i tot els animals es veu que somien - sinó

Son i Somnis. I.1 - Fonts

que són el producte de les experiències de l'estat de vetlla que la nostra imaginació fa servir durant el somni. També poden sorgir de dins, a través de sensacions subtils com és ara els símptomes de les malalties.

Com que la facultat del sentit comú - que generalment ens permet distingir entre fets i fantasia - és absent en el son, tendim a desplegar les sorprenents fantasies dels somnis, sense que cap criteri o avaluació els pugui corregir. Aquest tarannà reduccionista del peripatètic filòsof resulta especialment encertat en una de les seves més conegudes màximes: "L'esperança és un somni despert."

I potser seguint aquesta lògica, Aristòtil encamina aquesta visió restrictiva en fer una de les primeres referències històriques al somni lúcid a Occident. Llàstima que no hi hagués aprofundit una mica més:

"Sovint quan dormim, hi ha alguna cosa a la consciència que declara que el que es presenta aleshores només és un somni..."

Artemidor o la ciència de la interpretació dels somnis

Artemidor de Daldís o d'Efes (c. 140 A.C) va ser un intèrpret professional de somnis. Viatger incansable, va recórrer mig món en busca d'interpretacions i llibres de somnis.

El llibre més antic de somnis que s'ha conservat és la seva enciclopèdi-

ca obra *Oneirokritiká* o “La interpretació dels somnis”. Artemidor l'elabora tot seguint els empiricistes, que posaven l'accent en l'experiència personal, la seva relació amb l'experiència passada (*istoria*) i el raonament per analogia.

Però a diferència dels materialistes, que negaven tota validesa als somnis en base a l'observació, Artemidor va aplicar l'observació amb el mateix rigor científic, però reconeixent els somnis i les seves informacions com a vàlids, tot i que diu que només els somnis al·legòrics es poden utilitzar per interpretar el futur.

Artemidor va reunir més de 3.000 relats de somnis dels qui el consultaven i n'analitzà no sols el contingut, sinó també els aspectes psicològics, amb l'ambiciosa pretensió de mostrar d'una forma sistematitzada i teòricament raonada el significat premonitori de tots els somnis que pot experimentar el ser humà.

Com era d'esperar, el mateix Apol·lo - que també sembla que ens acompanyi al llarg d'aquest assaig tot volant sobre el seu cigne, com la papallona de Zhuang Zu - li va inspirar en somnis la composició de tan magna obra, tasca que va dur a terme amb força èxit, redactant l'únic tractat del món antic sobre la interpretació dels somnis que ens ha arribat.

També es diu que va escriure sobre els auguris i la quiromància, però les seves obres sobre aquests temes no s'han conservat.

Cal tenir en compte que l'obra d'Artemidor no és única en el món grecorromà. Ben al contrari, des del segle V A.C., més de 50 “onirocrítics” són citats per les diverses fonts i resulta evident que la interpretació dels somnis era una ciència totalment integrada a la vida quotidiana de l'època i una professió honorable i respectada.

El tractat d'Artemidor consta de cinc llibres. Els tres primers llibres divideixen els somnis en tres grups principals:

- ⤴ El primer llibre tracta de l'endevinació per somnis i està dedicat a l'anatomia i les activitats del cos humà. 82 seccions interpreten l'aspecte dels subjectes en somnis (mida del cap, alimentació, activitat sexual). Per exemple, la secció 52, en referència a l'activitat manual del cos, afirma :

"Totes les eines que tallen i parteixen coses pel mig signifiquen desacords, faccions i ferides... Les eines que poleixen i afinen les superfícies prediuen un final de les enemistats."

- ⤴ El segon llibre continua exposant l'endevinació per somnis i parla en 70 seccions dels objectes i fenòmens del món natural, com el temps, els animals, els déus i el vol. La secció sobre els animals inclou els mamífers (domèstics i salvatges), els animals marins, els rèptils i tots els que volen.

Diu la secció 12: "Hi ha una afinitat entre tots els animals salvatges i els nostres enemics. Un llop significa un enemic violent ... Una guineu indica que l'enemic no atacarà obertament sinó que conxorxarà a l'ombra."

- ⤴ El tercer llibre, amb 66 unitats, és una miscel·lània i tracta d'aspectes menors de la teoria. Per exemple somiar insectes indica angoixes (perquè ens desperten durant la nit); i les espines, que s'arrapen a la pell, indiquen penalitats.
- ⤴ El quart llibre, amb 84 seccions, està dedicat al seu fill. En ell, Artemidor passa del contingut dels somnis a la tècnica de la interpretació dels mateixos. Afirmar que l'intendent ha de conèixer bé el somiador: professió, estat de salut, nivell social, costums i edat. Afirmar que s'ha de considerar la validesa del contingut dels somnis i això no es pot fer correctament si no es coneix el somiador. L'intendent ha d'investigar també els sentiments del somiador en referència a cada element del seu somni.
- ⤴ Al llibre cinquè Artemidor presenta al seu fill com a material

pràctic de treball una sèrie de 95 somnis profètics, recollits durant els seus viatges, i afirma que es van complir tots i que ho va comprovar en cada cas.

Artemidor fa èmfasi al llarg del tractat en la naturalesa empírica de la seva investigació:

"No m'he recolzat en cap teoria simple de probabilitats, sinó en l'experiència i el testimoniatge dels acompliments de somnis que s'han produït."

Se sap que la seva recerca el va portar a viatjar per tota la Mediterrània. Artemidor presumia fins tot d'haver llegit tota la literatura sobre els somnis disponible a la seva època - que era considerable - i va consultar molts intèrprets orals a diferents indrets.

La influència d'Artemidor va ser enorme. No sols és la base dels innumbrables llibres per interpretar somnis que encara circulen els nostres dies, sinó que és un precedent clar dels psicoanalistes. Freud el cita i s'inspira directament en les seves observacions de l'activitat sexual i els somnis per formar la seva teoria central.

Per la seva banda, Jung basa també la seva teoria en ell quan considera que la clau per comprendre el funcionament i el significat dels somnis és el simbolisme.

La seva obra mereixeria sens dubte una revisió aprofundida, ja que conté valuoses observacions que podrien adquirir utilitat i sentit en les noves línies d'investigació sobre son i somnis que s'emprenen actualment.

Els Misteris i els somnis

No sols l'espai d'aquest assaig, sinó també la naturalesa essencialment secreta dels cultes místics ens impedeixen presentar a fons l'estreta connexió dels antics misteris grecorromans amb el son i els somnis. Sabem, això no obstant, pels pocs testimonis que ens han arribat, que els rites d'iniciació a les religions místiques aconseguien el contacte místic amb la deïtat a través de diversos mitjans de fort caràcter oníric i dels somnis mateixos (veure el capítol “Neoplatònics”).

Les etapes preparatòries - amb dejunis, vigílies i meditacions - es combinaven amb rites iniciàtics, significativament realitzats en ambients foscos i a base de danses, música i sovint psicotròpics, destinats a produir un estat d'èxtasi en el que els iniciats deixaven la seva identitat, es trobaven familiarment amb els déus i experimentaven la possessió divina.

En aquest context, els iniciats podien veure la divinitat a través de somnis, a més de visions, com quan la deessa Isis s'apareix a Lucius a les “Metamorfosis” d'Apuleu per tal de confortar-lo en les seves dificultats:

“Sóc aquí per compadir-me dels teus mals; sóc aquí per donar-te ajut i alleujament. Abandona les llàgrimes i els laments, deixa de banda la teva tristesa; ara arriba per a tu l'aurora, a través de la

meva providència, el dia de la salvació.”

No s'ha estudiat prou la capacitat incubatòria de somnis que tenen els rituals, especialment els místics, ni tampoc l'estreta relació entre els estats onírics i els visionaris. En les actuals pràctiques místiques de la maçoneria, per exemple, malgrat la pèrdua de l'antiga tradició, apareix “espontàniament” aquesta curiosa connexió: no és infreqüent que després d'una iniciació, els recipiendaris experimentin somnis relacionats les nits següents.

Les cerimònies contribuïen d'una manera que no sospiten els investigadors actuals a una transformació personal o a un intercanvi amb els déus. En el clímax de la iniciació, Lucius relata:

“En el cor de la nit vaig veure lluir el sol amb brillant fulgor. Em vaig apropar als déus de dalt i als déus de baix i els vaig adorar cara a cara. Mira, he explicat coses que tu hauries d'ignorar.”

Alguns cultes afegien als rituals i a la ingestió de substàncies la universal pràctica del matrimoni místic -“la núvia dels somnis”, en versió profana (veure el capítol “Esperits”) - per consumir aquesta unió amb la divinitat. A través d'un o d'un combinat d'aquests interessants mitjans, l'iniciat podia fàcilment rebre una teofania directa, sovint expressada en els típics termes de claror i llum i que comportava la recepció de revelacions significatives i sovint transcendents.

Roma

Roma, com poden certificar tots els que l'han visitat, és una ciutat on somni i realitat, present i passat se sobreposen. Així ho expressava amb entusiasme Goethe a rel del seu viatge a Itàlia principis del segle XIX:

"Sí, per fi he arribat a aquesta Capital del Món! Ara veig com es fan realitat tots els meus somnis de joventut... només a Roma es pot comprendre Roma."

I si només es pot entendre Roma *in situ*, és perquè, com deia Hans Christian Andersen:

"Roma és com un llibre de faules, a cada pàgina et trobes un prodigi. I vius alhora en el somni i en la realitat."

El somni de Roma va començar el 21 d'abril del 753 A.C. de la mà de Ròmul i Rem. I com era d'esperar, aquests van néixer al seu torn d'un altre somni.

Quintus Ennius (c. 239 A.C.), ho relata als seus "Annals", un original poema inspirat en somnis, considerat la primera obra èpica en llatí i que narra tota la història romana des dels temps mitològics als esdeve-

niments de la vida del poeta. Fins a finals del segle I, els “Annals” van ser el poema més conegut a Roma, quan els va desbancar l’”Eneida” de Virgili, que s’hi inspira directament.

Ennius, citat per Ciceró, conta que després de la mort d'Eneas, Rea Silvia conta a una vestal el somni premonitori que ha tingut sobre els seus fills Ròmul i Rem. En ell se li apareix el seu pare i li diu aquestes paraules sobre futura glòria dels seus néts i de la ciutat del Tíber:

“Oh filla, primer hauràs de suportar moltes dificultats, però després la teva fortuna s'alçarà de nou des d'un riu”.

Els patrons del son i els somnis

No entrem en la rica tradició etrusca que en tants aspectes afaiçonà la vida romana, incloent-hi el cultiu i la interpretació dels somnis. Recorreguem una vegada més al nostre inefable Scott Cunningham a propòsit de les deïtats que vetllaven pel son i els somnis dels romans:

“Deidades relacionadas con los sueños

Antes de que se popularizaran las deidades extranjeras relacionadas con los sueños, Roma veneraba a diversas diosas y dioses que llevaban a cabo funciones similares. Entre ellas, las más interesantes son probablemente Fauna (o Faula) y Faunus.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Fauna era una antigua diosa itálica de la agricultura, personificación de la tierra rica y fértil. La adoraban las mujeres, y era muy respetada como enviada de oráculos en sueños. Fauna también era la diosa que otorgaba la salud. Fauna era considerada hermana o 'esposa' de Faunus (del que hablaremos a continuación). Su culto se asoció al de Ops, Terra y Bona Dea. Bona Dea (es decir, 'la Buena Diosa') se relacionó tan estrechamente con Fauna que se acabó por otorgar a Ésta el título de Buena Diosa.

Faunus era un antiguo dios romano, relacionado también con la agricultura, así como con los pastos, los bosques y los pastores. Parece ser que sus adoradores eran sólo hombres, sobre todo granjeros que pedían a Faunus que protegiera sus cosechas. También Él enviaba mensajes en sueños a Sus fieles.

Entre las deidades extranjeras que enviaban oráculos en sueños, ninguna fue tan popular como Isis. Uno de los primeros templos de Isis en Grecia se estableció en el Píreo en el siglo IV AEC, y Ella fue abriéndose camino en Roma poco a poco.

Aunque Sus templos fueron destruidos en diversas ocasiones por orden de los emperadores, el culto de Isis en la antigua Roma pronto se convirtió en una institución generalizada. Isis resultaba atractiva, en parte, por Su costumbre de ofrecer consejos y curaciones en sueños. Ya en tiempos de Cicerón, los oráculos oníricos de Isis eran famosos en todo el mundo romano. Diodoro escribió que Sus sacerdotisas y sacerdotes podían contar las innumerables curaciones que había otorgado Isis a Sus fieles en Sus templos de sueños. De hecho, uno de los motivos de la gran popularidad de Isis es que, al parecer, también se producían curaciones durante el sueño sagrado en Sus templos.

También Serapis disfrutó de una gran popularidad. Ya en el 150 AEC se estableció en Roma un templo dedicado a Serapis, y Su culto se extendió a la vez que el de Isis. De hecho, los templos de Serapis se solían construir junto a los de Isis. Serapis era especialmente célebre por los oráculos y las curaciones que enviaba en sueños. Sólo el culto a Isis superaba en brillantez al de Serapis.

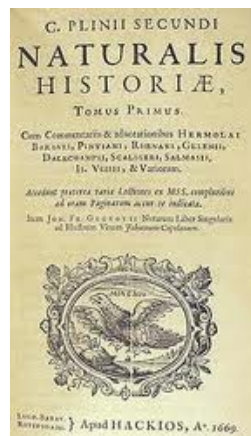
Temple d'Isis a Nàpols

Pero el emperador Caracalla levantó todas las trabas legales al culto de las deidades extranjeras, y el carácter religioso de Roma cambió rápida y espectacularmente. Al aceptarse las deidades extranjeras en Roma, su culto se extendía rápidamente por todo el Imperio Romano. El caso de Isis es característico. La diosa egipcia se introdujo en Roma desde Grecia. Pronto existieron templos y santuarios suyos en Gran Bretaña, Francia (la Galia), Alemania, Suiza, España, Chipre, las Cícladas, las Baleares y buena parte de la costa del norte de África: en casi todos los países que habían caído ante la espada de Roma.

Los sueños en Roma

Una buena parte de lo que hemos dicho sobre los sueños en Grecia se puede aplicar igualmente a Roma. Un estudioso ha escrito que los romanos eran aficionados a todas las técnicas de adivinación, entre ellas la interpretación de los sueños. Algunos sueños estaban inspirados por las deidades. La incubación de sueños en los templos era una práctica extendida. La importancia que daban los romanos a los sueños se advierte en una ley que proclamó el emperador Augusto. Decía que cualquier persona que tuviera un sueño sobre Roma debía relatarlo en público, en el foro, por si contenía una advertencia divina para el emperador o para el bien común.

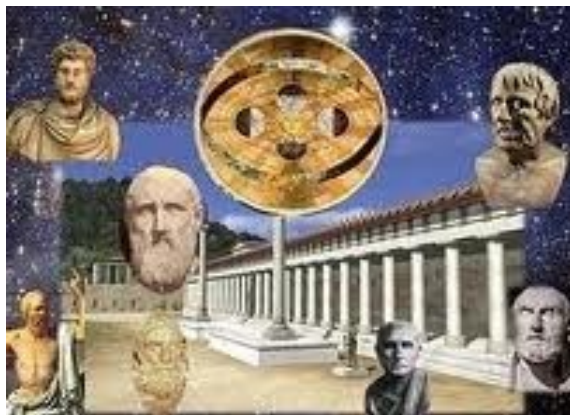
Los sueños eran fuentes populares de información para todas las clases sociales. Los emperadores Tiberio y Calígula vieron sus respectivas muertes en sueños. El poeta Filemón, dormido una noche, soñó que veía que nueve mujeres jóvenes salían de su casa. Contó este sueño a su joven criado, concluyó la comedia que había empezado a escribir y se volvió a acostar. Pocas horas después había muerto. Las nueve mujeres que había visto eran evidentemente las Musas, que abandonaban su casa para no contaminarse con las energías negativas de la muerte.”

Plini, el defensor dels somnis

Comenta Scott Cunningham:

“Plinio el Viejo, que rechazaba la mayoría de los ritos religiosos y mágicos populares, aceptaba de todo corazón la sabiduría de los sueños. Recibió en un sueño la orden de escribir la historia de las guerras entre Roma y los pueblos germánicos. En su Historia Natural, Plinio relata que el secreto de la curación de la hidrofobia le fue revelado a una mujer en un sueño; ésta pidió a su hijo que le trajera aquella medicina, que era la raíz del escaramujo. Plinio interpretó también los sueños que inquietaban a su amigo Suetonio. ”

Els estoics i els somnis

L'antiga escola estoica grega va conformar en el període romà una autèntic moviment filosòfic propi, que només podem citar breument en relació al son i els somnis. Per als estoics tot coneixement és coneixement dels objectes dels sentits, és simplement la correspondència entre les nostres impressions i les coses. ¿Com podem saber, doncs - es plantegen en un eco del repetit "argument del somni" - si les nostres idees són còpies correctes de les coses? ¿Com podem distingir realitat d'imaginació, somni o il·lusió? Quin és el criteri de la veritat?

La seva resposta prefigura posicions posteriors: la veritat no es pot trobar en els conceptes, ja que són creació nostra, per tant no res és veritable, llevat de les impressions dels sentits i per tant el criteri de la veritat es troba en la mateixa sensació. Els objectes reals ens produeixen una intensa sensació o convicció de realitat. La força i la vivesa de la imatge distingeix aquestes percepcions reals del somni o la fantasia. D'ací que l'únic criteri de la veritat sigui aquesta convicció. Per tant no hi ha un criteri universal de veritat, ja que es basa no en la raó sinó en la sensació.

Ovidi, l'inciat

Publius Ovidius Naso (43 A.C. - 17), junt amb Virgili i Horaci, es considerat un dels tres poetes per excel·lència de la literatura llatina. Ovidi va ser àmpliament considerat el més gran mestre del díptic elegíac. La seva poesia, molt imitada durant el final de l'Edat Antiga i l'Edat Medieval, va tenir una influència decisiva en l'art i literatura d'Europa durant molts segles.

Les seves “Metamorfosis” són plenes de referències al son i als somnis. Sovint cita les pòcimes per provocar el son i al llibre VII presenta una sofisticada oniropràctica, en la que un somni es fa literalment real en despertar-se el somiador:

La noche llega y, hostigados por las inquietudes, de los cuerpos el
sueño
se apodera: ante mis ojos la misma encina a mí que estaba,
y que prometía lo mismo, y los mismos animales en las ramas
suyas llevaba, me pareció, y que parejamente temblaba con aquel
movimiento,
y que la recolectora fila esparcía en sus subyacentes campos;
que crece de súbito, y mayor y mayor parece,
y se levanta en la tierra y en un recto tronco se asienta
y su delgadez y su número de pies y negro color
depone y que la humana forma a su miembros introduce.

Son i Somnis. I.1 - Fonts

El sueño se va. Condeno despierto mis propias visiones y me
lamento
de que en los altísimos de ayuda no haya nada; mas en las estancias un ingente
murmullo había y voces de hombres oír me parecía,
ya para mí desacostumbradas. Mientras sospecho que ellas también del sueño
son, viene Telamón presto y, abriéndose las puertas:
«Que la esperanza y la fe, padre», dijo, «cosas mayores verás.
Sal».
Salgo y, cuales en la imagen del sueño
me pareció haber visto unos hombres, por su orden tales
los contemplo y reconozco: se acercan y a su rey saludan.

Les seves dades no estan exemptes d'un toc gastronòmic:

Lene todavía el Sueño con sus plácidas alas a Erisicton
acariciaba. Busca él festines bajo la imagen de un sueño
y su boca vana mueve y diente en el diente fatiga,
y cansa, por una comida inane engañada, su garganta,
y en vez de banquetes, tenues, para nada, devora auras.

Ovidi no exclou els “somnis humits”. Al llibre IX, Biblis, enamorada del seu germà, els experimenta amb intensitat i el poeta descriu aquests somnis sexuals amb una certa delectació:

Pero esperanzas obscenas a su corazón no se atreve
a condescender despierta; relajada en el descanso plácido,
a menudo ve lo que ama: le pareció incluso que unía a su hermano
su cuerpo y enrojeció aunque dormida yacía.
El sueño marcha. Calla ella largo tiempo y recuerda del descanso
ella suyo la imagen y con dubitativo corazón así habla:
«Desgraciada de mí, ¿qué pretende esta imagen de la callada noche,
cual no quisiera yo que ratificado fuera? ¿Por qué he visto esos
sueños?
Él realmente es hermoso a los ojos, aun los inicuos,
y gusta, y podría yo, si no fuera mi hermano, amarle,
y de mí digno era; pero para mi mal soy su hermana.

En tanto que nada tal despierta acometer intente,
puede muchas veces volver bajo semejante imagen el sueño.
Testigo no tiene el sueño y no poco tiene de imitado placer.
Por Venus y con su tierna madre el volador Cupido,
goces cuán grandes sentí, cuán manifiesto deleite
me ha alcanzado, cuán relajada hasta en las médulas he quedado,
cómo acordarse agrada. Aunque breve ese placer,
y la noche fue precipitada, y envidiosa de lo emprendido en mí.

Posa en boca de la noia unes pràctiques reflexions filosòfiques:

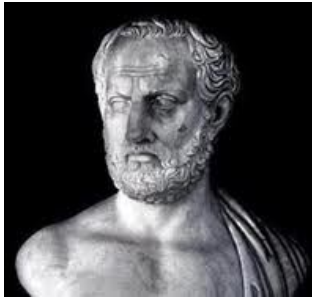
¿Qué me indican entonces mis visiones? Aunque qué peso
tienen los sueños. ¿O es que tienen también los sueños peso?
Los dioses mejor lo quieran... Los dioses, por cierto, tuyas hicieron
a sus hermanas.

I al final del llibre IX, Ovidi descriu els somnis egipcis d'una reina em-
barassada:

Y ya de llevar apenas capaz era ella su vientre grave de su maduro
peso,
cuando en medio del espacio de la noche, bajo la imagen de un
sueño
la Ináquida ante su lecho, cortejada de la pompa de sus sacramen-
tos,
o estaba o lo parecía: puestos en su frente estaban sus cuernos
lunares, con espigas rutilantes de nítido oro,
y con su regio ornato; con ella el ladrador Anubis
y la santa Bubastis, variegado de colores Apisa,
y el que reprime la voz y con el dedo a los silencios persuade;
y los sistros estaban, y nunca bastante buscado Osiris,
y plena la serpiente extranjera de somníferos venenos.
entonces, como a una que se hubiera sacudido el sueño y viera lo
manifiesto,
así se le dirigió la diosa: «Parte, oh Teletusa, de mis seguidoras,
deja tus graves pesares y a los mandados de tu marido falta;
y no duda, cuando de tu parto Lucina te aligere,
en recoger lo que ello sea. Soy la diosa del auxilio, y ayuda
cuando se me implora llevo, y no te lamentarás de haber adorado
a un numen ingrato». Le aconsejó, y se retiró de su tálamo.

Ovidi presenta també decisions històriques preses a causa de somnis al llibre XV:

Pues hubo, engendrado del argólico Alemon, un tal
Míscelo, a los dioses aceptísimo de aquella edad.
Sobre él inclinándose, presa de la pesadez del sopor,
el portador de la clava se le dirige: «Vamos, abandona tus patrias
sedes, ve, busca las pedregosas ondas del opuesto Ésar»,
y si no obedeciera, con muchas cosas y de temer le amenaza.
Tras ello se alejan al par el sueño y el dios.
Se levanta el Alemónida y con tácita mente las recientes
visiones revive y pugna largo tiempo su decisión con él:
el numen marchar le ordena, prohíben alejarse las leyes
y pena de muerte puesta está para el que su patria mudar quiera.

Arístides, l'onironauta hipocondríac

Aelius Aristides (117-181), orador grecorromà de la segona escola sofista d'oratória que va prosperar des de l'època de Neró fins al 230, exemplifica una posició ben diferent a la dels filòsofs estoics. Amb el sobrenom de de Teodor, “do de Déu”, va demostrar un talent extraordinari des de jove en l'art de la retòrica, que considerava la més digna ocupació per a l'home, mentre conreava la poesia com a entreteniment.

Fill d'un ric propietari de Mísia, Arístides estudià amb Alexandre de Cotiaem, el tutor de Marc Aureli. Conta ell mateix que als 24 anys, en

una visita a Roma, va contreure una malaltia que ja no el va abandonar mai més (alguns la qualifiquen de psicossomàtica) i que va truncar la seva prometedora carrera d'orador.

L'hivern de l'any 144 va emprendre un viatge amb vaixell a Roma, on esperava presentar per primera vegada en públic la seva habilitat oratòria. Tot just començat el viatge va agafar un fort refredat, però no li va fer cas i al cap de poc, les oïdes li feien mal, li costava respirar i tenia molta febre. Un cop a Roma, Arístides no es trobava gens bé i no va poder declamar com pretenia i va haver de tornar a casa seva. Allí va consultar diversos metges però cap no el va poder guarir.

Llavors, una nit, va tenir el seu primer encontre espiritual amb Asclepi en un somni en el qual el déu el va guarir i Arístides va decidir consagrar-li la seva vida. Després, els seus problemes de salut el van dur al santuari de Pèrgam, on Asclepi, el diví metge, sovint revelava remeis en somnis.

El principal element del popular culte grecorromà d'Asclepi, el rite bàsic que practicaven els seus membres era la incubació de somnis. La gent que tenia diverses malalties buscava l'ajut diví tot dormint o "incubant" durant la nit en els temples i santuaris. Els principals santuaris d'Asclepi eren a Epidaure, Cos i Pèrgam.

Un cop Arístides es va convertir en devot del seu culte, Asclepi va obtenir un control total de la seva vida i activitats i li va encarregar que escrigués una crònica dels seus somnis, els cèlebres *Hieroi Logoi* o "Paraules Sagrades". Aquest insòlit diari de la seva malaltia i la seva recuperació, únic en la literatura clàssica que ens ha arribat, està farcit de visions en somnis que van empènyer Arístides a cultivar la retòrica, a diferència de Sòcrates a qui recomanaven la poesia i la música.

I també a diferència d'ell, Arístides va fer cas dels somnis i va viatjar per Àsia i Egipte, Grècia i Itàlia, precedit per la fama de savi i li van erigir estàtues a moltes ciutats. Com abans Parmènides, era membre del culte d'Asclepi i va narrar les seves experiències en aquest ambient

Son i Somnis. I.1 - Fonts

i la seva narració personal inclou descripcions detallades de molts somnis.

El diari onírico-espiritual d'Arístides consta de 6 llibres que formen un text literari únic en el seu gènere, on registra els seus somnis religiosament més significatius així com les seves experiències en l'estat de vigília durant un període de 17 anys, del 142 fins al 180, any de la seva mort.

Les seves notes potser eren la base d'un extens estudi sobre els somnis - que no s'ha conservat - el "Llibre dels Somnis" al que ell mateix fa referència. Les "Paraules Sagrades" contenen, doncs, breus relats de somnis, però tenen un especial significació els que contenen una visió divina.

Aquesta mena de visions van començar amb la seva primera malaltia greu, durant la que va tenir una visió en somnis d'Isis i Serapis, als que va atribuir la seva arribada amb seguretat a la ciutat de Serapis, on va oferir sacrificis a aquests déus. En una altra ocasió també va somiar amb Atenea. Però les seves principals visions oníriques són les del seu "déu salvador" Asclepi, que va aparèixer per primer cop en els seus somnis també durant la seva primera malaltia. Diu que va cridar, encara durant el somni:

"Gran és Asclepi! L'ordre s'ha acomplert!"

A partir d'aleshores afirmava que el déu se li apareixia regularment (en una ocasió sota l'aspecte del déu Apol·lo). Aquesta és la descripció que fa Arístides d'una d'aquestes visions:

"Em va semblar realment que el tocava i que percebia que el propi déu havia vingut. Estava entre somni i vigília i desitjava estar molt atent de por que no se n'anés massa aviat i forçava les oïdes i sentia de vegades coses com en un somni i d'altres com si estigués despert. Se'm van posar els cabells de punta i vaig plorar llàgrimes de joia i l'orgull del meu cor era inofensiu. Quin home podria descriure aquestes coses amb paraules? Només el que ha estat iniciat coneix i comprèn."

Aristides s'agafava les visions amb total seriositat i les considerava profètiques. A través del somni, el déu li enviava oracles i li donava ordres, que Aristides s'afanyava a transmetre i obeir. El seu contingut era absolutament veritable: de vegades eren converses amb grans homes com Plató o Alexandre; en altres ocasions somiava amb l'emperador, que lloava el seu alt nivell moral i oratori.

De vegades componia himnes als déus durant els somnis, sobretot a Asclepi, i fins i tot experimentava la unió mística amb ell. Els somnis també l'instruïen sobre la seva malaltia: Asclepi li donava en somnis instruccions concretes per tractar-la. I per si això fos poc, sembla talment que el déu fos l'agent i promotor de la carrera oratòria d'Aristides. En un somni li ordena que no abandoni el seu ofici per la malaltia, sinó que parli:

"Vaig pensar que estava fent un exhibició oratòria i parlava entre un grup de persones i a la meitat del discurs que desplegava, vaig cridar el déu d'aquesta manera: 'Senyor Asclepi, de fet excel·leixo en l'oratòria i hi excel·leixo molt, dóna'm salut i fes que els envejosos rebentin.' Vaig veure aquestes coses en el somni i quan es va fer de dia vaig agafar un llibre i el vaig llegir. En ell vaig trobar el que jo havia dit."

Asclepi era realment el senyor d'Aristides pel que fa a la salut i l'oratòria i les dues formes de salvació estan inextricablement lligades. Declara que el déu és alhora font d'obediència i d'oratòria i la part més notable de l'experiència del nostre onironauta és com fruïa de la "comunió en somnis" amb Asclepi. Aristides parla de l'"alegria i autosuficiència" que l'envaeixen quan obeeix el déu. I afirma:

"La religió, com a participació en els beneficis divins, em desperta un sentiment de confort i de vegades tot el que feia patir desapareixia completament."

El cas d'Aristides és tan desmarxat, que el professor C. A. Behr, que ha estudiat a fons la seva obra, el considera un neuròtic i un presumit i veu en la seva arborada devoció un aspecte del seu desordre de perso-

nalitat.

Behr descriu els companys de l'orador de l'*Asclepium* de Pèrgam com "un cercle cultivat de neurastènics" i qualifica el relats dels seus somnis de "la psicopatologia de 130 somnis."

Això no obstant, si la seva turmentada vida no va aportar gaire equilibri a Arístides, almenys es pot dir que va estimular la seva vocació d'orador. En aquest sentit, el sofista grecorromà Luci Flavi Filostrat (c. 170/172 - 247/250), considera que els problemes físics d'Arístides eren insignificants en comparació amb els seus coneixements i expertesa i en cap moment veu la seva devoció a Asclepi com un senyal de desequilibri.

En el seu discurs anomenat "En referència a la concòrdia" afirma el següent sobre el nostre piadós onironauta:

"Ni ser membre del mateix cercle, ni estar en companyia en un viatge, ni tenir els mateixos mestres és una circumstància tan important com el guany i profit que s'obté pelegrinant plegats al Temple d'Asclepi i havent estat iniciats al rite més elevat sota el més bells i els més perfectes Portador de la Torxa i Mistagog i sota Aquell en qui reposa tota llei de necessitat. Jo mateix sóc un dels que sota la protecció del déu he viscut no dues, sinó moltes i diverses vides i segons en que narro considero la meua malaltia útil i com que a sobre he guanyat l'aprovació general, no ho canviaria per tota la felicitat del gènere humà."

En un episodi de la cinquena "paraula sagrada", Arístides fa referència a una teràpia hipocràtica. En el món oníric - que s'ha convertit en el seu habitual sistema de comunicació amb Asclepi - se li apareixen uns metges que li recorden les prescripcions del gran metge grec. En el passatge se subordina clarament la veu de la medicina secular a l'autoritat del déu. Resulta curiós que Arístides dediqui una llarga exposició a interpretar el somni i a explicar el tractament que en va deduir, fent especial èmfasi en el paper que ell mateix va tenir en la seva teràpia. Més que que adoptar la posició de pacient submís, Arístides fa de metge amb ell mateix per consell del déu.

En el seu tractat “Sobre els indicis amb que es reconeixen els millors metges” Galè critica la gent que va als santuaris a guarir les seves malalties i deixa de banda els tractaments mèdics. Però Arístides en cap moment es considera culpable d'aquest mal comportament, perquè només se salta el consell dels metges quan contradiu el missatge oníric del déu. En qualsevol cas, Arístides sempre va estar pendent de la seva salut, que per altra banda li procurava un contacte seguit amb la divinitat. Durant el període esmentat va viure a Esmirna, famosa pels seus saludables banys termals.

Arístides va tenir una gran influència sobre l'emperador Marc Aureli, a qui havia conegut a Jònia, i quan el 178 un gran terratrèmol va destruir Esmirna, Arístides va descriure la trista situació a l'emperador amb tant dramatisme, que el va fer plorar i el va decidir a reconstruir generosament la ciutat. Els seus habitants van erigir una estàtua de bronze del savi a la seva àgora i el van declarar fundador de la ciutat. Però el modest Arístides va refusar els honors i distincions que li oferien i només va conservar el seu títol de sacerdot d'Asclepi, honor que va mantenir fins a la seva mort als 180 anys segons alguns o als 60 i 70, segons altres.

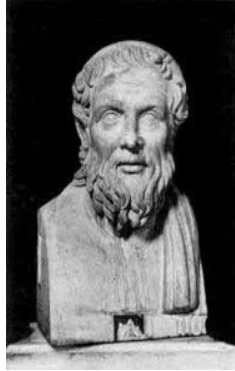
La resta de l'obra d'Arístides són 55 discursos i dos tractats sobre temes de retòrica. Sis d'aquests discursos i oracions van despertar un gran interès a mitjan segle XIX perquè relaten les curacions als temples, semblants a les pràctiques del mesmerisme, llavors molt popular.

Val a dir que que Arístides és un orador molt superior a la majoria dels practicants de l'art de la retòrica de la seva època, que només solien buscar el cop d'efecte. El seu verb s'alimenta directament del somni i a sobre té la encertada virtut de plaure l'oient gràcies a la seva flexibilitat. Així va resoldre la seva primera entrevista amb l'emperador Marc Aureli, davant d'un incòmode missatge oníric:

“El déu ha dit que calia tallar un tros del cos mateix per tal de salvar-lo tot. Però és una exigència massa gran i el déu me n'eximeix. En canvi, em trauré l'anell i l'oferiré a Telesphoros. Perquè és el

Son i Somnis. I.1 - Fonts

mateix que si oferís el dit. I a més gravaré a l'anell 'Fill de Cronos'. I després vindrà la salvació.”

El notable cas d'Apol·loni de Tiana

No podem deixar d'esmentar la intrusió del somni en la realitat quotidiana que palesa el cas històric del mag Apol·loni, filòsof pitagòric nascut a Tiana (Capadòcia, no el Maresme), tradicionalment a finals del segle I A.C., però probablement ja en el segle I, i que supera de lluny en fama i fets el cèlebre Cagliostro o fins i tot el mític comte de Saint-Germain.

Era d'ascendència noble i se li atribuïen poders sobrenaturals. Es va retirar a la ciutat veïna d'Aegae (Eges) i va estudiar filosofia amb Euxenos d'Heraclea. Va establir una secta ascètica que no menjava carn, no bevia vi ni mantenia relacions sexuals, i va viure com un pobre fins i tot quan va heretar una gran fortuna del pare, que va cedir generosament als seus parents.

Es diu també que feia miracles. En passar en una ocasió per davant seu el fèretre d'una donzella pertanyent a una família consular, s'hi va aproximar, va pronunciar unes paraules místiques i la donzella, a qui creien morta, s'aixecà i se'n va anar caminant a casa dels seus pares. Aquests li oferiren una gran suma de diners, però Apol·loni no l'acceptà.

Un dia la multitud mirava aterrida un eclipsi de Sol acompanyat d'una forta tempesta. Apol·loni mirà el cel i digué en to profètic i galaica ambigüitat: "Alguna cosa gran passarà i no passarà".

Tres dies després, caigué un llamp al palau de Neró i trencà la copa que l'emperador portava a les mans. El poble cregué veure en aquell incident el compliment de la profecia de Apol·loni. Es diu també que va ascendir al cel i per tots aquests fets se'l considera el més gran taumaturg de l'època imperial.

Se sap que va viatjar durant anys a Orient, a Nínive, Babilònia i Taxila. Va tornar a l'Àsia Menor, i després va passar a Jònia i a Grècia. Quan va pujar al tron Domicià va intentar aixecar l'Àsia Menor contra ell i fou empresonat a Roma, però es va escapar i es va refugiar a Grècia, on va ser perdonat dos anys després. Els darrers anys de la seva vida

Son i Somnis. I.1 - Fonts

els va passar a Efes (també Rodes i Creta es disputen l'honor de la seva estada en aquests anys). Va deixar diverses obres.

Els viatges d'Apol·loni de Tiana

Luci Flavi Filostrat - l'especialista en personatges insòlits - va redactar una "Vida d'Apol·loni" per encàrrec de l'emperadriu siriana Júlia Domna, esposa de Septimi Sever, a primers del segle III.

Relata amb amenitat els nombrosos viatges d'Apol·loni i esmenta la preferència del de Tiana per l'Índia. Al capítol 23 i següents explica la seva estada de tres dies amb el filòsof-rei indi Fraotes, que parla a Apol·loni dels savis de l'Índia mentre debaten sobre l'endevinació dels somnis:

"Apol·loni, no obstant, era com les àligues joves que mentre encara no estan del tot formades volen al costat dels seus pares i aquests les instrueixen en el vol, però que tant bon punt poden alçar-se en els aires, volen més amunt que no pas els seus alats pares, especialment quan s'adonen que són cobdiciosos i volen ran de terra per atrapar perdius; com ells Apol·loni va ser deixeble d'Euxeni i mentre era infant aquest es va guiar en la via de l'argument, però quan

va arribar al seu setzè any va dedicar el seu impuls vers la vida Pitàgores, ja que un poder superior li va donar plomes i ales.

Ara convé que no passi per alt el que va succeir al temple, mentre relato la vida d'un home que va ser tingut en alta estima fins i tot pels déus. En una ocasió, un jovenet assiri va acudir al temple d'Asclepi. Tot i estar malalt, menava una vida de luxe i com que anava begut contínuament, jo no diria que vivia, sinó que més aviat s'estava morint. Sofria d'hidropesia i com que trobava plaer en l'embriaguesa, no s'ocupava d'assecar la seva dolència. Per aquest motiu Asclepi no li va fer cap cas i no el va visitar ni tan sols en un somni.

El jove es queixava d'aquest tracte i llavors el déu, dempeus sobre ell, li va dir: - 'Si consultessis Apol·loni et trobaries mes bé.'

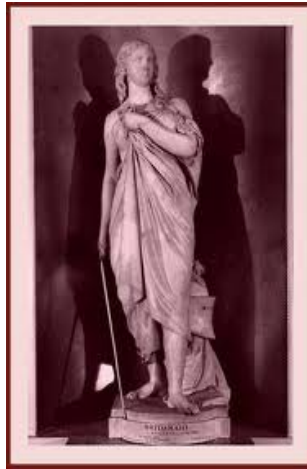
Per tant, va anar a veure Apol·loni i li va dir: - '¿Què hi ha en la teva saviesa que em pugui ser de profit? Perquè Asclepi em demana que et faci una consulta.'

I ell va replicar: - 'Et puc aconsellar allò que, segons les circumstàncies, serà més valuós per a tu; perquè suposo que et vols posar bé.'

'Sí, per Zeus' - va contestar l'altre - 'Vull la salut que Asclepi promet, però que mai no dóna.'

'Calla' - va dir Apol·loni - 'car ell dóna la salut als que la desitgen, però tu fas coses que irriren i agreugen la teva malaltia, perquè et lliures a la disbauxa i acumules viandes delicades en el teu estomac carregat d'aigua i gastat i ofegues l'aigua amb un diluvi de fang'."

L'escriptor cita diverses versions de la mort d'Apol·loni i prioritza la seva ascensió des del temple de Dictynna. Aquesta deessa caçadora i verge, de nom Britomartis, era filla de Zeus, i s'identificava amb Artemis. Minos, rei de Creta, l'assetjava i ella es va precipitar al mar des d'un penya-segat. La va salvar la xarxa d'un pescador, d'ací el nom de *Dictynna*, "deessa de les xarxes" (*dictys*). No se sap per què Apol·loni la va triar pel seu últim viatge, que fou tan notable com la resta de la seva vida.

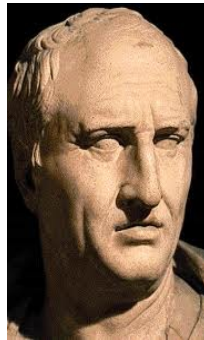
"Altres contenen que Apol·loni va morir a Creta d'una manera més remarkable. Perquè diuen que va continuar vivint a Creta on es va convertir en un gran centre d'admiració, encara més abans. Diuen que va anar temple de Dictina de nit. Aquest temple el guarden uns gossos, la tasca dels quals es protegir les riqueses que s'hi troben i els cretencs afirmen que són tan bons com els óssos o altres animals i igualment ferotges. Això no obstant, quan va arribar, enlloc de bordar, se li van apropar i li van fer festes, cosa que no haurien fet ni tan sols amb la gent que coneixien familiarment. En conseqüència, el guardians del santuari el van detenir i el van encadenar per bruixot i per lladre, acusant-lo d'haver donat als gossos algun aliment encantat. Però cap a la mitjanit va desfer els seus grillets i havent cridat els que l'havien encadenat, per tal que poguessin ser testimonis de l'espectacle, va córrer cap a les portes del temple, que es van obrir de bat a bat per rebre'l; i quan va haver entrat a dins, es van tancar de nou, com estaven, i es va sentir un cor de donzelles que cantava des de dins del temple, i el seu cant era aquest: 'Afanya't a deixar la Terra, afanya't a pujar al cel'. En altres paraules: 'Ascendeix amunt des de la Terra'."

Després Apol·loni es va aparèixer pòstumament en somnis a un jove buscador de la veritat per confirmar-li la immortalitat de l'ànima, el qual en va quedar totalment convençut. Una de les cites atribuïdes a

aquest personatge, que alguns comparen amb Jesucrist, explica el seu punt de vista:

“No hay muerte de nadie, sino sólo en apariencia, así como no hay nacimiento de ninguno, salvo en lo exterior. El cambio de ser a devenir parece ser nacimiento. El cambio de devenir a ser, parece ser muerte, mas en realidad ninguno realmente nace, así como ninguno realmente muere. Es simplemente el hacerse visible y luego invisible; la primera por la densidad de la materia, y la última por la sutileza del Ser, Ser que es siempre el mismo, siendo su único cambio el movimiento y el reposo.”

Baixem ara a la Roma pragmàtica. Tres autors (Ciceró, Lucreci i Galè) revelen unes posicions crítiques davant del son i els somnis, que continuen i sintetitzen les anteriors visions dels grecs.

Ciceró, el polític

Marc Tul·li Ciceró. (106-43 A.C.), polític, filòsof, escriptor i orador de l'antiga Roma, com els alguns escriptors grecs anteriors, adopta posicions materialistes en relació al son i els somnis, i nega el concepte que els déus envien somnis als seus fidels o que els somnis tenen signifi-

cats ocults que es poden desxifrar.

Però tot i que rebutja l'endevinació per somnis en diverses obres, presenta la seva teoria política al seu *De Re Publica*, a l'estil de Plató, amb referències oníriques.

És especialment famós el "Somni" amb que Ciceró acaba el tractat, on el primer dels Escipions africans transmet al seu fill en somnis des de l'altra banda de la mort un breu resum de la saviesa antiga.

Així presenta Ciceró les circumstàncies d'aquell particular somni:

"Le pregunté entonces con respecto a los asuntos de su reino, y él a mí con respecto a nuestra república-, y así pasamos el día conferenciando por extenso. Tras regios entretenimientos, volvimos a conversar hasta bien entrada la noche, en la que el anciano sólo habló del viejo Scipio (Africanus Major): recordaba todo sobre él, no sólo sus hazañas sino también sus dichos. Cuando nos separamos para retirarnos a descansar, por el viaje y nuestra conversación nocturna yo estaba más cansado de lo habitual, quedándome profundamente dormido.

Tras lo cual (pues creo que ello surgió del tema de nuestra conversación, dado que a menudo sucede que nuestros pensamientos y conversaciones producen algún resultado en el sueño, como lo que Ennius relata que le sucedió a Homero, quien acostumbraba a hablar sobre ello y meditar en sus horas de vigilia) Africanus se me apareció en una forma que reconocí más por su busto que por mi conocimiento del hombre mismo."

Ciceró no analitza el fet que el somni sigui provocat per la conversa anterior ni comenta, com hauria fet Hervey de Saint Denys, la influència de les imatges recordades en els somnis. Més que un somiador filòsof, és un polític somiador.

En aquest text cèlebre fa alhora el paper d'Escipió i del seu fill per exposar en un context totalment oníric la seva visió de l'Estat Ideal.

Mata així dos ocells d'un tret: per una banda es protegeix contra les crí-

tiques (els somnis, somnis són) i per l'altra deixa anar una contundent càrrega de profunditat en comparar molt encertadament la política amb un somni.

Lucreci, el materialista poètic

Titus Lucreci (c. 98 - 54), filòsof-poeta llatí, és autor del conegut *De rerum natura* ("Sobre la naturalesa de les coses") un llarg poema on descriu el món segons els principis d'Epicur i de l'atomisme. Pretenia escombrar la superstició dels seus contemporanis i considerava els somnis unes simples visions nocturnes, efecte de l'activitat diürna:

Cuando además los miembros entregados
A blando sueño, y el pesado cuerpo
En momentos de calma sumergido
Está sin sentimiento, hay en nosotros
Otro principio que en el mismo tiempo
Es agitado de infinitos modos,
Y experimenta en sí las alegrías
Y cuidados estériles del pecho.

Ho remata amb una explicació materialista del son i els somnis relacionada amb la digestió:

El sueño viene cuando el alimento
Llega a descomponerse por los miembros;
Y alguna de sus partes sale fuera

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Y otra se junta más y se condensa
En lo interior del cuerpo.

Però no es queda amb la crítica banal. Al seu estil, assaja l'argument del somni:

Cuando el sueño por fin los miembros ata
Con un dulce sopor, y cuando el cuerpo
En profundo reposo está tendido,
Entonces nos parece estar despiertos,
Y hacer también de nuestros miembros uso;
Creemos ver el Sol y luz del día
En medio de la noche tenebrosa:
Y en una pieza estrecha y bien cerrada
Mudar de climas, mares, montes, ríos,
Y atravesar a pie llanuras grandes;
Y en el profundo y general silencio,
De la noche parece oír sonidos,
Y silenciosos responder acordes.
Vemos, en algún modo sorprendidos,
Semejantes fenómenos, que tienden
Todos a destruir la confianza
Debida a los sentidos, pero en vano:
El engaño proviene en nuestra parte
De los juicios del alma que nosotros
Pintamos con aquellas relaciones
De los sentidos, suponiendo visto
Aquello que los órganos no vieron.

El poema de Lucreci parla sovint del son i el somni i és ple d'observacions interessants. Per exemple, emprà totes les comparacions clàssiques del son i el somni amb la vida i la mort:

¿Y de morir tú dudas, y te indignas,
Tú a quien la vida es muerte continuada,
Sintiéndote morir a cada instante?
¿Que pasas grande parte de tu vida
En dormir y roncar, aunque despierto,
Y siempre en sueños ves, y traes inquietas
El alma con quiméricos terrores?
Ni puedes dar a veces con la causa

De tu dolencia, cuando miserable
Te rodea inquietud devoradora,
Y pierdes la cabeza e irresoluto
En el incierto error del alma vagas.

Lucreci, com Demòcrit o l'escola hindú del Vaishesika, diu que els somnis són el resultat de moltes combinacions atòmiques, que fan sorgir imatges que s'apleguen per formar els objectes i els sers dels somnis:

Por lo demás, no es una maravilla
El movimiento de los simulacros,
Y agitación de brazos y de miembros
Según las reglas, pues durante el sueño
Deben tener lugar las apariencias;
Como que si el primero se disipa
Y viene a sucederle otro distinto,
Parece que es el mismo simulacro
Que ha mudado de gesto en un instante.

I continua amb la seguretat de qui ha somiat sovint (i potser lúcida-ment):

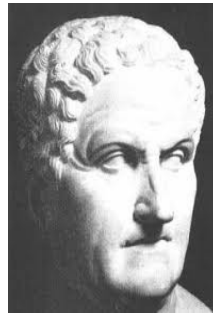
¿Qué diré cuando vemos en el sueño
Ir bailando a compás los simulacros,
Cuando mueven sus miembros delicados,
Y cuando tienden sus flexibles brazos
Alternativamente con destreza,
Y lo vuelven a hacer con pie ligero?
¿Estudiaron acaso reglas y arte
Para poder de noche divertirse?
Tengo yo por más cierto y verdadero
Que percibimos estos movimientos
En un instante solo, como cuando
Se da una sola voz, y sin embargo,
Pasan muchos instantes, que distingue
La razón solamente: ésta es la causa
De presentarse muchos simulacros
En cualquier tiempo, y en cualquiera parte:
¡Tanta es su muchedumbre y ligereza!

Son i Somnis. I.1 - Fonts

Com Plató amb el seu exemple de la caverna, Lucreci presenta un nou precedent cinematogràfic: el moviment en el somi és el resultat de passar successivament imatges fixes.

I en una pràctica reflexió sobre el *showbusiness*, que subscriuria qual-sevol membre del món de l'espectacle, conclou:

“Si todo para en sueño y en reposo, ¿A qué pudrirnos en perpetuo llanto?”

Galè o el compromís

Galè de Pèrgam (129 - c. 200 o 216), fou un metge molt important de l'època clàssica. Natural de Pèrgam (seu, com hem vist, d'un important culte al déu Asclepi), es va traslladar a Roma on va ser metge de la família imperial. Juntament amb Hipòcrates es considera un dels metges més influents de l'antic Occident. Va seguir la teoria hipocràtica dels

humors, tot i que va assimilar altres idees, mantenint una posició eclèctica. Va tocar molts temes, també la filologia i la filosofia.

Cal recordar que segons la tradició, el pare de Galè va rebre en un somni el consell que eduqués el seu fill tant en la medicina com en la filosofia. Significativament, la frase “El millor metge és també filòsof” és el títol d'una de les seves obres. Sobre aquest somni patern comenta el mateix Galè quan explica els fonaments de la creació de la seva extensa obra:

“Cuando llegué a los diecisiete años, [mi padre], movido por unos sueños clarividentes, me hizo emprender el estudio de la medicina al tiempo que el de la filosofía”.

I en el llibre “Sobre el pronòstic” comenta la seriositat que poden adquirir de vegades el somnis:

“Cuando mi padre me introdujo en la filosofía, recibió a través de ciertos sueños clarividentes la orden de instruirme también en la medicina, pero no como una enseñanza a modo de pasatiempo”.

Com a filòsof, també va ser un eclèctic. D'acord amb la formació rebuda a Pèrgam, combina quatre corrents filosòfics del moment: platonisme, aristotelisme, estoïcisme i epicurisme i només rebutja les tesis dels epicuris i dels escèptics. Galè parla dels potencials usos mèdics del somnis i en el seu tractat “Sobre el Diagnòstic en els Somnis” distingeix els somnis d'origen diví, que aporten ajut curatiu o diagnòstic, dels que provenen de l'ànima i estan relacionats amb símptomes físics.

Galè presenta una completa visió dels somnis, assenyalant la dificultat de distingir els produïts per l'ànima dels generats pel cos. En remarca la utilitat per detectar l'estat de salut del cos i especialment l'equilibri dels humors. Fins i tot suggereix la assenyada hipòtesi que l'ànima busca durant el somni el que el cos necessita, de manera que qui sua molt somia que es banya, per exemple.

Ell mateix va aplicar els seus somnis profètics a la seva vida. En una

Son i Somnis. I.1 - Fonts

ocasió es va fer una sagnia perquè l'hi havien recomanat en somnis i assegurava que bona part de la seva obra l'hi havien dictat en somnis. De tota manera, tenia el detall - poc comú entre els de la seva letal professió - de no fer experiments amb els altres i només els aplicava a si mateix.

Assegura també, en la seva síntesi de totes les ciències, que Asclepi podia ajudar un metge a desenvolupar el seu art i que li podia confirmar hipòtesis o intuïcions, però a la vegada va amb peus de plom a l'hora de posar en pràctica els consells onírics.

La fi dels somnis a Roma

Ens acomiadem per ara de l'amic Scott Cunnigham - en imatge - amb l'elegíac lament amb que conclou la seva exposició sobre la fi de l'època clàssica dels somnis a Roma:

“El final de la incubación de sueños en Roma

La facilidad con que Roma abrazaba el culto de las deidades extranjeras fue responsable, en gran medida, del periodo más oscuro de la historia de la Europa Occidental. Bastó con una sola deidad para provocar esta catástrofe.

Poco después de que Roma aceptara el cristianismo como religión oficial, la costumbre de tomar baños se empezó a considerar 'pagana', y, en consecuencia, quedó prácticamente prohibida.

Los sistemas de alcantarillado cayeron en el abandono (pues ya no se veneraba a la diosa de las alcantarillas, Cloacina). Los ricos conocimientos científicos de Egipto, Babilonia y Grecia fueron olvidados, pues estaban relacionados con deidades y costumbres paganas. La disposición por parte de Roma a aceptar el culto único a otro dios extranjero desembocó en los siglos largos, temibles y oscuros de la Alta Edad Media.

Habrían de transcurrir más de mil años para que los europeos se arrancasen de los ojos el velo del sueño. Al cabo, empezaron a estudiar a los autores clásicos y terminaron por poner en marcha una nueva era del pensamiento científico. Incluso entonces, los científicos recibían constantes advertencias por parte de la Iglesia de que no debían presentar descubrimientos que pusieran en tela de juicio la veracidad de la Biblia. La conversión oficial del Imperio Romano al cristianismo interrumpió de momento los antiguos métodos de incubación de sueños (y todas las demás prácticas rituales).

Pero no todos los romanos se hicieron cristianos de la noche a la mañana. Los templos de curación por los sueños eran tan populares y numerosos que el culto de sus deidades (Asclepio, Isis y Serapis) fue una de las últimas prácticas paganas que se eliminaron en la primera época romanocristiana. De hecho, el culto de Isis sólo se abolió en Roma (oficialmente por lo menos) tras severas persecuciones.

Cuando se hubieron eliminado casi todos los restos de los cultos paganos, la antigua Iglesia cristiana emprendió su proceso infame de conversión de las prácticas más antiguas a formas aceptables para el cristianismo. Se permitieron ciertas formas de incubación de sueños, pero sólo en iglesias consagradas al dios cristiano. Se permitía el ayuno como medio para provocar estos sueños.

Por último, el reposo cristiano en los templos se transformó en una búsqueda humana idealizada de la inspiración divina. La larga historia de las prácticas europeas y del Oriente Medio relacionadas con los sueños llegaba a su fin. El triunfo político de los ideales cristianos no sólo destruyó el concepto de la religión personal, sino que también nos despojó de la comunicación directa con nuestras deidades. Se olvidó el sueño sagrado."

